Ion Ghica

Scrisori către Vasile Alecsandri

Scrisori către Vasile Alecsandri

Ion Ghica

Editura Bestseller

Imagine: Bartek Zyczynski

bestseller

Carte electronică publicată cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe – Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni.

MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE
DEPARTAMENTUL POLITICI PENTRU RELAȚIA CU ROMÂNII DE PRETUTINDENI

Introducere la scrisorile lui Ion Ghica către Vasile Alecsandri

Prințului Ion Ghica
Mircești, decembrie 1883
Iubite amice,

Iată-ne cu iarna în țară! Ea a sosit noaptea, pe furiș, și s-a grăbit să-și scuture cojoacele pe fața pământului pentru ca să afirmeze stăpânirea ei... A doua zi românii s-au trezit vasali acestei regine aspre ai cărei miniștri sunt crivățul și gerul, ai cărei curtezani sunt lupii și corbii, a cărei armată sunt fulgii de zăpadă și țurțurii de gheată, ale cărei palate sunt clădite cu troian. Baba cochetă și sulemenită se mirează în oglinda râurilor înghețate și poartă pe frunte-i o coroană de briliante ce te pătrunde de fiori când o privești și te preface în sloi când te atingi de dânsa.

E timp de a se culege pe acasă și de a se adăposti la gura sobei în așteptarea altei regine mult mai atrăgătoare, Primăvara, care va detrona în curând pe bătrâna uzurpatoare. Sperare drăgălașă!... Ea ne face a răbda despotismul îngrozitor al iernii fără nici o încercare de răscoală în contra ei, căci orice manifestare răzvrătitoare ar luneca pe gheață și ar cădea sleită sub un număr înfiorător de grade de frig. Pădurile apar ca niște pete negre pe fondul alb al tabloului iernatic. Copacii desfrunziți au aerul de schelete pârlite în foc, și printre crengile lor zboară ciripind mulțime de păsărele, sticleți, pițigoi, vrăbii, ciocârlani etc., cătându-și hrana, pe când sub cerul nouros cârduri lungi de corbi fac manevre prevestitoare de vijelii. În toate zările, pe toate câmpiile se întinde o pătură albă ca o pânză pe un mort, iar pe drumurile dispărute sub zăpadă se văd mișcânduse încet sănii încărcate cu lemne de la pădure. Vitele par

chircite, păsările zgribulite, și oamenii vineți la față. Iarna găsește o petrecere de artist lipind pe geamuri flori fantastice de gheață și vopsind cu culoare pătlăginie urechile și nasurile omenești. Ea simte mulțumire de a pune natura în suferință și de a face ca însuși aerul să pară tremurând de ger când privești fulgii spulberați de suflarea vântului.

Eu, amice, deși mare admirator al frumuseților Iernii, splendide la lumina soarelui și fermecătoare sub razele lunii, mă feresc de contactul ei prin întrebuințarea unui număr, ajuns a fi legendar, de paltoane și de blăni. Când o văd sosind, o întimpin cu bătrânescul cântec poporal:

Soră-mi ești, soră să-mi fii,
Iar la noi mai rar să vii.

Și ea, drept mulțumire, întoarce cheia în broasca ușii mele, trântindu-mă astfel la închisoare până la epoca sosirii nagâților. Trei, patru și uneori cinci luni de zile, retras în căsuța mea, imi închipuiesc că sunt într-o corabie prinsă de sloiurile Mării Baltice. Părere negreșit, dar părere așa de întețită în mintea mea, că zăresc chiar urși albi trecând pe câmp!... Cât despre lupi, îi aud noaptea urlând în marginea satului și ziua îi recunosc în impiegații fiscului. Cât ține timpul aspru, cât termometrul face gimnastică sub linia de la zero ca sub un trapez ideal, îmi umplu zilele cu îndeletniciri intelectuale și cu întreținerea focului din sobe. Am ajuns în arta aceasta la înălțimea vestalelor și acum știu a da clădirii despicăturilor de lemne forme arhitectonice care ar merita medalie de aur, dacă asemene talente s-ar recompensa în țara noastră.

Dimineața îmi place să mă scol de cu noapte și să găsesc cabinetul meu de lucru bine încălzit și vesel luminat de un candelabru aprins. Ceaiul e gata pe masă; cățeii mei sar prin cameră cu mii de jocuri și de dezmierdări, așteptând porțiile lor de zahăr; biroul mă cheamă lângă el, arătându-mi călimara plină, condeiul zburdalnic, hârtia albă. „La lucru!“ îmi șoptește un glas ce iese din

tuspatru colțuri ale cabinetului și cu plăcere ascult adeseori îndemnul său; încep prin corespondența cu Londra, cu Parisul, cu Bucureștii, cu Iașii, cu Montpellier, chiar și cu America; apoi mă apuc de vreo lucrare mai serioasă și ziua trece făr-a băga de seamă dacă ninge și dacă suflă crivățul.

Sunt zile în care... însă te văd zâmbind și clătinând din cap... sunt zile în care ies pe afară, învelit cu blana nr. 3, și fac o primblare scurtă, de tot scurtă, pe cărările trase în omătul din grădină. Admir în treacăt cerul oțelit, zăpada cristalizată ce scârțâie sub picioare, păsărelele ce zboară împrejuru-mi țipând de mirare (?)... clătinarea copacilor în semn de căinare pentru imprudența mea și mă simt cuprins de un avânt eroic înfruntând dușmana lumii, Iarna!... dar să ne grăbim a ne întoarce în casă, căci îngheț cu tot eroismul meu! Seara, când perdelele sunt trase, cad pe gânduri, privind la salamandrele din sobă. 0 melancolie adâncă pătrunde în sufletul meu pe când viscolul vâjâie prin horn; iar pentru ca s-o alung, adun cu mintea împrejuru-mi pe unii din contemporanii mei ce se bucură încă de viață și răsfoim împreună albumul suvenirelor noastre.

Tu ești unul din cei chemați și mai aleși. Iată dar un raport exact de cele ce am grăit cu tine, ieri seară, în ajunul sfinților Tirs, Lefkie și Filimon. Amice, când vine vârsta nemiloasă și ne spune că e timp de astâmpărat pornirile inimii și de strâns aripile închipuirii, când zburdalnicele zboruri prin lumea nălucirilor atrăgătoare devin periculoase și călătoriile depărtate prin lumea reală o întreprindere obositoare, ne rămâne o ultimă și neprețuită petrecere pentru mângâierea zilelor din apusul vieții. Ea consistă întru aducereaaminte a trecutului și reînvierea prin povestire a diverselor epoci prin care am trecut întâlnind în calea noastră tipuri originale și luând parte la fapte care se ating de istoria țării. Acest voiaj în jilț are avantajul de a fi și comod, și încântător.

Tu mi-ai povestit adeseori întâmplări interesante pe care le auziseși din bătrâni și mi-ai zugrăvit cu un adevărat talent de pictor unele figuri din generația ce ne-a precedat, întrevăzute de tine în copilărie. Eu însumi am cercat să fac a zbura pe sub ochii tăi un stol de suvenire variate, și astfel orele noastre de întâlnire au fost totdeauna pline de veselie sau de uimire, pline de încântări culese în grădina trecutului, sau de visuri patriotice vânate pe câmpul viitorului necunoscut. Am îmbătrânit însă fără a pierde patima acestui vânat, căci dintre toate pasiunile omenești amorul de patrie este singurul care nu se stinge niciodată.

Dacă am fi avut o mașină stenografică de buzunar, mașină ce se va inventa negreșit în secolul nostru de avocați și de deputați elocvenți, ea ar fi produs o mică bibliotecă de anecdote, de schițe ușoare, de memorii istorice și de portrete bine colorate, care formau un soi de muzeu demn de a fi vizitat; iar generația actuală, a cărei cunoștință de trecut nu se întinde peste limitele celor din urmă treizeci de ani, ar găsi în el multe subiecte de studiu atrăgător și folositor... Câte romane, câte piese de teatru, câte scrieri fiziologice s-ar putea clădi cu materialul adunat în el! Și câte spirite sănătoase s-ar retrage cu mulțumire în sanctuarul său spre a se odihni de luptele zilnice și de preocupările, zise politice, ale epocii de față!...

Tipuri pentru tipuri, sunt de preferat acele dispărute din societatea română, în locul acelor de venetici alungați din țările lor și adăpostiți astăzi între noi cu pretențiile lor ridicole de critici și de reformatori, în locul acelor de Don-Juani de trotoires, acelor de salvatori patentați de patrie, acelor de invidioși care stupesc veninul lor spre tot ce-i mai sus decât dânșii, chiar deși sunt convinși că stupitul cade tot pe obrajii lor etc., etc. Fapte pentru fapte... istoria va judeca valoarea acelor care s-au desăvârșit cu sacrificii de avere și de

viață chiar, și acelor săvârșite sub îndemnul ambiției personale sau al dobândirii de averi colosale.

Această idee m-a îndreptat către tine, amice, cu propunerea ca să începem între noi o corespondență menită de a continua convorbirile noastre și să le publicăm într-o foaie literară pentru plăcerea noastră intimă. M-am măgulit totodată cu slaba sperare că acea corespondență va fi bine primită de unii din compatrioți care binevoiesc a recunoaște puține merite predecesorilor și ceva măriri evenimentelor petrecute înainte de venirea lor pe lume.

Tu ai admis propunerea mea și ai realizat-o în parte cu o activitate de care s-au folosit cititorii foaiei Convorbirilor literare. Mi-ai trimis din București și din Londra un șir de epistole care în curând vor fi adunate într-un volum demn de a figura în bibliotecile bine compuse. Oaspe iubit, el va veni să ia loc în familiile române, spre a le povesti cu graiul său limpede, vesel, plăcut, câteva scene de la începutul secolului nostru, sau din zilele noastre, și a desfășura o galerie originală de figuri ce poartă sigiliul caracteristic al epocii lor. Sunt încredințat, amice, că ai găsit o mare plăcere de a rechema la viață acele umbre care din zi în zi se afundă mai mult în pustiul uitării și al nepăsării. Nu mai puțin sunt convins că volumul tău va procura o deplină satisfacere persoanelor inteligente ce-l vor citi din scoarță în scoarță și vor fi călăuzite de el prin regiunile unei lumi necunoscute lor. În epoca de astăzi e mare meritul unei opere literare care poate să distragă spiritul omenirii din vârtejul ce o conduce cu repejune spre ținta intereselor materiale.

Cât pentru mine, locuitor de țară, retras în pașnica singurătate de la Mircești, apreciator și iubitor de roduri intelectuale, îți mulțumesc cu sinceritate pentru corespondența ta îmbelșugată.

Totodată însă mă îngân cu ademenitoarea

speranță că vei da un frate gemene volumului tău, dacă nu mai mulți. Tu ai încă un tezaur de suvenire care foiesc în capul tău cu dor de a ieși afară, precum se bat păsărelele de gratiile coliviei. Fă-ți milă cu ele și le deschide colivia, pentru ca să se bucure de încântarea libertății și ele, spre mulțumire, să ne încânte cu glasul lor armonios. Din parte-mi îți promit să urmez exemplul tău precât îmi vor permite puterile și împrejurările vieții.

Spune-mi dar anii tăi petrecuți în insula Samos în calitate de bei, guvernator acestei insule, și călătoriile tale prin Asia Mică. Din acea epocă a vieții tale eu nu-mi aduc aminte decât unele trăsături povestite mie de veselul nostru amic, răposatul locotenent de marină Laurent, care a primit ospăț în casa ta de pe malul Mării Egee... Pe atunci, în timpul războiului de la Crâm, pirateria luase o mare dezvoltare în Archipel. Grecii, ostili armiilor aliate, franceză și engleză, care făceau asediul Sevastopolului, atacau adeseori corăbiile încărcate cu provizii pentru Kamieș și Balaclava, le prădau și le cufundau în adâncul mării. În zadar vapoarele de război ale Franței le dădeau goană aprigă printre insule! Îndrăzneții imitatori ai lui Canari știau a se adăposti pe sub maluri și în peșterile stâncilor, fiind ajutați de toți compatrioții lor... Nici o pedeapsă, nici amenințarea de moarte, nu îndupleca pe aceștia de a trăda locul ascunderii, și bieții căpitani de vapoare se întorceau totdeauna fără izbândă din expedițiile lor, retrăgându-se furioși în portul de la Samos. Laurent râdea de ei, poreclindu-i amirali Bredouille.

Una din acele bande de pirați devenise mai cu seamă o calamitate pentru corăbiile de transport. Ea, fiind urmărită de aproape de către vaporul pe care se găsea Laurent, în calitate de ofițer de marină, și tu, în calitate de amator de vânat, debarcase în insula Leros și se făcuse nevăzută într-o peșteră adâncă din sânul ei... Vaporul ajuns

în port după pirați, comandantul chemă autoritățile locale și le ordonă să-i predea în mâna lui. Toți grecii se jurară pe toți sfinții din calendarul ortodox că nu sunt gazde de hoți, deși ei se găseau în buza puștilor întinse spre dânșii de marinarii francezi. Un semn numai al căpitanului, și cădeau morți fără a-și încărca sufletul cu mârșavul păcat al trădării!

Atunci, după spusa lui Laurent, tu te-ai apropiat de comandat și, domolindu-i mânia, l-ai sfătuit să debarce oamenii lui în insulă pentru ca să cerceteze cu de-amănuntul toate malurile și toate stâncile. Sfatul tău fu ascultat, dar cercetările rămaseră zadarnice!... În fine, întâlnind o turmă de capre, ați întrebat pe păstorul lor, un băietan de vreo 16 ani, unde stau ascunși piraților? El răspunse mândru că nu știe!... Căpitanul iar se înfurie și porunci să-l împuște. Grecul se puse dârz în fața armelor încărcate, fără a deschide gura, făr-a-și pierde liniștea, deși da ochi cu moartea. El era sublim de abnegare și de eroism!

— Căpitane — ai zis tu în acel crâncen moment — nu ucide păstorul; ucide caprele lui, de vrei să afli adevărul.

Așa s-a și întâmplat... Abia marinarii francezi împușcaseră vreo zece capre, și păstorul uimit mărturisi că piraților se găseau într-o peșteră apropiată, care comunica cu un turn părăsit din timpul cavalerilor de Rhod. Asediul stâncii se facu după toate formele strategice; lupta se începu cu înverșunare; trăgeau piraților cu desperare, omorâseră trei marinari și răniseră patru și după câteva ore banda fu nimicită! Unul singur din ei toți scăpă cu viață și fu găsit peste câteva zile plutind pe mare într-o cutie de scânduri fabricată de el și condusă prin valuri de o lopată ruptă... Sărmanul fu prins, însă grațiat, și merita să fie !

Spune-mi cum la aceeași epocă ai oprit flotila lui Saltafero, care venea de la Chalris să abordeze la Samos cu scop de a răscula pe samioți în contra

sultanului, pe când Franța și Englitera apărau drepturile și existența Imperiului Otoman. Măreață a trebuit să fie scena întâlnirii tale cu șeful energic al flotilei în capătul insulei Samos, la Calabaetas, având de cadru cerul albastru al Asiei și întinderea albăstrie a mării; având tu, în urma ta, poporul adunat din Samos, și Saltafero, având în urma lui flotila cu steaguri jumătate albe și jumătate albastre! În asemenea împrejurări și-ntr-un asemenea tablou poetic conversația voastră a avut negreșit un caracter epic, căci Saltafero se depărtă de Samos, fără a-și împlini scopul, și tu rămași stăpân pe insula ta.

Spune-mi cum ai arestat pe vestitul Hiotoglu, născut în satul Seftidikios de lângă Smirna, acel hoț îndrăzneț care, după ce făcuse multe morți de om și atacase în trei rânduri caravanele de la Meca, se retrăsese în insula Samos, îmbogățit, liniștit și foarte considerat de compatrioții lui și trecut între ofițerii de jandarmerie ai insulei? Ordinul de arestare a lui sosise de la Constantinopol, dar autoritățile locale se sfiau de a-l îndeplini, căci Hiotoglu nu era comod de prins. Pentru el viața chiar a beiului nu plătea nici o lețcaie.

Laurent mi-a povestit că tu, suindu-te călare și întovărășit numai de un singur jandarm, fost și el palicar, adică hoț de soiul lui, te-ai dus în casa lui Hiotoglu, prin care jandarmii chiar se cam fereau de a trece. Toți locuitorii se aflau în piață, căci era o zi de sărbătoare, iar Hiotoglu, purtând la piept un seleaf bogat de arme, sta mândru sub un măslin. El își făcea cheful cu ciubuc și cafea, după obiceiul oriental, pe când fruntașii satului stau în picioare dinaintea lui smeriți și respectuoși.

Tu, descălecând, te-ai apropiat de el și i-ai zis:

— Bre Hiotoglu! Am venit să-ți spun că am ordin de la Poartă să te arestez și să te trimit la Stambul... Deci te gătește să vii cu mine... nu te arestez, de te-i purta bine nu va fi rău de tine, dar de-i căuta să fugi te-oi găsi în fundul pământului și

atunci va fi rău de tine.

— Eu? întrebă hoțul, încruntându-și ochii.

— Peste două săptămâni eu mă duc la Constantinopol; să te cobori la malul mării, ca să ne îmbarcăm împreună. Ai auzit? Cuvintele tale au căzut ca un fulger în gloata ce te înconjura. Hiotoglu te avea la cheremul lui, după cum zic turcii, căci avea la îndemână un arsenal întreg. Cu toate aceste, el se stăpâni, și cătând drept la tine cu ochirea lui de vultur, răspunse: Bine!... apoi ceru calul său și te întovărăși până la jumătatea drumului. Acolo v-ați oprit lângă un izvor, ca să adăpați caii, și Hiotoglu îți adresă aste cuvinte:

— Bei mu, ai auzit de mine? Am mâncat zilele multor turci. Sunt neîmblânzit când mă aprind de mânie, ucid tot ce-mi stă în cale... Și însă tu ai îndrăznit să-mi spui mie verde-n ochi că ai de gând să mă dai pe mâna turcilor!... Privește! suntem acum singuri; aș putea să te sting de la lumina soarelui și apoi să trec în Asia ca să mă fac nevăzut. O știi?

— O știu! ai răspuns tu; însă dacă ai comite această crimă, dacă m-aș lăsa ca un mișel ca să-mi răpești tu viața, nu ai scăpa de urgia guvernului nici în sânul maicii tale, căci eu sunt guvernatorul de Samos, stăpânul tău... și privește, am cu ce să te culc la pământ până a nu pune tu mâna pe seleaf. Zicând aceste, ai scos din buzunar un revolver cu șase încărcături. Hiotoglu privi revolverul zâmbind și replică:

— Nu arma ta mă domolește, ci dârzia ta față cu mine!... Ești palicar și creștin ca mine... să trăiești! când vei fi să pleci, m-oi afla la malul mării la Vathy.

Hoțul atunci dispăru, și la ziua hotărâtă se afla la malul mării. Câți oameni de meseria lui Hiotoglu și chiar de alte meserii mai puțin periculoase s-ar găsi între popoarele civilizate capabili de a urma pilda lui? Orientalii nu au obicei să anine un parole d'honneur la promiterile lor; ei zic un simplu: pola

cala pe grecește, sau un peki pe turcește, adică un simplu bine pe românește, și chiar dacă aceste cuvinte le-ar scurta viața, ei se feresc de a le călca. Și pe la noi, în vremile de demult, se țineau legăturile cu sfințenie, însă de când obiceiurile noastre s-au altoit cu parole d'honneur, altoiul a corupt în parte vechea și curata lor simplitate.

Pe vestitul tău vânător de caravane am avut eu însumi prilejul de a-l cunoaște. Îți aduci aminte de întâlnirea noastră neașteptată pe vaporul mesagerilor de Ioudain ce pleca de la Smirna la Constantinopol, în toamna anului 1854 sau 1855? Tu veneai de la Samos cu Hiotoglu și cu jandarmii Cara-Vasili și Themistocli; eu veneam de la Paris cu scop de a mă duce să asist la asediul Sevastopolului și să vizitez ruinele acestui oraș. Hoțul tău era de talie naltă, însă părea conformat cu mușchi și cu nervi de oțel; fața lui uscățivă și arsă de soare avea un nas coroiat ca un plisc de uliu și niște ochi negri, înfocați, pătrunzători, care îi dau un aspect de vultur răpitor. Învelit într-o burcă mohorâtă, el sta pe podul vaporului ghemuit lângă catarg și părea nepăsător de soarta ce-l aștepta. Privirea lui era pironită pe întinderea mării și părea că vânează fantastice caravane în fundul orizontului... I-am adresat cuvântul în mai multe rânduri, dar el nu mi-a răspuns decât prin monosilabele grecești né, ohi, și acest mod de convorbire m-a descurajat de a lega o mai strânsă cunoștință cu el.

După două zile de călătorie, sosind la Constantinopol, ne-am suit tuspatru într-un caic, am abordat la Tophane și de-acolo ai trimis pe viteazul mâncător de turci la cancelaria de Samos din Galata, liber și fără pază alta decât cuvântul său. Știind că a doua zi era să fie dat ministrului de Marină. Mărturisesc că am simțit atunci în mine o neînvinsă părere de rău, căci oamenii energici de soiul lui Hiotoglu mi-au inspirat totdeauna multă simpatie. Am aflat, însă, mai târziu că după

stăruințele tale pe lângă fiorosul Mehemet Alipaș a s-a arătat îndurător către dânsul, primind din parte-i cuvântul că va lăsa în pace caravanele de la Meca, și l-ai trimis îndărăt la Samos, unde mi-ai spus că se făcuse tutungiu.

Grăiește-mi de epoca aceea din tinerețe când ședeai cu mine în casa părintească din Iași, pe ulița Sfântutui Ilie, astăzi numită strada Alecsandri. Îți amintești pe nedespărțitul nostru tovarăș de locuință, frumosul pudel Caro, și festele ce jucam numeroșilor noștri creditori? Cum alungam pe cei mai întețiți dintre evrei cu zburdările nebune ale câinelui care la un semn sărea pe deasupra lor smulgându-le chitia neagră de pe cap?... Admirabil Caro!... deși el avea oarecare apucături de comunist și fura din băcălii provizii ce le ascundea sub patul tău, el pricepea misiunea lui de a ne scăpa de fiarele nesățioase ce ne importunau, pe când eram ocupați cu redactarea foaei gresu, fondată de Negruzzi, Kogălniceanu, tu și eu. El era considerat de noi ca cel mai activ și mai prețios colaborator al nostru și se bucura de o stimă fără margini din partea tuturor. Mărturisește, amice, că dacă ar mai trăi Caro, nu l-ai da pe mulți literatorași de astăzi, lătrători ca dânsul, dar nu ca dânsul inteligenți... Prin îndemnul tău atunci am scris și publicat critica mea glumeață asupra Stanțelor epice ale răposatului Aristia, în care vodă Bibescu era comparat cu un singur și țeapăn catarg... Nenorocitul poet s-a dus pe ceea lume fără să mă ierte. Fie răspunderea ta in seculum seculorum!

Descrie-mi tabloul societății ieșene sub domniile lui Sturza și Chica-vodă, cu tinerimea ei vioaie, elegantă, entuziastă, patriotă; cu boierii săi bătrâni îmbrăcați în haine bizantine și înspăimântați de avântul ideilor moderne, cu buchetul ei de dame frumoase, simțitoare, nobile, spirituale, părtașe ale visurilor noastre de independență și de mărire pentru patrie. Ce

înrâurire puternică au avut ele asupra mișcării naționale și cât au contribuit a introduce la noi tot ce distinge pe o societate civilizată! Multe figuri grațioase de acum 30-40 de ani ar merita să formeze o galerie încântătoare și numele lor să fie înscrise în litere de aur pe table de marmură. Împrospătează în minte-mi un alt tablou de un caracter mai prozaic, acela al falansterului nostru la Pera, în timpul războiului de la Crâm; șefii acelui falanster erați tu, Negri și Rallet, iar adepții lui erau toți ofițerii francezi din lagărul de la Maslac, așezat aproape de Constantinopol. Negri și Rallet se luptau cu călugării greci în chestia averilor mănăstirești și răbdau multe neajunsuri din partea politicii mișelești a Divanului turcesc față cu românii; noroc pentru ei că locotenentul Laurent, căpitanul avizoului ambasadei franceze, venea în toate zilele ca să-i facă a-și uita necazurile. El reprezenta veselia și spiritul glumeț al compatrioților lui Rabelais și poseda un repertoriu bogat de anecdote umoristice, afară de talentul extraordinar de a imita, sau cântând, sau șuierând, toate instrumentele unei orchestre întregi. Uvertura lui Guillaume Tell o executa în deplină perfecție, împestrițând-o cu niște note false de clarinetă, care produceau efectul cel mai comic.

În asediul orașului Sevastopol el comandase o baterie și câștigase un reumatism ca și dânsul de poznaș. Boala lui se dezvoltase mai târziu într-un mod straniu, aducând-l în starea jalnică de a nu putea păși înainte, însă lăsându-i facultatea de a merge îndărăt și a coborî astfet scările cu o repejune miraculoasă. Cu toate acestea spiritul lui nu pierduse nici o părticică din vechea-i veselie... Îți aduci aminte balul dat de stăpâna casei ce locuiam la Pera? Laurent, în uniforma lui de căpitan de marină militară, făcu o intrare splendidă în salon și, apucând de la ușă, se adresă pe rând la toate damele, asigurându-le că semănau cu împărăteasa Franței, Eugenia. Amicul nostru a fost

sublim de elocvență în seara aceea și a devenit eroul preferat al sexului frumos din Pera. Mi se pare că el a și abuzat de o favoare atât de binemeritată.

Istorisește-mi întrevederile și convorbirile tale cu oamenii politici din Turcia și din Englitera în chestia intereselor noastre, și modul cu care fostul guvernator at Caucazului, generalul Graben, trimisul împăratului Nicolai, a surprins aderarea Înaltei Porți la tratatul de la Balta Liman. Generalul pe care îl cunoscusem la Iași, căci era căsătorit cu una din surorile cumnatului meu Rolla, ajungând la Constantinopol, adresă Divanului mai multe cereri gogonate, cum se zice la țară: precum dreptul de trecere liberă prin Bosfor flotei rusești de război, dreptul de protecție ortodoxă pentru împăratul asupra tuturor creștinilor din Peninsula Balcanică, dreptul de a cumpăra flota vice-regelui de Egipt și alte asemenea enormități. Divanul, susținut în taină de către ambasadorii puterilor occidentale, răspunse prin un refuz categoric, pe care generalul Craben se făcu că-l înțelege ca un act de ostilitate în contra Rusiei și pomeni cuvântul de declarare de război.

În zadar noi, românii aflători la Constantinopol, noi, cei cu durerea, ne încercarăm să asigurăm pe turci și pe ambasadori că era o simplă comedie ce avea de țintă numai tratatul de Balta Liman. Marii politici orientali și apuseni ne tratară de țărani de la Dunăre. Generalul Graben simulă pregătirile sale de plecare, însă pân-a nu se îmbarca avu o ultimă întâlnire cu vizirul și-i zise: „Ce răspuns să duc eu împăratului? Întețirea nejustificată a Divanului are să fie privită de Maiestatea Sa ca o ofensă personală și, martor mi-e Dumnezeu, că eu doresc a feri, Turcia, precum și pe Rusia, de calamităț ile unui război. Tot ce v-am propus în numele împăratului, ați respins după îndemnul ambasadorilor străini. Ei bine, puneți-mă măcar în posibilitatea de a domoli mânia Maiestății Sale,

ducând la Petersburg tratatul de Balta Liman subsemnat de Sultanul.“ Turcii se consultară cu ambasadorii și a doua zi tratatul era învestit cu toate formele uzitate. Craben plecă din Constantinopol râzând în barbă, iar faimoșii diplomați, convinși că au dat probe de o măiastră dibăcie diplomatică, trimiseră pe la guvernele lor respective o notă identică care proclama în cuvinte pompoase pretinsa lor victorie contra politicii rusești în Orient!

Descrie-mi în tot adevărul lor evenimentele de la 11/23 februarie 1866, care, oricum ar fi caracterul lor, formează o pagină importantă în istoria țării.

Spune-mi, în fine, tot ce știi din trecut prin alții și prin tine însuți. Te gândește, amice, că dintre contemporanii noștri tu ai fost și încă ești unul din cei mai activi pe tărâmul politic și posezi prin urmare un tezaur de suvenire care cer imperios să iasă la lumină în ochii generației actuale și ai celor viitoare. Urmează dar șirul epistolelor tale cu acea vervă fericită ce distinge cuprinsul volumului tău și să-ți ajute Dumnezeu a lăsa în urma ta un complet de schițe pitorești, de memorii istorice, de tablouri sociale care să îmbogățească analele Academiei noastre și comoara literaturii române. Ele vor adăuga un titlu mai mult la acele dobândite de tine în ochii țării ca unul din introducătorii României în era sa de lumină, de mărire și de glorie.

Introducțiune

Când am început a înțelege cele ce se petrec în lume, intrase de curând în cursul timpului un secol nou, secolul al XIX-lea, secol mare și luminos între toate, menit a schimba fața lucrurilor pe pământ, de la apus la răsărit; secol care a adus cu dânsul o civilizațiune cu totul și cu totul nouă, nebănuită și nevisată de timpii anteriori; civilizațiune ieșită din descoperirile științifice datorite geniului omenesc, care a dat râurilor, mărilor și oceanelor vapoarele, a înzestrat continentele cu drumuri-de-fier, a luminat pământul cu gaz și cu scânteia electrică, ne-a dăruit telegrafia, telefonia și fotografia; prin mecanică și prin chimie a transformat toate artele și măiestriile, a însutit și înmiit producțiunea și a rădicat pe om din robie și din apăsare la egalitate și libertate; a văzut renăscând ca din cenușe state nouă ca Grecia, ca Belgia, România, Serbia și Bulgaria. Secolul acesta a văzut la lucru atâția oameni de geniu, cari s-au ilustrat în științe, în arte și în litere, pe Humboldt, pe Cuvier și pe Arago; pe Goethe, pe Byron și pe Victor Hugo; pe Beethoven, pe Meyerbeer, pe Rossini și pe Wagner; pe Watt, pe Franklin și pe Pasteur.

Pe la anul 1821 tunul încetase d-a răsuna în Europa; el își produsese efectul: deșteptase naționalitățile, una câte una, din amorțeala în care erau căzute de secoli, și România scăpa din ghearele fanarioților. Grigorie Ghica, nepot de frate lui Grigorie-Vodă Ghica al Moldovei (asasinat pentru împotrivirea sa la cedarea Bucovinei), și Ioniță Sturdza, numiți de Poartă domni al Principatelor, erau amândoi români cu nașterea și cu inima. Boierii începuse a se zice români, a vorbi și a scrie românește și a se dezbăra

de morfologia cuvintelor de felul lui pliroforisi, metachirisi, plictisi, care se întinsese chiar asupra cuvintelor ca regularisi și pursuivarisi.

Școli românești de învățământ secundar se deschisese în 'Sfântu Sava' și în 'Trisfetitele', și mai mulți tineri erau trimiși să studieze în Franța, în Germania și în Italia, destinați ca, la întoarcerea lor în țară, să predea științele înalte: filozofia, dreptul, matematicile, științele naturale și fizice în limba română.

De la zaveră rămaseră în țară trupe turcești, un beșliaga cu câțiva neferi în fiecare județ și doi baș-beșli-aga, unul cu reședința în București și altul în Iași. Beilicul după malul stâng al Dâmboviței de la Jicnița și beilicul de lângă Sfânta Vineri din Iași erau cazărmi turcești.

Mai tot malul stâng al Dunărei, pe o depărtare de mai multe kilometri de râu, era rai al fortărețelor Brăila, Giurgiu, Turnu, Calafat și altor pozițiuni întărite. Dup-atunci a rămas unor sate riverane numirile de Vizir, Mola-Braim, Mola-Scorțaru, Muftiu, Nazâru și altele. Acele sate erau sub imediata protecțiune a unor turci puternici din cetăți; nici proprietarii, nici autoritatea domnească nu îndrăzneau să calce în acele pământuri, domenii întinse cari astăzi se arendează fiecare cu sute de mii de franci pe an, precum sunt domeniurile Brăilei și Giurgiu, Moșia-Mare a Ipsilantoaiei, Paraipanu lui Arsake și multe altele pe cari proprietarii lor le părăsise, sau se vindeau pe nimica, ca și bălțile, stuhăriile și pădurile din insule, de la cari românii nu puteau trage nici un venit și se foloseau numai turcii.

Silistra-valesi, begler-beiul Rumelii, avea mai mare putere în Principate decât domnii. Pe un singur ordin al lui Gavanozoglu către beș-beșli-aga din Iași, a zburat capul boierului moldovan Hasanache, luat fără voia lui vodă, ziua în amiaza mare, din curtea domnească, unde ocupa fonțiune militară. Grigorie-vodă Ghica a trebuit, după

cererea lui chehaia-beg, să aresteze pe boierul Alecache Villara, care îi era nepot de soră prin căsătoria cu fata lui Rallet, să-l dea pe mâna pașei de la Giurgiu, să-l trimită surghiun la Eski-Zagra, unde a fost deținut mai mulți ani la Zindan.

Până pe la 1826, cârjaliii făceau incursiuni prin țară și veneau până la barierile Bucureștilor tăind și pârjolind.

Principatele erau cu numele și cu faptul grânarul sultanului. Nici un product nu putea să iasă din țară până mai întâi nu se aproviziona toate serhaturile cu trebuincioasele garnizoanelor și locuitorilor cetăților dunărene, cu oi, grâu, orz, ovăz, unt, miere, cerviș, seu etc., cari se luau de capanlii de la săteni români, cu voie, fără voie, pe prețurile ce se fixau pe fiecare an de marele capan din Țarigrad: pe șase lei chila de orz, zece parale ocaua de unt, douăsprezece parale mierea etc.

Guvernorii provinciilor din apropierea Dunărei și, mai ales, pașii Silistrei, Rusciukului și Vidinului erau aleși totdeauna dintre turcii cei mai viteji, cei mai ispitiți în războaie și mai dârji, tot viță de derebeghi, de cei de cari tremura chiar saraiul împărătesc, ca Pasvantoglu, Caraosmanoglu, Mustafa Bairactaru, Hussein-pașa, Said Mirza, Tahir Bosnali, Gavanozoglu. Ei tractau pe domnii noștri ca pe niște zapcii, le trimeteau ordine scrise și verbale, ș-apoi pas să nu le fi urmat. Pentru a zbura capul unui domn era destul să vie în București sau în Iași un capugiu cu un gealat, să arate arzul sultanului, și capul domnului era luat în traistă și dus la Țarigrad. Astfel a căzut capul lui Grigorie-vodă al Moldovei, al lui Hangerliu, domn al Valahiei.

Într-o călătorie ce am făcut în munți cu poetul Alexandrescu, am găsit la Cloșani în Mehedinți pe unul banul Niculae, țăran cu ițari și cu cojoc, dar cu barba mare și ras la cap, ceea ce-i da un aer de boier. El ne-a povestit cu multă vervă cum ajunsese deodată ban mare.

Badea Niculae, clăcaș din satul Băilești din Dolj, fusese scăunaș, adică comisionarul unui turc din Vidin, anume Mustafa, pe seama căruia strângea zaherea de prin satele vecine pe prețurile capanului. Într-o zi Mustafa dispare din Vidin, și bietul Niculae, după ce alergă vreo trei ani căutându-l în toate părțile cu răboajele contabilității legate de brâu, află în sfârșit că acel Mustafa se găsea în Țarigrad. Turcu, în vestita răsculare a ienicerilor contra lui sultan Selim III, ajunsese tare și mare, devenise acel fioros vizir Mustafa Bairactaru, spaima ienicerilor.

Badea Niculae, oltean cutezător, cum îi află de știre, își ia răboajele ș-o pleacă să-l găsească ca să-și încheie socotelile. Ajuns la Țarigrad, nu se sperie nici de cavași, nici de capugii, cari îi opreau intrarea conacului vizirial, împinge, răstoarnă și dă năvală drept în odaia lui Mustafa Bairactaru.

Fostul său amic și asociat, cum îl vede, i s-aruncă în brațe, zicându-i:

– Bre Niculae, bine ai venit! A sosit vremea să te procopsești și tu după urma mea. Rămâi aici să zic să-ți dea tainuri. Voi să te fac om.

– Cum vrei tu, Mustafa - îi răspunde Niculae - să-mi las eu țara, cuprinsul meu unde m-am născut și unde voi să mi se odihnească oasele când oi muri?

– Dacă e așa - îi zice vizirul - spune-mi ce este mai mare acolo la voi? Aceea voi să fii.

– Apoi, deh! Mai mare decât toți la noi este Vodă, răspunde Niculae.

Turcu, la aceste cuvinte, stă nițel pe gânduri, cu mâna pe barbă, ș-apoi îi zice:

– Vezi, asta o să fie cam greu, pentru că la numirile astea de Bogdan-beg și de Iflak-beg se amestecă totdeauna diavolii ceia de elcii, scot la maidan fiecare pe câte un cirac, aleargă pe capete, ei și dragomanii lor, în sus și-n jos, pe la toate regealele; fac fel de fel de intrigi, strigă de-ți ia auzul, și aduc mare supărare și năduf sultanului.

Dar spune-mi, după domn ce vine?

– Cine să vie? Vine mitropolit, răspunde Niculae.

– Ei bine, mitropolit să fii! și ia condeiul să scrie.

Niculae, speriat că vrea turcu să-l facă mitropolit, sare strigând:

– Stai, Mustafa, nu scrie, că eu am nevastă și copii, păcatele mele! Acolo nu e ca la voi, mitropolitul trebuie să fie călugăr și arhiereu. Cum să-mi las eu nevasta, să mă duc să mă călugăresc? Nu fac una ca asta o dată cu capu.

– Dar după mitropolit ce vine? întrebă iar Mustafa.

– După mitropolit, boier mai mare este banul cel mare.

– Ban mare fii, dar!

Poruncește de-i aduce îndată un caftan și-l îmbracă, îi dă și o scrisoare vizirială către domnul Valahiei.

Niculae ia scrisoarea, o bagă în sân și o pleacă cu dânsa la București drept la vodă, care, citind-o, rămâne pe gânduri, că nu era de glumă cu Mustafa Bairactaru. Să nu facă pe Niculae ban mare, își găsea beleaua cu viziru; să-l facă, își aprindea paie în cap cu boierii țării. Așa s-a hotărât să intre la tocmeală, crezând că doar l-o împăca cu un zapcilic, o vătășie de plai, cu o isprăvnicie cel mult; dar badea Niculae, la toate propunerile lui vodă, răspundea, ținând-o una și bună cu vorba:

– Cum a zis Mustafa!

Vodă, dac-a văzut ș-a văzut că n-o scoate la căpătâi, poruncește de-i aduce o cărucioară de poștie, cheamă pe un edecliu și-i dă pe Niculae în seamă să-l ducă la munte la Cloșani, cu ordin către vătaful de plai d-acolo că nici pasăre măiastră să nu-i afle de știre.

Când l-am văzut, bietul om trăia de vreo treizeci de ani în Cloșani, uitat cu totul de ai lui, dar iubit și stimat de locuitorii plaiului, cari toți i se închina

cu respect și-i zicea banul Niculae.

Vodă a avut noroc că vizirul Mustafa Bairactaru, strâmtorat de aproape de ieniceri, apărând pe sultan Mahmud II, nepotul nenorocitului Selim, a preferit mai bine să puie foc prăfăriii, să saie în aer cu palat cu tot decât să cadă pe mânile ienicerilor. Așa n-a apucat să afle de renghiul jucat amicului său Niculae, pe care până la moarte îl credea ban mare în Țara Românească.

De altfel, înăuntru țărei domnii erau stăpâni, și stăpâni absoluți; tăiau și spânzurau; rar însă, foarte rar, uzau de această prerogativă; se mulțumeau a trage supușilor lor, din vreme în vreme, câte-o falangă bună, având, bineînțeles, precauțiunea a așterne postav roșu când tălpile erau viță de boier cu caftan.

Pe hoții de cai și pe omorâtori îi trimeteau la Telega, la Slănic sau la Ocnele-Mari sau îi aruncau în câte-o ocnă părăsită.

Pe borfași îi da prin târg, bătându-i la spete.

Pe măcelari și pe brutari, când îi prindea cu ocaua mică, îi țintuia d-o ureche în mijlocul târgului.

Femeile vinovate le espunea în piață legate de un stâlp, cu capul ras.

Pe feciorii de boier, când făceau vreo neorânduială sau vreo necuviință, îi poftea la cafea, în odaie la cămăraș, la tufecci-baș sau la baș-ciohodar, și acolo li se trăgea câteva nuiele la tălpi, ca să le vie mintea la cap, ș-apoi surghiun la vreo mănăstire.

Dacă vreun boier prindea prea multă poftă de vorbă, se bănuia sau se dovedea că ținea corespondență cu Țarigradu, se pomenea pe la miezul nopții cu vizita unui edecliu domnesc, care-l scula din somn, îl lua în căruța de poștie și-l ducea surghiun la Mărgineni, la Snagov sau la Poiana-Mărului; sau cel puțin îl mărginea în casă sau la moșie cu pază, ca să nu comunice cu nimeni. Când vina era mai grea, edecliu îl

pecetluia ca să nu se poată primeni cât ținea osânda.

Grigorie-vodă Ghica, când s-a dus la Țarigrad să primească domnia de la sultan, luase cu dânsul pe un boier, anume Filip, fiul unui marseliez pribegit, venit cu Ipsilant. Acel Filip făcuse cunoștință cu un împiegat al Porții și, la întoarcerea sa în țară, scria turcului cele ce se petreceau la domnie, ceea ce aflând Grigorie-vodă Ghica a pus de l-a pecetluit și l-a surghiunit.

Deși domnii aveau fiecare un postelnic pentru relațiunile cu consulii, dar acțiunea acelor funcționari se mărginea mai mult în cele ce privea interesele sudiților streini; iar cestiunile adevărat politice și internaționale erau tractate mai totdeauna la Țarigrad de reis-efendele Porții cu elciii puterilor interesate. Lucrurile se petreceau totdeauna cam în modul următor:

Mihai-vodă Sturdza, pe la anul 1842, ducându-se în voiaj în streinătate, încredințase trebile domniei vărului și ministrului său favorit, logofătului Costache Sturdza. Tot p-atunci consulul grecesc, lipsind și el în concediu, lăsase cancelaria consulatului în seama unui dăscălaș anume Căminarache, om de casă și de masă boierului Sturdza. Grecu, îngâmfat să se vadă el reprezentant de putere europeană, îmbracă haine cusute cu fir, își trântește în cap o șleapă cu pene, își pune spanga la brâu și o pleacă să facă vizită oficială locotenentului de domn. Glumețul Costache Sturdza, când îl vede gătit astfel, îl apucă râsul și-l primește cu: 'Ce e asta, caraghiosule?

Grecușorul, nemulțumit de o asemenea primire, se supără, părăsește salonul ministrului, se duce la consulat, dă bandiera elinească jos și rupe relațiunile cu guvernul Moldovei, declarând că s-a făcut ofensă regelui Othon, în persoana reprezentantului său.

Afacerea ajunge la Constantinopol, unde ministrul Greciei aleargă în toate părțile, cerând

reparație de la Poartă, și după trei luni de negocieri și intervenire a mai multor puteri amice se hotărăște ca postelnicul cel mare al Moldovei să se ducă în plină uniformă la consulatul elinesc din Iași, să esprime părerea sa de rău pentru neînțelegerea urmată și după aceea să asiste la rădicarea steagului grecesc, care să se facă cu muzică și cu onoruri militare.

După îndeplinirea acelor formalități, grecu, îmbrăcat iar cu uniforma știută, se duce să facă vizită locotenentului domnesc, și atunci marele logofăt îl primește cu mâna întinsă, răsturnat într-un fotoliu, zicându-i: 'Na, mascara, vino de sărută mâna'. Grecu i-a sărutat mâna și astfel s-a închis incidentul. Caminarache a făcut chef mare în ziua aceea, că de trei luni fusese înțărcat de la masa bogată în mâncări bune și vinuri alese a mărețului boier Costache Sturdza.

Acum vreo cincizeci de ani populațiunea țărei se compunea numai de români, afară de câteva sute de familii de greci, venite cele mai multe în urma fanarioților, de câțiva armeni refugiați din Turcia; nemți foarte puțini, iar de ovrei nici vorbă. Rar, foarte rar se auzea prin orașe câte un bocceagiu strigând: 'Marfă, marfă', cu legătura rezemată pe cot. Invaziunea jidovească a început cam după la 1830, de când în Austria și în Rusia îi iau la oaste; așa că, până pe vremea Regulamentului, locuitorii țării erau împărțiți în mai multe categorii sau clase:

1. Clasa țăranilor de la sate, talpa casei, cum s-ar zice, care plătea dări și ducea toate sarcinile statului, se deosebea în:

Clăcașii, așezați pe moșii boierești, mănăstirești sau domnești. Ei clăcuiau, adică plăteau proprietarului în muncă chiria pământului pe care locuiau și în care se hrăneau; și în:

Moșneni sau rezași, adică proprietari mici, șezători la țară în pământurile lor.

2. Câteva mii de țigani, robi ai boierilor, ai mănăstirilor sau ai statului.

Aceştia se deosibeau în:

Netoți, oameni fără casă și fără șatră, nomazi, umblau în cârduri cu capul gol, netunși, despletiți și nepieptănați, înveliți în câte-o otreapă, o rogojină sau un țol vechi, rupt și soios, ca într-o manta, ducând copiii în cârcă sau în glugă; furau ce puteau și mâncau ce găseau: hoituri împuțite, câni, pisici și mortăciune; când apăreau undeva, era spaimă. Armașul Manolache Florescu a căutat să-i stabilească, împărțindu-i ca robi pe la proprietarii cari au voit să-i primească pe moșiile lor; a luat chiar el pe moșia sa din județul Dâmbovița, Vizurești, mai multe familii de le-a așăzat acolo. Știu că mulți au murit de inimă rea, văzându-se deveniți stătători; dar cei cari au rămas muncesc pământ.

Țigani de laie, nomazi și ei, dar aveau șatre sau corturi; ei se deosebeau, după meseriile ce esersau, în: rudari, ursari, cărămidari, fierari, spoitori și salahori la zidiri. În vremi mai vechi, unii erau aurari și își plăteau birul către visterie din aurul ce găseau în râurile de la munte.

Armașul cel mare avea toată autoritatea asupra robilor statului, strângea birul de la ei și uneori profita de salahoria lor ca să-și facă pe ieftin o căscioară la țară sau la București.

Țigani de vatră, mai toți robi boierești sau mănăstirești, erau meseriași sau servitori pe la casele stăpânilor și proprietarilor lor, unde slujeau zi și noapte, îmbrăcați sau despoiați, mâncați sau nemâncați, dar totdeauna desculți și bătuți.

Robii boierilor și mănăstirilor nu plăteau nimica la stat, erau proprietate absolută a stăpânilor, puteau să-i vânză cum voiau, în familii sau izolați.

3. Boierănașii, neamurile și mazâlii sau nobilimea cea de la țară, în care se aflau mulți din urmașii domnilor și boierilor vechi cei mai ilustri, erau scutiți de dări către stat, dar nu aveau alte prerogative, nici privilegiuri.

4. Populațiunea orașelor se compunea de

meseriași și neguțători, împărțiți în isnafuri sau corporații: croitori, cavafi, işlicari, curelari, ceaprazari, tabaci, brașoveni, gabroveni, bogasieri, lipscani și zarafi; fiecare corporație cu starostele său.

5. Câteva sute de boieri mici, fără barbă, zișii starea a doua și a treia, între cari se prenumărau edeclii domnești, başciohodaru, tufecci-başa, divictaru, cafegi-başa, stolnici, șătrari, slugeri, medelniceri, cluceri de arie etc., până la serdari, căminari și cluceri mari.

6. Boieri zișii de starea întâia, boieri cu barbă, ale căror ranguri începea de la agă și spătar până la logofăt al credinței, treizeci sau patruzeci la număr; dintre aceștia se luau slujbașii cei înalți administrativi și judecătorești.

De la logofăt al credinței în sus, rangurile de logofeți de Țara-de-Sus și de Țara-de-Jos, de vornic de Țara-de-Sus și de Țara-de-Jos, până la ban mare inclusiv, zece sau doisprezece cel mult, formau ceea ce se numea protipendada.

Boierii cei mari purtau contoș și pe cap gugiuman de samur. Cei halea țineau dinaintea lui vodă, la ceremonii, bastoane lungi de abanos cu mânerul de fildeș. În ziua când cineva îmbrăca caftan de boier mare, era trimis acasă cu alai, călare pe cal domnesc. Acolo îl aștepta berber-başa al curței care-l rădea, însemnând cu briciu pe unde să lase să-i crească barba. În tot timpul acestei ceremonii îi bătea în curte meterhaneaua cu surle, cu tobe și tumbelechiuri.

În vârful piramidei de clase era domnul cu cabaniță și cucă, cu sabie, topuz și tui.

Boierii mari și mici nu numai că nu plăteau nici o dare către stat, dar aveau și privilegiul de a scuti un număr de dajnici, de la trei până la optzeci, după importanța rangului la care era ajuns; acești scutiți erau scutelnici și poslușnici boierilor și, în loc de a plăti dările lor către stat, le plăteau patronilor boieri, în bani sau în muncă.

Regulamentul organic a desființat acest privilegiu pentru viitor, conservând acelor ce-l aveau la 1831 o rentă viageră în bani pe care-i primeau de la visterie, rentă care astăzi este, cred, cu totul stinsă.

Birul către stat se făcea în lude. Marele vistier întocmea tabele pe județe, pe plăși și pe sate, după trebuințele țăranului. Acea tabelă, cum ajungea la sat, obștea se aduna duminica în sobor la ușa bisericii și făcea cislă, puind asupra fiecărui sătean o dare potrivită cu starea și cu puterea sa.

Veniturile celealalte, otcupurile sau huzmeturile, precum oieritul, vinariciul, vămile, ocnele și altele se vindeau la mezat de marele vistier și se adjudecau acelor cari ofereau prețurile cele mai favorabile. Acei antreprenori sau otcupcii erau cei mai mulți armeni și greci, oameni veniți cu domnii fanarioți din părțile Turciei: un becer sau cuparu Manolache, un Polisache, un Manuc sau un Privilegiu; aceștia, întinzând bine sfoara, se îmbogățeau în doi-trei ani. Mulți din pretinșii noștri nobili de astăzi, cărora nu le ajungi cu strămurarea la nas, datoresc celebritatea și averea lor otcupurilor.

Erau unele funcțiuni publice fără leafă; remunerația titularului era lăsată în seama vredniciei sale, s-o facă cât putea mai lucrativă.

Logofătul Fănică, împiegat al hatmaniei, care era unul din amploiații de această categorie, într-o dimineață, după ce se răsese bine pe obraz și pe cap și se spălase, ieșise în curte, legase un căpătâi al taclitului de clanța ușii și se încingea peste antiriu, învârtindu-se și strângându-se în brâu, când un ceauș îi aduce înainte doi împricinați să-i judece. Unul se jăluia că, tras în gazdă la un han de la capul Podului Mogoșoaii, când s-a sculat a doua zi, nu și-a mai găsit cizmele, furt despre care acuza pe un alt călător care dormise într-o odaie cu dânsul.

– Ai auzit tu, mă? zice logofătul Fănică, adresându-se către părât, de ce ai furat cizmele? Să

le dai omului înapoi, că te ia dracu!

Părâtul se apăra tăgăduind; atunci logofătul Fănică se întoarce către părâș și-i zice:

– Auzi, că de unde să ți le dea, dacă nu ți le-a furat el? Și, după ce unul repetează vreo trei-patru ori că acela îi furase cizmele, și celalalt tăgăduiește, logofătul Fănică închide dezbaterile, zicând ceaușului:

– Ai! ia-i ceauș! Am înțeles pricina; închide-i pe amândoi la gros, să dea fiecare câte cinci lei, și dacă nu au parale, să le iei epingelele.

Dreptatea s-a făcut într-un minut, dar nici până azi nu se știe cine a furat cizmele călătorului.

Pe vremile acelea, și până mai încoace, nu esistau în țară nici șosele, nici poduri peste gârle; la cea mai mică viitură de ape comunicațiunile încetau, la malurile vadurilor stau care și căruțele adunate ca la bâlci, câte-o săptămână, așteptând să scază apa, să poată trece. Vara, când era uscat, și iarna pe pârtie, caii de poștie, mici și slabi ca niște pisici, zburau cu trăsura după ei, cu o iuțeală de douăzeci și douăzeci și cinci de kilometri pe oră, pe când toamna și primăvara, când era pământul desfundat de ploi, d-abia puteau lua o poștă într-o zi, și acea cu vai, cu chiu, cu gură multă și cu bice bune. Cine-și mai aduce aminte astăzi de noroiul adânc de un cot din zăvoiul Orbului, sau de vestitul Codru Herții în care pocnea picioarele cailor și lăsau tipar la fiecare pas!

Mulți ieșeni poate că n-au uitat timpii dintâi ai Unirei Principatelor, când, pentru a veni toamna la Cameră la București, luau mai bine drumul pe la Cernăuți, Lemberg, Viena și Pesta, de unde se puneau în vapor și veneau pe la Giurgiu, decât a veni d-a dreptul pe la Focșani și Buzău.

A călători noaptea nici vorbă, căci trebuia să tragi la gazdă când era soarele de-o suliță sus pe cer, dacă nu voiai să faci cunoștință cu vreun Grozea, un Petraru, un Tunsu sau Belivacă.

De-o jumătate de secol, Moldova pierduse, prin

luarea Bucovinei, cele mai frumoase ținuturi ale sale, și nu trecuse mulți ani de când o altă parte a ei, Basarabia, fusese adjudecată Rusiei, și gurile Dunărei cu Delta cu tot treceau una câte una, în domeniul muscălesc, așa că pe la 1840 chiar malul drept al canalului Sfântu Gheorghe, pe o distanță de mai multe kilometri, se găsea în puterea țarului.

Am văzut pe baș-beșli-aga părăsind cazarma beilicului și ieșind cu trupele sale pe la bariera Șerban-Vodă, pe când, pe la bariera Moșilor, generalul Roth intra în București cu avangarda rusească.

Am văzut țara guvernată de Pahlen, de Zaltukin și de Kisselef, cu Bârzof și cu Pazarnicu.

Puneam noaptea urechea pe pământ la Ghergani și număram tunurile cari băteau Silistra.

Am pomenit domnia lui Grigorie-vodă Ghica și pe a frate-so Alexandru-vodă, domnia lui Bibescu cu căpitan Costache chehaia, ucenicu și imitatorul Pazarnicului.

Pe atunci scriitorii cancelariilor se ziceau piseri, șefii de serviciu nacealnici, masa sau biurou se numea stol și șeful de masă stol-nacealnic; scriptele cancelariei se numeau ciorna, sprafca, otnoșenie, pricaz și sdelca; ofițerii se numeau prapurcici, porucici, polcovnici și pot-polcovnici.

Slavismul își încerca conchista prin biurocrație și prin armată, precum odinioară o încercase prin biserică cu blagoveștienie, preobrejenie, blagoslovenie, bogoslov, zlatauz, pristol și denie.

Am asistat la înființarea Societății literare și societății 'Frăția' și la răscularea de la 1848.

Am văzut îndoita alegere a lui Cuza-vodă, proclamarea Unirei Principatelor și lovitura de stat.

Am asistat la noaptea de 11 fevruarie la plebiscitul lui vodă Carol de Hohenzollern, apoi la declararea independenței României și a regatului și la încoronarea regelui Carol I.

În epoca de tranziție, prin care a trebuit să

trecem ca să ieșim din starea de umilință în care eram căzuți și să ne rădicăm la o viață civilă și politică, am putut avea multe și mari decepțiuni, am putut întâlni în cale fel de fel de caractere: oameni, unii slabi de înger, cari la momentul chemărei au lipsit de la datoria lor, alții, regretând o stare de lucruri în care trăise, care le convenea și le profita poate, se uita cu dor la trecutul țărei; pe alții, îngrijați de repegiunea cu care se succedau aspirațiunile și exigențele naționale, rămâneau înapoi; pe mulți îngâmfați de succesele națiunei, la cari nici cu gândul nu gândise, își atribuiau lor tot meritul, fără a voi să recunoască cea mai mică participare nici mersului natural al lucrurilor, nici împrejurărilor dinafară. Am putut vedea oameni orbiți de invidie sau de ambiție cari nu au cruțat nici intriga, nici clevetirea, pentru a ajunge sau pentru a se susține la putere sau la favoare, sau pentru a-și face o popularitate.

Dar numărul tuturor acestora se pierde în negura mulțimei, ș-apoi chiar lor nu li se poate imputa lipsa de patriotism, pentru că, la timpi de cumpănă grea, i-am văzut pe toți uitându-se cu trupul și cu sufletul la glasul țărei.

'Fericiți sunteți voi, tinerilor români, ne zicea Michelet; în țara voastră totul e de făcut, fiecare din voi se poate distinge și chiar ilustra prin fapte patriotice și mărețe'.

Pe când Michelet rostea aceste cuvinte, numele de român nu trecea încă dincolo de Carpați și de Dunăre; mulți din tinerii noștri aflați la studii în Viena, în Munich sau în Paris se credeau umiliți d-a aparține unei naționalități necunoscute în lumea europeană. Le era rușine chiar de numele lor de familie și de botez; fiii lui Ion, lui Gheorghe sau lui Ilie se porecleau Ioanidi, Gheorghiadi sau Iliadi. Astăzi își zic românește Ionescu, Gheorghescu și Iliescu; ba chiar fiii lui Iacob, lui Moise și lui Teohari își dau numele de Iacovescu, Moisescu sau Teoharescu, crezând ca țiganii că

lulelei, dacă i-o zice pipă, românu n-o s-o cunoască. Chiar francezii, în mijlocul cărora trăia sute de tineri români, ne numea până acu vreo douăzeci de ani valac și moldav sau valav și moldac, sau, cu un singur cuvânt, moldovalac, iar țărei îi zicea Moldavie, Valachie, Moldaquie, Valavie și, cu un singur cuvânt, Moldavalachie.

Astăzi numele de român și de România, ca națiune și ca stat, sunt cunoscute în toate colțurile lumei civilizate, și orice fiu al patriei îl poartă cu mândrie.

Din natura lui, românul este modest, chiar sfiicios, aș putea zice; și de i se poate imputa ceva, ar fi că nu are destulă încredere într-însul. El prețuiește mai mult decât pare; nu este nici lăudăros, nici pretențios. Ori de câte ori am văzut la noi în țară un fanfaron, un om care se crede mai mult decât este, un om care să pretinză că le știe și le poate toate, am avut ocazie să mă conving că era viță de strein.

Când era vorba d-a se înființa Curtea de casație, mulți din oamenii noștri politici se întrebau unde o să găsim douăzeci de legiști învățați și ispitiți, cu cari să se poate pune în mișcare o asemenea înaltă instituțiune; și mai toți deputații sta la gânduri dinaintea acelui argument. Nevoia ne-a silit să îndrăznim, și Curtea noastră de casație nu este mai prejos în lumini și capacitate decât instituțiunile de același ordin din țările cele mai înaintate în știința dreptului.

A fost un timp, și nu prea demult, când corespondența în streinătate se făcea prin cancelaria rusească și austriacă, care lua scrisorile și pachetele noastre de le espeduia cu o espediție organizată în toată forma la noi în țară, cu biurouri în toate orașele noastre. Reprezentanții puterilor streine se împotriveau la ideea de a se trece acest serviciu la poșta română. 'Unde vă sunt - îmi zicea unul din consuli - oamenii speciali, capabili și esperimentați, cărora să le putem încredința

corespondența noastră diplomatică și interesele supușilor noștri?' Am răspuns acelui diplomat că, precum am putut învăța calculul diferențial și integral, așa că manipulăm funcțiunile (...) tot așa de bine ca și Delaunay și Puiseux, nu mai puțin eram siguri a învăța, dacă nu în câteva săptămâni, dar în câteva luni, a manipula primirea, espeduirea și distribuirea scrisorilor și pachetelor ca și împiegații poștei rusești și austriece. Nevoia ne-a silit să luăm asupră-ne acest serviciu, și chiar de la început el s-a făcut într-un mod satisfăcător; și astăzi nimeni nu-i poate nega dreptul de a se compara și a rivaliza cu serviciile telegrafo-postale cele mai bine organizate.

'Voiți să răscumpărați drumurile-de-fier - zicea un senator - dar unde vă sunt oamenii cari să știe a le administra, unde o să găsiți împiegați capabili să le puie în mișcare, unde vă sunt inginerii cari să le poată repara la trebuință?' Dinaintea unor asemenea argumente mulți stau pe gânduri să voteze alb sau negru. Dar nevoia ne-a silit să luăm pe seama statului rezoul cel mai lung; și putem zice că, chiar din ziua dintâi, serviciul s-a făcut în toată regula și în toată securitatea, cu împiegați români; și nimeni nu poate tăgădui că liniile au fost totdeauna în bună stare, fără a regreta administrațiunile anterioare ale lui Strussberg, Bleichröder sau Staatîs Bahn.

Nu voi pretinde că tot ce s-a făcut în țara noastră de un sfert de secol încoace este perfect, dar îmi permit a observa pesimiștilor și impacienților că nici o țară din lume n-a progresat așa de mult ca țara noastră într-un așa de scurt timp, și că orice progres începe printr-o stare neguroasă și plină de nedomiriri; stare de care unii dibaci știu a se folosi, aceasta mai ales când progresul se operează de jos în sus; de aceea este totdeauna bine ca impulsiunea și conducerea reformelor prin cari trece o națiune să vie de la clasele de sus, de la clasele luminate; de la acelea să proceadă spiritul de inovațiune, să

nu aștepte ca inițiativa reformelor necesare să pornească de jos, căci atunci clasa numeroasă pierde spiritul de conservațiune care trebuie să domine totdeauna la bază, și societatea intră într-o perioadă de agitațiune care anevoie se poate astâmpăra.

Oamenii pe cari instituțiunile, împrejurările sau educațiunea i-a pus în fruntea unei națiuni sunt datori să fie înainte-mergătorii ei, să nu caute niciodată să împiedice mersul progresului, ci să lase toată latitudinea și toată libertatea inițiativei individuale, mai ales în ceea ce privește industria și comerțul, căci ele nu se pot conduce decât numai de luminele științei cari singure pot arăta drumul care conduce pe om a deveni folositor și necesar societății în care trăiește.

Nimeni nu are dreptul d-a opri omenirea din mersul ei progresiv, care este tras de natura fizică și morală a omului; nimeni nu are dreptul d-a-i impune sisteme oricât de geniale ar fi acele combinațiuni. Să te ferească Dumnezeu de omul care n-a citit decât o carte; acela ajunge mai curând sau mai târziu la o sistemă absolută, merge până a voi să prefacă societatea după capul său, după ideile ce și-a format; uită adevărurile sociale cele mai fundamentale, uită că progresul moral este libertatea și că progresul material este de a produce cât se poate de ieftin, d-a pune pe om în stare bună și a-i crea timp de a-și rădica gândirea mai sus de mulțumiri materiale.

Omul la tinerețe trăiește cu speranțe și la bătrânețe trăiește cu suveniri.

Plăcută este tinerețea cu cortegiul ei luminos și înflorit de cugetări înalte și de iluziuni plăcute, și frumoasă a fost tinerețea oamenilor generațiunei din care am făcut parte, generație care a trăit cu mintea ațintită la fapte mari și patriotice, plină de speranțe, de credință în Dumnezeu și în viitorul României; hrănită cu aspirațiuni înalte, din cari multe, grație împrejurărilor și stăruinței oamenilor

de bine, am putut a le vedea realizate una după alta; izbânde cari au lăsat bătrâneţelor noastre suveniri plăcute şi au deschis generaţiilor celor tinere un câmp întins şi luminos de speranţe şi mai măreţe, şi mai glorioase; generaţie care a urmat de aproape după deşteptarea românismului din letargia în care îl afundase grecismul fanariot, ce începuse a prinde coajă şi năbuşa naţionalitatea noastră, precum apasă astăzi asupra românilor din Tesalia, din Epir, din Macedonia şi asupra albanezilor.

Cât îmi place în orele mele de izolare să-mi aduc aminte de unii din oamenii cu cari am trăit alături, pe care i-am văzut luptând cu abnegaţiune şi curaj pentru redobândirea drepturilor ţărei şi pentru libertate! Găsesc o mulţumire nespusă a-mi rememora faptele şi cuvintele lor şi a le binecuvânta numele şi memoria.

Într-o seară lungă de iarnă, pe când ninsoarea bătea în geamuri, aşezaţi pe jăţuri la gura sobei, dinaintea unei flăcări dulci şi luminoase, am petrecut ore întregi şi plăcute cu amicul Vasile Alecsandri, povestindu-ne unul altuia suvenirile noastre din tinereţe. Se apropia de ziuă când ne-am adus aminte de camerile noastre de culcat, şi ne-am despărţit găsindu-ne amândoi la un gând, zicându-ne:

'De ce nu ne-am scrie unul altuia, sub formă de epistole intime, cele ce ne-am povestit într-astă seară; poate că unele din istorioarele noastre ar interesa pe unii dintr-acei cari n-au trăit p-acele vremi?'.

Şi astfel am început o corespondenţă, deşi adesea întreruptă, dar pe care am reînnoit-o de câte ori ocupaţiunile ne-au permis; corespondenţă în care ne-am ferit de orice invective, fără însă a ne abate niciodată a spune adevărul.

Clucerul Alecu Gheorghescu

Iubite amice,

Alaltăseară, pornind de la gara ta, adormisem adânc, legănat de valurile ascuțite ale liniilor de fier Strussberg; trei locuri de o parte a vagonului erau la dispoziția capului și picioarelor mele; când, pe la miezul nopții, mă simții scuturat de o mână viguroasă: era conductorul care intervenea în favorul dreptului bine plătit al unui călător îmbarcat la Mărășești; recunoscui dreptatea invocată și mă ghemuiam în limitele tichetului meu, căutând să apuc de picior somnul ce fugea, când aud un glas care se îngâna în scuze pentru supărarea ce-mi adusese și mă silea să răspund, ca om binecrescut, la asemenea politeță prin cuvintele banale: 'Nu face nimica, domnule', 'Eram deștept', 'Sunt foarte bine', 'Nu dormeam', 'Erai în dreptul dumitale' etc.

Dar noul venit începu o conversație:

– Știi, cucoane Iancule, că nu te mai cunoșteam? Ai albit de tot de când nu te-am mai văzut.

La aceste cuvinte, simțindu-mă cam atins la amorul meu propriu, îi răspunsei cu oarecare amărăciune:

– Dar îmi pare, domnule, că barba dumitale nu are nicidecum dreptul d-a invidia pe a mea, că este, mi se pare, și mai lungă, și mai albă.

– Ce are a face! îmi ripostă el, dar dumneata ești un copil pe lângă mine.

Noul-venit era un bătrân bine conservat, grăscean și rumen la obraz, căruia nu i-aș fi dat nici șasezeci de ani.

– Eu te-am mai sculat o dată din somn; eram tânăr atunci și d-ta erai copil ca de vro opt-nouă anișori. Cuconul Tache, răposatul tatăl dumitale, era ispravnic la Focșani; eu am fost trimis de am

ridicat în fiare pe clucerul Alecu Gheorghescu, tovarășul dumnealui la isprăvnicie. P-atunci erau câte doi ispravnici de fiecare județ, unul peste partea administrativă și celalalt pentru partea judecătorească, și amândoi ispravnicii în pricini grele judecau împreună, formând un fel de tribunal. Ce vremuri erau pe atunci! Clucerul Alecu făcuse mâncătorii, abuzuri sau prevaricațiuni, cum se zice astăzi...

Înțelegi, amice, că la aceste cuvinte somnul meu, dulcele meu somn, a zburat în fuga mare, și nici nu m-am mai gândit a-l prinde. Și, în loc de a închide pleoapele, am dat drumul limbei, începând la întrebări:

– Ia spune-mi, mă rog, cum ai ridicat în fiare pe acel ispravnic?

– Eram edecliu și aveam odaie în curtea domnească alături cu odaia lui tufecci-bașa, lângă ogeacul neferilor; la stânga, sub scară, ședea răposatul Măciucă, Dumnezeu să-l ierte, baș-ciohodar și mâna dreaptă a lui vodă, cum s-ar zice astăzi, întâiul aghiotant domnesc, om drept și plin de bun-simț.

Într-o noapte, după slujba curții, mă așezasem pe somn, când numai ce aud ciocănind la ușă și un glas care-mi striga: 'Te cheamă vodă'. Nu știu nici cum am sărit din pat, nici când m-am îmbrăcat; într-o clipă îmi trântisem cizmele cele galbene, binișul, legătura la cap și hangerul la brâu, și eram la ușa iatacului domnesc. Baș-ciohodarul tocmai ieșea din odaie de la vodă și-mi zise repede: 'Ai mai iute, că te cheamă vodă, și să te văd, Niculae!'

Răposatul Măciucă era oltean ca și mine și puțintel cam rudă după mamă.

Când am intrat în iatac la vodă, era șapte ceasuri, sau, cum s-ar zice astăzi, o oră după miezul nopții. Vodă era cu ghicelic de noapte pe cap și cu o scurteică lungă de pambriu verde, îmblănită cu pacea de samur; o făclie galbenă ardea într-un sfeșnic mare de argint dinaintea

icoanelor. Cum intru în odaie, vodă se întoarce către mine și-mi zice cu un glas gros și răstit:

'Tu ești Niculae Păunel?'

'Eu, măria-ta.'

'De mult ești la curte?'

'Numai de un an, măria-ta'.

'Măciucă mi-a spus că ești harnic și cinstit. Ce slujbă ai îndeplinit pân-acum?'

'Nici una, măria-ta, decât că acum trei luni am întovărășit pe nenea Negreanu tufecci-bașa, când a prins pe Ghiță Cuțui'.

'Ia plicul de pe mescioară, pecetluiește-l cu pecetea de pe tăvița cu călimările și să plece îndată la Focșani, să-l dai în mâna nepotu-meu Tache, ispravnicul, fără să te simță nici pasărea măiastră. Bagă de seamă că ai să-mi aduci pe clucerul Alecu Gheorghescu în fiare; poimâne pe vremea asta să fii cu el la scara domnească. De cumva ți-o scăpa, mai bine să te duci să te îneci decât să dai ochi cu mine'.

Grigorie-vodă Ghica era un om mărunțel, barba potrivită în apărătoare și cănită, mai mult roșie decât galbenă, mustățile roșii trase în jos și despărțite sub nas prin două-trei muchi de brici, ras pe obraz pe lângă barbă; ochii vii, glas răstit și gros; el era un om cu foarte puțină învățătură și trecea între boieri ca unul din cei mai neînsemnați, deși fusese de mai multe ori agă, spătar și chiar vistier și ban mare.

El s-a suit pe scaunul domniei la 6 octobre anul 1822, trei ani după vestitul Caragea și îndată după zaveră, după uciderea slugerului Tudor, eroul care, indignat de jafurile oamenilor lui Ipsilant - cari din insurgenți în contra turcilor se prefăcuseră în cete de hoți, prădând drumurile și moșiile - intrase în corespondență cu Silistra valesi prin cancelarul consulatului nemțesc, bătrânul Udriski, arătând turcilor că răzvrătirea din Țara Românească nu era în contra turcilor, ci în contra fanarioților cari sărăciseră pe bieții locuitori. Atunci chehaia-beg,

care și intrase în București cu oștire turcească, a invitat pe boierii cari mai rămăsese în țară să trimită pe câțiva dintr-înșii la Poartă, ca să arete sultanului păsurile țării. Adunându-se între dânșii, ei au ales pentru această misiune pe banul Barbu Văcărescu, pe logofătul Mihăiță Filipescu și pe banul Grigorie Ghica, cari, ajungând la Țarigrad și espunând starea țării și trebuințele ei, sultanul a numit pe banul Grigorie Ghica domn, deodată cu Ioniță Sturdza în Moldova. Poarta nu mai avea încredere în fanarioți. Ghica Grigorie, viind la domnie, a găsit țara secată cu totul în belșugul ei, înecată în datorii; boierii și negustorii pribegiți în toate părțile și răscoale pretutindeni: în sate, în orașe și pe drumuri.

Ghica Grigorie, care-și iubea țara, a luat sarcina de-a stărpi jafurile boierilor și ale ciocoilor, cari de la Caragea ajunsese fără frâu; capul nu-l tăia prea mult, dar când avea câte o pricină grea, chema de se sfătuia cu trei oameni: cu vornicul Costache Câmpineanu, cluceru Chiriac și cu baș-ciohodaru Măciucă. După ce-i auzea pe fiecare în parte, se culca, dormea un somn bun și pe la miezul nopții se scula, aprindea la candelă făclia din Vinerea Paștilor de la epitaf, cădea în genuchi dinaintea iconostasului și se ruga lui Dumnezeu ca să-l lumineze. Astfel a domnit el șapte ani și ajunsese să tremure boierii cei răi și ciocoii. Cât a domnit el, a fost bine pentru toți, liniștea domnea în țară; pânea și carnea bună, ieftină; toată lumea, negustor, meseriaș și țăran, mânca, bea și chiuia; veselie pretutindeni. El a deschis școalele românești și a gonit pe egumenii greci.

În noaptea când m-a chemat vodă, mi se făcea ziuă la poștă la Șindrilița, în cărucioara care se schimba din poștă în poștă și care ajungea totdeauna numai în trei roate. Pe la aprinsul lumânărilor, în ziua de patruzeci de mucenici, îmbrăcat tiptil, eram introdus ca călugăr în odaia răposatului coconu Tache, tatăl dumitale; parcă-l

văz pe marginea patului, lângă scaunul cu două lumânări de seu în două sfeșnice de alamă cu mucări. Condicaru, în picioare, îi citea jălbile, întingând din vreme în vreme condeiul de peană de gâscă în călimările de la brâu, ca să scrie hotărârea ispravnicului; îndată ce condicarul Nicolae Sprâncenatu, cum îi zicea lui Ipătescu, mai în urmă bărbatul eroinei de la 1848, scrise hotărârea ispravnicului, cuconu Tache se uită la mine întrebându-mă:

'De la schit ești, părințele?'

'Sunt de la Poiana-Mărului, am o jalbă.'

Și mă apropiai de mescioara cu lumânările și-i pusei plicul domnesc în poală, cu pecetea în sus, potrivind să nu o zărească condicarul. Ispravnicul, îndată ce văzu pecetea, o și recunoscu, dar îmi zise:

'Ha, este de la părintele egumen!'

Și dete ordin condicarului și stegarului care mă băgase în casă să ne lase singuri.

Despecetlui plicul cu grabă, îl citi și văzui că i se înveseli obrazul și-mi zise:

'Vezi, numai așa dacă nu s-or stârpi mâncătoriile și angaralele, să se învețe minte ciocoii; până n-o băga câțiva în ocna părăsită, ei tot cred că vodă glumește. Clucerul Alecu nu este acum în oraș, s-a dus după lude în plasa Tohani, dar trebuie să vie astă-seară; du-te de te odihnește, că te chem eu la vreme'.

Bătu în palme și porunci feciorului să-mi aștearnă în odaia copiilor; m-am dus de m-am culcat în odaia d-voastre. Sunt d-atunci 55 ani, cucoane Iancule! D-abia mă furase somnul, când auzii trăsnete și pleosnete și doi surugii bătăioși cari urlau de ți se părea că cânta; peste un minut auzii și glasul lui cuconu Tache:

'Ai, scoală, c-a venit cluceru'.

Pornirăm amândoi pe jos spre casa clucerului, la care, în urma noastră, ceaușul de slujitori înșiruia oameni de jur împrejur; când ajunseserăm în

pridvor, cuconu Tache intră în casă zicându-mi:

'Așteaptă aci până te-oi chema eu, și atunci să intri în odaie cu doi stegari'.

Din pridvor se vedea pe fereastră foarte bine în odaia clucerului, luminată cu trei părechi de lumânări; o grămadă de mosafiri se și așezaseră la ghiordum cu cluceru în mijloc răsturnat pe sofa. Când intră cuconu Tache, se sculară toți în sus, dar dumnealui luă pe cluceru de mână și-l trase în odaia d-alături; după vro cinci minute auzii că mă cheamă, mă luai îndată după glas și intrai în iatacul boierului. Cluceru ținea porunca domnească în mână, și dinții îi clănțăneau în gură. Cum intrai, cuconul Tache îmi zise: 'Îndeplinește porunca lui vodă'.

Atunci luai fiarele din mâna stegarului, mă plecai și le pusei clucerului de picioare; în cinci minute eram pe drum cu două cărucioare de poștă, într-una eu cu ispravnicul în fiare, și în cealaltă doi arnăuți cu pistoalele încărcate, cărora li se dedese porunca să dea să-l omoare dacă o căuta cumva să scape.

Când ieșeam din Focșani, răsărea luna; nici gură de surugiu, nici plesnitură de bici, dar cărucioarele mele fugeau ca năluca cu umbra după ele și seara, când bătea meterhaneaua, mă dam jos din cărucioară și intram cu ispravnicul meu în odaia lui Măciucă, unde am așteptat până s-a sculat vodă de la masă, până s-a culcat beizadelele, s-a osteiat lumea din curte și au ieșit una după alta caleștile cu masalale a spătarului, a aghii și a ispravnicului de curte; atunci intră răposatul Măciucă și-mi zise: 'Ai sus'.

Când am intrat în odaia lui vodă, Măciucă înainte, după el cluceru cu fiarele de picioare și eu după dânsul, vodă, care sta răsturnat pe sofa cu mânile încrucișate sub cap și cu picioarele unul peste altul grămădit, se sculă drept în picioare și, adresându-se răstit și necăjit către cluceru:

'Nu ți-e rușine, slugă necredincioasă și boier

zăcaș!'

Și, întorcându-se către mine, îmi zise:

'Te fac divictar'.

Măciucă îmi făcu semn să ies și când trecui pe lângă dânsul îmi zise încet:

'Trimite-mi sus patru ciohodari'.

Ce s-o mai fi petrecut după aceea nu știu, dar, după ce m-am culcat, pare că auzeam prin somn un glas care se văita strigând: 'Iartă-mă, măria-ta! Cine o mai face ca mine ca mine să pață'.

A doua zi până în ziuă, clucerul era pornit surghiun la Snagov, cu cămașa pecetluită pe el, și a rămas acolo până la venirea muscalilor.

Când eram pe la 1829 la Craiova, l-am văzut de gât cu generalul Roth, juca cărți cu miile de galbeni, căci era peste proviant.

Polcovnicul Ioniță Ceganu

Amice,

Aici, la moșie la Ghergani, aveam până mai deunăzi un vecin bun cu care am petrecut multe și lungi seri de iarnă.

Polcovnicul Ioniță Ceganu din Cloșani, bătrân verde, rumen la față, fără zbărcituri pe obraz, ras regulat în toate sâmbetele cu perdaf, mustața și sprâncenele albe colilie, era născut cam pe la anul 1789 și a trăit până mai acu șase luni în satul Gămănești, unde petrecea în intimitatea a doi copoi vestiți cu cari gonea iepurele ziua toată din răsărit până la apus; iar toamna, când se coceau coarnele și smeura la munte, se duceau tocmai pe Vulcan de împușca câte un pui de urs și o capră neagră.

Acum un an era nun mare la nunta lui Vișanu dorobanț, curcan cu trei cruci pe piept.

Polcovnicul Ioniță băuse în sănătatea însurățeilor un pahar de vin roșu de Dealul Răzvadului și prinsese la limbă. După ce se uită una după alta la semnele de vitejie ale milițianului, îi zice:

– Măi Vișane, cine ți le-a dat ție astea?

– Căpitanu, îi răspunse Vișan; mi le-a dat din partea domnitorului, an când ne-am întors din țara turcească.

– Dar fosta-ai tu la bătălie? Dat-ai piept cu turcu? Luat-ai vrun tun, vreo cetate?

– Ce să dai piept cu turcul, domnule, că nu te lăsa nici să-i vezi, ședeau ascunși ca viezurii sub pământ; și apoi batalionul nostru s-a brodit să nu fie nici când s-a luat Grivița, nici la căderea Plevnei, eram trimiși tocmai la Radișteni, pândeam să nu lăsăm să intre nici convoiuri și ajutoare, nici să iasă vreun turc din cetate; planul muscalilor era

să-i prinză pe toți robi. Apoi după predarea lui Osman-pașa, ne-am dus de am înconjurat Vidinu; acolo, pe când așteptam din ceas în ceas să iasă turcii la luptă dreaptă, ne-am pomenit într-o bună dimineață că ardică steag alb și trămit la gheneraru nostru să-i închine cetatea. Am intrat în Vidin parcă era sărbătoare, cu muzica în capul regimentului.

Bătrânul, după ce ascultă povestea soldatului, oftă zicând:

– Ei! și eu m-am bătut cu turcu în tinerețea mea; am intrat în Plevna cu Kamenski și cu Suvaroff, și nu mi-a mai dat nimenea nici o cruce!

Când am auzit de numele lui Kamenski și de bătălia din alți timpi, m-am apropiat și m-am luat cu polcovnicul la vorbă.

– Cum, nene Ioniță, zici că ai fost cu Suvaroff la Plevna? Dar știi dumneata că d-atunci trebuie să fie aproape șaptezeci de ani?

– Or fi, nen-to - îmi răspunse el - că eram abia băiețandru ca de vreo optsprezece ani când m-am scris la cazaci cu bietul Tudor al nostru. Ne aducea ispravnicii pălcuri-pălcuri și ne da pe mâna ofițerilor muscali, de ne mustruluia; după șase luni, când învățam să dăm cu sabia și cu sulița, ne-a trecut dincolo în țara turcească. Îmi aduc aminte ca acum, era în ziua de Ignat când am trecut Dunărea pe gheață și ne-am așezat în meterezuri. Cum ne-au simțit spurcații de turci, au început să dea năvală asupra noastră; trămitea tot zeibegi d-ăia cu cealmalele cât o claie pe cap și arapi d-ăia negri și buzați, încălecați pe niște cai de scoteau foc pe nări; venea tot iuruș cu iataganul în dinți și cu pistoalele întinse în amândouă mâinile, de ți le punea sub nas. P-atunci nu erau pușți d-astea lungile până la bătălie, ci venea moartea de-ți sta dinainte ceasuri întregi, de-o vedeai bine în față. După câte o bătălie, când ne număram, rămâneam uneori numai patru-cinci sute, din două mii câți eram; dar peste zece zile eram iar în păr la loc, că

se umpleau golurile cu alți panduri trămiși din țară; așa era învoiala cu Ipsilant. Războiul d-atunci între Turc și Muscal se iscase mai mult din pricina lui și a lui Muruz; că după ce sultanul se învoise cu împăratul Alexandru să-i ție șapte ani pe unul domn în Țara Românească și pe cellalt în Moldova, s-a mâniat pe dânșii și i-a scos după doi ani; lui Ipsilant trămisese chiar să-i ia capul, cum făcuse lui Hangerliu la 1799. Îl simțise că ținea cu muscalii și că era înțeles cu Pasvantoglu de la Vidin și cu Cerni-George Sârbu, cari amândoi se răsculaseră în contra Porții. P-atunci sultanul asculta de povețele generalului Sebastiani, care umbla să-l tragă în partea lui Napoleon. Ipsilant, mai norocit decât bietul Hangerliu, a scăpat de gealat ca prin urechile acului. Prevestit de tată-so de la Țarigrad și de ambasadorul Italinski, a fugit la Brașov, d-acolo s-a dus la Petersburg, și în ziua de Sfântu Nicolae intră în Iași cu generalul Michelson în capul oștirii rusești. Generalul muscal îl orânduise domn peste amândouă țările. Domnia aceea a ținut și mai puțin decât cea dintâi, căci peste câteva luni împăratul a trămis pe generalul Kusnikov președinte cu deplină putere asupra Moldovei și pe Engelhart, vicepreședinte cu reședința în București, ca să guverneze țările cu mitropoliții și cu câțiva boieri mari.

S-au bătut bine, foarte bine, băieții noștri de astăzi; dar să știți, domnule, că și noi n-am fost mai pe jos în vremea noastră. Ne băteam sabie cu sabie, spangă cu spangă, piept cu piept, dar cine ne-a știut? Că p-atunci nu erau d-alde Alecsandri, să ne cânte vitejiile și să ne înalțe în ochii lumii.

Știi dumneata, domnule, ce om era căpitanul nostru Tudor? El, care nu râdea niciodată, când auzea că vin turcii asupra noastră, că se năpustea păgânii ca vijelia, când cu gândul nu gândeai, el de bucurie începea să cânte și să joace ca un copil. Intra în foc, domnule, parc-ar fi mers la nuntă.

Românii s-au bătut totdeauna; n-a fost război

fără ca ei să nu fi sărit asupra păgânilor. Răpauzatul moșu-meu, Ceauș Vergea (familia noastră a fost neam de pandur din tată în fiu), își aducea aminte după la 1716, când a venit întâiași dată Mavrocordat; p-atunci avea țara dorobanți, roșiori, călărași, odivoi, seimeni, talpași, lefegii și slujitori; patruzeci de mii de oameni armați, pe care grecu, când a venit domn, i-a desființat ca să nu ne mai putem bate cu turcu și să rămâie ei, fanarioții, stăpâni pe țară. La 1807, după ce am trecut Dunărea, ne-a luat generalul Isaiov, ne-a îmbrăcat căzăcește, ne-a dat mazdrace, ne-a pus pistol și sabie la brâu și, după ce ne-a făcut smotru, ne-a orânduit la Tatargic, o bătaie de tun de Vidin, ca să ținem de cărjaliii lui Mola-aga să nu iasă din cetate; muncă grea! pentru că pe toată ziua eram atacați de arapi, și noaptea cădeau peste noi manafi, ca să ne scoată din meterezuri; dar noi aveam poruncă de la Miloradovici, morți, tăieți, să nu părăsim locul.

Asta era pe când Bosniacu-aga bătuse pe Kamenski la Rusciuk de-l prăpădise și pe când Mola-aga gonise pe muscali din toate pozițiunile de prinprejurul Calafatului; arsese Caracalu și Cernețu, pustiiseră toate satele până în Craiova și împrăștiase toată armata rusească; numai noi românii, un pumn de oameni, am ținut până a venit generalul Pangration cu oștire nouă din Rusia. Pe toamnă murise Michelson și în locul lui se orânduise Prozoroski, general mai mare peste toată oștirea; atunci ne-a luat Isaiov și ne-a dus în Balcani, tocmai la Kisil-hisar, zece zile cale; d-abia ajunsesem, când a început să se vorbească de pace și ne-a întors la Lovcea, unde, după ce am șezut un an fără să ne batem, ne-a venit poruncă să luăm Plevna, că iar se deschisese război. Când am ajuns acolo și s-au așezat tunurile la bătaia zidurilor, ne-am apropiat de cetate până în șanțuri, le-am umplut cu mărăcini și cu saci de pământ, am pus scări și am sărit în cetate. Eram numai noi

pandurii lui Tudor la asalt, că muscalii cam greoi au ajuns tocmai târziu, când noi ne băteam de un ceas cu turcii pe ulițe: cadânele trăgeau puști și pistoale după ferestre, de ploua gloanțele din toate părțile ca grindina; zburau capetele ca mingele, unele cu cealmale turcești, altele cu chivere rusești, și curgea sângele gârlă; un glonț m-a nemerit drept în piept, de-am zăcut șase luni; m-aduseră la spitalul din Craiova în casele lui Priscoveanu, de mi-a scos plumbul de sub coastă.

Lui Tudor i-a venit de la împărăție un inel cu piatră scumpă și cu numele lui Alexandru pe dânsul [...].

Am trăit rău cu muscalii, că ne trata ca pe niște câini; ofițerii lor ne înjura, tot Durak Moldovanski ne făcea și ne da ghionturi prin fălci. Mâncam numai soharici, un fel de pesmet negru ca noroiul și tare ca piatra; trebuia să-l moi o zi întreagă în apă, să-l faci terci ca să-l poți băga în gură; vara mai bine mâncam buruieni fierte. Când îi scăpam prin vitejia noastră de câte o nevoie mare, ne zicea Dobri Kazaki, iar numele de român nu se pomenea niciodată. Fără noi nu mai lua ei Plevna nici atunci, ca și acum.

– Vezi, polcovnice, p-atunci nu erau jurnale, nici reporteri, ca să poată lumea afla cine se bate și cum se bate, dar o să vie ea o vreme când să se găsească cineva să scrie și despre vitejiile românilor din timpii când erau considerați ca căzuți în ochii oamenilor și treceau de molatici și de fricoși. O să se găsească el cineva să spuie românilor cine a fost slugerul Tudor, ce voia el, ce a făcut și ce a dobândit pentru țară cu pandurii lui, căci lui îi datorim scăparea noastră din ghearele fanarioților. Dar ia spune-mi, mă rog, ce s-au făcut acei două mii de panduri după ce s-a încheiat pacea la 1812 și a venit Caragea domn?

– Vreo două sute au format potera sub comanda lui slugeru Tudor, iar ceilalți ne-am răspândit toți în toate părțile; unii au mai murit de ciumă.

Eu, după ce m-am tămăduit de rana din piept, m-am tras acasă la părinți, unde am rămas până la zaveră, când m-a chemat slugeru și m-a luat cu pandurii la București. Am șezut întâi la Mitropolie, pe urmă ne-a băgat în Cotroceni și d-acolo ne-a pornit spre Pitești, ca să ne ducem să ieșim înaintea turcilor, cari intrase pe valea Oltului. Tăbărâsem la Golești, unde am aflat că Ipsilant prinsese cu vicleșug pe slugeru și îi tăiase capul; atunci ne-am hotărât să cădem asupra grecilor lui Ipsilant, ca să-i scoatem din țară, și am pornit spre Târgoviște, unde știau că era tabăra lor, dar era târziu, că-i bătuse turcii la Drăgășani; chehaia-beg nu lăsase picior de mavrofor. Ipsilant cu cneazu Cantacuzino și cu Manu Pârlitu fugiseră peste hotar și fusese prinși de nemți și închiși în cetatea Muncaciului.

După moartea slugerului au rămas numai vreo sută de panduri, acei cari s-au aflat cu căpitanul Solomon la bătaia de la Drăgășani și cari s-au închis pe urmă în Mănăstirea Cozia, unde au ținut voinicește în contra lui baș-beșli-aga, până la venirea lui Grigorie Ghica domn la 1822.

Mai în urmă, peste vreo doi ani, când s-a făcut unchiul dumitale Costache Câmpineanu caimacam la Craiova, pe mine m-a făcut polcovnic de vânători și am fost polcovnic de vânători până când s-a deschis iar război cu muscalii la 1828 și m-am dus cu căpitanul Solomon și cu Magheru.

Ne-am bătut cu turcii patrusprezece luni mereu, ziua și noaptea, sub comanda lui Geismar și a lui Roth; vedeam în toate zilele moartea cu ochii, că ne puneau muscalii tot înainte la avant-posturi.

Geismar, îndată cum a trecut Oltul, a trămis pe generalul Roth înainte să coprinză Calafatu, și el s-a dus de s-a așezat la Cioroi. Când s-a pomenit dodată că îl ia pașa de la Dii cu vestitul Ciapanoglu pe la spate cu 15 000 de suvarii cu 30 de tunuri, care, după ce bătuse pe Roth lângă Maglavit de-l topise, se aruncase asupra lui

Geismar, îi tăiase drumul și spre Cioroi și spre Calafat, îi luase toate vitele și tot proviantul din magaziile de la Galicea și le trecuse la Vidin. Muscalii speriați, când îi răzbise turcii la Băilești, fugeau în toate părțile, strigând cât puteau: 'Nazat! nazat! Tureschi duh!' când farmazonul nostru, bietul căpitan Ciupagea, care nu știa că pe muscălește nazat va să zică îndărăt, înapoi, aleargă printre șireagurile noastre strigând: 'Auziți, băieți, ghinărarul poruncește să mergem la sat'. Alt sat nu mai era decât Băileștii, de unde turcii băteau cu tunurile în muscali de-i prăpădeau; noi am dat năvală la sat, n-am repezit la deal și am pus mâna pe tunurile turcești; atunci Ciapanoglu, crezând că suntem putere mare și că fuga muscalilor era numai o stratagemă, s-a speriat și a luat-o la fugă spre Calafat, lăsând toate proviziunile și munițiile. Le-am luat în ziua aia douăzeci și patru de cară cu iarbă și patru sute de cară de zaherea. Roth, văzând că fug turcii dinaintea noastră, a luat curagiu, s-a întors, s-au pus și ei pe goana turcilor. Astfel s-a câștigat cea mai vestită bătălie din toată campania. Lupta a ținut trei zile și trei nopți; am alergat după turci până i-am băgat în Dunăre; bașibuzucii omorau pe agalele cari voiau să-i reție să nu treacă Dunărea și să-i întoarcă la bătălie spre Calafat.

Să știi, domnule, că fără Ciupagea al nostru mâncau muscalii o păpară de n-o uitau niciodată; se prăpădea și țara: păgânii de turci pe unde treceau era foc și pârjol. Când te uitai noaptea după o movilă, te lua jalea: vedeai numai focuri în toate părțile cât luai cu ochiul; ardeau căpițele de fân, clăile și șirele de grâu, că era tocmai în strânsul bucatelor.

După ce am isprăvit cu turcii la Islaz, la Calafat, la Cioroi și la Băilești, ne-a trămis ghinărau Gavrilenko de am măturat câți turci mai rămăsese la Cireș și la Cerneți, de n-am lăsat picior de turc în Mehedinți și în Dolj.

Mult bine s-au mai bătut românii și în rândul

ala.

La Cireș, a doua zi după bătălie, am căzut de ciumă; în ordia muscălească se încinsese boala de mureau câte două-trei sute de soldați pe zi. Am zăcut patruzeci de zile pe mâinile cioclilor, cari m-au jăfuit, mi-au luat tot ce aveam în chimir: patru ceasornice de aur și cinci sute de mahmudele d-ale noi luate de pe la turci.

Când am ieșit din lăzăret se făcuse pacea; [...] lui Solomon și lui Magheru le venise de la împăratul Nicolae 'sfânta Ana' de gât și celuilalt sabia cu cruce, iar nouă ne-a dat drumul p-acasă.

Murise mama și îmi lăsase peticul ăsta de pământ Cega și am venit de m-am așezat la Gămănești. Pe la 1830, când s-a făcut miliția, n-am mai vrut să mă mai scriu; a stat mult de mine căpitanul Ciupagea; vreau să mă primească parucic, dar mă săturasem de trai rău, mă logodisem cu Bălășica, cu care am trăit bine și liniștit patruzeci și doi de ani; acum, când oi muri, voi să mă îngroape la biserică alături cu dânsa.

L-am plâns pe polcovnicul Ioniță ca pe un frate, că era un bun și pacinic vecin și un bun tovarăș de vânătoare.

Din vremea lui Caragea

Amice,

Mazilia lui Ipsilant și a lui Moruz, unul din domnia Valahiei și celalalt din scaunul Moldovii, înainte de împlinirea celor șapte ani stipulați în tractatul de la Kuciuc-Kainargi, adăogându-se la alte pricini de gălceavă ce împăratul Alexandru căuta sultanului, a adus războiul de la 1806; și după șase ani de luptă crâncenă, în care victoriile se precumpăneau, puterile Europei, cășunând asupra Porții, au silit-o să încheie pace numai și numai ca să lase Muscalului mâinile slobode în lupta cu Napoleon. După zicătoarea românească 'Turcul să plătească', sultanul a dat lui Alexandru Basarabia și un bun hârtău în Asia pe malul Mării Negre, și astfel a făcut Englezului pe plac, iar după încheierea păcii de București contele Metternich, profitând de încurcătura în care se găsea Rusia pe malurile Moscovei, a împins la domnia Țării Românești pe Iancu Caragea, amicul și protegiatul cavalerului de Gentz. Dar, cu toată stăruința internunțiului la Constantinopole, sultanul nu a voit să-i dea domnia până ce mai întâi nu l-a asigurat Caragea că-și va da demisia după trei ani. Pe de o parte, suzeranul căta să eludeze stipulațiunea de domnie pe șapte ani, și pe de alta, voia să aibă pe grec la mână.

După mai multe străgăneli cu inșaala, cu pechei și cu bacalum, pe la sfârșitul lui octombre, Caragea a putut ieși din Constantinopol, și în ziua de Sf. Spiridon al anului 1812 el și-a făcut intrarea în București cu alai domnesc, călare pe tabla-bașa, în sunetele clopotelor, ale surlelor și tobelor. După ce a descălecat la Sfântul Spiridon cel Nou din Podul

Beilicului (astăzi Calea Șerban-Vodă), s-a dus de s-a miruit în biserica Curtea-Veche, după obicei.

Sosirea acestui domn în București a fost semnalul a mari calamități pentru țară! Chiar în noaptea instalării sale, palatul domnesc de la Mihai-Vodă din Dealul Spirei a ars până în temelie și Curtea domnească a devenit Curtea arsă până în ziua de astăzi; iar a doua zi, la 13 decembrie, s-a ivit ciuma între oamenii curții veniți cu vodă de la Țarigrad.

A fost în multe rânduri ciumă în țară, dar analele României nu pomenesc de o boală mai grozavă decât ciuma lui Caragea! Niciodată acest flagel n-a făcut atâtea victime! A murit până la 300 de oameni pe zi și se crede că numărul morților în toată țara a fost mai mare de 90 000. Contagiunea era așa de primejdioasă, încât cel mai mic contact cu o casă molipsită ducea moartea într-o familie întreagă, și violența era așa de mare, încât un om lovit de ciumă era un om mort.

Spaima intrase în toate inimile și făcuse să dispară orice simțemânt de iubire și de devotament. Muma își părăsea copiii și bărbatul soția pe mâinile cioclilor, niște oameni fără cuget și fără frică de Dumnezeu. Toți bețivii, toți destrămații își atârnau un șervet roșu de gât, se urcau într-un car cu boi și porneau pe hoție din casă în casă, din curte în curte. Ei se introduceau ziua și noaptea prin locuințele oamenilor și puneau mâna pe ce găseau, luau bani, argintării, ceasornice, scule, șaluri etc., fără ca nimeni să îndrăznească a li se împotrivi. Fugea lumea de dânșii ca de moarte, căci ei luau pe bolnavi sau pe morți în spinare, îi trânteau în car, claie peste grămadă, și porneau cu carul plin spre Dudești sau spre Cioplea, unde erau ordiile ciumaților. Se încrețea carnea pe trup auzindu-se grozăviile și cruzimile făcute de acești tâlhari bieților creștini căzuți în ghearele lor.

Rareori bolnavul ajungea cu viață la câmpul

ciumaților. De multe ori o măciucă peste cap făcea într-o clipă ceea ce era să facă boala în două-trei zile! ... Și poate că acei uciși astfel erau mai puțin de plâns, căci mai mult erau de jale acei aruncați vii în câmp, fără așternut și fără acoperământ, pe pământ ud și înghețat. Cale de jumătate de ceas se auzeau țipetele și vaietele nenorociților din câmpul Dudeștilor! ...

În urma mai multor scene oribile, neomenoase și bestiale, petrecute la ordie, unde unul din acești mizerabili fusese rupt cu dinții de un tânăr care apăra cinstea soției sale, lovită de ciumă chiar în ziua nunții, și în urma revoltei ciumaților, cari au sărit cu parul și au omorât zece ciocli, autoritatea în sfârșit a luat măsură de a organiza un fel de serviciu sanitar. Ea înființase câțiva vătășei însărcinați de a întovărăși pe ciocli din casă în casă, și aceștia strigau de la poartă: 'Sănătoși copii?' Unul din ei, într-un raport către șeful său, zicea:

'Azi am adunat 15 morți, dar n-am putut îngropa decât 14, fiindcă unul a fugit și nu l-am putut prinde.'

Deasupra orașului se ridica un fum galben și acru, fumul băligarului care ardea în curțile boierești, și orașul răsuna de urletul jalnic al cânilor rămași fără stăpân.

La fiecare poartă era câte o șandrama, un fel de gheretă, în care se adăpostea câte un servitor pus acolo pazarghidan (comisionar pentru târguielile de pâne, de carne și de zarzavaturi). Nimic nu intra în curte decât după ce se purifica la fum și trecea prin hărdăul cu apă sau prin strachina cu oțet.

Cioclii, când treceau pe lângă o casă bogată, nu lipseau de-a arunca zdrențe rupte de la ciumați, ca să răspândească contagiunea. Ei nu se temeau de molipsirea boalei, căci mai toți erau dintre acei cari zăcuseră de câte două-trei ori de acea grozavă epidemie. Ciuma, ca toate boalele mortale și lipicioase, ca vărsatul, ca tifosul, ca lungoarea

neagră, foarte periculoasă întâia oară, devine puțin violentă la acei cari au mai fost loviți de ea.

Jafurile și tâlhăriile oamenilor, direct sau indirect prepuși la serviciul ciumaților, au fost nepomenite. Multe averi și case mari s-au ridicat în București după ciuma lui Caragea din sculele și banii bieților bolnavi.

După un an, cam pe la decembrie, boala a început a se domoli și lumea s-a readunat încetul cu încetul în oraș. Acei cari se regăseau, se îmbrățișau, dădeau o lacrimă celor pierduți pe câmpia de la Dudești și porneau cu viața înainte, uitând suferințele și însetați de plăceri.

Totdeauna după o epidemie, ca și după un război, omenirea caută a-și recăpăta nivelul; în aparență viața devine mai lesne, averile flăcăilor și zestrele fetelor sporesc prin moșteniri și prin moartea fraților și a surorilor cu cari ar fi avut să împartă averea părintească, dacă ar fi trăit ei. Când este o mortalitate mare, poporul zice că se ieftinește pânea, și această credință avea pe atunci oarecare temei, căci țara fiind pe atunci lipsită de esport, grâul nu avea altă căutare decât pentru consumația interioară. Și în asemenea împrejurări căsătoriile trebuiau să devie numeroase, cu atât mai mult numeroase cu cât răul a săcerat mai multe ființe. Deci, îndată după încetarea boalei, lumea s-a pornit pe nunți.

Pe atunci nunta nu vrea să zică un petec de hârtie velină, tipărită frumos la Socec sau la Weiss din partea d-lui X sau a d-nei Z, anunțând celebrarea cununiilor fiului sau fiicei lor în ziua cutare, la biserica Sărindar sau la Domnița Bălașa, ș-apoi ... pe ușă afară! Pe atunci nunta era dandana mare!

Mai întâi peținorii și colăcerii cu aldamaș; după ei logodnă cu arhiereu, cu diaconi, cu preoți, cu cântăreți, cu lăutari și cu ziafet toată noaptea până la luceafărul de zi. Cu câteva zile înainte de nuntă, dacă mirele și mireasa erau de neam de boier, se

făcea cherofilima (sărutare de mână) la curte, unde tinerii cu toate rudele lor erau duși cu alai spre a săruta mâna lui vodă și a doamnei, cerându-le binecuvântarea.

Când se apropia ziua nunții, mahalaua se împodobea cu brazi de la casa ginerelui până la casa miresei. În ajunul nunții, cam după amiază, porneau călțunuresele, tot cucoane alese dintre rudele cele mai frumoase ale ginerelui, în trăsuri înhămate cu armăsari de preț. Întâia călțunăreasă intra la mireasă purtând o căție de argint cu flori suflate în aur, din care ieșea fum de udagaci și de curse; ea mai purta și o stropitoare din care arunca apă de trandafir, semnul curățeniei, și ura miresei să fie totdauna spălată și parfumată. O a doua călțunăreasă ducea pe tava de argint florile cu cari se împodobeau cununiile. A treia călțunăreasă aduce o tavă cu peteală, semnul bogății. Veneau în urmă celelalte călțunărese cu zece-douăsprezece tave încărcate cu tot felul de daruri: șaluri, giuvaere, stofe scumpe, bani, cofeturi etc. Mulțime de fete înconjurau pe mireasă, și lăutarii ziceau din vioare și din gură cântecul vechi:

Astăzi cu fetele
Mâne cu nevestele ...

După ce fetele deschideau boccelele și admirau darurile, ele tăbărau pe tavele cu peteală și pe flori; unele împleteau cununiile: cruce întreagă pentru ginere și cruce jumătate pentru mireasă. Celelalte desfășurau jurubițele de peteală, le depănau și făceau urzeală lungă de trei coți, podoaba miresei, un râu de aur în care se putea ascunde copila logodită din cap până-n picioare. Din vreme în vreme, fetele trăgeau cu coada ochiului și aruncau flori sau noduri de peteală în partea flăcăilor; aceștia le ridicau și le aninau de fermenele; pe

când fetele, ca unele ce împărțeau, își făceau și ele parte, agățându-și la piept, în dreptul inimei, snopuri de peteală.

După clacă se puneau cu toții la jocuri: de-a ineluș-învârteguș, de-a baba mija, de-a gaia, de-a cârpa, și acestea se încheiau printr-o horă mare. Astfel, mireasa își lua ziua bună de la fete și surate; iar bătrânii și babele, bărbații și nevestele petreceau toată noaptea pe ziafet, pe bere și pe mâncare, în sunetul necurmat al lăutarilor.

Dar a doua zi mai cu seamă era ce era! Nunta începea chiar din zori; nuntașii nu mai osteneau întruna de la casa ginerelui la casa miresei. Cununia se celebra la amiazi la biserica enoriei, de unde apoi mireasa nu se mai întorcea la căminul părintesc. Ea, împreună cu mirele, se punea în trăsură cu cei care purtau gevrele, și lua la trăsură lumânările aprinse, înfipte într-o pâne. Iar dacă cununia era a se face acasă la ginere, una din rudele cele mai de aproape ale acestuia, mama, sora sau mătușa, pleca de lua pe mireasă și o aducea acasă la mirele ei, cu așternut, cu zestre cu tot. Trăsura era înconjurată de toți flăcăii, rude și amici ai ginerelui, cari încurcau caii lor, aducând știre că sosește mireasa.

Momentul despărțeniei de părinți era solemn pentru mireasă, însă ea, când pășea pragul casei părintești, trebuia să tragă din picior, pentru ca să se mărite și celelalte fete. Obiceiul cerea ca să o podidească plânsul în acel moment, și lăutarii cântau:

Taci, mireasă, nu mai plânge,
Căci la mă-ta mi te-i duce
Când a face plopul mere
Și răchita vișinele ... etc.

După cununie, masă mare cu zaharicale de la becerul Manolachi și cu cofeturi de la vestitul Pascu; cu vin de Drăgășani, cu pelin de Dealu-Mare și cu vutcă de vanilie și de cursă. Lăutari și horă toată noaptea, iar în ziuă se trămiteau nunii, socrii și nuntașii pe la casele lor, cu lăutari.

Acest chef, la cei de jos, ținea trei zile, iar la boieri ținea șapte zile și șapte nopți, după legea domnilor și a împăraților. O nuntă se isprăvea și zece începeau, încât Bucureștii într-o sărbătoare o duceau. Doliul se schimbase în veselie!

Viața aceasta îi pria lui Caragea, căci popor și boieri, cufundați în ziafeturi, nu băgau în seamă jafurile domnești; ș-apoi caftanele după cari alergau însurăței îl ajutau mult la sporirea pungii. Îmbulzeala la ranguri era atât de mare, că se umpluse din scoarță în scoarță condica pitacului domnesc, și se spune că, în ziua fugii lui Caragea, postelnicul de-abia a pridedit să citească numele celor din protipendadă și câteva din starea a doua. Chemat de vodă ca să plece, el a trântit pitacul jos, strigând cu glas tare: 'Iar voi ceilalți, pitari și serdari!'.

Caragea se urcase în trăsură, zicând că merge să se primble la Băneasa, dar acolo îl așteptau trăsurile înhămate cari l-au dus la Brașov, chiar în ziua când sosea în București capugiul ce venea să-i taie capul, fiindcă șezuse pe scaunul domniei șase ani în loc de trei, precum se legase către sultanul.

Venit domn pe puțini ani, Caragea căuta să adune cât mai curând o avere cu care să poată trăi măreț în străinătate. Prin urmare, el a lăsat un mare nume în felul jafurilor. Se zicea în țară până mai deunăzi că se fură ca în vremea lui Caragea.

În domnia lui, toate slujbele și caftanele se dau pe parale. El a suit birurile într-un mod nepomenit, de la 1 500 000 lei (115385 galbeni) la suma de 3 700 000 lei (248 848 galbeni), afară de ocne și de vămi, pe cari le vindea cu preț de zece ori mai mare decât înainte, lăsând pe taxidari să rupă cât

puteau; apoi pecetluituri, mazilii, neamuri și câte și mai câte! ...

Când i se părea că punga nu se umplea destul de repede, avea și alte coarde la arc. Scotea pe aga în târg cu cântarul și cu falanga; acesta prindea cu ocaua mică pe vreun brutar, pe vreun cârcimar, pe vreun măcelar, îi trântea câte o sută de nuiele la tălpi sau îl țintuia de ureche în mijlocul pieței. Vodă era sigur că isnaful avea să alerge de la unul la altul ca să facă curama, iar pedeapsa înceta îndată ce starostele venea la curte cu un porcoi de mahmudele. Un alt șurup ce găsise fântânii de aur era porunca strașnică din vreme în vreme ca toți negustorii să se răfuiască între dânșii, ca să nu fie datori unii altora. Pe atunci se lua zeciuială de la împlinirile de bani. Bieții oameni, speriați de ruina ce ar fi urmat unei asemenea răfuieli pripite, se adunau, făceau cislă, și astfel mai dobândeau o amânare, căci suma cislei curgea în punga domnească.

Caragea avea multă imaginație în asemenea materie, dar și găsise câțiva oameni zdraveni cari îl ajutau la desăvârșirea tertipurilor lui. Vorba mergea în țară că:

Belu belește,
Golescu golește
Manu jupuiește!

După șase ani de domnie, el a dus cu dânsul la Pisa o avere de milioane, cu care a trăit în belșug și a ajutat Eteria și revoluția grecească. Era violent și înfiorător! Un poet lingușitor îi adresă o odă în care îl făcea să zică în limba grecească:

Am sabie și buzdugan
Te omor ca pe un porc

Un boier, pe care-l dojenea pentru niște hoții, din care nu-i dăduse o parte îndestulătoare, îi răspunse:

fur, furi, fură

iar Caragea, în loc de a-l pedepsi pentru atâta îndrăzneală, l-a îmbrăcat în caftan de boier cu barbă.

Acest domn însă era neîmpăcat cu boierii cari, nevoind a fi instrumentele hrăpirii lui, ai făceau vreo împotrivire sau chiar vreo simplă observație. Astfel, pe banul Constantin Filipescu l-a ținut doi ani la moșie, la Bucov, cu pază de arnăuți; pe banul Grigorie Ghica l-a ținut doi ani închis în casă, oprit de a vedea față de om; pe vornicul Constantin Bălăceanu, de care se temea fiindcă acesta avea relațiuni de familie la Viena, l-a trimis surghiun la Castoria.

Lui Caragea îi plăceau femeile. Într-această privință, purtarea lui și a fiului său, beizadea Costachi, era un scandal de toate zilele. Când punea ochiul pe câte o nevastă, trimetea pe bărbatul ei într-o slujbă depărtată, la trebuință îl și surghiunea, și atunci lua cu dânsul câțiva arnăuți și se introducea la femeia pacientului cu voie, fără voie.

Beizadea Costachi, tânăr frumos, nu avea altă ocupație decât a căta să scoată din fire pe cucoanele cele tinere și plăcute. El se înhăitase cu câțiva feciori de boieri și băteau mahalalele ziua și noaptea. Odată, fiind urmărit de bărbatul uneia din conchistele sale, cu care se primbla în trăsură, și văzându-se strimtorat de aproape, scoate pistolul și trage să împuște pe soțul trădat; glonțul însă nimerește în unul din caii lui, calul cade din ham și beizadeaua scapă cu chica topor. A doua zi femeia

adulteră era izgonită de sub streașina conjugală și lăutarii improvizară cântecul:

C... ai fost, c... să fii,
La mine să nu mai vii!

Pe vremea aceea nu era lucru lesne de a fi galant și nu fiecine îndrăznea a face curte. Când un tânăr punea gând rău pe o fată, el putea să dea cu ochii de tatăl sau de fratele ei, și atunci, nici una, nici două, popa îi și cânta Isaiia dănțuiește, și căsătoria, deși silită, era valabilă. Dacă bietul tânăr avea a face cu o muiere măritată, treaba devenea mai serioasă, pentru că răsplata depindea mult de brasla la care aparținea bărbatul ultragiat. Măcelarii luaseră obiceiul să umfle pe galanți cu țeava, ca pe berbeci, și-i trimitea acasă în căruță. Croitorii se serveau de foarfecile cele mari de teșghea. Un băcan ce găsise pe un cuconaș sub scară, la nevasta lui, după ce l-a despuiat în pielea goală, l-a uns cu cătran din creștet până în tălpi, i-a pus o pereche de coarne pe cap, l-a legat răstignit de mâni pe un drug, i-a legat un căluș în gură și l-a luat în șfichiul biciului pe pod, de fugea lumea de dânsul ca de Ucigă-l toaca, încât nici chiar slugile lui nu au voit să-l primească în casă. A doua zi l-a găsit vizitiul ascuns în ieslele din grajd. Pe un alt cuconaș bărbatul l-a uns cu miere pe piele și l-a lăsat o zi întreagă prada muștelor și viespelor.

Unde se pomenea trotuar sau bulevard pe acel timp! ... Femeile erau încunjurate de toate precauțiunile profilactice; ferestrele aveau zăbrele ca pușcăriile; porțile se deschideau greu, căci erau înarmate cu broaște tari; iar când o nevastă se ducea la o rudă, la o prietenă sau la baie, ea era întovărășită de două-trei jupânese bătrâne și credincioase. Fetele erau ținute și mai aspru; de-abia aveau voie să iasă în grădină, și grădina era

încunjurată cu zid nalt sau cu uluci de scânduri de stejar. Nici măcar peţitorii nu le vedeau până nu se isprăvea vorba de căsătorie, încât ginerele nu era totdeauna sigur că a văzut bine faţa logodnicei sale.

O fată de boier mare, întoarsă dintr-un clauster de la Viena, unde fusese crescută şi unde dobândise un talent muzical extraordinar pe clavir, a adus cu dânsa în casa bărbatu-său preţiosul instrument. Într-o seară, boierul, zărind câţiva inşi cari se pitulaseră lângă uluci ca să asculte frumoasele melodii ale junei diletante, s-a zbârlit de gelozie, şi când a doua zi tânăra femeie s-a trezit, nenorocita! ... a găsit clavirul spart cu toporul în mii de bucăţi. Mâhnirea ei a fost atât de mare, încât peste câteva săptămâni o duse la groapă. Ea lăsase cu limbă de moarte să-i facă coştiugul din scândurile clavirului, dar popa s-a împotrivit, zicând că fusese vasul Necuratului.

Arta era lucru necunoscut. În tot Bucureştiu nu se aflau decât un singur piano şi o harpă. Muzica aparţinea lăutarilor şi cântăreţilor de la biserică. Persoană cu inspiraţii artistice erau numai domniţa Ralu, fata cea mai mică a lui Caragea, natură aleasă, posedând gustul frumosului în cel mai mare grad, admirătoare a muzicei lui Mozart şi a lui Beethoven, hrănită cu scrierile lui Schiller şi Goethe. Ea găsise în câţiva tineri greci, rude şi amici din şcoala grecească de la Măgureanu, studenţi admiratori ai tragediilor lui Euripide şi Sofocle, un element pentru a pune în scenă câteva piese de teatru. Cu niţică pânză croită şi cu hârtie poleită, domniţa organizase în apartamentele sale o mică scenă pe care se juca în limba elenă Oreste, Moartea fiilor lui Brutus şi câteva idile ca Dafnis şi Chloe.

Mai târziu a zidit un teatru la 'Cişmeaua roşie', în colţul stradei Victoriei şi a Fântânei, pe locul unde se vede astăzi un felinar ascuns după o perdea de fier; un teatru în toată forma, cu parter,

cu stale, cu scenă și cu mai multe rânduri de loje. Ruinele acelui edificiu, ars la 1825, se mai vedeau până la 1840, când s-au mistuit în zidurile lui Ioan Carătașul.

Domnița Ralu visa ridicarea teatrului grecesc. Pentru acest scop ea a trămis pe Aristia la Paris, ca să studieze pe vestitul Talma. Ea a și adus de la Viena o trupă de artiști nemți cari reprezentau opere și drame. Din acea trupă făcea parte vestita Dilly, cântăreață și tragediană de un mare merit, ce venise la București numai pentru o iarnă. Iar îndrăgindu-se de unul dintre tinerii noștri boieri, a rămas în capitala noastră până când a murit, dând naștere unuia din bătrânii noștri generali.

Avântul dat de domnița Ralu artei dramatice a încetat cu fuga lui Caragea, dar mai în urmă a găsit o slabă imitătoare în Smaranda Ghica din Gorgan, în casa căreia, după zaveră, Aristia intrase ca institutor de copii. Acolo Iancu Văcărescu a căutat să puie limba românească pe scenă; a încercat să joace pe Britanicus și pe Zgârcitul lui Moliere, dar surghiunele, războiul, muscalii și câte și mai câte calamități au amânat lucrul până în 1833, când Câmpineanu a înființat Societatea filarmonică.

Tulburările de pemprejurul țării, precum răscularea lui Caragheorghe și a lui Pasvantoglu, incursiunile cărjaliilor, Eteria grecească și revoluția de la 1821 făcuseră să zbârnăie în tinerii români coarda vitejiei. Lor începu să le placă armele, vânătoarea și călăria; feciorii de boieri luară un fel de aer de cabadai, termen adoptat de dânșii și care avea semnificarea de voinici.

În timpul lui Grigorie-vodă Ghica, pe la 1823-1824, cuconașii nu lăsau să le scape nici un prilej de a se îmbrăca cu poturi, cu mintean și cu cepchen; a se lega la cap cu tarabolus și a-și încărca sileahul de la brâu cu pistoale și cu iatagan, precum și a-și atârna pala de gât. Pentru cel mai mic lucru ei se serveau cu armele, încât, din pacinici ce erau mai înainte, deveniseră arțăgași și

tulburători. Între toți se deosebeau mai cu seamă Iancu, feciorul lui beizadea Costachi Caragea și al Raliței Moruzoaiei, frații Bărcănești, Bărbucică, nepot de fată al banului Barbu Văcărescu și câțiva alții cari se țineau de ștrengării și ajunseseră a fi spaima mahalalelor. Ei petreceau ziua în Cișmegiu cu lăutari pe iarbă verde și, cum răsărea luna, plecau cu ghitare și cu flaute la serenade pe sub ferestrele fetelor și a nevestelor frumoase. Până-n ziuă vuiau mahalalele de cântece, de gâlcevi, de bătăi și de lătrări de câni.

Într-o noapte tânărul Palama, voind să gonească pe donjuanul Bărbucică Catargiu de la ferestrele logodnicei lui, s-a pomenit cu un cuțit în pântece. Nenorocitul, scăldat în sânge, a putut de-abia profera numele acelui care-l lovise; și muma lui, în desperare, a alergat la palat și a sculat pe vodă cu țipetele sale. Grigorie Ghica pornește pe baș-ciohodar Măciucă, care și aduce la curte pe Bărbucică, îl trântește la pământ și din porunca domnească îi trage o falangă, apoi îl trimite surghiun la mănăstire. De acolo bietul donjuan pățit a pornit la Paris cu gând să studieze pictura, artă pentru care credea că are o mare vocațiune.

Anarhia domnea în toate, și lesnirea de a da cu pistolul în oameni devenise la modă, astfel că ucisul fiind totdeauna presupus că s-ar fi împușcat la vânătoare, ucigașul rămânea nepedepsit.

În una din petrecerile la care luau parte mai mulți tineri, pe când se întorceau în București, într-o căruță cu patru cai se găseau trei tineri: Iancu Caragea, Dimitrachi Bărcănescu și Iancu Crețulescu, poreclit Ursu mai târziu, pentru că o ursoaică îi dezmierdase obrazul cu labele ei. Cei doi dintâi, luându-se la ceartă, trag cu pistoalele unul într-altul, și căruța intră în curtea Moruzoaiei ducând pe fiul și pe nepotul ei înecați în sânge. Peste trei zile, două dricuri se urmau unul pe altul, ducând la locașul cel vecinic pe doi din tinerii cei mai eleganți și mai frumoși ai Bucureștilor.

Stranie epocă! ... Numai venirea muscalilor la 1828 a pus capăt acestei vieți zvăpăiate a tinerilor cuconași, luându-i ca comisari (mehmendari) pe lângă generalii ruși, pentru înlesnirea aprovizionării oștirilor cu proviant și cu cară. La 1831 cei mai mulți au încins sabia, scriindu-se în miliția națională.

Școala acum 50 de ani

Iubite amice,

Pe când în școala de la Măgureanu vestiții eliniști Lambru, Comita, Vardalah și Neofit, emulii lui Corai, predau tinerilor greci și feciorilor noștri de boier Memorabiile lui Socrate, Fedon și Metafizica lui Aristot; pe când banul Brâncoveanu discuta cu puristul Duca în limba lui Tuchidid Apoftegmele lui Hipocrat și Ariometria lui Arhimed și se munceau să izgonească din limba greacă toate cuvintele câte nu erau curat atice, precum unii din învățații noștri caută să curețe limba română de tot ce nu se termină în -ciune, la biserică la Udricani, la Sfântul Gheorghe și la Colțea se auzea glasul ascuțit al câtorva copii cari strigau în gălăgie pe:

on, mislete, ucu: omu
pocoi, on, mislete, ucu: pomu.

Băieții mai înaintați la învățătură, când voiau să-și zică ceva care să nu fie înțeles de profani, comunicau între dânșii astfel:

az, iotă, lude, az, pocoi, râță, ucu, naș, est

și cellalt îi răspundea:
naș, est, buche, az, tferdo, est, pocoi, on, pocoi, az

Cei de la bucoavnă râvneau la dânșii cum vorbeau păsărește.

Dascălul Chiosea, bătrân cu antereu de calemcheriu, la cap cu cauc de taclit vărgat cu cearșaf alb, se primbla pe dinaintea băieților înarmat c-o vargă lungă, arzând când pe unul, când pe altul, după cum i se părea; se oprea dinaintea fiecăruia, la unii le asculta lecția, la alții le mai adăoga câte un ucu scurt pe ici, pe colea, sau câte o aruncătură, două pe deasupra, ca să fie slova mai ciocoiască. Apoi să fi dus sfântul pe vreunul să nu-și știe lecția, că dacă nu-l ajungea cu nuiaua, apoi scotea imineu din picior și-l azvârlea după dânsul cu un:

'Fir-ai al dracului cu tat-to și cu mă-ta, că n-ai învățat matima'.

Dascălul Chiosea nu era om rău, dar se necăjea, pentru că-l durea inima când vedea că nu se silesc copiii la învățătură. El nu era civilizat ca să nu-i pese dacă elevii învață sau nu. Pentru el școala nu era o chiverniseală, nu se gândea la: treci, zi, treci, noapte, apropie-te, leafă. Nu sta cu ceasornicul deschis pe catedră ca nu cumva minutarul să treacă peste semn.

La Chiosea, ca la Chiriță, ca la Stan, lucrurile mergeau altfel; viața lor era cu copiii din școală, nu știa nici șosea, nici cafe-șantan, nici deputăție. Dimineața buchille, Oftoicu și Psaltirea, după prânz psaltichia. Chiosea avea un pa, vu, ga, di care-i ieșea pe nas cale de o poștă.

De pe la de-alde Chiosea ieșeau dieci de visterie și calemgii; la de-alde el au învățat să scrie românește logofătul Greceanu, Văcărești, Anton Pan, Nănescu, Paris Momuleanu etc.

Acei bieți dăscălași, cari au fost depozitari limbei și naționalității noastre, duceau o viață zdruncinată, plină de privațiuni și de coate-sparte, fără bene-merenti și fără recompense naționale, fără pensii și parapensii; plătiți ca vai de ei cu un codru de pâne, trăiau și mureau necunoscuți; fără

să bănuiască măcar că erau patrioți, împinși numai de un instinct bun și generos, își făceau cu sfințenie datoria, fără să aibă conștiință de binele ce făceau țării lor.

Ei se delectau mai mult cu citirea întâmplărilor lui Alexandru Machedon, care s-a bătut cu furnicile și cu păserile cu ciocu de fier decât cu citirea mâniei fiului lui Peleu. Oile, cânii și fluierul păstorului întristat al lui Văcărescu le erau mai dragi decât Afrodita și Bacus a lui Anacreon. Se pomenise de la tată și de la mamă români neaoși din moși-strămoși. Limba și urechea le spunea că nu erau nici tătari, nici greci, nici slavi; purtau noblețea neamului în inima și în spiritul lor, fără să se preocupe de arborele genealogic, nici de fărtalele de nobleță. Scriau românește fără filologie și fără morfologie, fără să știe dacă sunt etimologiști, fonetiști sau eclectici; dar scriau cum vorbeau, și scrisul îl numeau icoană, crezând că el trebuie să fie reproducțiunea esactă a vorbei; puneau cât mai puține buchi, ba pe unele le mai aruncau și pe deasupra ca să facă economie de timp și de hârtie. Unde să le dea lor prin gând că avem două limbi, una în gură și alta pe hârtie, și că trebuie să vorbim într-un fel și să scrim într-altfel; vorbeau toți aceeași limbă. Acum lumea s-a subțiat, fiecare vorbește și scrie limba sa proprie și știe că suntem strănepoți ai lui Traian. Dar mulți cred că de la venirea acestui împărat în țară până la sosirea lor în viață, nu s-a mai petrecut nimica pe pământul românesc; nu încep însă a socoti toți tot de la aceeași epocă. Unii numără existența țării de la Regulamentul organic, la care cred că au colaborat, fiindcă au fost chemați de l-au iscălit; alții, morți tăieți, nu vor să convie ca să fi mai fost ceva pe lumea asta înainte de patruzeci și opt; spun și scriu într-una că s-au plimbat pe ulițile Bucureștilor cu steaguri și cu masalale, strigând pe: 'Trăiască guvernul provizoriu', și că erau cei mai de dimineață pe câmpul Filaretului. Pentru

alții iar călendarul românilor începe de la îndoita alegere a colonelului Cuza, sau din noaptea de 11 februarie; își închipuiesc că ei au suit pe Alexandru Ioan I, că ei l-au dat jos și că tot ei au adus pe Carol I. Cei mai înfocați astăzi nu recunosc de adevărați patrioți decât pe acei cari au strigat: 'Moarte turcului!' și cred că, deși n-au fost la bătălie, dar că fără vitejia lor cea civică Țara Românească era pierdută, umilită, batjocorită, tăiată de turci și că muscalii îi ștergeau o bucată de pământ și mai mare.

Pentru mulți politica este intrigă și minciună, nu cred în sinceritate și în adevăr, disprețuiesc cunoștința lucrurilor petrecute și cercetarea evenimentelor ce se pregătesc. Nu lasă nimica trecutului, cred că ei au făcut cerul și pământul românesc, că ei sunt începutul și sfârșitul, alfa și omega. Dar apoi creatorii străini! unul se compara cu La Fayette, deși nu făcuse pentru România nimica care să semene cu ceea ce făcuse generalul francez pentru America; altul, care vânduse participiuri pe patru galbeni ora și înregistrase zece ani de-a rândul colorile și garniturile cocoanelor la baluri, așezându-le în ziarul său după ordinul coloarei de la putere și după importanța subvențiunii, crede că el a scos pe români la lumină; altul crede că ne-a inventat limba și istoria românilor, dându-se de un fel de Columb, fiindcă critică și batjocorește gloriile noastre naționale. Acești fructe seci din țările străine se cred genii, luceferi luminători îndată ce găsesc un adăpost sub cerul României, și ei, sărmanii, nu văd zâmbirea ce inspiră românilor, cari în vorbirea lor sarcastică i-au poreclit: locuste oloage.

Dar să ne întoarcem la școala noastră de la Udricani, școala sub albastrul cerului pe prispa bisericei, unde când ploua copiii se ghemuiau în odaia țârcovnicului jos pe cărămizi, sau în clopotniță; citeau și scriau pe genuchi și pe brânci.

Prinprejurul bisericii, în mahala, pintre livezile

de meri, de peri și de duzi, se zăreau vreo zece-cincisprezece învelișuri cu streașină ieșită ca o umbrelă, sub cari locuiau câțiva cavafi, croitori, ișlicari și cojocari; aceștia, când plecau la prăvălie, își trămiteau copiii la dascălul Chiosea, ca să nu strengărească pe uliță și ca să învețe să cananarchisească, să ție ison cântăreților din strană, să citească Apostolul, să zică Tatăl nostru și Crezul și să meargă de-a-ndărătele cu sfeșnicul într-o mână și cu cădelnița în cealaltă, dinaintea preotului când ieșea cu sfintele daruri. Le plăteau ce pe apă nu curge; dascălul Stan, de exemplu, cel mai bine plătit din toți, avea câte douăzeci de parale de copil pe lună și mai avea și de la biserică tain de mălai, de fasole și de lemne.

Din acele școli își recrutau bisericele preoți și cântăreți, acolo boierii căutau băieți pe cari îi luau în casă pe procopseală, de acolo a ieșit Chiru de la biserica Enii, Dumitrache Bondoliu, tata răposatului vlădică Calistrat, Unghiurliu de la Sărindar, Costache Știrbu de la Sf. Ioan de lângă pușcărie și Petre Efesiu, care mai în urmă a ajuns cântăreț în strana din dreapta la Patriarhie. Acolo au fost dați la învățătură Anton Pan, Petrache Nănescu, Nicolae Alexandrescu, Paris Momuleanu, Marin Serghiescu etc.

Pe Nicolae Alexandrescu, cum l-a auzit Grigorie Ghica, l-a luat în casă, a-l plimba cu dânsul noaptea în butcă dinainte, de-i cânta cântece de lume. Când Grigorie Ghica s-a făcut domn, Nicolae Alexandrescu a ajuns cafegi-bașa.

Pe Marin Serghiescu l-a luat Alecache Villara cântăreț la Biserica Negustorilor, l-a primblat pe dânsul pe la Petersburg, cu Regulamentul; dar mai pe urmă, molipsindu-se de boala patriotismului, a fost arestat cu Mitică Filipescu, cu Nicolae Bălcescu și cu Telegescu, trimis la ocnă, unde și-a spășit păcatele șapte ani, până când a venit de l-a scos revoluția din patruzeci și opt, ca să-i procure dulcile fericiri ale unei proscripțiuni de zece ani.

El a fost cunoscut mai mult sub numele de Marin Național. Vodă Cuza îl iubea, îl avea adesea la masă și-l mângâia cu numele de moș Marin.

Când a venit în București dascălul Lazăr, băieții de la Udricani, de la Sfântu Gheorghe, de la Colțea și de la toate bisericile, au golit acele școli și au alergat la 'Sfântu Sava' cu Petrache Poenaru, cu Eufrosin Poteca, cu Simion Marcovici, cu Pandele, cu Costache Moroiu și cu mulți alți tineri din școala grecească; mai în urmă, unii au fost trimiși în străinătate la Pisa, la Viena, la Paris și s-au ilustrat ca profesori și ca înalți funcționari, alții s-au făcut cântăreți; Anton Pan a devenit Anton Pan, și cei mai mulți s-au adăpostit prin curțile boierești ca grămătici, vătafi de curte, stolnici, trăind pe bere și pe mâncare fără grijă de ziua de mâne; când puneau mâna pe câte o para, o băteau la tălpi pe must, pe cârnați, cu lăutari la Filaret. Ziua aveau, n-aveau de lucru, dar seara, când era lună, răsuna mahalalele de serenade; învățau fetele să cânte din chitară marșul lui Napoleon și din gură pe Șeine-Minca.

Anton Pan, Nănescu și Chiosea-fiul erau veselia grădinilor lui Deșliu, lui Pană Breslea și lui Giafer; Iancu al Raliții Muruzoaiei, Bărbucică al Țiții Văcăreaschii, frații Bărcănești, Costache Faca și alți tineri din lumea mare nu puteau fără dânșii.

Nănescu, crescut de Ghiculești, a fost vătaf de curte, vătaf de spătărie, judecător de tribunal și a murit îngrijitor la Spitalul Brâncovenesc. Cânta bine din vioară; elev al lui Dimitrache, el compunea cântecele lăutarilor din Scaune.

Lui îi datorim pe:

Ah! iubito, cale bună,
Dar te rog nu mă uita.
.....
Rața ici, rața colea,
Rața paște papura.

.....
Inima mea multe are
Culese după-ntâmplare.
.....
Pom eram eu, pom.
.....
Ardă-ți rochița pe tine
Cum arde inima-n mine.
.....
Jupâne povarnagiu.
.....
Ah! amor, amoraș,
Vede-te-aș călugăraș.
.....
Fă-te om de lumea nouă,
Să furi cloșca de pe ouă.
.....
Piatră de-ai fi, te-ai desface
Și la mine te-ai întoarce.
.....
Frunză verde ș-o lalea,
N-am cuțit că m-aș junghia.
.....
Cine la amor nu crede
N-ar mai călca iarbă verde.

Când coconițele începuse să îndruge franțozește cu: 'Bonju', 'Chesche vu parle franse, munsiu', 'Bonsua' și 'Alivoa', Nănescu, în colaborațiune cu Costache Faca și cu Costache Bălăcescu, au făcut satira:

Ah! ma șer, să-mi vezi mantela,
Mai sublim, mai lucru fen,
C-o dublură-nfricoșată
Și fața amur san fen.

Unghiurliu și Chiosea-fiul au fost cei mai mari cântăreți ai bisericelor din București. Venirea unei trupe de operă i-a făcut să vază în arta muzicală orizonturi despre cari nu aveau nici o idee pân-aci; impresiunea produsă asupra lor de operele lui Mozart și ale lui Rossini a fost atât de mare, încât n-au mai putut să cânte nici Cheruvic, nici Chinonic, fără s-o dea pe La ci darem la mano din Don Juan și Una voce poca fa din Bărbierul.

Într-o duminecă, la liturghie, scandal mare la Sărindar. Epitropul, om evlavios, recunoscuse în Domnul Domn Savaot aria Voyez sur cette roche! din Era Diavolo.

Pe lângă grupul Anton Pan, Nănescu, Chiosea și Unghiurliu, unul și nedespărțiți, se lipise un copilandru nalt, rumen, sprintenel, cu pletele de țârcovnic; se introdusese în societatea acelor diletanți făcându-le tot felul de misiuni; știa unde se găsea pelinul cel mai bun și unde se frigea 'trandafirii', cei mai gustoși; îl făceau haz fiindcă era plin de originalitate, de duh și de veselie. Acela era tânărul Filimon, care, deși aspirant la preoție, dar știa pe Arghir pe de rost din scoarță până-n scoarță. Îndată ce Iancu Văcărescu, Eliad, Alexandrescu sau Anton Pan făceau o poezie, a doua zi el o știa pe dinafară; cânta din memorie, și foarte bine, toate ariile operelor italiane jucate în sala 'Slătineanu'. Într-o vreme a izbutit chiar să fie admis corist în trupa madamei Carl; mai în urmă l-am găsit flautist în orchestră, și când Papa Nicola, după nobilul obicei al impresarilor, încetase plățile artiștilor și-i lăsase muritori de foame pe strade, Filimon a trebuit să-și caute esistența într-un alt izor; și-a pus altă coardă la arc, a părăsit flautul și a apucat condeiul, s-a făcut foiletonist la ziarul Națională. În colecțiunea acelui jurnal, în numerile 2, 3, 4 și 5 din anul 1858, în numerele 8, 14, 16, 30, 74 și 91 din 1859, și în numerele 11, 14, 79, 82, 85, 89, 90, 94, 96, 97, 98 din 1860, găsești o serie de articole teatrale cari dovedesc un

spirit cultivat, analitic și serios și o cunoștință adâncă de știință muzicală.

Critica lui era plină de dreaptă judecată și de bunăvoință; el critica fără patimă, fără interes și fără venin; critica ca să îndrepteze, iar nu pentru ca să descurajeze; articolii lui erau plini de învățătură și de povețe bune și folositoare; scopul lui era să îndemne pe artiști și să formeze gustul publicului.

În același ziar poți citi în anul 1859, în numerele 77, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109 și, din 1860, numerele 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22 și 23, seria interesantelor foiletoane intitulate Trei luni în străinătate, o descriere de călătorie plină de spirit și de impresiuni juste. În numerele 43, 46, 52, 80, 81 și 84 din același an, se găsesc de dânsul mai multe nuvele foarte bine alese; dar el a îmbogățit literatura română cu două scrieri de un adevărat merit: Slujnicarii și Ciocoii.

Aceste două opere ale lui Filimon nu sunt niște romanțuri în cari să se desfășure peripețiile unei intrigi; ele sunt mai mult o colecțiune de tablouri adevărate și vii ale obiceiurilor și moravurilor noastre din epoca de tranziținne.

Prologul cu care începe cartea întitulată Ciocoii este un studiu psihologic, și scrierea în totalitatea ei o psihologie de care s-ar mândri un La Bruyere și un Theophil Gauthier.

Filimon ne spune că s-a primblat mult timp cu această din urmă a lui scriere în buzunar, căutând un Mecena să i-o dedice; s-a uitat la boier și nu l-a găsit demn, a trecut pe lângă negustorul cămătar și nu l-a băgat în seamă; dar când s-a lovit piept în piept cu ciocoiul, a strigat fără voia lui: 'Iată omul!' și-l salută astfel:

'Acestor luceferi ai viținlui, cari au mâncat starea stăpânului și s-au ridicat pe ruinele acelora cari nu i-au lăsat să moară de mizerie, acelora cari sunt putregaiul și mucegaiul ce sapă temelia casei,

cari au furat cu sfanțul din funcțiunile cele mici și cu miile de galbeni din cele mari, cari acum și-au cumpărat moșii și palaturi și stropesc cu noroi pe făcătorii lor de bine dedic scrierea mea'.

Filimon, care a cunoscut toate celebritățile curților boierești: pe Tudor Ciolănescu, vătaful de curte al banului Grigorie Băleanu, pe Gheorghiță Mațe-Goale de la Filipescu Buzatu, pe Neagu Chioftea al banului Constantin Bălăceanu, pe Stănică Găvan din curte de la Modroganu, pe Zamfir Ploscă de la Isac Rallet, pe Gheorghiță de la armașu Manu, pe Ilie Sgabercea de la Vulpe; el, care a studiat și a urmat dezvoltarea ciocoiului și a cercetat sub toate fazele această clasă cu scalpelul spiritului său investigator, ne zice că: 'Nimic nu este mai periculos pentru un stat decât de a da frânele guvernului în mâinile acestor parveniți, cari din etatea de douăzeci de ani știu cum să fure cloșca de pe ouă fără ca ea să cârâie'.

Și mai la vale: 'Ciocoiul își crește copiii cu slugile până îi aduce în gradul cel mai înalt de corupțiune, și atunci îi trimite în Franța.Ciocoiul și puiul de ciocoi nu se pronunță definitiv pentru nici o doctrină politică, ca să poată esploata toate doctrinele. Patriotismul, libertatea, egalitatea, devotamentul și toate virtuțile cetățenești sunt vorbele care-i servă de trepte ale scării pe care se suie'.

Dar scopul acestei epistole nu este de a face analiza însemnatelor scrieri ce ne-a lăsat Filimon, nici de-a esplica pe eroii săi. Cine voiește să-i cunoască n-are decât să citească vol. II și vol. III al Revistei române și să se uite la călăreții cei mândri și la cuconașii răsturnați în droști și în calești la Șosea, și va recunoaște și pe vătafu Dinu Păturică, și pe postelnicu Tuzluc și pe Costea Chioru cu toate progeniturile lor. Cât pentru cucoana Duduca, de-o fi și mai trăind, dar n-o mai cunoști. Alifia vânătă cu care se ungea seara, albușul de ou, abuzul de cărămidă arsă stropită cu apă de salcăm

și apă de pelin cu care-și întindea pielița, buretele muiat în apă cu castraveți cu care-și scotea petele, dresul, sulimanul și rumeneala cu care se văpsea, gogoșile de ristic și plasturi negri cu care-și îmbina sprâncenile și-și punea murse și zbenghiuri au tras largi și adânci brazde pe obrajii ei; zbârciturile cad una peste alta ca valurile unei mări turbate, și pleoapele vinete care-i încadrează ochii cei roșii n-ar mai face pe bietul Iordache Calemgiu, fiul căpitanului Gheorghe Basma de la dorobănție, să cânte pe:

Aruncă, lumina mea... o privire veselă

ba cred că de-ar mai trăi i-ar striga: 'Retro, Satana!'

Lui Filimon îi plăcea traiul bun; amicii săi îl poreclise mălai mare, fiindcă mânca bine. Când vorbea de bucate, i se umplea gura, și defectul ce avea la vorbă dispărea când pronunța:

Icre proaspete cu lămâie de Mesina,
Măsline dulci de Tesalia,
Icre de chefal,
Marinată de stacoji.

Îi plăcea cu deosebire ciorba de știucă fiartă în zeamă de varză acră cu hrean, iacniile și plachiile, crap umplut cu stafide, curcan cu varză umplut cu castane și purcel fript, dacă era întreg.

Când era la câte un ziafet, își sufleca mânecile, și iată cum frigea mielul: în înjunghia, îl spinteca, îi scotea pântecele, îl cosea la loc și-l acoperea cu pielea, după aceea îl băga într-o groapă plină de jeratec cu curpeni de viță-sălbatecă, unde-l lăsa până când pocnea ca un tun; atunci îl scotea, îl învălea într-o pânză și-l ungea c-un fel de salță

inventată de dânsul, făcută cu vin amestecat cu usturoi pisat și cu băcănii, cu lămâie și cu sare, și te poftea la masă fără cuțit și fără furculiță, ș-apoi să nu-și fi lins degetele. Nici repauzatul Homer, bucătarul bucătarilor, nu știa să dea o friptură mai bună.

Filimon avea un caracter blând, vesel, plăcut și nepăsător; întristarea nu s-a lipit de dânsul decât o singură dată, atunci când și-a închipuit că bunul și scumpul său amic Millo a voit să-l parodieze în rolul Paracliserului din Florica lui Alecsandri.

Într-o zi îl întâlnesc pe stradă; din vorbă în vorbă, îmi spune că sufere de piept; eu, având înaintea mea un om cât un munte, nalt, gros și rumen la față, mi-a venit să râz și l-am tratat de ipocondru; dar peste trei săptămâni, nemaivăzându-l pe la mine, trimit să-l întrebe de sănătate și mi se răspunde că era greu bolnav în așternut; m-am dus să-l văd, dar când am intrat în camera unde zăcea nu l-am mai cunoscut, atât era de schimbat. Peste trei zile aveam durerea a-i întovărăși rămășițele la ultimul locaș.

Acei cari l-au cunoscut pierdeau un amic sincer, leal, îndatoritor, totdeauna vesel și voios, totdeauna mulțămit cu puținul ce câștiga prin munca și talentul său; caracter independent, nu s-a căciulit niciodată la nimeni; ura și disprețuia lipsa de demnitate și lingușirea; modest până a roși când auzea laude pentru scrierile lui, n-a bănuit niciodată că era un scriitor de mare merit.

Literatura a pierdut în el pe unul din luceferii săi.

Din timpul zaverii

Iubite amice,

'De ce-mi scrii așa de rar?' îmi ziceai mai deunăzi, vorbă foarte măgulitoare când îmi vine de la tine; dar știi tu de câte ori leapăd condeiul din mână până ce nimeresc ceea ce trebuie să zic asupra unui eveniment despre care am auzit sau la care am asistat; despre un om pe care l-am cunoscut, de care s-a vorbit sau pe care l-am găsit în drumul vieții mele fie într-o direcțiune, fie într-alta; de câte ori rup foi întregi, fiindcă nu găsesc în memoria mea, sau în însemnările mele științele ce-mi trebuiesc pentru elucidarea faptelor ce voiesc să-ți povestesc? Mie nu-mi este iertat să scriu decât numai atunci când pot spune un adevăr; și a cunoaște adevărul și a-l spune nu e lucru lesne, mai ales când în chestie se amestecă și puțină politică. Lordul Possomby zicea pe patul morții: 'Ce anevoie este a spune adevărul! Chiar într-acest moment, când să mă înfățișez înaintea înaltului judecător, mi-e greu să spun tot adevărul!'

La noi cum să te luminezi asupra celor petrecute pe la începutul secolului? Bătrânii cari știau au dispărut și dispar câte unul; cei tineri nu știu, sau dacă știu, știu rău; scrieri contimporane avem foarte puține sau nicidecum. Înainte vreme tot se mai găsea din timp în timp câte un boier, câte un logofăt, un Ureche, un Costin, un Neculcea, un Greceanu, uricari, letopiseți și cronicari istoriografi, care înregistrau zi cu zi, oră cu oră cele ce se petreceau în timpul lui Grigorie Ghica, lui Cantemir, lui Brâncoveanu etc.; vezi că pe-atunci nu erau cluburi, presă, bulevard și grădini cu cântări și încântări, mai scriau oamenii și de

urât; de atunci, pas de mai găsește ceva până mai acum douăzeci de ani, de când avem Monitorul pentru fapte și ziarele pentru aprecieri; dar și Monitorul nu le înregistrează toate, nici nu le scrie cum sunt; iar ziarele, unele sunt albe și altele roșii, unele înjură ce celelalte laudă și viceversa. Tot ce este bun, frumos, patriotic și sublim pentru unele este rău, rușinos și infernal pentru celelalte. Spune-mi dacă, atunci când le-ai citit pe toate, mai știi ce să crezi despre oamenii cari i-ai văzut sau despre evenimentele la cari ai asistat. După unele, omul sau faptul despre care vorbește este un om de geniu, un patriot model, un cetățean mare, o virtute, faptele lui - sublime; după altele, nu e decât un prost, un trădător, un mizerabil.

N-ai admirat adesea înlesnirea cu care vorbesc și scriu unii oameni, și nu te-ai întrebat: de unde lor aceasta, când îi știi cine sunt și ce sunt? Ei, știi care e secretul talentului lor? Este că pot spune și scrie tot ce le vine la gură și sub condei, și verzi, și uscate; vorbesc și scriu fără să se gândească, nu cred ceea ce spun, nici ceea ce scriu; singura lor preocupare este de a face efect asupra galeriei sau de a-și îndeplini îndatorirea ce au luat către patronii lor; înțelegi că poate scrie cineva mult și bine când cugetul îi permite să îmbrace oamenii cum îi place și cum îi vine mai bine la socoteală, că poate lesne să-i arate pe unii frumoși, chipoși și plăcuți și pe alții ticăloși și mizerabili. Eu, dac-aș face așa, tot mi s-ar părea că-mi sună la urechi ca un Mane Tekel Fares cuvintele:

'Iată cum scrii tu istoria.'

Ce vrei, sunt sfiicios și mi-ar crăpa obrazul de rușine când, lăudând sau criticând pe un om sau un fapt, s-ar putea scula cineva să-mi zică: 'Nu este adevărat'.

Mai zilele trecute văd numele meu tipărit într-o foaie; am curiozitatea să o citesc ca să aflu și eu ce-i greșisem de mă batjocorea; era vorba de o epistolă ce-ți adresasem și mărturisesc că eram

emoționat; credeam cine știe ce, că eram căzut în vreo eroare, că-ți relatasem vreun neadevăr; dar m-am liniștit când am văzut că, fiind vorba de ceea ce-ți spuneam despre bătălia de la Calafat din anul 1828, unde românii au luat turcilor 400 de cară încărcate cu zaherea, redactorul mă trata de mincinos, nimic mai puțin, pentru că era, zicea el, cu neputință ca turcii să fi avut acolo atâta zahar. În neștiința sa de limbă, mărețul și războinicul redactor confunda zaherea, cuvânt turcesc, dar adoptat în limba noastră de când cu turcii, precum de la Petru și de la Caterina, de când cu muscalii, s-a adoptat și echivalentul său proviant, cuvinte cari amândouă înseamnează proviziune de hrană. Precum vezi, confunda zahareaua, adică făină, pesmeți, pastramă, unt, sare, orz etc., cu zahărul, dulcea substanță ce punem în cafea sau în ceai, cuvânt luat de la greci, care și ei poate îl luase din alte limbi de unde și arabii au luat pe zakair al lor.

Țin mult dar, foarte mult, a nu-ți spune decât ceea ce a fost și așa cum a fost. Mai bine trec cu tăcerea sau îmi frâng pana decât să laud vitejiile și virtuțile unui om care n-a fost decât o secătură, sau să înnegresc pe cineva pentru că nu mi-a plăcut ochii săi sau pentru că ai mei nu au avut norocirea să-i placă lui.

Este și păcat a pune pe lume să citească ceea ce n-a fost. Un turist care a petrecut câteva săptămâni în București se deșteaptă peste câteva zecimi de ani și vrea să-și plătească datoria de recunoștință pentru ospitalitatea ce primise; apucă condeiul de coadă și spune, coloane întregi, că d-l X ... era un om de spirit, învățat, plin de talent, model de devotament și de patriotism; că moștenise toate virtuțile cerești și pământești de la moșii și strămoșii lui; pe când sărmanul om nu era decât un prost, născut și crescut în păcate, ciocoi ca toți ciocoii, slugă plecată generalilor, pașilor și domnilor; îngâmfat cu numele unei familii respectabile, cu care unul dintr-ai săi fusese

odinioară aliat prin căsătorie. Tată-său, moșu-său, buni și străbuni, toți ciocoi zăcași și răi, slugi plecate a tuturor puternicilor și a tuturor fanarioților.

Ce vrei, trăim într-o epocă de camaraderie.

'Nul n-aura de l'esprit que nous et nos amis'. Ce ar zice Moliere dac-ar trăi să vază cum oamenii de gașcă se tămâie și se canonizează între dânșii pentru cea mai mare glorie a istoriei? Ce vrei? Progres!

Dar să lăsăm și să venim la corespondența noastră.

Fii sigur, amice, c-or putea găsi epistolele mele proaste, nesărate, lipsite de aprețieri adânci, lipsite de simț politic, fără idei înalte și patriotice, proză și stil anevoie de înghițit, dar niciodată nu le vor putea găsi alături cu adevărul.

Să-ți povestesc astăzi ceva din vremea zaverii și de când cu Grigorie-vodă Ghica și cu Ioniță Sturdza-vodă, istorii pe cari cele mai multe le-am auzit de la episcopul Ilarion, un amic al răposatului tată-meu și un confident al cugetărilor lui Tudor Vladimirescu. Să nu te aștepți însă la o istorie sau la o biografie a acestor oameni; de voi pomeni uneori de dânșii, ca unii cari au jucat un rol mare în destinele României, o voi face-o numai într-un mod incidental. Dar cum să fac ca să fiu clar și scurt? ... Armează-te dar cu răbdare! căci tu ești de vină că mi-ai zis să-ți scriu.

Pe la anul 1818, Caragea fugise în Austria, precedat de multe milioane luate din țară; și Calimah era mazâlit pentru multele esacțiuni și prevaricațiuni, cari într-atât adusese poporul la desperare, încât răbdătorii tătărășeni strigau cu neîncetare:

'Jos Calimah!'

Pe-atunci, în mahalalele Iașului nu se pomenea picior de ovrei.

Așa amândouă tronurile României erau vacante și Poarta avea să numească doi domni deodată.

Numirea de Bogdan-beg și de Iflak-beg era dandana mare la Țarigrad, căci toți solii cu toți dragomanii și cu toți secretarii lor se puneau în mișcare zi și noapte, pe apă și pe uscat, alergând și intrigând care mai de care să susție pe favoritul său. Lupta era totdeauna crâncenă. De astă dată ambasada rusească era stăpână pe situațiune; de astă dată, Rusia nu avea pe nimeni să i se împotrivească, căci împăratul Alexandru era eroul timpului, era iubit și măgulit de toți suveranii și de toate guvernele, pentru concursul său în contra lui Napoleon; era temut pentru numeroasele oștiri din Europa și din Asia. Monarhii îl considerau toți ca pe stâlpul cel mai puternic al edificiului politic și al ordinii sociale, și popoarele îl aveau ca pe cel mai liberal dintre potentați, pe când turcii erau puși la indice ca barbari și ca apăsători cruzi ai creștinătății.

Deși boierii din Valahia ceruseră printr-un arzmahzar să li se dea domn pământean și chiar recomandase pe bătrânul Priscoveanu din Craiova, dar Poarta, cedând cerințelor baronului Strogonof, a trimis pe Alexandru Suțu domn în Țara Românească și pe Mihai Suțu, fiul lui beizadea Grigorie și al Catincăi Dudescu, domn în Moldova.

Familia Sutețtilor fusese mai înainte vreme considerată ca devotată Franței, dar de la decapitarea lui beizadea Alecu, pentru relațiunile sale cu generalul Sebastiani, trecuse cu totul în partidul rusesc, singurul puternic atunci în Constantinopol.

Grecii erau poporul cel mai luminat din tot Orientul, aveau oameni învățați, erau singura naționalitate din Imperiul otoman cunoscută în Europa, aveau școli în toate orașele și în toate insulele; acele de la Chio, de la Kidonia și din București dobândiseră o adevărată celebritate; clerul ortodox din toată Turcia era compus numai de preoți și de călugări greci; averile mănăstirești

din Principate erau toate pe mâinile lor; aveau comercianți și bancheri mari și bogați în toate porturile; marina lor de comerț rivaliza cu marina italiană și cu marina franceză. Corai, Comita, Vardalah și mulți alți elenișți se puseseră în relațiune cu toți învățații Europei. Prin lucrările lor literare asupra vechilor autori clasici câștigase cauzei grecești toate spiritele universităților și academiilor, îi câștigase inimile tuturor învățaților și ale întregei tinerimi școlare. Grecilor li se putea vorbi de naționalitate, lor li se putea zice să se scoale pentru nație și libertate, pe când celorlalte populațiuni ale Turciei, cufundate în cea mai adâncă ignoranță, cari nu aveau nici o noțiune despre originea și naționalitatea lor, bulgarilor, bosniacilor, arnăuților etc., cari se credeau și se ziceau toți greci, fiindcă erau de ritul ortodox zis grec, nu li se putea vorbi decât de biserică și de persecuțiunile turcilor, lor li se zicea să se scoale pentru religie, pentru credință (zavera).

Poetul Riga, fostul secretar al lui Alexandru-vodă Ipsilante, în unire cu Scufa, un negustător epirot din Odesa, cu profesorul Santo farmazonul și cu arhimandritul Diceu, înființase o societate secretă cu numele de Eterie (tovărășie), nume modest, care nu bătea la auz și nu putea să dea bănuieli turcilor, căci erau obicinuiți cu cuvântul eterie în porturi și în insule, unde grecii aveau mulțime de asociațiuni de comerț.

Împrejurările erau favorabile pentru dezrobirea Greciei, căci puteau să se serve la luptă de toate naționalitățile Imperiului otoman.

Eteria era formată după tipul vechilor frății (frați făcuți), turcește cardașlîc, uzitate în tot Orientul și mai ales în Albania. La noi, bărbații se ziceau frați de cruce și femeile surate.

Acei cari se prindeau frați de cruce mergeau în biserică îmbrăcați în haine de sărbătoare, și acolo, la ușa altarului, se înțepau fiecare cu ac la braț, până scotea o picătură de sânge, pe care celalalt o

lua cu limba; schimbau armele unul cu altul și pronunțau cuvintele:

'Viața ta a mea și sufletul tău al meu.'

Jurământul eteriștilor era a sacrifica familie, avere și viață pentru libertatea patriei și supunere oarbă ordinelor comitetului.

Lozinca sau parola de recunoaștere între soți era cuvântul (opincă), la care celalalt răspundea (par), și comitetul central se numea (cap). Dar cine era acel arhe, acel cap? Niminea nu o știa, și poate că nici nu exista. Se lăsa însă să se creadă că era Capo DîIstria, favoritul împăratului Alexandru I al Rusiei, ba mulți credeau că era chiar însuși împăratul.

După moartea lui Riga, esecutat de turci la Belgrad, la 1815, propaganda Eteriei a mers înainte, dar nu și-a luat adevărata ei dezvoltare decât pe la 1818, în urma numirii lui Alexandru și Mihai Suțu la tronurile Principatelor.

Iată împrejurarea care a dat un mare credit acestei societăți în Principate: unul din apostolii ei, anume Galatis, trimis să facă prozeliți printre grecii din Rusia, de-abia ajuns la Odesa, a fost arestat de poliție, dar peste câteva zile s-a eliberat, dându-i-se 20 galbeni cu îndemnul de a trece peste hotar. Ajuns la Iași, fu chemat la consulatul rusesc; se credea pierdut, când, în marea sa mirare, consulul îi pune în mână 5 000 de lei, zicându-i că acei bani erau din partea împăratului. Această împrejurare, adevărată sau inventată de Galatis, alăturea cu atitudinea lui Domnando și a nepotului lui Capo D'Istria, Gheorghe Leventi, amândoi împiegați ai consulatului rusesc, a dat o mare crezare șoaptelor că împăratul era capul Eteriei, și dintr-acest moment n-a mai rămas în spirite îndoială că Rusia proteja Eteria și că voia răscularea în contra turcilor. De atunci propaganda a început a face prozeliți fără sfială în Principate. Apostolii cei mai activi erau în Iași Teodor Negris, secretarul fostului domn Calimah, Anagnostopolu

și Lasanis, iar în București, căminarul Sava, căpitanul Ghiordache Olimpie și Gheorghe Leventi.

Nicolae Ipsilante, fiul lui Constantin-vodă și nepotul lui Alexandru-vodă, unul din afiliați, căutase să tragă și pe frate-său Alexandru, general în armata rusească și adiutant împărătesc, dar acesta nu primise, arătând pericolele unei asemenea întreprinderi fără un ajutor puternic dinafară. Mai în urmă, însă, găsind prilej să vorbească cu Alexandru I despre starea mizerabilă a grecilor și de ajutorul ce ei așteptau de la Rusia, împăratul i-ar fi zis:

'Facă-se o răsculare în Grecia și cazacii mei se vor duce s-o ajute'.

Se crede că numai în urma acestor cuvinte, Alexandru Ispilante s-a hotărât, la 1819, să intre în Eterie și să devie șeful ei militar.

Alături cu Eteria mai lucra și o altă societate, care acoperea oarecum în ochii turcilor pe cea secretă; aceasta era Societatea culturei, al cărei scop era înființarea de școli alilodidactice sau lancasteriene în țările grecești. Învățătorii pentru aceste școli se luau numai dintre eteriști și misiunea lor principală era de a propaga răscularea în contra turcilor. Astfel formată, această societate ajunsese la 1820 să numere 200 000 de tovarăși.

O fi fost sau n-o fi fost cu știrea guvernului rusesc sau a împăratului Alexandru, adevărul însă este că era foarte încurajată la Iași și la București de consulatul rusesc, prin secretarul său Domnando și prin dragomanul Leventi, amândoi tineri greci din insulele Ionice, eleganți, amabili, cu spirit și capabili de a învârti deodată intrigile politice și intrigile amoroase.

Alexandru Suțu, domnul Valahiei, mai prudent decât confratele său din Moldova, văzând că valul revoluționar se suia necontenit și mai repede decât ar fi voit, căuta să-l împiedice sau cel puțin să-i amâie izbucnirea prin oarecari măsuri de poliție în

contra vânzării armelor și a prafului de pușcă; dar, înconjurat cum era din toate părțile de eteriști, ordinele lui rămâneau fără efect, și comitetele lucrau fără sfială, în Moldova mai ales, unde Mihail-vodă Suțu era chiar el eterist. În București, înscrierea arnăuților zavergii se făcea ziua în amiaza mare în casa lui Constantin Samurcaș de sub Mitropolie, unde este astăzi cazarma sergenților de oraș, și cuvintele țaruchi, paluchi era în gura tuturor.

Sub denumirea de arnăut se înțelegea orice sârb, arvat, arnăut, bosniac, muntenegrean, bulgar sau grec, dacă se lega cu un brâu roșu sau cu un tarabolus, cealma la cap, fustanelă sau poturi, mintean și iminei roșii. Își trântea la brâu un sileaf cu un iatagan și două pistoale și intra în serviciul curții domnești, al hatmăniei, spătăriei sau agiei, sau se suia cu ciubucul în mână dindărătul caleștii vreunui boier.

La anul 1820, Eteria se simțea în putere și începuse a se gândi la acțiune. Deși se fixase de la început ziua de 25 martie a anului 1825 pentru răsculare, epoca la care, după zisa lui Ipsilante, Rusia era să declare războiu turcilor, dar, după mai multe conferințe ținute la Kișinov și la Sculeni de comitetul eterist cu generalul Ipsilanti, cu Mihai Suțu, domnul Moldovei, și cu cneazul Gheorghe Cantacuzino, colonel în armata rusească, cumnat cu principele Gorciakoff, actualul cancelar al imperiului, s-a hotărât să se devanseze epoca izbucnirii și să înceapă cu primăvara anului 1821. Comitetul a fost silit la această precipitare de indiscrețiunile și de imprudențele unora din eteriștii cari deșteptase bănuielile turcilor și-i făcuse să ia măsuri crude în contra propagandiștilor, atât în provincii, cât și în Constantinopol.

În București și în Iași, mulți din boieri, și din cei mai considerabili, făceau parte din Eterie, dar din toți, cel mai important era slugerul Tudor de la

Vladimirești din Gorj, om de arme, îndrăzneț și patriot, care dăduse dovezi de o mare vitejie; comandând pandurii în toate bătăliile în contra turcilor de la anul 1806 până la 1812, dobândise grad de ofițer în armata rusească și fusese decorat cu Crucea Sfântului Vladimir. La 1814, refugiat la Viena de urgia lui Caragea, care căuta să-l prindă și să-l predea turcilor, fusese prezentat de Capo DîIstria și de Strogonof împăratului Alexandru. În urmă, întorcându-se în țară cu recomandații de la ambasadorul rusesc, Caragea l-a numit vătaf de plai la Cloșani și l-a avut foarte de aproape.

Slugerul Tudor, vrăjmaș aprig al abuzurilor și al prevaricațiunilor, al ciocoilor și al domnilor fanarioți, credea în ajutorul Rusiei; intrase în Eterie crezând-o patronată de împăratul Alexandru; fusese inițiat de Sava și de Olimpie, dându-și jurământul în biserica Sfântului Sava, care era în locul din bulevard, unde este astăzi statua lui Mihai Viteazul; primise pe Ipsilanti de șef, pe cuvântul că grecii, după ce se vor organiza în Principate, vor trece Dunărea ca să se bată cu turcii în țările grecești, iar el, Tudor, să rămâie cu pandurii lui în țară, ca să se lupte pentru redobândirea drepturilor strămoșești și pentru stârpirea abuzurilor. El aducea în Eterie pe toți tovarășii lui de arme cu cari făcuse războiul de șase ani în contra turcilor, aducea ceva și mai mult, aducea numele său și influența de care se bucura printre pandurii Olteniei.

La 3 decembre 1820, Alexandru-vodă Suțu cade bolnav, și la 19 ghenarie 1821 moare, Domnul știe cum.

Slugerul Tudor, chemat din vreme în București din ordinul amicului și protectorului său Samurcaș, pornește în ziua de 22 ghenarie cu 40 de arnăuți eteriști, trece Oltul, ajunge în munții Gorjului și Mehedințului și începe a scula pandurimea. În zadar caimăcămia îl tratează de hoț de codru și trimite în contra lui pe Prodan, pe Hagi Stoian și

pe Solomon cu plăieși ca să-l prinză mort sau viu; poterile, în loc de a se bate în contra lui Tudor, trec toate în tabăra lui, și în câteva săptămâni îl găsim în capul a 8 000 de panduri și 500 de arnăuți, bulgari cei mai mulți, acești din urmă comandați de Macedonski și de Hagi Prodan, cu cari pornește spre București și în ziua de 16 martie tăbărește la Cotroceni. Se zicea că vine să taie pe ciocoi. La București convoacă pe mitropolitul și pe boieri și-i pune să iscălească o adresă către consulul general Pini, prin care se cerea intervențiunea oștirilor rusești ca să oprească pe turci de a intra în țară. Așa făcuse și boierii moldoveni la Iași, după căderea lui Ipsilante.

Tot într-o vreme înainta și Ipsilante spre București, și numele lui era în gurile tuturor; se zicea că vine cu muscalii cum venise și tatăl său la 1806, deși Poarta se grăbise să numească, încă de la 7 fevruarie, domn pe Scarlat Calimah.

Nici Ipsilante nu venea cu muscalii, nici Tudor nu avea gând să taie pe boieri; adevărul adevărat este că unul cugeta să-și dezrobească țara de sub jugul musulmanilor și celalalt voia să o scape de fanarioți și de ciocoi; și unul, și altul credeau în ajutorul și protecțiunea Rusiei. Împrejurările politice dinafară, pe de-o parte, necapacitatea și îngâmfarea lui Ipsilante, pe de alta, au făcut ca lucrurile să ia un alt drum, și acești doi căpitani să devie vrăjmași de moarte.

Prădăciunile și jafurile oamenilor, cu cari veneau și Tudor și Ipsilante spre București, speriase într-atât pe bieții locuitori, încât fugeau toți în toate părțile dinaintea zavergiilor și a pandurilor, ca dinaintea unor inimici cruzi și barbari; familiile avute treceau în Transilvania, în Bucovina și în Basarabia, iar săracii se ascundeau cum puteau la apropierea lor și așteptau pe turci ca pe niște salvatori. Starea țării era de jale, măsurile aspre și chiar crude luate de Tudor în contra jăfuitorilor nu puteau să aducă nici un remediu,

căci pandurii lui aveau dinaintea lor exemplele desfrânate ale zavergiilor. Tudor aștepta să vază pe Ipsilante trecând Dunărea, iar Sava și Olimpie, șefii arnăuțimii eteriste, și zavergiii îl chemau în București, fãgăduindu-i unul Giurgiu și celalalt Ada-Kale, și mitropolitul de la Filipopol îl asigura că-i dă 15 000 de bulgari. Ipsilante, după toate aceste fãgăduieli, credea să găsească de-a gata o armată organizată și disciplinată, pe care nu avea decât s-o comande pe câmpul de bătaie. Astfel, legănat de visuri frumoase, iese pe furiș din Kișinov, întovărășit de câțiva amici, trece Prutul în noaptea de 22 fevruarie 1821, trage în Iași la casa cneazului Gheorghe Cantacuzino, aleargă la Iacovache Rizu, unde întâlnește pe Mihai-vodă Suțu, pune pe boieri să iscălească o petițiune către împăratul Alexandru, cerându-i protecțiunea Rusiei pentru Țara Moldovei, și espediește pe cneazul Gheorghe Cantacuzino s-o ducă la Laibach.

În ziua de 26 februarie, eteriștii și zavergiii, adunați în Mănăstirea Galata din deal de lângă Iași, pornesc în procesiune cu steagul alb pe care erau inscripțiunile:

Cu acest semn vei birui și
Renasc din cenușa mea

cu crucea și cu fenixul ieșind din flacări; fac rugăciune în biserica 'Trisfetitele' și pornesc spre București. Pe strade se citește proclamațiunea lui Ipsilante, prin care se face cunoscut că s-a sculat pentru liberarea Greciei și că trece în Turcia ca să combată pe nimic. Lasă pentru paza Iașului și a domnului pe Duca și pe Pendedeca, și el pornește cu 7 500 de oameni în contra turcilor.

Din nenorocire, răscularea grecilor începe cu jăfuirea a 600 000 de lei de la bancherul Pavel

Andrei și cu măcelul a 80 de turci, cari, urmăriți de arnăuți, se refugiase în biserica de la Golia.

Moldova era pusă la discrețiunea Eteriei, căci Mihai Suțu numise din vreme pe tânărul Niculache Rosnovanu visternic mare. Slujba care pe-atunci se da boierilor celor mai maturi și mai esperimentați se dăduse acestui tânăr, fiindcă el fusese inițiat în Eterie, încă la Paris fiind, de grecul Minas Minaid, bibliotecar la Institutul Franței.

Mersul lui Ipsilante spre București a fost un adevărat marș triumfal, pretutindeni îi ies înainte corpuri armate care i se închină și se pun sub comanda lui; la Focșani este întâmpinat de 340 de tineri greci, cei mai mulți studenți din școala de la București, floarea tinerimii, cu care formează 'legiunea sacră'.

La Ploiești însă îl ajung știrile rele: împăratul nu voise să primească în audiență pe cneazul Cantacuzino la Laibach, ordonase ca atât generalul Ipsilante, precum și colonelul Cantacuzino să fie șterși din controalele armatei rusești și trimisese lui Strogonof la Constantinopol instrucțiuni strașnice în contra eteriștilor și asigurări de amicie sultanului, declarând că nu susține nici pe eteriști, nici răscularea grecilor, pe care o dezaproba. Tot acolo află că mitropolitul de la Nicopol, care îi promitea 15 000 de bulgari, fusese spânzurat de turci și că Vladimirescu se pusese în relație cu guvernorii fortărețelor Dunării.

Poziținea lui Ipsilante devenea critică, și el începe a se gândi să treacă Dunărea ca să ajungă în Grecia, urmând linia munților Bulgariei, dar Sava, Olimpie, Farmache se împotrivesc la acest proiect, așa că el se hotărăște să rămâie în Principate și să primească lupta cu turcii, luând drept bază de operațiune Ploieștii, Târgoviștea și Piteștii; dar descurajarea a pătruns în inimile zavergiilor prin știrile de la Laibach, și răscularea grecilor își pierduse toate simpatiile și tot prestigiul prin purtarea lor vătămătoare și spăimântătoare.

Arnăuții deșertau lagărul și se formau în bande de tâlhari. Ipsilante crezu că va ridica moralul soldaților săi aducându-i spre București, și veni de-și puse ordia la Colintina. La 15 martie intră triumfal în București, trage la casa Belului, fosta locuință a Văcăreștilor, face o rugăciune în capela din fundul curții și, după un discurs înfocat al tânărului Dumitrache Suțu Chiabap, fratele poetului Alexandru Suțu, oștirea face o primblare pe stradele principale cântând Marsieleza lui Riga:

Prietenii mei din aceiași patrie
Până când să fim slugile
Stricaților de musulmani,
Tiranii Greciei?

se întorc la casa Belu și înfig steagul în poartă, strigând:

'Așa și la porțile Bizanțului!'

A doua zi mitropolitul Dionisie Lupu se prezintă cu boierii la acest generalisim, arătându-i suferințele țării din cauza jafurilor și esceselor zavergiilor, și-l roagă să puie capăt unei asemenea stări de lucruri. Ipsilante îl asigură că va lua toate măsurile și le anunță că pornește spre Târgoviște, zicându-le și lor să se retragă la Câmpulung.

Știrea dezaprobării împăratului Alexandru, comunicată domnului Tudor și boierilor de cancelarul consulatului austriac Udriski, îi face să trimită la Silistra-valesi, begle-begu Rumeliei, să-l asigure că românii erau supuși credincioși ai sultanului și că țara se răsculase nu în contra Porții, ci în contra fanarioților și în contra asupritorilor, ciocoilor și grecilor.

Pe la începutul lui aprilie, amândouă corpurile, și al grecilor și al românilor, se aflau în București cu șefii lor; anarhia era la culme; șefii se urau și se pizmuiau între dânșii; amândoi, și Tudor și

Ipsilante, porunceau, orânduiau în slujbe și ridicau dări; jaf în visterie, jaf în casele particularilor. Zavergiii și pandurii vindeau ziua în amiaza mare pe strade șaluri, scule și argintării furate și jăfuite de pe la boieri și negustători. Măsurile aspre luate de Tudor nu aveau alt efect decât să irite și să nemulțumească pe unii din comandanți în contra lui, făcându-i să râvnească la libertatea de pleașcă de care se bucurau în prezent căpitanii din oștirea lui Ipsilante.

Decepțiunea lui Tudor era mare: în loc de a-și vedea țara liberă de fanarioți și de ciocoi, o vedea prada tâlharilor și jafurilor zavergiilor. În esplicările ce are cu Ipsilante, îi cere îndeplinirea angajamentelor sale, sfătuindu-l să treacă Dunărea. Ipsilante, temându-se de turci, cari se găteau să intre în țară, precum și de Tudor, pe care îl bănuia de a fi înțeles cu pașa de la Silistra, își împarte oștirea în patru corpuri și pornește să ocupe Ploieștii, Târgoviștea și Piteștii, lăsând pe Sava la paza și apărarea Bucureștilor, dar mai cu deosebire ca să supravegheze mișcările și faptele lui Tudor.

După pornirea lui Ipsilante, sosesc în București trei comisari turci trimiși să se asigure de veracitatea arătărilor lui Tudor. Ei se întorc la Silistra, încântați de cele ce văzuse și de primirea ce li se făcuse de popor, dar cer de la comandantul trupelor românești să curețe țara de zavergii și de eteriști.

În părțile grecești răscularea lua un caracter din ce în ce mai grav: Epirul, Tesalia, Peloponezul și insulele Arhipelagului se ridicau la arme unele după altele și luptau vitejește pe mare și pe uscat. Însă ceea ce preocupa mai mult pe guvernul otoman era cele ce se petreceau la noi în țară. Căci, deși împăratul Alexandru dăduse suveranilor adunați la Laibach cele mai solemne asigurări despre dorința sa de a mănținea pacea, deși se pronunțase într-un mod categoric în contra grecilor revoluționari de pretutindeni, deși ambasadorul

rusesc esprima pe toată ziua sentimente de amicie și de simpatie din partea împăratului pentru sultanul, cu toate acestea cabinetul din St.-Petersburg se împotrivea la orice măsuri armate ce voia Poarta să ia pentru a înăbuși răscularea lui Ipsilante, sau cerea, cel puțin, că ocupațiunea Principatelor să se facă într-un mod simultan, cum s-a făcut bunăoară la 1848, când România a fost ocupată totodată de corpul lui Omer-pașa și al generalului Luders. Astfel, ordinile date oștirilor turcești să intre în Principate erau revocate a doua zi, după cererea și străduința baronului Strogonof. Și Ipsilante putea înainta în ticnă, precum am văzut, nesupărat de nimeni, așa cum a înaintat și generalul Cernaief la 1876 în Serbia.

Pe la mai, însă, ambasadorul rusesc, rupând relațiunile sale cu Poarta și părăsind Constantinopolul din cauza decapitării patriarhului ecumenic și a cruzimilor făcute în contra grecilor, n-a mai avut cine să se opuie la ocupațiunea Principatelor; atunci s-a dat ordine lui Silistra-valesi, begler-begul Rumeliei, Selim-pașa să trimită oștire ca să potolească cât mai în grabă răscoala din Valahia și Moldova. Acest guvernor general pornește pe Cara-Mustafa, chehaiaua sa, cu un corp de 10 000 de turci, cazaci, zaporojeni, tătari și manafi să ocupe București, pe Iusuf-pașa l-a trimis la Galați cu 6 000 de oameni să se suie în sus pe Prut spre Iași, și pe Hagi Ahmed-aga l-a pornit cu 5 000 de turci de la Vidin, să apuce pe valea Oltului.

Îndată ce sosește chehaia-beg cu oștirea sa la Afumați, Sava părăsește București și pornește spre Târgoviște, unde se afla Ipsilant.

Numai atunci a înțeles Tudor perfidia grecilor, atunci a văzut că scopul lor era să-l lase singur în contra turcilor, atunci a părăsit și el capitala pornind pe la Bolintin spre Pitești.

Până într-atât s-a demascat Ipsilant, încât căpitanul Iordache i-a trimis răspuns că, de va

merge mai departe, îl va găsi în cale, gata a-l combate. Dar Tudor nesocotește amenințările și-și urmează drumul.

Din nenorocire, armata pandurilor nu mai era ceea ce fusese la început, ea se demoralizase în contactul de două luni cu zavergiii. Nesupunerea pusese pe comandantul lor în trista poziţiune de a ordona mai multe esecuțiuni capitale chiar asupra unora din căpitani, între cari și căpitanul Urdăreanu, strășnicie care foarte mult a indispus în contra lui mai cu deosebire pe Macedonski și pe Prodan.

Ajungând la Golești lângă Pitești, Tudor găsește pe Iordache și pe Farmache instalați acolo cu arnăuțimea lor, dar în loc de a i se împotrivi, cum se lăudaseră, îl primesc cu amicie și cu onorurile cuvenite, își schimbă steagurile unii altora, se ospătează împreună, și eteriștii cedează românilor, retrăgându-se la Pitești.

Dar zilele lui Tudor erau numărate, numai planul se schimbase: fusese franc și voinicesc, acum devenise mișelesc.

Iusuf-pașa din Brăila trecuse la Galați, gonise pe arnăuți din oraș și înainta cu 4 500 de turci spre Iași, urmând malul drept al Prutului, împingând tot în sus pe cneazul Gheorghe Cantacuzino până la Sculeni, unde-l silește să primească lupta; după o mică și slabă împotrivire, oamenii comandați de cneazul sunt siliți să treacă Prutul și să fugă în Basarabia. Pendedeca urmează esemplul cneazului fără a face cea mai mică împotrivire, numai Atanasie Maurotalasitul cu 500 de arnăuți se luptă voinicește cu toată armata turcească până la cel din urmă om.

Iusuf-pașa, victorios, ocupă Iașul, de unde Mihai-vodă Suțu fugise cu două zile mai nainte și trecuse Prutul.

Cele ce se petreceau în Valahia erau mult mai grave. Acolo chehaia-beg, după ce ocupase Bucureștii, porni cu oștirea lui spre Târgoviște.

Ipsilant credea pe Tudor înțeles cu turcii și căuta să-i răpuie viața. În perfidul său proiect, avea chiar pe unii din căpitanii pandurilor. Iată planul adoptat pentru îndeplinirea crimei.

În ziua de Sf. Constantin, Olimpie sosește la Goleşti cu o mică escortă de arnăuți, zicând că era chemat la Târgoviște ca să se înțeleagă cu Ipsilante despre planul de campanie ce trebuia să adopte. Se așază cu amicii în chioșc, vorbesc mult și prietenește, până ce Olimpie izbutește a convinge pe Tudor să meargă să asiste și el la acel consiliu de război, făgăduind intervențiunea sa și a tuturor amicilor ca să facă să dispară bănuielile și animozitățile dintre dânsul și Ipsilante. Unii din căpitanii lui Tudor susțin cu căldură propunerea lui Olimpie și leahul român, cu toate cuvintele ce avea de a fi în cea mai mare rezervă cu eteriștii, se lasă să se înduplece și pornește cu Olimpie spre Târgoviște, fără a lua cea mai mică pază cu dânsul.

Abia ieșiți din ochii pandurilor, când ajung în dreptul văilor de la Leurdeni, le iese înainte Orfani cu trei sute de arnăuți cari stau ascunși, le taie drumul, îi înconjoară, se năpustesc asupra lui Tudor, îi pun în fiare mâinile și picioarele și-l duc în tabăra lui Ipsilante, unde-l aștepta Caravia, Cavaleropolo și Granowski, ca să-l judece. În câteva minute i se hotărăște osânda și e luat de doi tâlhari cari-l duc la iazul morii de lângă grădina lui Giardoglu din Târgoviște. Acolo a fost asasinat mișelește eroul revoluției române de la 1821. Aceasta a fost în ziua de 27 mai 1821.

Dacă știrea morții lui Tudor a putut mulțumi pe greci și pe doi sau trei căpitani de panduri, românii s-au simțit loviți în afecțiunile, în speranțele și în demnitatea lor. Pandurii adorau pe șeful lor, și românii toți îl numeau domnul Tudor și-l considerau ca pe un adevărat domn al Țării Românești.

Dispariținea șefului a fost semnalul desfacerii oștirii românești; soldații n-au mai voit să urmeze

nici pe Prodan, nici pe Macedonski; și afară de pandurii din ceata lui Solomon, cari se luptau voinicește cu turcii în Mehedinți, și afară de două sau trei sute cari, atrași de jafuri și de hoții, s-au dus la zavergii, toți cei cari compuneau lagărul de la Golești s-au retras pe la casele lor.

Chehaia-beg pornise din București cu 8 000 de turci, în două coloane, pe valea Dâmboviței și pe valea Colintinii. Ajunși aproape de Nucet, se găsesc față-n față cu trupa lui Colocotroni așezată în ordin de bătaie. Ipsilante trimisese acolo pe Duca și pe Orfano, ca să susție pe Colocotroni, cu ordin ca unul să atace pe turci în coastă și celalalt pe la spate. Iar Ipsilante, sosind în timpul luptei, să cadă asupra centrului și să distrugă armata turcească. Planul însă nu izbutește din cauză că Duca, neputând rezista atacului cavaleriei lui Tahir-aga, se pune pe fugă, sperie pe celelalte trupe grecești ale lui Orfano și Colocotroni, cari se retrag și ajung în dezordine la Văcărești, unde era Ipsilante cu trupele lui.

Astfel înfrântă, armata grecească pornește spre Slatina, ca să ție valea Oltului în contra lui Hagi Ahmet-aga, venit cu oștire din Vidin. Caravia, care comanda avantgarda compusă de arnăuți, întâlnind din jos de Drăgășani o coloană de turci care înainta spre oraș, are nesocotința s-o atace; dar îndată ce se încordează lupta, turcii cari se aflau în Drăgășani în număr de 2 000, dau foc orașului, aleargă în contra lui Caravia și-l înconjoară. Ipsilante, înștiințat în Slatina de poziținea critică în care se afla avantgarda sa, pornește pe fratele său Nicolae și pe Olimpie cu 5 000 de infanterie, 2 500 cavalerie și 5 tunuri. Caravia, cum vede că-i vine ajutor, ia curaj, atacă pe Carafefizi cu 800 de zavergii călări. Turcii rezistă atacului și se năpustesc asupra unei coloane după deal, o rostogolește și o distrug cu desăvârșire: erau eroicii și nenorociții ierolochiți în număr de 350.

Într-acea luptă crâncenă au căzut glorios tinerii

greci cei mai distinși, Dimitrie Suțu, fratele poetului Alexandru Chiabap, Draculi, Andronic și Luca, cei patru căpitani ai legiunii sacre; acolo a căzut M. Suțu, fratele lui Costache Suțu (Suțicu) și al doamnei Mavru, acolo au căzut într-un cuvânt toți ofițerii și toți soldații acelei nemuritoare legiuni.

În timpul luptei, Ipsilante a stat neclintit în Slatina, cu 2000 de oameni călări, oprit - se zice - de ploaie și de drum rău.

În urma catastrofei de la Drăgășani n-a mai rămas din armata grecească decât cete izolate, fără nici o coeziune între dânsele, rătăcind prin văi și prin munți, care încotro putea, urmărite cu sulița în coastă de călărimea turcească.

Ipsilante, aflând că Sava și Ghencea împreună cu Mihail, cu Kiuciuc Ciolac și cu toată trupa lor se închinase lui Tahir-aga și că fusese trămiși cu Sericoglu în goana zavergiilor, pierde orice speranță, se îndreptează spre Turnu-Roșu și trece în Transilvania.

Din vama Sibiului datează el faimosul ordin de zi pe armată, o adevărată imprecațiune în contra zavergiilor și o laudă meritată pentru vitejia și patriotismul nenorociților ierolochiți. Ipsilante spera să meargă la Hamburg, ca să se îmbarce să se ducă în Grecia, să ia parte la luptă; dar arestat la Mohaci de austriaci, după trei ani de detențiune și de boală, l-a ajuns moartea la Theresienstadt.

Farmache, scăpat din înconjurarea lui Bimbașa Sava, izbutise a-și forma un corp de 800 de arnăuți și apucase în munți, dar urmărit de aproape de 1 500 de turci, s-a refugiat în Mănăstirea Secu, unde a ținut în contra unei trupe de 2 000 de vrăjmași până în mijlocul lui septembre, când, înșelat de făgăduielile turcilor, s-a predat. Acolo a fost prins Olimpie și amândoi au fost esecutați fără milă.

Cu căderea acestor doi bravi căpitani a dispărut orice urmă de luptă în Principate.

Deși Sava și Ghencea, cari acum făceau parte

din armata turcească, erau cei mai zeloși în goana eteriștilor, tăind și spânzurând fără cruțare, totuși, chehaia-beg nu avea încredere într-înșii.

Într-o zi de paradă la curtea generalismului turc, Bimbașa Sava, voind să intre în odaie la chehaia-beg, turcii trag cu pistoale asupra lui ș-a lui Ghencea, le zboară capetele și le primblă pe strade înfipte în sulițe. Turcii alergau în toate părțile în goana zavergiilor, la tot pasul erau capete înfipte și trupuri puse în țeapă. Multă lume nevinovată a pierit, până ce un oltean turcit, amic al lui Tahir-aga, a găsit o formulă prin care să distingă pe români. Omului bănuit i se propunea să zică:

'Retevei de tei, pe mirișe de mei'.

Se zice că zavergiii, cei mai mulți slavi, pronunțau:

'Retevela tela pe miriștela mela',

iar grecii:

'Redevea da dea pe miriști da mea'.

Când olteanul zicea Kes, capul și zbura.

Pe strade, turcii dădeau dezghinuri cu caii, aruncând giritul în capete înfipte pe la porțile curților.

Pentru mănținerea ordinii, chehaia-beg în Valahia și Iusuf-pașa în Moldova orânduise în fiecare plasă câte un beșliu cu 10 neferi, în orașele principale câte un beșli-aga cu 50 de neferi, și la Iași și București câte un beșli-aga cu câte 200 de neferi; poliția toată era în mâna acestor turci. Cât pentru administrațiune, turcii au trimis la Brașov și

la Sibiu, să invite pe boierii refugiați ca să vie în țară.

Această stare de lucruri a durat până în primăvara anului 1822, când au fost înștiințați boierii că Poarta, dorind să cunoască păsurile țării, cerea să se trimită la Constantinopol o deputațiune cu care guvernul otoman să se poată înțelege. În deputațiunile trimise de la Iași și de la București era și Ioniță Sandulache Sturdza, un coborâtor al lui Vlad Țepeș și Grigorie Dimitrie Ghica, nepot de frate decăpitatului Grigorie Alexandru Ghica al Moldovei.

După mai multe conferințe cu vizirul și cu reis-efendi, conferințe cari au durat mai bine de două luni, pe la iulie sus-menționații doi boieri au fost anunțați că sunt numiți domni: Grigorie Ghica al Valahiei și Ioniță Sturdza al Moldovei, și pe la septembrie ei luau în mână cârma țărilor respective, prin singura voință a Porții de astă dată, fără ca Rusia să fi participat la alegerea făcută de sultanul.

La suirea lor pe tron, Ghica și Sturdza au găsit țările zguduite până în temelie, jăfuite și sărăcite de bandele de zavergii, de başbuzuci, de zaporojeni și de sute de bande de tâlhari răspândiți peste toată țara.Pe de altă parte, boierii rămași în Sibiu și în Brașov, fie de invidie, fie mișcați de îndemnări străine, urzeau necontenit intrigi și conspirațiuni în contra domnilor; cei mai îndrăzneți erau cei din Sibiu, unde se afla și consulul rusesc din București, Pini.

Deși Gavanozoglu, care urmase lui chehaia-beg, nu permitea oștirilor de sub comanda sa cea mai mică abatere, dar prezența șefilor militari turci alături cu domnii țării aducea cea mai mare vătămare autorității domnești; așa, de esemplu, pe o simplă denunțare făcută lui Silistra-valesi în contra boierului Alecache Villara, a cărui femeie era chiar rudă de aproape, nepoată de soră lui Grigorie-vodă Ghica, acest boier fusese arestat de

baș-beșli-aga, pus în fiare și trimis la Eskizara, unde a fost deținut mai mult de doi ani. La Iași, boierul Hasanache, care făcea parte din casa militară a lui Ioniță Sturdza, a fost arestat de Kiuciuk Ahmed-aga și pus în spânzurătoare fără măcar a preveni pe domn, sub cuvânt că acel Hasanache, după ce, creștin fiind, se turcise, s-ar fi întors iar la religia creștinească, ca să scape de pedeapsa de care era amenințat pentru un omor ce săvârșise asupra unui turc.

Pini conta pe intrigile boierilor opozanți refugiați în Transilvania, sperând o turburare în contra lui Grigorie Ghica mai ales, care să dea un pretext de intervențiune Rusiei. Oștirile stau pe malul Prutului gata a trece în Moldova.

Această purtare a lui Pini, care lucra pe față la o răscoală în țară, neliniștea foarte mult, mai cu deosebire pe Englitera și pe Austria, cari căutau cu orice preț să împace pe Rusia și să facă să dispară neînțelegerile și nemulțumirile ei contra Porții.

Expediținea lui buluc-baș Simion, om al Brâncoveanului, fusese nimicită de Magheru, care-l silise să se întoarcă rușinat la Sibiu, de unde fusese trimis. Se crede că ar fi fost arestat și închis la Alba-Iulia, după cererea lui vodă Ghica prin Fleischak Akenau, consulul austriac din București; alții cred că ar fi trecut în Serbia, amestecându-se cu cârjalii.

Dar din toate încercările boierilor, cea mai serioasă a fost a lui Ghiță Cuțui cu Toma Brătianu și cu serdarul Cristu, care adunase 600 de străini voluntari la pasul Vulcan, cu cari credeau să ridice pandurii, cum făcuse Vladimirescu; dar ei n-au ținut nici două zile în contra lui Magheru. La cele dintâi detunături de pușcă au fost părăsiți de oamenii cu care ajunsese aproape de Cozia. Toma Brătianu și cu Cristea au fugit la Petroșani, iar nenorocitul Cuțui a căzut cu 20 de tovarăși în puterea lui Magheru, care i-a dus dinaintea domnului la București. Dați în judecata divanului,

au fost condamnați ca culpabili de înaltă trădare, și Ghiță Cuțui cu doi tovarăși au fost spânzurați în Târgul de Afară, singura esecutare capitală în tot timpul domniei lui Grigorie-vodă.

După această încercare, care se zice că ar fi costat pe boieri 500 000 de lei, împrumutați de consulul Pini, acesta, nemaiputând pune temei pe vorbele boierilor, văzând influența lor scăzând pe toată ziua și încrederea țărilor în domni crescând din ce în ce mai mult, lucrurile luând o cale regulată, a părăsit Sibiul, oropsit chiar de guvernul său.

Contele Nesselrode a luat altă cale ca să ajungă la realizarea scopurilor sale; s-a hotărât să primească bunele oficii ale Engliterei și ale Austriei, sperând să pună încetul cu încetul să cadă toată vina asupra Porții și să dobândească dacă nu aprobarea Europei, dar să-și asigure cel puțin neutralitatea ei în războiul ce proiecta. La mai 1823 consimte în sfârșit să transmită ambasadorului englez la Constantinopol, lordului Strangford, o notă în care enumera nemulțumirile ei contra Porții.

Deși, după instalarea domnilor, partea cea mare a armatei turcești, adusă în țară în contra zavergiilor, se retrăsese în cetățile Dunării și se lăsase numai ca la 4 000 de neferi cu beșliii lor sub comanda a doi baș-beșli-aga, unul în București și altul în Iași, această ocupațiune, deși puțin numeroasă, tot nu putea fi suferită de țară, și Rusia se servea de această nemulțumire. În nota dar transmisă lordului Strangford figura în întâiul rând al nemulțumirilor Rusiei în contra Porții ocupațiunea armată; în al doilea rând, figura numirea domnilor fără participarea Rusiei la alegerea făcută în persoanele numite.

Lordul Strangford credea în buna-credință a guvernului rusesc și era convins că toate manoperile lui Pini erau fără știrea cabinetului din St.-Petersburg și contrare intențiunilor împăratului.

La întrevederea ambasadorului englez cu reis-efendi, acesta-i răspunde că numirea domnilor dintre boierii pământeni nu aducea nici o schimbare în sistemul de administrațiune a țărilor, căci nu se călca nici un tratat, nici o stipulațiune, căci nicăieri nu era zis ca domnii să se ia dintre familiile grecești; cât pentru notificare, zicea că această neîmplinire de formalitate provenise numai din lipsa ambasadorului rusesc de la Constantinopol.

În privința beșliilor, reis-efendi răspundea că numărul lor nu era cu mult mai mare decât fusese înainte de 1821.

Din partea sa, internunțiul, baronul Ottenfeld, care avea instrucțiuni să ajute din toate puterile acțiunea lordului Strangford, stăruia pe lângă Poartă să facă concesiunile necesare; și izbutise a îndupleca pe ministrul turc să făgăduiască că va reduce numărul beșliilor la 850 și că chiar aceștia să fie puși sub autoritatea directă a domnilor, cum fusese mai înainte de 1821, și că va notifica într-un mod oficial numirea lui Grigorie Ghica și a lui Ioniță Sturdza, îndată ce va veni ambasadorul rusesc la Constantinopol și se vor restabili relațiunile diplomatice.

În privința grecilor, nota contelui Nesselrod nu făcea nici cea mai mică mențiune, dar ceva mai mult, la întrevederea celor doi împărați la Cernăuți, în septembrie 1823, Alexandru esprimă un adevărat dezgust pentru greci din cauza intrigilor și neînțelegerilor dintre dânșii, declară că nu va cere nimic pentru ei și protestă sus și tare în contra intențiunilor ce i se atribuia, că ar voi să aducă turburări și perturbațiuni.

Ca și la Laibach, el zicea că voiește pacea, se arăta furios în contra agentului său Pini pentru încurajările ce da boierilor emigrați, făgăduind că-l va destitui. Faptul urmează cuvintelor, și îndată, întors la Petersburg, împăratul ordonă rechemarea lui Pini și înlocuirea lui cu ghibaciul Minciaki.

Față de lordul Strangford, adresându-se către contele Nesselrod, îl întrebă dacă noul numit era rus, și răspunzându-i-se că era italian din statele papale:

'Atât mai bine - îi zice împăratul - îmi pare că acest om este bun pentru postul ce-i încredințez. De mă voi fi înșelat, îl voi destitui și pe dânsul, cum am destituit pe Pini. Nu voi ca agenții mei să se amestece în afacerile Principatelor'.

După asemenea cuvinte și fapte, mari erau speranțele pentru mănținerea păcii, încă și mai mare încredere în sinceritatea împăratului Alexandru, deși ținea oștiri grămădite pe malul Prutului.

Noul consul general Minciaki era însărcinat să meargă mai întâi la Constantinopol să reguleze niște afaceri comerciale cu Poarta ș-apoi să treacă la postul său la București.

Ajungând la Țarigrad, Minciaki începe tratările cu Poarta prin nota din 24 februarie 1824, în care, pe lângă cererea de deșertare a Principatelor de trupe turcești, pe lângă notificarea formală a numirii domnilor și a restabilirii stării de lucruri, așa cum erau înainte de răsculare grecilor, mai cerea ca Poarta sau să lase liberă navigațiunea Mării Negre pentru corăbiile siciliane, napolitane, sarde și spaniole, sau să le permită a lua, ca mai nainte, bandiera rusească; și termină cerând, în treacăt, ca Poarta să împace pe greci, acordându-le respectul religiunii și stabilirea unei stări de lucruri juste și durabile.

Pentru întâia dată Rusia punea cestiunea grecească pe tapet, deși nici vorbă nu fusese despre aceasta în tratativele anterioare cu lordul Strangford; dar Rusia înțelegea că, deși guvernele, atât al Franței, cât și al Engliterii, nu aveau nici o simpatie pentru răsculare grecilor, dar că dinaintea deșteptării opiniunii publice, care din zi în zi se manifesta mai mult în favoarea descendenților lui Pericles și ai lui Leonida,

guvernele Europei nu vor putea să nu susție o cerere în favoarea grecilor. Și în adevăr, nu se înșală, căci, departe de a se opune acestei cereri neașteptate a lui Minciaki, au trebuit să o susție și pe dânsa, ca și pe celelalte, sfătuind pe Poartă să formeze trei principate, sub numirile de Grecia orientală cu Tesalia, Beoția și Atica; Grecia occidentală cu Epirul și Acarnania; Grecia meridională cu Morea și Candia.

Această soluțiune, deși era un început de dezmembrare a Imperiului otoman, dar cel puțin avea avantajul de a fi în aparență o disoluțiune în favoarea naționalităților cari compuneau acest imperiu. Dar cum în urmă au ajuns cele trei puteri, Franța, Englitera și Rusia, a consilia darea Moreii lui Mehmet Ali, pașa de Egipt? Aici se amestecă vederi personale și interesate. Așa, de exemplu, Franța lui Carol al X-lea voia încetarea revoluțiunii grecești cu orice preț, pentru că o considera ca o reproducțiune a revoluțiunii celei mari franceze; era speriată de numele de carmanioli ce-și dau în insule oamenii partidului cel mai neîmpăcat turcilor; așa restaurațiunea ajută pe Rusia în ideile de dezmembrare a Imperiului otoman și sfătuiește darea Moreii lui Mehmet Ali, cu speranță să poată pune mâna pe Egipt, când Mehmet Ali ar fi avut toate puterile sale în Morea.

Englitera, și ea, prin considerațiuni de o altă natură, ajungea tot la soluțiunea de a se da Morea lui Mehmet Ali, înțelegând gândirile Franței și temându-se ca nu cumva, printr-o înțelegere cu Rusia, afară de cooperațiunea ei, să nu-și piardă preponderența ce dobândise în Turcia. Astfel susține ideea Franței și a Rusiei, pe când pe de altă parte ajută pe greci cu bani ca să poată rezista lui Mehmet Ali, și astfel să slăbească și să ruineze pe acest puternic pașă, încât să nu mai poată gândi la independența Egiptului.

'Aveți doi inamici, zicea lordul Strangford lui Pertef-pașa: pe Mehmet Ali și pe grecii revoltați,

unul ascuns încă, dar care în curând va ridica și el masca, celalalt care luptă cu succes; puneți pe unul în contra altuia, și se vor slăbi și se vor distruge unul pe altul'.

Cât pentru Rusia, orice soluțiune îi era bună, destul să se rupă cât mai mult din imperiul sultanului.

Astfel, pe căi deosebite, câteșitrele puterile dau Porții un sfat identic și care nu putea să nu placă unui guvern de răzbunare în contra grecilor. Poarta, urmând acestor sfaturi, trimite lui Mehmet Ali un firman prin care-i conferă pașalâcul Moreii, însărcinându-l să trimită oștire ca să potolească cu orice preț revolta acelei provincii și punându-i flota la dispoziținne pentru transport de trupe.

În ceea ce privește cestiunea principatelor, Poarta nici nu ia vreo măsură, nici nu răspunde, încât din zi în zi relațiunile cu Minciaki devin mai acute. Miniștrii Porții, întrebați de reprezentanții puterilor despre starea în care se află acele tratative, răspund cu indiferență că Poarta era hotărâtă să depărteze pe beșlii.

Ibrahim, teribilul Ibrahim, fiul lui Mehmet Ali, luase comanda trupelor egiptene, debarcase trupe în Morea și începuse operațiunile sale cu o cruzime care revolta pretutindeni în Europa simțul public. Grecii se luptau vitejește. Condurioti, președintele guvernului Moreii, izbutise, prin trimișii săi, Orlando și Lusioti, să ridice 280 000 de lire din împrumutul de 800 000 făcut la Londra; subscripțiuni îi veneau din toate părțile, și Byron pregătea expedițiunea în contra Lepantului.

Nu mai rămăsese nici o speranță pentru mănținerea păcii; trupele rusești stau gata să intre în Principate, de nu pentru a declara război turcilor, dar cel puțin pentru a ocupa țările dunărene ca o garanție.

Aceasta era starea lucrurilor când, la 3 decembrie 1825, sosește la Constantinopol știrea morții împăratului Alexandru, patru zile înainte de

a înceta din viață, căci acest monarh a murit la 7 decembrie.

Fratele său Nicolae îi succedează, dar turburările cari au întovărășit moartea împăratului Alexandru și spiritul de revoltă și de conspirațiune care s-a ivit în armata rusească înlătura pentru moment temerile unui război.

Austria și Englitera, profitând de acest răgaz, atât Labzaltern, ambasadorul Austriei la Petersburg, precum și internunțiul Ottenfeld cu lordul Strangford la Constantinopole, lucrează cu stăruință, și în iunie 1826 dobândesc de la Poartă retragerea beșliilor și reducerea lor la numărul de 850, puși sub ordinele directe ale domnilor, liberarea lui Villara din închisoarea de la Eskizara și trimiterea de plenipotenți (murahași) la Akerman, ca să trateze și să determine restabilirea de statu-quo dinainte de 1821 în Principate. Împăratul Nicolae însă voiește ca, mai înainte de întrunirea plenipotenților, să esiste o înțelegere prealabilă asupra teritorielor în litigiu din Asia, conformându-se tratatului de București din 1812. Turcii cereau să li se remită Anapa, pe care o dețineau rușii sub cuvânt că ei posedau acest punct încă cu 20 de ani înainte de a face parte din teritoriul Mingreliei și marei Abazii, pe când aparținea Georgiei, al cărei principe o cedase Rusiei, până nu recunoscuse încă suveranitatea Porții; pe de altă parte, turcii nu voiau să remită Rusiei Kemhelu, Redut-Kale și Sukum-Kale, stipulate în tratatul de la 1812, până ce nu li se va reda Anapa. Înțelegerea s-a făcut la Constantinopole prin stăruința ambasadorilor, și generalul Worontzof cu Ribeaupierre au fost trimiși la Akerman să trateze cu murahașii turci.

În convențiunea încheiată, s-a dat deplină satisfacțiune cererilor Rusiei; între altele s-a stipulat să se dea Principatelor o organizațiune regulată, articul care a fost izvorul din care au ieșit Regulamentele organice ce ne-au guvernat până la

1848 și la 1857. Nu s-a zis însă nici un cuvânt în privința grecilor, și Ribeaupierre a fost trimis, îndată după încheierea Convenției de la Akerman, ca ambasador la Constantinopole, și Minciaki dus la postul său la București. Acum pacea părea asigurată mai mult decât oricând, și orice bănuială de ostilitate dispăruse, când lordul Strangford este rechemat și înlocuit cu un fellow (tovarăș) al universității de Cambridge, cu Stratford Canning, vărul vestitului liberal George Canning. Noul ambasador al Angliei debutase în cariera diplomatică în anul 1807, ca secretar de ambasadă la Constantinopole, pe când de-abia era de 21 de ani, de unde apoi fusese trimis la Washington. Era un entuziast al cauzei grecilor, plin de suvenirile nemuritoare ale clasicității și antichităților elene. Tânărul ambasador aducea cu dânsul convenția încheiată la Londra între Franța, Rusia și Englitera, privitoare la Grecia.

Deși puterile se înțelesese la Laibach și declarase că afacerea greacă era o cestiune cu totul de administrațiune interioară, în care nimeni nu avea dreptul să se amestece, acum însă voiau să intervie, și să intervie cu forța, căci se stipulase în Convenția de la Londra că flotele combinate vor merge în apele Greciei să oprească cruzimile ce se comiteau de trupele egiptene. Poarta, refuzând de a da satisfacțiune cererilor ambasadorilor celor trei puteri contractante, Stratford Canning părăsește Constantinopolul, se retrage la Poros, unde-l urmează mai în urmă ambasadorul Latour-Maubourg și Ribeaupierre. Guvernul revoluționar grecesc se transportase la Nauplea, flotele sunt chemate, și consecința acestei acțiuni a fost oprirea debarcării de nouă trupe egiptene și distrugerea flotei turcești la Navarin. Cine se poate opri de-a nu găsi și aici o asemănare cu cele ce se petrec și cu cele ce se pregătesc astăzi în Orient?

Deși intențiunea Engliterei n-a fost de a face din refuzul Porții o stare de război și de ostilități, dar

nu era tot astfel și pentru Rusia, căreia îi plăcea să considere Navarinul ca un început de ostilități. Într-o explicațiune cu Pertef-pașa, care arăta lui Uszar, însărcinatul rus, obstaculele ce există în Coran de a da cestiunii grecești soluțiunea cerută de puteri, acesta îi zicea, cu un ton puțin curtean, că este o incongruitate de a tot pune înainte legea sfântă a Coranului, cuvinte la cari Pertef-pașa răspunde:

'O cred și eu, căci dacă creștinii ar ști să aprecieze valoarea acestor argumente și a legii noastre sfinte, s-ar fi făcut de mult musulmani'.

De la Petersburg, lordul Dudley scria că, deși lupta de la Navarin și încetarea relațiunilor diplomatice cu Poarta da drept Rusiei să se considere în stare de război cu Turcia, dar că împăratul Nicolae îl asigurase pe cuvântul său de onoare că nu avea de gând să bage trupele sale în Principate; vine însă în urmă circulara Porții din fevruarie 1828, trimisă tuturor guvernorilor de provincii, în care Rusia este tratată de inamică a Islamului și de instigătoarea insurecțiunii grecești, în urma căreia împăratul Nicolae trimite pe Lieven la Londra, cu o notă în care face cunoscut guvernului englez că împăratul se vede provocat prin nouă injurii din partea guvernului Porții și chiar prin acte de ostilitate, precum erau încurajările date Persiei de a nu respecta armistițiul încheiat cu Rusia și obstacolele aduse necontenit navigatiunii în Marea Neagră; și consideră că Rusia se consideră de aici în stare de război cu Turcia și că va împinge operațiunile militare până ce va dobândi satisfacțiune pentru ofensele ce i s-au făcut, desăvârșita aplicare a Tratatelor de la Akerman, garanții îndestulătoare în contra obstacolelor navigațiunii rusești în Bosfor și îndemnizări de război. Mai adauge nota adusă de Lieven că Rusia se credea obligată prin tratatul de la Londra să dea o soluțiune satisfăcătoare cestiunii grecești.

Guvernul Porții, prin sistemul său nenorocit de temporizare și prin îngâmfarea sa, prin esitațiunile și imprudențele sale, dăduse Rusiei o aparență de dreptate de a-i declara război, și aceasta într-un moment și aceasta când toată opiniunea în Europa era în contra ei, când se afla cu totul izolată și abandonată la discrețiunea inamicului său.

Acestea erau pozițiunile respective, când, în ziua de 7 mai 1828, oștirile rusești, sub comanda principelui Wittgenstein, trec Prutul la Sculeni și la Rieni, ocupă Iașul, înaintează spre București, înconjoară forțele de pe malul Dunării, și Wittgenstein pune mâna pe guvernul Principatelor, numind pe contele Pahlen prezident-plenipotent al divanurilor țării.

Liberalii de altădată

Ghergani, noiembre 1880

Iubite amice,

Tu știi, ca și mine, că a fost un timp cînd trebuia mare îndrăzneală și abnegațiune unui român ca să cugete naționalitate și libertate; pentru aceasta îi trebuia mai întîi să renunțe la orice favoare, la orice solicitudine, la orice dreptate chiar din partea guvernului, să încheie pact cu persecuțiunile, cu exilul și cu proscripțiunea; să lase orice speranță.

Fericit acela care-și putea conserva afecțiunile familiei, căci pînă acolo mergea goana în contra acelor cari îndrăzneau să iasă din rînduri. Acei cari se hotărau să vorbească sau să scrie despre drepturile românilor, despre viitorul și despre speranțele lor; să pomenească măcar de desființarea robiei, de împroprietărirea clăcașilor, de încetarea protectoratului, de recuperarea autonomiei, de unirea Moldovei cu Valahia; să critice nedreptățile și prevaricațiunile în justiție și în administrație, trebuiau să se ducă peste țări și peste mări, să se ascundă și să-și schimbe numele, căci altfel se espuneau a fi trimiși să-și spășească sentimentele și îndrăzneala în vreo temniță sau cel puțin în vreo mănăstire. Noi am apucat timpuri grele, pe cînd Cîmpineanu, Mitică Filipescu, Niculae Bălcescu se pocăiau la Plumbuita, la Snagov, la Mărgineni și în Ocnele de la Telega, topindu-și sănătatea și averea.

Acum lucrurile s-au schimbat. A striga pe toate tonurile, cu vreme și fără vreme, din gură și din condei: patrie, libertate, egalitate, independență; a încrimina și batjocori pe acei cari nu trec peste marginile moderațiunii, a bunei-cuviințe și a

modestiei, a acuza de trădători pe oamenii cei mai devotați binelui țărei, a-i trata în mod ireverențios, a-i lovi și a-i insulta nu numai că nu este periculos, dar este glorios și chiar bănos. Apoi cînd învăpăiarea patriotică trece peste fruntarii, peste Carpați sau peste Hem, ea dă drepturi netăgăduite la sinecuri bine plătite, la misiuni cunoscute sau necunoscute în budget.

Ceea ce era pagubă odinioară a devenit speculă și profit, și numărul înfocaților crește în proporțiune cu încurajarea ce găsesc și de la public, și de la guvern. „Lac să fie, broaște multe", zice proverbul. Persecutările și invectivele au rămas partea acelora cari nu se suie pe streașină ca să strige la patriotism sau cari nu se asociază cu acei cari practică calomnia și injuria în favoarea vreunui partid colorat, și asupra acelora cari s-ar mulțămi cu mai puțină ostentațiune, cu mai puțină fanfaronadă și cu ceva mai multă încurajare dată literelor, științei și artelor, ceea ce ne-ar face să aducem și noi contingentul nostru la opera cea mare a civilizațiunii și ne-ar da dreptul la recunoștința națiunilor celor mari, mai mult poate decît vitejia soldaților noștri și sporiri de teritoriu.

Peste douăzeci, cincizeci, o sută de ani poate că s-or găsi publiciști și istorici cari să arate generațiilor viitoare în ce parte a fost mai multă și mai adevărată iubire de țară și să le indice drumul cel adevărat ce trebuie să urmeze; pînă atunci însă meritul și gloria vor fi partea zbierătorilor și dibacilor, și primejdia este mare.

Patrioții înfocați nu așteaptă judecata istoriei; tari de sprijinul ce găsesc în opinia publică cea amețită și rătăcită și în partizanii ce-și fac prin fel de fel de mijloace, își apropriază toate faptele cele mari și frumoase ale națiunii, se proclamă oameni mari, își pun lauri pe frunte și cer să fie adorați.

„Revoluția bărbată-mio!" zicea o cocoană, cînd vorbea de revoluția din 1848. Eroul cu mantaua albă nu voia să recunoască că acea răsculare, acel

strigăt de durere și de indignare al națiunii era opera unei lucrări stăruitoare de mai multe generațiuni. În îngîmfarea lui, credea că înainte de dînsul nimic nu fusese, și data România și românismul numai de la venirea sa pe pămînt. Înainte de dînsul, nici limbă, nici națiune nu esista într-acest colț al lumii; el lumina și patriotismul, afară de el, numai întuneric și trădare! își atribuia și-și apropria toate evenimentele politice în general și revoluția de la 1848 în special; dar, în elasticitatea sa de convicțiuni, trata acel mare și generos act al românilor de uneltire diavolească ori de cîte ori trebile nu-i mergeau bine, și pe unii din articolii programei națiunii îi atribuia unei negre trădări și unei țesături infernale, în care încurca și incrimina pe românii cei mai ageri, pe aceia a cărora viață fusese un șir neîntrerupt de sacrificii și de devotament.

Astăzi partidele strigă în gura mare și fără rușine:

„Noi și numai noi ne iubim țara!”

„Noi și numai noi i-am dat libertate, egalitate, unire, principe străin și pozițiune politică și independentă!”

„Noi și numai noi am salvat-o de cei răi și de cei vicleni!”

„Acei cari nu cred ca și noi și nu sunt cu noi sunt inimici ai românilor și ai românismului, trădători, vînduți Turcului, Ungurului și Englezului l”

„Cînd guvernul nu este în mîna noastră, toate merg rău, îndată însă ce norocul ne dă pe mînă frînele statului, atunci într-o clipă, ca printr-un farmec, lucrurile se schimbă!”

„Încrederea în viitor renaște, spiritele se liniștesc!”

„Securitatea și justiția domnesc pretutindeni!”

„Tot românul trăiește bine, la țară și în oraș, nesupărat și nebîntuit, petrece cu porțile și cu ușile deschise ziua și noaptea, fără zăvoare la uși și la

ferestre, fără pușcă, fără pistol, fără temere de foc la clăi, la magazii și la case l”

„Caii și boii nu se mai îmbolnăvesc, nu se mai fură din coșare, nici de pe cîmp; epizootia intră în gură de șarpe, lăcustele fug peste Dunăre sau zboară pe deasupra Carpaților; spicul griului crește lung de-o palmă și des ca păsderea, proștilor și beților le crește mintea, de poți să-i faci și miniștri dacă vrei, copiilor le cresc condeiele, ca să ne cînte nouă osanale și celor cari nu vin în numele nostru să azvîrle imprecațiuni și injurii.”

„Românii se înarmează, datoria flotantă se stinge, finanțele prosperă și, mai presus de toate, demnitatea țării și drapelul național se ridică din umilința în care au fost tîrîte de toți acei cari nu erau cu noi. Lumea se liniștește îndată ce agenția Havas și reporterii anunță Europei că ne-am suit iar noi la putere.”

„Iscălituri de oameni de toată vîrsta, cu sutele și cu miile, mărturisesc prin poște și prin telegraf aceste fericiri, dînd grație cerului că iar i-a învrednicit Dumnezeu să vază la putere pe oamenii de geniu și pe patrioții cei mai mari cari realizează aspirațiunile națiunii.”

„Tot ce s-a făcut mare și patriotic s-a făcut de mine și prin mine, zicea mai deunăzi o individualitate dibace; tot ce s-a făcut fără de mine s-a făcut rău și trebuie desfăcut!”

Fatuitatea facțioșilor și a demagogilor, a albilor și a roșilor este atît de mare și-i orbește pe unii și pe alții pînă într-atîta, încît își atribuie lor și numai lor evenimentele cari au rezultat din cauze mari și complexe, la cari ei au fost cu totul străini.

“Publicul crezător și uimit se închină cînd unora, cînd altora; răii și trădătorii de ieri devin geniuri bune și patrioți devotați de a doua zi, pînă ce iar se întoarce sfera, de ies ceialalți dasupra, Încît românul, nemaiștiind la ce sfînt să se închine, își dă numele tuturor admirațiunilor și recunoștințelor telegrafice.

Dorința ce are fiecare de a face să se crează despre sine că el și numai el a făcut tot ce este bine, tot ce este mare trage după dînsa necesitatea de a defăima pe ceialalți, de a înnegri în ochii națiunii tot ce nu este el și a se pune ca singurul capabil, curat și bun. De-aici s-a născut școala calomniei și a injuriei, care a adus zizania, ura și dezbinarea, o școală a cărei adepți, pentru a populariza neadevărul și eroarea, nu-și cruță nici un sacrificiu, espresiunile cele mai batjocoritoare curg ca din izvor.

Dacă cineva are nenorocirea de a consilia moderațiunea și modestia, de a pomeni de economii în finanțe, de a zice că progresul și civilizațiunea nu stă în instituțiuni cari nu au alt scop și alt rezultat decît de a satisface vanitatea, dacă denunță vreo abatere sau nu aprobă persecuțiuni nedrepte, conspirații inventate, presupuneri și acuzațiuni infamante, îndată o sută de condeie și mii de limbi tăbăresc pe dînsul, îl denunță opiniunii publice ca vîndut străinului, ca om cu inimă neagră, inimic al măririi și al gloriei naționale; dacă zice cuiva că s-a abătut de la principiile cele adevărate, de la principiile acele pe cari le susținea ieri cu tărie și cu talent și că apără reteveiul lui P.T., lui K. și I.G., de unde-l combătea cînd era în mîna arhiereului N.S. și a lui T.D.; că astăzi aprobă influența morală în alegeri, influență în contra căreia a tunat și a fulgerat cînd era practicată de alții, îndată i se răspunde că e paraponisit, nebun, că vînează minister, că voiește răsturnarea stării de lucruri esistentă; i se atribuie gratuit infamii și fapte nedemne și, grație bogăției de oameni de toate specialitățile, se găsesc îndestui cari să ateste prin grai și prin scris că au auzit și au văzut ceea ce n-a esistat.

Eu, din parte-mi, convins că, în tot ce s-a făcut bun și bine în țară, fiecare la rîndul său nu a fost decît un instrument zelos și devotat voinței naționale, și că propriul libertății este de a nu se

închina la prezumpțiunile nedrepte, nici a urma orbește rătăcirilor opiniunii, nu am putut fi admiratorul dibacilor și șarlatanilor, nu m-am putut alipi de acei zeificați și de acei cari se pun dinaintea poporului ca eroi, pentru că nu am putut da stima și afecțiunea mea decît acelor cari o merită; condeiele cele agere, consacrate partidelor și facțiunilor, au fost și sunt totdeauna dispuse a mă lovi; scriitorii de asemene fel abuză de libertatea de care se bucură presa; ceea ce ei afecționează mai mult în polemica lor este de a zice acelor pe care-i atacă că au trădat și că au furat; educațiunea și retorica lor se învoiește foarte bine cu asemenea acuzațiuni, căci ele convin politicei și aspirațiunilor de cari sunt conduși; însă, glorie luminelor secolului, nu mai suntem în timpul lui Basilio, pe cînd calomnia putea omorî, ea nu mai are acea putere; astăzi un om învăluit în onorabilitatea sa poate foarte bine nesocoti acele loviri; de multe ori ele cad pe capul acelora cari se servesc de dînsele.

Starea noastră morală e de îngrijit, dar eu încă tot cred că mai sunt oameni cari cugetă și cari nu sunt molipsiți de suflarea ciumoasă a corupțiunii și a invidiei; că ei vor ajunge cu timpul la o comunitate de idei politice bazate pe principii adevărat salutare; am credința că românii nu pot întîrzia de a se grupa unul cîte unul în jurul principiilor libertății și ale constituționalismului sincer aplicate; cred în triumful luminii și adevărului. Vine o zi cînd simțul moral se revoltă văzînd capacitatea, știința și probitatea insultate, principiile moralei și justiției nesocotite și călcate în picioare; vine o zi cînd se indignează văzînd pe guvern că face din administrație și din justiție un instrument al patimilor și al luptelor politice, pe favoriții miniștrilor împunînd încrederea în guvern cu reteveiul, aci în numele libertății și al democrației, aci în numele autorității și al bunei ordine.

Credința mea este că va veni curînd timpul cînd românii vor înțelege că nici libertatea nu este anarhie, nici legalitatea nu este despotism; și că autoritatea, cu cît este indispensabilă societăților, cu atît ea trebuie să fie mai întărită, făcînd-o să derive de la lege, a cărei suveranitate este singurul principiu care poate conduce societățile moderne; și că libertatea, cu cît este mai necesară, cu atît trebuie să fie subordinată rațiunii și științii. Simțul moral nu poate răbda mult timp a vedea pe acei cari trebuie să fie ausiliarii cei mai puternici ai civilizațiunii, pe preot, pe învățător și pe învățătoare, pe judecător și pe soldat, întrebuințați ca instrumente politice, ca agenți electorali și de corupțiune; nu poate răbda mult timp să vadă urmîndu-se în afară o politică reprobată de națiune prin mai multe acte solemne și să vadă că, sub cuvîntul de a ținea sus drapelul național, se aleagă jocul periculos al întîmplărilor, să ne ducem să compromitem demnitatea noastră, espunîndu-ne la umilințe și să dăm pe toată ziua ocaziune străinilor de a se amesteca în afacerile noastre dinlăuntru și astfel să se inaugureze o eră de ingerență a streinului.

Într-o societate bine echilibrată, deosebitele ramuri ale trebuințelor naționale trebuie să meargă mînă în mînă, trebuie ca nici politica să nu fie sacrificată comerțului și industriei, nici literatura și artele să nu fie sacrificate ambițiunii politice și vitejiei. A sacrifica toate interesele politicei și vitejiei nu poate fi, nici măcar în condițiunile cele mai norocite, decît un succes trecător de care peste cîțiva ani de-abia mai aduce aminte o inscripțiune săpată în piatră.

Iată o profesiune de credință; aud strigîndu-se: Dar de ce să nu-mi fie și mie permis a avea ambițiunea să contribuiesc cu slabele mele mijloace la ceea ce se poate face bun și frumos în țară; nu văd pentru ce m-aș apăra de o pretenție care nu ar avea nimic de reprehensibil, dar cu toate

aceste liniștească-se temerile de îndată. Dacă o asemenea ambițiune nu se lipește astăzi de mine, cauza este că eu știu că pentru a guverna așa cum cred eu că ar trebui guvernată România, pentru a urma cu succes politica pe care o cred eu salutară pentru țară, ar trebui să pot găsi o putere pe care să mă pot răzema. Nu sunt nici destul de naiv, nici atît de prezumțios, ca, la vîrsta la care am ajuns și cu esperiența ce am putut dobîndi, să-mi permit a-mi face iluziuni. Nu mi-ar fi iertat a crede că un om, care nu se bucură de bunăvoința celor cari dispun de încrederea publică și în contra căruia s-au coalizat totdeauna albii cu roșii, poate fi chemat la trebile statului, sau că, chemat fiind, ar putea să se ție îndestul ca să vadă fructul cugetărilor și ostenelelor sale realizate.

A fi ministru, fără a putea face ceea ce trebuie făcut, ar fi numai satisfacțiunea unei vanități copilărești care nu poate sătura ambițiunea mea.

Partidele cari conduc opinia știu bine că eu nu pot nici linguși patimile și hrăni urile, nici încuraja eresurile și prejudițiele mulțimii, fiindcă știu că, ori de cîte ori am avut puterea, nu m-am servit de dînsa ca de un instrument de favoare sau de persecuțiune și că nu am căutat a mări acțiunea vreunui partid, ci am lăsat opiniunile să se formeze și să se manifesteze într-un mod liber, sub acțiunea rațiunii. Știu că cu nu mi-am făcut din guvernare un ideal strimt și tiranic pe care să-l impun în profitul vreunei secte sau vreunei coterii, nu am promis, nici acordat favoruri vreunei coterii, nici n-am persecutat pe vreun partid. Tendințele și aspirațiunile mele au fost totdeauna de a vedea pe oamenii capabili uniți sub drapelul constituțiunii, bine hotărîți a practica și a apăra principiile de politică, de ordine, de libertate și de justiție. Doresc din toate puterile inimii și spiritului meu ca oamenii onești și învățați să se grupeze în jurul ideilor celor bune și raționale, să le susție cu tărie și să le propage prin cuvînt, prin scrieri și prin

fapte, căci numai astfel s-ar putea forma conștiința poporului, singurul frîu ce poate opri pe guvernanți de a se abate de la prescripțiunile adevăratelor principii și a nu lăsa loc la credințe greșite și stricate prin ură și prin patimi. Dorința mea a fost totdeauna de a vedea pe acei care-și iubesc țara legați între dînșii printr-o comunitate de idei și de principii, iar nu prin interese de partid, prin cabale cari nu pot avea alt rezultat decît a face pe români să pășească din decepțiune în decepțiune și a-i arunca într-un scepticism politic care poate avea cele mai fatale consecințe.

Condus de aceste dorințe, cred că fac bine adresîndu-ți această epistolă urmată de cîteva altele, în cari îmi propun a trata cîteva din principiile cari ar trebui să conducă societatea noastră. Le voi trata astfel precum ele sunt înțelese de publiciștii cei mai eminenți ai Europei și asupra cărora astăzi nu mai există între oamenii de știință politică mai multe feluri de a vedea.

Generalul Coletti la 1835

Ghergani, ghenarie l88l

Iubite amice,

Îți aduci aminte de întîia noastră întîlnire, sunt acum vreo 45 de ani, la Paris, cam pe la anul 1835? Cinci sau șase români munteni din Valahia, cum se zicea pe-atunci, locuiam în rue St. Hyacinthe cu Niculae Cantacuzino Pașcanu și cu Iancu Filipescu Vulpache. Voi, alți atîția români moldoveni, între cari și fostul domn Alecu Cuza, locuiați cu un profesor anume Furnarache în rue Notre-Dame des Champs.

Într-o duminecă, micele noastre cîrduri se întîlniră pe Quai Voltaire, și noi și voi mergeam tot spre Champs Elysées. Mentorii noștri se opriră un minut la vorbă. Nu știu cum, nici în ce fel, dar ne-am pomenit deodată amestecați și braț la braț un muntean c-un moldovean; vorbeam fiecare limbagiul provinciei noastre și ne înțelegeam, parc-am fi vorbit aceeași limbă. Ce revelațiune! Dintr-acel moment nu am mai fost nici munteni, nici moldoveni. Eram toți românii

Mie mi-a căzut parte la braț un tînăr mărunțel, cam de talia mea, muchelef la haine: venghercă de postav negru cu brandebururi și cu chiostecuri, pantaloni nohutii largi de se vedea numai vîrful botinei de lac; jiletca de catifea vișinie cu găitan de fir de jur împrejur și mai multe lanțuri de aur la ceasornic. Mi-a spus îndată că era bogat, foarte bogat, și că era conte; observîndu-i eu că la noi nu esistau titluri de nobilime, el mi-a esplicat că se afla într-un caz cu totul și cu totul escepțional, că m.-s. vodă îl îmbrăcase cu caftan, dîndu-i rangul de comis, cînd era încă în leagăn, și că de cînd

învăța carte se convinsese că rangul de comis este latinescul comes, comitis… Și ca să-mi dovedească și mai bine dreptul său la acest titlu, mi-a dat carta sa de vizită, pe care era scris în litere majuscule: MONSIEUR LE COMTE DE…

Lipsea însă armoriile; această lacună provenea numai dintr-un qui-pro-quo, fiindcă, scriind acasă să i se trimiță armoriile familiei, se crezuse că cerea pușca de vînătoare a bătrînului său tată. Esplicîndu-se însă mai bine în urmă, glumețul său frate i-a trimis un desemn reprezentînd doi morcovi degerați și întrulocați sub o coronă de patlagele.

Tot mergînd spre Arcul de triumf și discutînd cu camaradul meu de braț, căci nu ne prea înțelegeam în istorie, mai ales asupra dimensiunilor zidurilor Babilonului, camaradul pretindea că erau destul de largi ca să poată trece în rînd cinci cară în fuga mare, eu țineam la trei; ajunsesem dinaintea palatului după Quai (d'Orsay, fosta casă a Consiliului de stat din timpul lui Napoleon III, devenită, prin ajutorul petrolului, un trist suvenir al domniei Comunei din l87l. Acea zidire, înfășurată încă în fețele schelelor pe cari lucrau meșteri pietrari, părea și mai mare, dominînd toată mahalaua ca o namilă. Camaradul, văzîndu-mă în uimire, cu ochii în sus și cu gura căscată dinaintea acestei zidiri atît de mărețe, îmi zise rîzînd:

— Ce? N-ai mai văzut astfel de case? Cum? Voi n-aveți în București zidiri așa de mari?

— Dar cred că nici voi nu aveți astfel de palate la Iași, replicai eu.

— Așa! Să vezi tu casa tată-meu; e mult mai mare!

Această iluziune a camaradului m-a costat mai tîrziu doi sorocoveți și o oră de rătăcire pe stradele capitalei Moldovei, căci voind să-i fac vizită, m-am suit într-o birjă, zicînd birjarului să mă ducă la cornițele de…

— Dar unde șade? mă întrebă birjarul.

— Casa cea mai mare din Iași, îi răspund.

— Las' că știu; la vistiernicu Rosnovanu, îmi zise birjarul.

— Nu! O casă mare, mare, mult mai mare.

La aceste cuvinte, birjarul își întoarce capul, uitîndu-se la mine cu un fel de milă.

— Dar unde ai mai pomenit mata casă mai mare decît a conului Niculachi Rosnovanu?

Știu că tată-tău voia să te facă medic și tu te puseseși pe chimie; ne întîlneam adeseori sub castanii Luxemburgului și vorbeam oxigen și hidrogen, dar observasem că de cîte ori îți vorbeam de plantele marine din care se scoate iodul sau de oasele cele mai bogate în fosfor căscai din toată puterea fălcilor; mai observasem că, vorbindu-ți într-o zi de poeziile lui Văcărescu și recitindu-ți una din poeziile iubitului nostru amic Gr. Alexandrescu:

Culcat p-aste ruine sub care adîncită
E slava strămoșească…

ai deschis ochi mari și m-ai întrebat dacă mai știu și altele. Din ziua aceea mi-am zis că n-o să te faci medic.

Cîte lucruri s-au petrecut de atunci pe lume și mai ales într-acest colțișor de pămînt, care poartă astăzi numele de România, pe care pe atunci nimeni nu-l cunoștea în străinătate nici de nume măcar! Puteam să strigăm cît ne-ar fi luat gura că suntem români, strănepoți de-ai lui Traian, că nimeni nu ne credea, nu ne asculta, nu ne înțelegea; surda le ziceam că noi eram valahi și că voi erați moldoveni; ni se răspundea:

„Va să zică sunteți muscali? Sunteți turci?" și prin urmare hotărau că eram greci, de vreme ce eram schismatici și ne închinam la răsărit; și mai cu ajutorul lui Lichiardopulo, lui Picolo, lui Furnarache, lui Ventura, și voi și noi nu ne puteam cortorosi de numele de greci. A trecut mult pînă cînd unii din francezi au consimțit să ne zică moldovalacs și prin abreviație moldac, și să

numească Principatele Molăachie sau Valavie. Nu demult, încă prin timpul domniei lui Alexandru Cuza-vodă, o damă italiană la Turin zicea de un tînăr român care-i era prezentati de filo-românul Vegezzi Ruscalla ca moldovalac: „Come? cosi giovane e gia moldovalaco!" Credea că acest nume era un rang, un cin, pașa sau mamamuși!

Într-o seară doctorul Mihailidi, fostul meu dascăl de elinește în București, un elev al învățatului Neofit Duca, devenit doctor în medicină pe cînd eu dobîndeam gradul de bacalaureat, mă duce într-o serată la vestita filelenă d-na de Champy, sora colonelului Favier, unul din cei mai mari luptători pentru independența Greciei. Acolo am întîlnit pe academicianul Palin, profesor la Sorbona, care, cu cîteva zile înainte, mă esaminase de limba elenă și-mi dedese o bilă albă numai și numai pentru că, cetind pasagiul ce-mi indicase din Xenofon, pronunțasem:

Έπεί δέ ήρηντο ήμέρα δέ σχεδόι ίπεφαινε καί είς…

în loc de a citi:

Epeï dè erentò emerà te schedori iperfaïnè caï eïs…

Cu toată ardoarea ce am pus, esplicîndu-i că nu sunt grec și că eram de neam latin, spunîndu-i de Traian, de colonii aduși de dînsul în Dacia etc., nu am putut face să înțeleagă că nu eram nici turc, nici muscal, nici să priceapă cum de nu mă simțeam prea onorat de a mă numi grec… Și cred că a rămas, cît a mai trăit, tot încurcat despre naționalitatea noastră.

În salonul doamnei de Champy se aduna o dată pe săptămînă tot ce Parisul conținea mai elin, elenist și filelin; toți francezii cari luaseră parte la luptele de la Misolunghi, Arta și Navarin, toți cîți scriseseră o carte, o broșurică sau un articul de ziar, sau cari ziseră două cuvinte în Camera deputaților în favoarea grecilor; cîțiva studenți:

frații George și Nicachi Mavrocordat, Coromila, Scalistira etc. erau primiți în acel salon ca pogorîtori direcți din eroii cîntați de Omer.

Într-una din seri, d-na de Champy era într-o stare de mare agitațiune; sta cu ochii țintiți spre ușă, și de cîte ori lacheul anunța un musafir, dumneaei sălta din loc, parcă aștepta pe cineva; cînd deodată se deschid amîndouă ușile salonului, și un glas mîndru și răsunător anunță: „Son excellence le general Coletti, envoye extraordinaire de sa majesti le roi des grecs", și îndată apare un om înalt, trupeș, frumos îmbrăcat cu fustanelă, cu mintean și cepchen alb cusut cu găitanuri albastre. Toate căutăturile s-au întors spre noul-venit; asistenții își șopteau unul altuia: „C'est l'ambassadeur du roi Olhon!" Toți și toate îl înconjoară, i se închină.

Mentorul meu, doctorul Mihailidi, profită de un moment, se apropie de ilustrul oaspe și-i zice:

— Άρχιγέ (generale), permite-mi să-ți prezint pe tînărul Ghica din București.

Generalul Coletti, după ce m-a întrebat despre familia Ghiculeștilor, mi-a zis:

— Și dumneavoastră sunteți tot greci.

Dar cînd, în marea displăcere a mentorului meu, am început a protesta în contra numelui de grec, esplicîndu-i cu căldură originea românilor, Coletti mă asculta din ce în ce cu mai multă atențiune și, spre marea mirare a doctorului Mihailidi, îmi zice:

— Și eu sboresc arămănește, dar sunt grecos…

Deși n-am înțeles bine deodată cuvintele sboresc și arămănește, dar fraza fiind românească, am luat îndrăzneala și i-am zis în limba mea:

— Escelență, poți fi grec prin sentimente și prin religie, dar după vorbă și după chip ești român.

Coletti avea figura cea mai românească ce se poate vedea; ai fi zis un mocan de la Brașov.

Se uita cu drag la mine cînd vorbeam românește și cu un suspin în glas mi-a zis:

— Parintili a mei sboresc maș arămănește și mi

pare ghine că tini la miletea a noastră; him simpatrioti.

Stăruința de a nu voi să fiu de alt neam decît român l-a făcut să uite toate prevenințele de cari era încunjurat, s-a pus la vorbă cu mine și mi-a povestit viața lui la curtea lui Ali-pașa Tebedelen de la Ianina, unde petrecuse anii copilăriei împreună cu alți tineri creștini, între cari un fiu al dibaciului Voia, un nepot al crudului Natu și un tricaliot, fiul unui ciorbagiu, cu care Coletti locuia într-o odaie.

Odată pașa era foarte supărat, tuna și fulgera; nimeni nu-i mai putea intra în voie. Furia lui provenea din cauză că fugise tînărul Marco Botzari, pe care-l avea otagiu de la tată-său Kiciu Botzari, beiul de Sulli; îl ținea la Ianina ca o garanție de pace din partea vitejilor sulioți. Ali-pașa bănuia că tînărul tricaliot, tovarășul de cameră a lui Coletti, înlesnise fuga lui Botzari, și într-o dimineață, cînd bietul băiat îi aducea cafeaua, îl tratase răstit de ghiaur hain; băiatului îi tremură mîna și vărsă cafeaua pe feregeaua pașei. În cinci minute, iataganul gealatului îi zbură capul.

Această împrejurare a făcut pe Coletti să caute să fugă și el ca Botzari, dar n-a izbutit! Prins și adus la conac, el se credea pierdut. Noroc însă că pășii li trecuse necazul și ca totdeauna se căia, sau se făcea că se căiește de moartea tricaliotului, zicînd cu oftare:

„Κριμα τό παλληκάρι!" (Păcat de voinici)

După obicei însă își mîngîia durerea cu cuvintele aceste: „Mai bine că l-a luat Dumnezeu, că cine știe cîte rele ar fi făcut dac-ar fi trăit".

Coletti s-a îmbolnăvit de tifos, și Ali-pașa, aflînd că era pe moarte, s-a dus de l-a văzut în odaia unde zăcea și, ca să-l consoleze, i-a zis că, îndată ce se va însănătoși, îl va trimite împreună cu fiul lui Voia să studieze medicina.

S-a ținut de vorbă, l-a trimis la Pisa, unde Coletti a dobîndit diploma de doctor în medicină.

Pe la finele seratei, cînd era să plece, Coletti, zărindu-mă într-un colț pe după ușă, a venit la mine și m-a luat de mînă, zicîndu-mi:

— Voi aveți singrafizi?… Vream să diavasesc și eu una carte arămănească, un piitis. Care este singrafizul vostru?

I-am vorbit de Văcărescu și de Alexandrescu, și dumineca următoare i-am dus o broșură care conținea cele dintîi poezii ale lui Alexandrescu; i-am dus și cea mai mică edițiune în l2° a poezielor lui Iancu Văcărescu, în care tipărise Primăvara amorului, Păstorul întristat și Ceasornicul îndreptat. Mai tîrziu mi-a cerut să-i găsesc istoria lui Fotino; mi-am procurat tomul II de la un buchinist de lîngă Institutul Franței și i-am trimis-o.

Coletti era din orașul Saraco, cale de 12 ore de la Ianina; familia lui există acolo și astăzi. La noi se află mai multe familii, precum sunt Filiti de la Bucov, Cantili etc., cari se înrudesc cu familia lui Coletti. Cuțovlahii, ajunși într-o condițiune mai înaltă, ca Sina, ca Tositza etc., se zic cei mai mulți greci, dar inima lor saltă ori de cîte ori ei aud vorbindu-se de români, de România și de limba românească, pe care o numesc arămănească.

Coletti, ca toți cuțovlahii români din Macedonia, s-a bătut ca un viteaz pentru independența Greciei; a fost guvernator al Cicladelor orientale cu titlul de: έκτακτός διοική της τών άνατολικών Κνκλάδων (guvernator extraordinar al Cicladelor orientale).

El a lăsat un nume nemuritor în insule și dobîndise o foarte mare influență în tot Arhipelul, ceea ce nu prea plăcea comitelui Armansberg, nici regelui Othon; trimiterea lui ca ambasador la Paris a fost ca un fel de esil deghizat.

Ce eram noi românii pe atunci? Cine ne băga în seamă? Care ziar, care revistă sau care scriitor se ocupa de noi? De la Del Chiaro și de la Wilkinson nu se scrisese nici măcar o linie despre români. La

1836 a fost un adevărat eveniment cînd răposatul Chochelet, consulul francez, se duse să anunțe lui Alexandru Ghica-vodă că era să treacă prin București un învățat francez, un profesor de la Sorbona, anume Saint-Marc de Girardin. Spuind domnitorului că acest turist avea să scrie impresiunile lui de călătorie, că venea să viziteze malurile Dunării pentru cercetări arheologice, consulul Franței cerea pentru călător înlesniri de transport prin țară.

Îndată ordine strașnice în toate părțile pentru caleașcă, cai de poștă și conace, puind pe toți prefecții și ofițerii de pe granița Dunării la dispoziținea ilustrului turist.

Pe atunci foarte puțini ofițeri, foarte puțini ispravnici sau ocîrmuitori vorbeau franțuzește.

Ajungînd la Islaz, Saint-Marc de Girardin găsește un locotenent oacheș și mărunțel care-i zice în bună franțuzească:

— Escelență, am ordin de la șeful meu să fiu la dispoziținea d-voastre.

Călătorul, încîntat că a găsit un om cu care să se poată înțelege, îi zice cu glasul cel subțire și pătrunzător pe care toți l-am auzit în tinerețea noastră la Sorbona, de pe catedră sau la esamenele de bacalaureat:

— Vous parlez trés bien le frangais; vous Pavez appris au collége, n'est-ce pas?

— Non, monsieur — îi răspunde ofițerul — je l'ai appris tout seul.

— Ah! je vous en fais non compliment. Eu călătoresc — îi zice voiajorul — pentru cercetarea de antichități romane. Nu cumva Gunoști pe-aici pe aproape ceva inscripțiuni vechi? Aș vrea să știu cum se numea acest loc în vechime.

Ofițerul îi răspunse că se află în drept cu anticul Anasamum, astăzi Nicopoli, aproape de Utus, și că pe malul celalalt al Oltului putea să viziteze valul lui Traian.

Călătorul încîntat îi zice:

— Te-ai ocupat cu istoria și cu geografia antică, domnule, negreșit că le-ai studiat la colegiu?

— Nu, domnule, le-am studiat singur, răspunde ofițerul.

— Ah! je vous en fais mon compliment.

— La o mică depărtare — adaugă ofițerul — la Grosdipod, unde era antica Sigibida, s-au găsit tablele de aramă pe care este inscripțiunea:

IMP. CAESAR. DIVI. TRAIANI. PARTICI ETC. și pe care se află mai multe nume de soldați cărora li se acorda dreptul de cetățenie.

Aceste table se citesc astfel:

Imperator Caesar Divi Traiani Parthici filius Divi Nervae nepos etc.

Și dincolo, peste Olt, la Turnu, vechea Turris, s-a găsit o piatră cu inscripțiunea:

IVL. CAPITONI C.P.P. ILLYRICI TR. T. OMNIB. AB. ORD.

FL. SIRMIATIVM HONORATO ET. ETC. care se citește:

Iulio Capitoni Consulari Praefecto Provinciae Ilyrici

Tribuni titulo, omnibus honoribus ab ordine etc.

— Cum? știi latinește, domnule? Ai studiat negreșit această limbă la colegiu?

— Nu, domnule — îi răspunse ofițerul — je ai appris tout seul.

— Ah! je vous en fais compliment.

Ofițerul îi mai recomandă tot astfel o piatră cu inscripțiune grecească.

— Vous savez le grec ancien, monsieur? Vous savez sans doute appris au college?

Și ofițerul îi răspunde:

— Non, monsieur, je ai etudie tout seul.

— Ah! je vous en fais compliment.

Ilustrul arheolog s-a folosit foarte mult de indicațiunile date de tînărul ofițer, căruia atunci i s-a mai îngroșat epoleta.

Saint-Marc-Girardin avea bună memorie.

Într-o zi, fiind de rînd la esamenele de

bacalaureat, vede numele familiei ofițerului de la Islaz pe lista candidaților și, cînd se înfățișează recipiendarul, îl întreabă dacă cunoaște un ofițer cu același nume pe care îl cunoscuse la Islaz. Răspunzîndu-i-se că-i era frate, profesorul esaminator crede ocaziunea bună de a-și arăta recunoștința, ajutînd pe frate să strălucească înaintea auditorului și a celorlalți esaminatori, și începe:

— Binevoiește, tinere, a spune ce știi despre un rege barbar care domnea peste un popor viteaz care locuia în părțile Dunării de jos?

— Regele se numea Tisafern — îi răspunde tînărul — și poporul era paflagoni, iar țara aceea se numea pe atunci Capadocia.

— Ce n'est pas tout-a-fait cela — îi zice profesorul — dar voi să-ți arăt mai lămurit cestiunea; ascultă-mă bine: cum se numea împăratul roman care n-a mai voit să sufere umilirea de a plăti un tribut rușinos lui Decebal, regelui dacilor, care ocupa locul unde se află astăzi principatele Valahiei și Moldovei? El îmi pare că a făcut o espedițiune în contra acelui popor barbar și l-a supus puterii Romei, colonizînd țara cu legiuni aduse din deosebite părți ale marelui imperiu. Ce lucrare însemnată a esecutat acest împărat peste Dunăre?

— Impăratul roman se numea Tigran — răspunde esaminatul — și lucrarea pe Dunăre a fost un far.

— C'est assez, monsieur, îi zice profesorul și-i dă o bilă albă, zicîndu-i: Ce n'est pas tout-a-fait cela, mais vous pourrez le demander a mr. vôtre frere, il vous le dira, il l'a appris tout seul, lui.

Ion Ghica

David Urquhard

București, martie 1881

Iubite amice,

Începusem mai deunăzi urmarea unei epistole din Convorbiri, cînd îmi căzură în mîni două ziare, din cele mai mari, în cari redactorii de tot soiul și de tot neamul scriu de mai multe ori pe săptămînă politică, literatură, artă și de toate, cu o cutezare și cu o siguranță care face pe mulți gură-cască să crează că lucrurile sunt așa cum le spun ei.

Văzînd numele meu și al tău tipărite cu litere distinse, am avut curiozitatea să citesc. Cînd, ce să văd!… mie-mi spunea verde în ochi să sunt un prost, parcă eu aș fi pretins să fiu om de spirit; îmi mai spunea că nu știu să scriu, ca și cum aș fi avut vreodată pretențiunea a trece de scriitor sau să cer de la cineva vreun bene-merenti; astea treacă-meargă, deși nu prea e politicos a spune omului în față asemenea adevăruri, dar nu se oprea aci; îmi găsea fel de fel de alte defecte pe cari le cita anume, negreșit ca să dovedească respectul și considerați unea ce au ei pentru acei cari îi citesc. Și ca să nu creadă nimeni că sunt aceia pe cari toți îi știu, iscălesc cu nume cari nu sunt nici în călindar, nici în condicile stării civile.

Bine, pe mine ca pe mine, că sunt un biet muritor ca toți muritorii, dar pe tine!

Acestea toate, pentru că nu le-a plăcut Pepelea! D-apoi a cui e vina?

— Era să mă duc și eu să văz piesa cea nouă a domnului Alecsandri, îmi zicea un fel de kir Mistocli, dar aud că e o nimica toată.

— Cine ți-a spus asta, domnule?

— Am citit în ziare că e o secătură goală, o

copilărie.

— Ia spune-mi, rogu-te, cum te cheamă?

— Ce, nu știi cum mă cheamă? și-mi trînti scumpul său nume, tot de acele cari nu se află în călindarul românesc.

— Apoi cum vrei, domnule, c-un astfel de nume, să-ți placă băiatul cu fluierul de dor, și foarte bine ai făcut de nu te-ai dus să-l vezi, că n-ai fi ales nimica de dînsul; ai fi pățit și dumneata ca domnul Ovreiescu și ca domnul Elinescu, redactorii articulilor după cari îți regulezi ideile și petrecerile; te-ar fi apucat căscatul de care pătimea Murgilă și Papură. Ca să-ți placă Pîrlea și Lăcustă, trebuie să fi fost crescut și trăit cu românii, să vorbești și să cugeți românește.

Cum să cerem de la niște bieți venetici, veniți în țara asta bună și mănoasă după un codru de pîne, să fie ei mișcați de legendele românești, de suvenirile copilăriei noastre; să le placă doinele zise cu fluierul ciobanului, să se înfioreze de muma pădurii, să se teamă de zmeu, să guste basmele cu cari ne împăca mama Ilinca, cînd începea cu: „a fost odată ca niciodată, că de n-ar fi nu s-ar povesti, pe cînd se potcovea puricele cu nouăzeci și nouă de oca de fier la un picior și călciiul e tot gol”; și termina cu: „după ce am jucat la nuntă și am mîncat cu împăratul la masă, am încălicat p-o șa și vă spusei dumneavoastră așa”.

Cum vrei ca niște nenorociți, crescuți în răutate și hrăniți cu invidie, să poată aprecia legendele din viața plină de iubire a unui popor poetic, cu care ei nu au avut nici în clin, nici în mînecă? Nu poți aștepta de la niște nenorociți, goniți de vicisitudinile din țara lor, să poată înțelege și gusta idiomele limbei noastre; nu ești în drept să ceri de la orb să judece colorile, nici de la surd să aprecieze muzica.

Îmi aduc aminte că, aflîndu-mă acum cîțiva ani la o masă la Constantinopol, beizadea Grigorie Sturza avea ziafet de ziua lui și ne poftise pe toți

românii proscriși; adusese pe cel mai vestit tacîm de lăutari, tot meșteri aleși dintre cei mai buni, scripcari, cobzari și neisani din Scaune din București. Trăgea Dinică cu arcușul de te ardea la inimă, și cobzarul zicea din gură pe Alimoș; noi ascultam cu auzul și cu sufletul; la masă era și un străin, un perot care, văzîndu-ne înduioșați, ne zice cu un ton de dispreț:

— Nu înțeleg ce găsiți în cîntările astea de vă fac atîta impresiei

Iar Marin Serghiescu (Națională) se uita cu milă la dînsul, zicînd:

— Perotule, perotule! Săracule! tu nu ai patrie, tu nu știi ce e cîntecul național.

Aceste puține cuvinte, zise cum au putut fi zise, ne-au făcut pe toți să ne podidească lacrimile.

Acești oameni nu simt românește, nu le place nimica românesc. Noi ăștia get-beget coada vacii, născuți, crescuți și îmbătrîniți în țara asta, care am văzut-o fărimicată și umilită, pe cînd pașa de la Diu și Silistra-valesi făcea să tremure domnii noștri; pe cînd un Zaltukin azvîrlea pe boieri cu brînci pe scară și surghiunea mitropoliții; pe cînd un Bezak ș-un Rukman insulta pe domni pe tronul lor și dictau legi țării; pe cînd, ca să ne ducem cu lînă, cu piei, cu miere sau cu unt peste graniță sau peste Dunăre, ne trebuia pașuș nemțesc sau teșcherea turcească, noi dăm slavă cerului că ne bucurăm astăzi de cea mai absolută libertate de cugetare și de scriere, că am ajuns a avea un stat mare, puternic și independent, respectat și considerat. Noi, cari am trăit cale de doi secuii, ne mulțumim cu ceea ce ne pot da pe teatru de-alde Alecsandri și de-alde Millo; putem fi toleranți chiar pentru acei cari, după ce eritică cu necuviință, apoi cînd s-apucă să facă și ei ceva, nu produc decît inepții, pe care apoi voiesc cu sila ca lumea să le primească drept cap d-opere; noi putem fi iertători chiar către acei cari merg cu nerușinarea pînă a-și rîde de gloriile noastre

naționale și a azvîrli cu noroi în strămbunii noștri, în acei cari au luptat secuii întregi pentru apărarea drepturilor acestei patrii în care ei găsesc o primire frățească și milostivă.

Să-i recunoaștem maiștri în lingușiri, în injurii și în calomnii, și să trecem.

Cînd am văzut că acești domni te critică și te sfîșie chiar pe tine, mi-am ridicat condeiul, zicîndu-mi că nu știu ce zic și că deși nu le-o plăcea lor cele ce am a-ți spune, dar poate ca să intereseze pe unii din români, și iată că-mi urmez epistola de unde am lăsat-o.

Pe cînd ne apropiam de teribilul an 1840, despre care se proorocea fel de fel de grozăvii, ba c-o să ne frigă, ziceau unii, ba c-o să ne fiarbă, ziceau alții, c-o să ne arunce în fundul văzduhului, credeau unii astrologi, c-o să ne ridice în slava cerului, cum credeau mulți prooroci. Lumea era îngrijată și posomorită, nimeni nu mai rîdea, numai noi românii, studenții din Paris, eram veseli și voioși; pe toată ziua diligenta de la Strasburg sporea numărul tinerilor veniți la învățătură. În toamna anului 1837, Moldova a dat un contigent însemnat, ajunserăm a număra, cu mici, cu mari, la douăzeci, și legăturile de amicie dintre munteni și moldoveni deveneau din ce în ce mai strînse și mai patriotice. Ne întîlneam la „Gafe Corneille", unde domnea glasul învățatului student Bermudez, sau la „Cafe Procope", unde cuvîntul era al unui alt student devenit ilustru, a lui Jules Simon; ne comunicam unii altora scrisorile ce primeam din Iași și din București, le comentam, le discutam și începusem a judeca pe domni și pe împărați. Epistolele lui Niculae Bălcescu, lui Iancu Voinescu și lui Grigorie Alexandrescu erau foarte apreciate, mai ales pentru noutățile ce ne dau despre cele ce se petreceau cu ocaziunea revizuirii Regulamentului organic, în care baronul Rukman cerea suprimarea autonomiei țării prin supunerea legilor noastre la sancționarea curților suzerane și

protectrice. Colonelul Cîmpineanu luase în mînă apărarea drepturilor României. Cuvintele acestui deputat au fost toxinul care a deșteptat pe români din letargia în care se aflau. Mulți tineri, cari petreceau o viață de trîndăvie și de disoluțiune, și aș putea cita nume ilustre astăzi, au părăsit petrecerile și cărțile, au alergat sub baniera Gîmpineanului, s-au pus serios pe studii și au adus mai în urmă țării servicii însemnate.

Cu cîțiva ani mai înainte, cam pe la 1835, poftit fiind la o vînătoare de amicul și conșcolarul meu Faugeroux, mă întîlnisem cu Armand Garrel, redactorul, capul ziarului Le Național, și cu un polonez, Mihail Czaika Czaykowsky, cazac din Ucraina refugit din l83l, unul din secretarii principelui Czartorysky. Seara, după vînătoare, am prînzit la „Hotel des trois ecus" la Avalon și am petrecut seara împreună pînă la miezul nopții, așteptînd trecerea diligenții mesageriei Lafite-Gaillard, la care reținusem locuri pentru Paris.

Trei zile după aceea, în marea mea mirare, am citit în a doua coloană a ziarului Naționalul un articol foarte călduros despre suferințele Principatelor în timpul războiului turcesc de la 1828, despre ocupațiunea rusească de șapte ani și despre scopurile ambițioase ale Rusiei. În acel articul am recunoscut multe din cele ce povestisem eu la otelul de la Avalon. Intr-un alt articul, un foileton în Constituționalul doctorului Veron, M. Czaykowsky povestea lupta bandei lui Tunsu cu potera spătăriei și moartea voinicească a haiducului, întocmai cum le descrisesem. Tot cam pe la anul 1835 publicasem o broșură Intitulată Coup d'oeil sur l'etat actuel de la Valachie, scrisă cu ajutorul profesorului meu Satur, după niște note trimise de unchiul meu Cîmpineanu.

Armand Carrel îmi admitea în ziarul său orice articul îi duceam sub titlul Correspondance de Bucarest. Mă recomandase amicilor și colaboratorilor săi, Bastide și Maillefer, însărcinați

cu politica dinafară; șeful își rezervase cestiunile interioare și afacerile Spaniei, care pe atunci interesa mai cu deosebire politica franceză. După moartea atît de regretată a lui Carrel, am urmat relațiunile mele cu redacțiunea Naționalului, și în tot timpul cît am stat în Paris coloanele ziarului din rue Lepelletier mi-au fost deschise.

Corespondența din București, publicată regulat mai în toată săptămîna în unul din cele mai importante ziare din Paris, intriga foarte pe unii din compatrioții noștri, precum era frații Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei, Barbu Catargiu, Anagnosti, frații Nicolae și Stavrache Niculescu etc., aflători pe-atunci în Paris; ei alergau în toate părțile, căutînd să descopere pe autorul acelor articule și acelor broșuri, căci ideile esprimate într-însele difereau cu totul de modul de a vedea și de a vorbi al acestor domni. Erau mulți români pe-atunci cari vedeau salvarea țării în întărirea protectoratului rusesc.

Czaika (mai tîrziu Sadyk-pașa) mă prezentase principelui Czartorysky, care avea o mare influență asupra oamenilor politicei ai Europei și mai cu deosebire asupra guvernelor Franței și Engliterei; acest bărbat era mai totdeauna consultat la Paris și la Londra în toate afacerile privitoare la Orient, ca unul care jucase un rol mare în timpul împăratului

Alexandru I și cunoștea mai bine decît oricine scopurile ascunse ale Rusiei.

În fața celor ce se petrecea în țara noastră cu ocaziunea revizuirii Regulamentului, principele Czartorysky trimisese la București pe un secretar al său, pe contele Voronici, sub numele de Verner, ca să se puie în relațiune cu Cîmpineanu și cu partidul opus Rusiei. Bătrînul Centra, din ministerul trebilor dinafară, încuraja și proteja această acțiune pe sub mînă, deși în aparență politica Franței în Principate era o politică cu totul de espectativă. Tînărul Filip Colson, secretarul Consulatului francez din București, neținînd nici o

seamă de instrucțiunile șefului său, lucra pe față cu Cîmpineanu și cu tinerii patrioți români; zelul tînărului secretar mergea pînă a-și compromite cariera, publicînd în anul 1839 una clin cele mai bune cărți care s-au scris despre Principate, o diagramă bine făcută și o esplicațiune asupra tratatelor domnilor români cu Poarta, bazată pe principiele cele mai raționale ale dreptului ginților. În 1839 am dat un estract din această carte sub titlu de Precis des droits des Moldaves et des Valaques fonde sur le droit des gens et sur les traites.

Cu venirea Cîmpineanului la Paris în 1839, noi, studenții munteni și moldoveni, ne-am apropiat și mai mult între noi; am organizat întrunirile noastre într-un mod mai sistematic; ne adunam regulat duminecile la Mavrocordat Ursu, la Dumitru Brătianu, la Sandulache Miclescu sau la Ion Docan; discutam interesele țării și viitorul ei, luam angajamentul de-a fi totdeauna uniți în apărarea drepturilor noastre de autonomie; ne învoisem ca la întoarcerea noastră în țară să înființăm un ziar pentru propagarea ideilor liberale și patriotice; hotărîsem ca unii din moldoveni să vie să se stabilească în București și unii din munteni să meargă la Iași ca să propagăm unirea.

Într-o seară, aflîndu-mă la principele Czartorysky, apare în salon un tînăr mic de talie, de o complecțiune delicată, alb și sarbăd la față, păr galben auriu, lung, dat pe spate, ochii albaștri vii și pătrunzători; toți cîți erau oameni politici în salon îl înconjurară; Thiers, pe atunci ministru, se apropie de dînsul, îi strînge mînile cu efuziune și se așază un ceas la vorbă cu dînsul. Acesta era David Urquhard. La Eton și la Universitatea din Edinburg făcuse admirațiunea tuturor profesorilor; copil încă, se luptase alături cu amicul său Byron pentru independența grecilor; la întoarcere cîștigase afecțiunea regelui William și a fost numit deodată prim-secretar la ambasada din Constantinopole. Acolo, în puțin timp, el dobîndise

o mare influență asupra turcilor, devenise amicul și consilierul sultanului Mahmud și purta costum turcesc; s-a bănuit chiar că îmbrățișase islamismul.

În cestiunea „Vixenului", capturat de ruși pe coasta Circasiei, pentru că ducea arme și muniții de rezbel lui Abi Melek și lui Șamil, el luase partea fraților John și Georges Bell, proprietarii corăbiei, și duse lucrurile pînă la o ruptură între Rusia și Englitera, trecînd peste voința și instrucțiunile șefului său.

Conflictul dintre secretar și ambasador s-a terminat cu rechemarea celui mai tînăr, care, părăsind atunci cariera diplomatică în care debutase într-un mod așa de strălucit, intră în Camera Comunelor, unde denunța de vînduți Rusiei și pe ambasadorul Ponsomby, și pe ministrul Palmerston.

Deși Urquhard a fost dezaprobat de guvernul său, însă el a făcut să se inaugureze o politică de rivalitate și de ostilitate între Englitera și Rusia. El era omul care studiase mai bine Orientul și politica rusească, scrisese o carte importantă, La Turquie et ses ressources, și publica vestitul Portofolio, în care tipărea documente secrete de o foarte mare importanță politică; era amic intim al lui Prokesch Osten și al francezului Eugene Poujade, pe atunci secretar al lui Drouyn de Lhuys și, mai tirziu, de la 1849 pînă la 1856, consul general la București; era în relație cu Urquhard și mă face cunoscut cu dînsul. Intrînd în vorbă cu dînsul, după ce el m-a ascultat cu cea mai mare atențiune și interes în tot timpul cît i-am vorbit de purtarea Rusiei în Principate, de drepturile ce căuta să-și atribuie și de scopurile ei ambițioase, cînd am trecut a-i spune și despre abaterile Turciei de la tractatele ce avea cu domnii noștri cei vechi și de purtarea pașilor de pe marginea dreaptă a Dunării, mă pomenesc că se înfuriază, chipul său dulce și plăcut ia o espresiune sălbatecă și înspăimîntătoare, figura sa se descompusese încît

nu-l mai cunoșteai, mînile i se crispase, pumnii se închisese și brațele luase poziținea unui atlet de box. Dac-am văzut așa, l-am lăsat în voia lui Dumnezeu și, ori de cîte ori îl întîlneam, îl evitam.

Urquhard cîștigase o atît de mare influență în Franța, încît conducea politica lui Thiers pînă a hotărî pe acest ministru a rupe cu toate puterile cari se uniseră în contra lui Mehmet Ali. Prin influența sa asupra presei și asupra opiniunii publice în Englitera, combătea politica lui Palmerston, denunțînd-o ca favorabilă Rusiei, susținea politica lui Thiers, care era de a lăsa pe Mehmet Ali să meargă la Constantinopole, crezînd că acest organizator ar putea să regenereze Imperiul otoman. Urquhard căuta să dezlipească pe Anglia de Rusia, de Austria și de Prusia și s-o facă să coopereze cu Franța la susținerea lui Mehmet Ali. Războiul devenise atît de iminent, încît regele Ludovic-Filip nu l-a putut înlătura decît depărtînd pe Thiers de la guvern.

Trecuse vro trei luni de la furtunoasa mea convorbire cu Urquhard, cînd, invitat de Bastide la un prînz, l-am găsit între oaspeți. Conversațiunea venind asupra felului de a se hrăni populațiunile din Orient și făcînd eu descrierea laptelui nostru de oi, sus la munte vara între Sînte Mării, și spunîndu-le că este gros ca mierea, încît cuțitul lasă dungă cînd îl treci pe taler, spunînd cum este iarba de deasă și de subțire în pășunile Carpaților și povestind despre viața originală a păstorilor noștri, m-am pomenit deodată cu englezul că sare de pe scaun și că mă ia în brațe, plîngînd și zicîndu-mi:

— Eu te înțelegi ai o patrie, iubește-o și nu lăsa pe nimeni să facă dintr-însa ceea ce Anglia a făcut cu Scoția!

Urquhard era scoțian.

Dintr-acea seară el a devenit cel mai bun și mai călduros amic al României, pe cît timp nu ar fi voit să se despartă de Imperiul otoman. L-am întîlnit

adese? în drumul meu în Franța, în Anglia, în Svițera, în Turcia; devenise un apostol al autonomiei și al unirii Principatelor. El avea cea mai mare stimă și admirațiune pentru caracterul franc și leal al turcului adevărat, era un vrăjmaș aprig și neîmpăcat al Rusiei și credea că Turcia era singura stavilă ce putea esista în contra ambițiunii țarilor. Acest om ar fi jucat un mare rol politic dacă nu ar fi fost absolut în ideile sale. EJ a murit sunt acum patru ani; amicii săi în Englitera se intitulează urquhardiști și venerează memoria lui ca a unui sfînt.

La anul l84l terminasem studiile mele, dobîndisem titlul de inginer de la școala de mine din Paris și mă întorceam în țară cu speranța de a fi întrebuințat la esploatarea salinelor noastre sau să dobîndesc o catedră în „Sfîntu Sava”. După povața unui văr ai meu, Iancu Manu, atunci director la vornicie, am prelucrat un proiect de esploatarea sării după o metodă care s-a adoptat mai tîrziu de inginerul Caracioni la Slănic; acel proiect dat lui Iancu Oteteleșanu, care-mi era unchi, unul din concesionarii salinelor, a fost respins de coasoiații săi ca costisitor; după aceea, adresînd o cerere de catedră, m-am pomenit chemat de Nenea Mare (așa-i ziceam în familie lui Mihalache Ghica, fratelui celui mare al lui vodă), care-mi propune să-mi aleg o prefectură orișicare, afară de cea de Craiova și de Focșani; în marea neplăcere a tatălui meu, am declinat onorul ce mi se făcea, zicînd că nu mă simțeam în stare să îndeplinesc o funcțiune atît de importantă, neavînd nici esperiența, nici cunoștințele necesare pentru îndeplinirea unor asemenea îndatoriri.

Bănuielile că aș fi fost autorul scrierii puțin favorabile guvernului de atunci și dominațiunii străinului, precum și stăruința de a vizita pe unchiul meu Cîmpineanu în închisoarea de la Mărgineni și de la Plumbuita făcea că eram rău notat și la palat, și la consulat. Marele vornic

Mihalache Ghica și consulul Daşkof în mai multe rînduri făcuse observațiuni tată-meu, prevenindu-l că, de nu voi schimba modul meu de a cugeta și de a mă esprima, au să fie siliți să ia măsuri în contra mea. Cu puțin înainte se izgonise Vaillant din țară, se arestase și se surghiunise la Snagov și la ocnă Mitică Filipescu, Niculae Bălcescu, Marin Serghiescu și Telegescu.

În poziținea în care mă găseam, sfătuindu-mă cu unchiul meu Cîmpineanu, m-am hotărît să mă duc la Iași.

Unii din boieri, aflînd despre deciziunea ce luasem și cunoscînd ideile cari domneau între tinerii români de la Paris, din care unii se întorseseră în Moldova și ocupau poziținui însemnate, m-au însărcinat să duc la Mihai-vodă Sturza o epistolă, în care espunea domnului Moldovei starea Țării Românești, arătîndu-i că domnia lui Alexandru Ghica era pe sfîrșite și propuindu-i să-l aleagă domn al Valahiei, ca astfel să realizeze scopul dorit de toți românii, Unirea Principalelor.

Epistola aceasta era iscălită de Cîmpineanu, de Villara și de Filipescu Vulpe.

Primește frățeștile mele salutări, și urmarea pe curînd.

Ion Ghica

Libertatea

Iubite amice,

După promisiunea ce ți-am dat, urmez astăzi epistola mea precedentă cu cîteva considerațiuni asupra libertății, asupra acestui cuvînt magic, a acestei zeități în numele căreia de trei mii de ani toate se fac și se desfac. Nu este publicist, economist sau moralist care să nu zică că vorbește, scrie și luptă pentru libertate; nu este cap încoronat, nu este un singur om de stat, ministru, cancelar sau vizir, care să nu-și dea, cu drept sau fără drept, titlul de liberal.

„O, patrie, cîte crime nu se comit în numele tău!" striga un filozof al antichității.

Acest cuvînt s-ar aplica încă și mai bine libertății.

Istoria este plină de cruzimile comise în revendicarea libertăților publice și private. Atenianii se făleau cu libertățile lor, pe cînd înhăma pe iloți la pietre de moară și-i învîrteau cu biciul la teascurile de untdelemn; pe cînd dau lui Socrate să bea otravă ca să nu se mai vorbească de unitatea dumnezeirii. Romanii vorbeau în forum libertate, pe cînd mînau sute de mii de robi cu biciul, ca pe turme de vite, la lucrarea edificiilor colosale cu cari împodobeau cetatea eternă, și pe cînd aruncau pradă fiarelor sălbatice pe acei cari Îndrăzneau să mărturisească în Christ. Împărații, baronii, toate revoluțiunile și toate conjurațiunile, pronunciamentele, lovirile de stat, toți și toate au jurat și jură în numele sacru al libertății, pretinzînd că tot ce fac și au făcut ar fi pentru glorificarea libertății.

Ne putem Întreba: cum se face că existența și dobîndirea acestui drept al omului să fie încă disputată și contestată, de vreme ce toți o voiesc și

o cer cerului și pământului, deoarece fiecare se zice gata a face pentru dobîndirea ei toate sacrificiile de viață și de avere?

Cauza este că fiecare o voiește mai mult pentru Bine și așa cum crede el că i-ar veni mai bine la socoteală, fără a se preocupa dacă acțiunile sale nu ating și nu jignesc libertățile altora. Lumea nu este încă pătrunsă de adevăratul sens al acestei prerogative. De aici coliziuni, luptă pentru deosebitele moduri de a înțelege, de a voi și de a practica libertatea: o încîlceală care nu se poate descurca de secuii, un adevărat antagonism, de unde autoritatea trage mijloace de a oprima împingînd pe unii în contra altora, și unde demagogii găsesc un mijloc de a se face populari, preconizînd libertăți stravagante, cari nu se pot realiza, dar cari adesea uimesc spiritele slabe și inculte.

Mulțimea nu este încă pătrunsă de ideea că libertatea unora nu trebuie să împiedice libertatea celoralalți.

O cucoană care plătise ștraf la Viena pentru că își bătea servitoarea, o biată țigancă pe care o luase cu dînsa în călătorie, cînd se întorcea în țară, după cîteva luni, îndată ce a pus piciorul pe pămîntul românesc la Turnu-Severin, a salutat patria cu o păreche de palme pe obrazul bietei Oprichi, esclamînd:

„Te salut, o, patrie de libertate, unde pot bate cînd voii”

Sunt încă puțini acei cari înțeleg că fericirea unui popor stă în libertatea tuturor, iar nu în prefecțiunea unora și în apăsarea altora; și sunt numeroși acei cari cer libertatea astfel cum le-ar plăcea lor, fără a le păsa de ceialalți, de aceea vedem că ceea ce numesc unii libertate ia fel de fel de forme și că, în loc de a fi toți mulțămiți, strigă unii în contra altora, simțindu-se loviți și împiedicați în interesele și în dezvoltarea lor.

Pentru unii, supremul libertății ar fi de a se

obliga toți românii mari și mici să nu cumpere marfă decît de la dînșii; alții mai puțin esigenți s-ar mulțămi ca să nu se aducă mărfuri străine în țară, ca să nu concure cu cele confecționate de dînșii; pentru alții ar fi destul să se restrîngă cît s-ar putea mai mult numărul acelora cari produc aceleași obiecte ce produc și ei, și foarte puțini înțeleg că a protege în contra concurenței, fie dinlăuntru, fie dinafară, este a persecuta pe cei mulți în folosul unora, că este a supune pe fiecare la niște dări nedrepte și fără folos pentru țară; căci orice măsură s-ar lua în favoarea unui individ, unei meserii și orice formă ar lua acea măsură, ea se traduce într-o contribuțiune bănească, care apasă asupra tuturora și devine un adevărat impozit care, de cele mai multe ori, nu profită nici măcar acelui pe care a căutat să-l favorizeze.

Un patriotism rău înțeles face pe mulți să crează că a opri concurența, a acorda scutiri sau privilegiuri și a împiedeca libertatea schimbului de la un oraș la altul, de la o țară la alta, ar fi a îmbogăți națiunea. Eroare1 căci nu se poate admite că legile cele mari și providențiale să poată aduce vreodată sărăcie și pieire; nu se poate admite că tranzacțiunile libere, cari sunt schimbul de servicii între oameni, să poată fi vreodată vătămătoare și păgubitoare; din contra, ele vor îmbogăți cu atît mai mult cu cît vor fi mai active, ele se micșorează cu cît li se aduc mai multe restricțiuni și piedici.

Atît rațiunea, cît și datele statistice dovedesc în mod netăgăduit că prin libertatea producțiunii și a schimbului valoarea obiectelor merge scăzînd și utilitatea lor merge crescînd. Cu cît valoarea obiectelor scade, cu atît rămîne un capital mai mare disponibil, capital care poate fi pus în serviciul producțiunei ca să o sporească; și viceversa, cu cît valoarea obiectelor va fi mai mare, cu atît capitalul rămas disponibil va fi mai mic și cu atît producțiunea va scădea.

Țările despotice, UDde s-a practicat cu mai

multă asprime sistemul vamal, sistemul protecționist și sistemul prohibitiv, este dovedit astăzi că au fost și sunt cele mai sărace și cele mai puțin locuite și, totodată, cele mai turburate și mai bintuite de conspirațiuni, de răzvrătiri, de foamete și de fel de fel de epidemii; și au mare dreptate economiștii cînd răspund toți într-o glăsuire fiziocraților și malthusianilor că libertatea tranzacțiunilor și creșterea densității populațiunii înlesnește sporirea producțiunii și a bogăției.

Nu este esact a crede că interesele se împung unele cu altele; tot ce se poate zice într-această privință este că omul, ca ființă activă, caută să depărteze sau cel puțin să micșoreze cît poate, să împuțineze senzațiunile ostenitoare și neplăcute și să mărească și sâ înmulțească pe cele plăcute și mulțumitoare; ceea ce vine a zice, a încunjura și a Împuțina munca și osteneala și a spori mulțămirile sau a produce puțin și a consuma mult. Pentru ca să dobîndească însă pe cele plăcute, nu o poate face decît prin schimb cu ceea ce a produs el; munca e dar condițiune fatală existenței societăților omenești.

Schimbul între producte constituie toată știința politică și socială, care regulează relațiunile ce trebuie să existe între oameni și face că ei nu pot fi absolut liberi, ci trebuie să-și reguleze acele relațiuni astfel ca libertatea să nu fie jignită decît întrucît aceea a unora ar putea vătăma pe a altora.

Că omul se naște liber, nu avem decît să observăm această ființă atunci cînd încă societatea, obiceiurile și legile nu au putut să fi avut nici o acțiune asupra lui, să-l observăm în stare de pruncie. Copiii plîng cînd sunt lăsați singuri, nu le place nici singurătatea, nici întunericul, le place să fie în societatea semenilor lor, preferind pe cei de aceeași etate cu dînșii; totdeodată sunt egoiști și voluntari, și cu atît mai voluntari cu cît sunt mai prunci, cu cît nu s-au frecat cu rezistența celoralalți; se mînie și se revoltă cînd li se

împotrivește cineva la voința lor. Aceste două instincte naturale, cari amîndouă cer a fi satisfăcute și cari, lăsate fără frîu, ar face din fiecare om un despot sau un sclav, ele cer a fi temperate și regulate prin concesiuni mutuale de la unii la alții, făcînd pe fiecare să înțeleagă respectul ce datorește drepturilor celoralalți, cu condițiunea, se înțelege ca unii să nu aibă mai multe drepturi decît alții, ci să sacrifice fiecare o părticică din libertatea sa pentru posibilitatea de a trăi în societate cu alții.

Omul nu poate trăi în izolare, fiindcă organismul său fizic și intelectual îl pune în necesitate de a avea trebuință de ajutorul semenilor săi, nu numai a celora cari îl înconjoară, dar a celor de departe; lucrăm unii pentru alții, fiindcă în starea socială ne procurăm mulțumiri pe cari nu le-am putea dobîndi prin noi înșine. Ca să ne convingem de acest adevăr, nu avem decît să considerăm ceea ce mîncăm, ce bem și ce îmbrăcăm într-un an, pentru a ne încredința că munca noastră proprie și individuală nu ne-ar putea procura acele obiecte nici cu o lucrare stăruitoare de mai multe secule.

În starea de izolare, trebuințele covîrșesc putințele noastre, mijloacele noastre de producțiune, pe cînd în starea socială, din contră mijloacele noastre egalează și covîrșesc trebuințele.

Mulțămirile omului depind de repartițiunea productelor, și acea repartițiune dă loc uneori la o mulțime de regulări nedrepte, egoiste și rău chibzuite, cari nemulțămesc și turbură societățile, neliniștesc guvernele.

În fiecare societate individul luptă pentru libertate și pentru apropriare, pe cînd statul sau guvernul luptă pentru autoritate, și astfel se formează două curente opuse.

Omul slab vorbește totdeauna în numele libertății, dar, îndată ce devine tare, începe a vorbi

în numele autorității, a forței.

„Părinții bisericei — zice Cantu — proclamau libertatea credințelor în tot timpul persecuțiunii religiei creștine, îndată însă ce a încetat acea persecuțiune și biserica a devenit autoritate, au început la rîndul lor a vorbi în numele puterii.” Aceste două curente ale libertății și al autorității le găsim în luptă în toate societățile; și chiar în cele mai înaintate în civilizațiune găsim o luptă neîncetată între justiție și putere, fiecare posedînd o acțiune puternică asupra societății lor și biruind cînd una, cînd alta.

Lumea occidentală se zvîrcolește de secule între autoritate și libertate, luptă necontenit cu principiul autoritar, inimicul jurat al societăților libere.

Să nu se înțeleagă iar că a fi liber va să zică a nu face nimic, de teamă să nu aducem supărare semenului nostru, ci din contră a fi liber însemnează a munci, a fi singurul său arbitru de ceea ce face și de ceea ce nu face; căci libertatea este activitate, este dreptul de întrebuințare liberă a timpului, alegerea liberă a lucrării și a muncei noastre; nu este, cum cred unii, trîndăvia sau dreptul de a înjura și a calomnia, sau dreptul de a chema ura și disprețul asupra celoralalți sau asupra guvernului și a provoca ură și răzvrătiri. Nimic nu garantează mai bine propriele drepturi ale fiecăruia ca respectul ce trebuie să avem noi înșine pentru drepturile cari le țin în cumpănă.

Numai cu această condițiune libertatea se poate stabili la un popor; ea este exigentă și capricioasă, voiește să fie înțeleasă, apreciată și iubită pînă la moarte. Și cînd dintr-un concurs oarecare de circumstanțe libertatea se coboară asupra unei societăți care nu știe să o prețuiască și să o practice, ea se oprește puțin și dacă vede că nu este respectată și adorată, zboară, fuge, lăsind un regret lung și amar, căci nimeni nu simte mai bine lipsa ei decît acei cari au avut-o și au pierdut-o, neștiind să o păstreze. Voltaire zicea că, pentru a scrie

despre libertate, ar voi să fie închis la Bastilie.

Libertatea rău înțeleasă face afacerile despotismului, precum și despotismul naște mai curînd sau mai tîrziu libertatea. S-a zis că Bastilia a făcut mai mult pentru libertate decît Voltaire sau Rousseau.

Cu cît într-o societate există mai multă ignoranță și mai puțină educațiune, cu cît simțul justiției și dreapta apreciare a intereselor sunt mai puțin dezvoltate și cu cît puterea morală, care înfrînează patimele și dezvoltă rațiunea, va fi mai slabă, cu atît libertatea va fi mai puțin înțeleasă și practicarea ei va fi mai anevoie, și prin urmare pericolul de a se pierde va fi mai iminent.

Una din condițiunile cele mai importante pentru libertatea unui popor este ca în clasele de jos să existe spiritul de conservațiune și în cele de sus să existe spiritul de inovațiune și de progres. Această condițiune a făcut că în Englitera libertatea a putut înflori mai bine decît în orice altă țară.

Abolițiunea robiei, desființarea glebei și a clăcei, abolițiunea drepturilor de naștere, proclamarea egalității, libertatea exercițiului meseriilor, desființarea monopolurilor, libertatea presei și a întrunirilor, libertatea individuală habeas corpus sunt victorii ale libertății; ele însă nu dau acelora cari au scăpat de nedreptate și de apăsare dreptul să crează și să pretindă că la rîndul lor pot oprima pe acei cari i-au năpăstuit, căci aceasta nu ar fi decît o intervertire de roluri, iar nu o biruință a principiului libertății; răul ar rămînea același, ar fi poate chiar și mai mare, pentru că nimic nu este mai grozav decît apăsarea mulțimii.

Pe cît timp nu vom căuta decît ceea ce ne convine personal, fără a ține seamă de trebuințele și de interesele celoralalți, să tot dorim libertatea, să o tot chemăm toți cu toții, buni și răi, bătrîni și tineri, ea va rămînea surdă la glasul nostru, va rămînea suspendată în aer ca o simplă aspirațiune și va dispărea ca o nălucă, tocmai atunci cînd am

crede că o ținem mai bine. Pe cît timp nu vom înțelege că ea este dreptul de a face ceea ce voim sub propria răspundere a conștiinței, recunoscînd celoralalți un drept egal, nu putem fi liberi.

Cîtă vreme însă pentru brutar idealul libertății ar fi dreptul de a impune consumatorilor pîne lipsă la dram, necoaptă și din făină stricată, și pe cît timp măcelarul va striga în contra autorității care-l oprește de a vinde carne de mortăciune, și cîrciumarul va dori ca salonul său să fie local de întîlnire a făcătorilor de rele, cari se mulțumesc a bea rachiul fabricat cu vitriol și cu ardei și a-l plăti cît de scump din beneficiile meseriei lor, pe strade după miezul nopții; pe cîtă vreme tabacii, cavafii și croitorii vor crede că libertatea constă în a nu se permite concetățenilor lor să cumpere piei, cizme și haine de la alții din țară sau dinafară, și a obliga, în numele patriei și al patriotismului, pe toți locuitorii să se îmbrace și să se încalțe cu haine și cu încălțăminte făcute de domnia lor, zicerea libertate va fi o iluziune și pe toată ziua ar fi un pas către apăsare și despotism.

Autoritatea și politica nu sunt numaidecît metoda de a realiza libertatea și de a o garanta. Într-o societate civilizată numai legea scrisă trebuie să ție locul voinței arbitrare și a bunului plac, ea trebuie să consacre și să facă să se respecte drepturile naturale și imprescriptibile ale fiecăruia. Guvernele nu au dreptul să se considere pe dînsele ca avînd prerogative și interese proprii ci trebuie să înțeleagă și să știe că nu sunt nimic alta decît puterea care se întrepune între acel care încearcă să nedreptățească și acel asupra căruia caută să se năpustească nedreptatea.

Omul, ca să fie liber, trebuie să înțeleagă și să știe că ceea ce dă libertate, considerațiune și avere este munca, că ele sunt singurul drum care duce la civilizațiune și la progres; pînă cînd nu vom învăța, lovindu-ne cu capul de pragul de sus și de jos, a nu mai crede pe acei cari, ca să ne

esploateze, ne făgăduiesc cîte în lume și în soare, cai pe păreți: libertate absolută, împuținare de dări, instrucțiune cu chila, guvern ieftin, pînă atunci n-o să vedem altă decît două sau trei partide politice vrăjmășindu-se între dînsele și strigînd fiecare, la rîndul lor: „Sculați voi ca să ne punem noi”; partide egoiste și ambițioase, care pizmuind pe cei ajunși la putere, cari, de bine, de rău, se silesc cît pot și pe cît se pricep să facă cum cred că e mai bine, se muncesc să-i dea jos și să se puie în locul lor ca să facă tot ca ei. Strigă, deși știu că, îndată ce se vor pune pe lucru la rîndul lor, are să se scoale opoziținea celoralalți în contra lor; că acei cari la rîndul lor ar voi să-i înlocuiască au să-i atace pentru toate cîte vor face, precum și pentru cele ce nu vor face, au să-i denigreze, să-i calomnieze, să-i gratifice cu titlurile obicinuite de instrumente ale neamicului și ale străinului, de călcători de legi, de violatori de constituțiune; că au să-i acuze de reavoință, de neștiință, să-i împiedece la orice ar voi să facă, să-i insulte nu numai în viața lor publică, dar chiar și în cea privată, să se lege de neamurile și de amicii lor; aleargă pe la consuli, pe la gazetele străine; într-un cuvînt, întrebuințează toate mijloacele pentru a-i discredita în ochii poporului și ai străinilor. Guvernul, amărît, își pierde cumpătul și, ca omul necăjit, cînd nu este înzestrat cu o mare doză de filozofie, alunecă pe povîrnișul mîniei, ia măsuri aspre, lovește și cade printr-un esces de vigoare sau prin descurajare și dezgust; se lasă în voia întâmplărilor, și atunci cade prin apatie. Opoziținea profită și de una, și de alta ca să se suie pe ruinele celor căzuți, cugetînd puțin la ceea ce are să fie. Dar a făgăduit cai pe păreți, sănătate în vite, ploaie la soroace, siguritate în case și pe drumuri, la orașe și la țară, stîrpirea abuzurilor, a dărilor de foc și a hoțiilor de vite, micșorarea dărilor, satisfacerea aspirațiunilor naționale, lățirea teritoriului în dreapta și în stînga, participarea

statului român la dezlegarea tuturor cestiunilor celor mari ale diplomației și mii și mii de alte frumuseți, — le uită pe toate, puțin le pasă de cele ce au făgăduit. Atunci o altă opoziție se formează, cu alte făgăduieli, și dantul se învîrtește de atîția ani, reîncepînd totdeauna d-a capo, joc vătămător și periculos.

Cu toate acestea, sub ministerul de ieri, ca și sub cel de azi, ca și sub cel de mîne, lumea merge înainte pe calea progresului, dovadă învederată că el nu emană de la partide, ci de la națiune și de la condițiunile în cari se află țara.

Nu voi să zic că în orice minister, ca și în orice opoziție, nu se găsesc oameni dezinteresați; sunt departe de a crede că unii nu atacă decît ca să puie mîna pe putere și că ceialalți nu se apără decît ca să tragă foloase, dar este învederat că înfocarea luptei nu-i lasă nici pe unii, nici pe alții să se ocupe cu ceea ce trebuie țării.

Orbirea partidelor merge pînă a refuza și a combate binel, cînd ar veni de la partidul opus, deși rațiunea ne zice să-l primim ori de unde ne-ar veni și să fim recunoscători aceloT cari în timpuri grele au apărat drepturile țării. Trecutul de orice dată, ca și pTezentul, își are păcatele sale; dar totodată și unul, și altul au drepturi netăgăduite la recunoștința urmașilor, cînd au știut să le păstreze o patrie; cu toate acestea, se găsesc mulți care-l defaimă, îl desprețuiesc și-l insultă. Această ingratitudine și lipsă de respect către oameni vine din patimă, din neștiință și din orbire. Mai tîrziu, cînd timpul va potoli patimile, atunci vom putea judeca oamenii cu imparțialitate, și poate că dreptatea va apărea la mulți ca o mustrare că n-au știut să prețuiască și să judece în deplină libertate. Pînă atunci, ceea ce ne poate servi de normă în aprecierile noastre asupra oamenilor este să știm că acel care nu face alta decît să samene ura și vrajba, zavistuind și calomniind, nu este bun român și că acel care muncește, produce, scrie,

traduce, ridică o fabrică, o casă de comerț, mahometan sau izraelit, ortodox sau papist, liberal, democrat sau aristocrat, este bun român, fiindcă prin faptele sale contribuie la înaintarea și la dezvoltarea României, și pentru aceasta merită stima și considerațiunea țării.

Legea ne-a dat tot ce ne putea da, nu măi avem nimica să-i cerem: suntem toți egali, înaintea drepturilor și a datoriilor nu depindem nici de voința, nici de capriciul nimărui. Aceasta este un mare bine, negreșit, dar ne impune și o răspundere mare, foarte mare, căci ne-a creat o ordine nouă de datorii, ne-a dat o independență care nu se poate păstra decît supuindu-ne la legile cari ne garantează pe unii în contra altora.

Am arătat că un mod de a înțelege libertatea este de a o considera ca o tendință absolută a individului, fără altă regulă decît voința proprie a fiecăruia, fără nici o considerațiune pentru ceialalți membri ai societății: libertatea egoistului, cum s-ar zice. Un alt mod de a o înțelege este de a o privi ca absolută numai pînă acolo unde ar lovi rațiunea și justiția. Una este libertatea tiräniei, cealaltă este libertatea cea adevărată.

Libertatea este un drept natural al omului, căci fiecare are conștiința liberei sale acțiuni, a acelei libertăți care naște din noțiunea binelui și a răului, pe care o numim libertate morală; pe dînsa se razămă tot edificiul social al responsabilității omului, cu toată teoria pedepselor și recompenselor; fără dînsa nu esistă nici virtute, nici vițiu, nici fapte bune, nici fapte rele.

Dar dacă omul se simte pe dînsul liber, nu este el oare printr-aceasta chiar constrîns a nu nega celoralalți oameni aceeași prerogativă? Și prin urmare nu a luat el, prin faptul acesta chiar, obligațiunea de a-și mărgini libertatea sa acolo unde ea începe a lovi libertatea celoralalți, cerînd și el același sacrificiu din parea celoralalți, ca astfel societatea să devie garanția drepturilor

mutuale? De aci necesitatea de a recunoaște o autoritate care să poată judeca după rațiune întinderea cercului libertății fiecăruia, cerc a cărui întindere trebuie să fie aceeași pentru toți, ca să poată fi respectat, ca să fie necontestat. Așadar, libertatea, egalitatea și autoritatea sunt elementele primordiale ale vieții sociale.

În cît privește libertatea individuală, fiecare om este stăpîn absolut, suveran, are dreptul netăgăduit de a dispune de persoana și de averea sa; avem fiecare liberul joc al activității noastre fizice și intelectuale; iar în cît privește libertatea socială, pe care englezii o numesc principiul voluntar, pe care Dupont White o numește individualism, se cuvine a ținea seamă de respectul libertății celoralalți; cu alte cuvinte, că trebuie să se respecte prescripțiunile autorității, adică ale legii.

Libertatea și autoritatea trebuie să se combine în folosul fiecărui membru al societății, iar nu să se combată, căci, de va fi luptă între aceste două elemente, societatea se periclitează, și o libertate care nu recunoaște autoritate cade de sine prin anarhie, precum autoritatea cade prin abuzul puterii cu care a călcat libertatea.

Societățile ai căror membri nu-și înțeleg datoriile ce au unii către alții își dau mai totdeauna libertăți esagerate și rău înțelese, cari, mai curînd sau mai tîrziu, produc ciocniri între interesele comune și particulare; degenerează într-o anarhie, al cărei singur remediu este despotismul.

Acel cerc vițios, în care se învîrtesc unele societăți de secule, provine din imperfecțiunea morală a membrilor cari le compun și din puțina dezvoltare intelectuală în care sunt lăsați, căci libertatea trebuie să găsească în fiecare voința și puterea de a se supune adevărului și dreptății, altfel, societatea este în tot minutul în pericul de a fi spulberată.

„Legea veghează la ușa cetățeanului englez, numai justiția poate păși pragul — zice Laboulaye;

liber în casă, numai afară din casă este supus autorității; este inocent pînă în momentul pronunțării condemnării, este judecat de magistrați inamovibili sau de juriu, în virtutea legilor cari au definit crima mai dinainte și au regulat procedura și pedeapsa."

Libertatea omului nu trebuie să fie și nu poate fi absolută; sunt însă autorități mari, cari în secului trecut, pe cînd se punea piedici cugetării și dezvoltării, năbușind și oprimînd, au propagat ideea de o libertate absolută și au voit să ridice această idee la înălțimea unui principiu, să facă dintr-însa o dogmă socială. Dacă această idee poate fi un adevăr netăgăduit pentru un individ izolat, nu se poate însă admite în ceea ce se atinge de relațiunile cu ceialți oameni, și consecința ei ar fi ca nimeni să nu se abție decît de la faptele cari nu-i convin sau pe cari nu voiește a le face, a nu recunoaște nici o lege alta decît voința sa proprie, sau cel mult a nu se supune decît numai la legile acelea pe cari el a binevoit să le admită; se înțelege că aceasta ar pune pe fiecare la voia întîmplărilor, adică la discreționea celui mai tare.

În fapt nu există un principiu recunoscut și netăgăduit prin care să se precizeze și să se stabilească marginile intervenirii autorității în viața omului. Fiecare opinează și hotă- rește cum îi vine mai bine; unii merg pînă a crede că guvernul ar avea dreptul și datoria de a interveni și a întreprinde lucrări și acțiuni oriunde i s-ar părea că ar fi ceva de făcut, un rău de îndreptat; merg pînă a voi să fie în stat o unitate de putere care să facă binele cu sila, să-l impuie. Aceia ar voi o societate omogenă, o singură putere la centru, ducînd acțiunea sa binefăcătoare, prin agenți subordinați și disciplinați, pînă la punctele cele mai depărtate. Aceste idei autoritare se apropie foarte mult în procedere de organizațiunile dorite de socialiști, căci și ele, pornind de la un principiu fals, caută să înlocuiască libertatea prin silă, impunînd niște

moduri de trai artificiale în locul celor naturale. Sunt alți cugetători, ca Bukle de esemplu, care, trecînd în cealaltă extremă, sunt pînă într-atîta de geloși de respectul libertății, mai ales cînd e vorba de cea intelectuală, încît nu admit să se atingă nimeni de dînsa, nici în bine, nici în rău, nu admit nici măcar amestecul autorității pentru a încuraja literatura, artele sau științele, neagă orice acțiune alta decît aceea a justiției.

Tendința autorității este de a se întinde cît poate peste ceea ce trebuie și de a călca libertatea individului atît prin acțiunea opiniunii, cît și prin acea a legislațiunii. La toate guvernele găsim tendința de a se întinde peste limitele dreptului natural.

În luptele partidelor politice, totdeauna minoritățile luptă în contra tendinței autorității, în numele respectului libertății, dar, lipsite de mijloace suficiente prin ele înseși, sunt fatalmente conduse de a-și căuta de multe ori puterea de acțiune în întrebuințarea de mijloace culpabile. S-a văzut timpi cînd un partid, amenințat în credințele sale politice, a mers pînă a uita sentimentul de patrie și de naționalitate pentru favorul realizării ideei căreia s-a devotat; atît devin de pasionate, încît uită orice rațiune, încît ceea ce partidele politice numesc toleranță nu este decît dreptul de a face tot ce vor și ceea ce împodobesc cu numele de libertate, nu este decît triumful ideei lor.

Este peste putință a se adopta un sistem esclusiv, mai ales cînd este vorba de o societate puțin dezvoltată, ai cărei membri nu sunt încă în stare să judece și să prețuiască ceea ce se poate face în folosul tuturor; de aci vine că, cu cît o societate este mai puțin dezvoltată, cu atît guvernul are o mai mare acțiune asupra membrilor ei, și răspunderea lui devine cu atît mai mare cu cît poate intra mai adine pe tărîmurile libertății fiecăruia, și cu atît este mai obligat a forma rațiunea, a implanta credințe adevărate, a calma

pasiunile, a combate ideile greșite și a dezrădăcina prejudițiile.

Tendința mai tuturor autorităților de a interveni în viața cetățenilor mai mult decît se cuvine a determinat pe mai mulți publiciști moderni a se ocupa să afle natura acțiunii ce se cuvine autorității și să determine într-un mod precis cercul acelei acțiuni; au căutat să însemneze pînă unde trebuie să se întindă suveranitatea individului și pînă unde trebuie să se înfigă puterea autorității, cîtă parte din viață se cuvine individului și cîtă societății.

John Stuart Mill proclamă că principiul care trebuie să dirigă raporturile societății cu individul, fie ca forță materială sub formă de penalitate legală, fie ca coacțiune morală a opiniunii publice, este „de a opri pe individ de a vătăma pe alții" și că aceasta este singura rațiune legitimă ce poate avea o societate de a se servi de putere în contra membrilor săi. Acest mare publicist, după ce arată că asociațiunea este un drept individual, inviolabil și sacru, că ea rezidă în raporturile cari unesc pe oameni între dînșii și în legăturile cari constituie aceste raporturi, susține într-un mod general că „tot ce este de dorit a se face în interesul umanității, al generațiunilor viitoare sau în interesul membrilor cari au trebuință de ajutor intră în atribuțiunile autorităților, afară de a remunera pe particulari sau pe societăți la întreprinderile lor".

El consideră pe orice individ ca răspunzător către ceialalți membri ai societății pentru orice rău pricinuiește, nu numai prin faptele sale, dar chiar și prin inacțiunea sa, și conchide zicînd că „fiecare trebuie să ia parte la lucrările și la sacrificiile trebuincioase pentru apărarea societății și a membrilor ei în contra amenințărilor și a vătămărilor".

Laboulaye are și el aceleași idei asupra libertății. Amîndoi acești publiciști mari apără principiul libertății economice al lui Adam Smith: lasă să se

facă, lasă să treacă (laissez faire, laissez passer).

Baronul Wilhelm de Humboldt consideră libertatea individuală ca o condițiune neapărat trebuincioasă dezvoltării și progresului societății. „Scopul omului — zice el —, nu scopul acela pe care ni-l arată niște pofte trecătoare, dar acela care ne este prescris de decretele eterne și nestrămutate ale rațiunii, este dezvoltarea întinsă și armonioasă a tuturor facultăților într-un tot complet și constant; așadar, scopul către care trebuie să tindă necontenit orice ființă omenească, și mai cu seamă aceea care voiește să influințeze asupra semenilor săi, este individualitatea puterii și a dezvoltării; pentru aceste două lucruri sunt necesare libertatea și varietatea de situațiuni, unirea lor produce vigoarea individuală și diversitatea multiplă care se contopesc în originalitate."

Baza societăților celor mai libere, a societății engleze și americane, este guvernul prin sine însuși, ceea ce ei numesc Self-government. Să nu credem însă că înțelesul acestui cuvînt ar fi a se guverna fiecare pe sine, căci aceasta ar fi negarea oricărei autorități. Adevăratul înțeles este ca fiecare să fie guvernat de toți ceialalți cetățeni.

Englezii, prin proclamarea principiului libertății individuale, au luat toate precauțiunile în contra opresiunii, pe care mulțimea sau numărul ar voi să exerciteze în contra unei părți a societății sau în contra vreunuia dintr-înșii. „Este de neapărată trebuință — zice Mill — a pune o îngrădire acțiunii legitime a opiniunii colective asupra independenței individualell; această precauțiune este tot atît de necesară ca și aceea care s-ar lua în contra oricărui abuz de putere. Tirania majorității trebuie pusă în numărul relelor de cari societatea să se ferească; ea pătrunde în amănuntele vieții mai adînc decît toate tiraniile. Ideea că legitimitatea puterii constă în număr este o idee eronată, destructivă a libertăților și a adevărului.

Se vorbește mult de opiniunea publică, dar mai

niciodată ea nu este rezultanta credințelor tuturor membrilor unei societăți asupra unei cestiuni; de cele mai multe ori este numai credința guvernului sau a unui partid care impune gloatelor credințele și voințele sale, și încă mai adese și guvernul și partidele devin instrumente și organe ale tendințelor greșite ale mulțimii, ca să o poată domina.

Partidul care impune credințele și voințele sale este de cele mai multe ori o clasă, o corporațiune, un oraș, o mahala, o facțiune, un Ciceronache, un Lumînărică, un ziarist, un ambițios, un Catilina, care pune mîna pe gloate sau pe acei cari le conduc, se proclamă opiniunea publică, voința națională și conduce societatea după ambițiunea sa, fără a ținea seamă de adevăratele sale interese; face și desface, și gloatele primesc orice zic ei cu aplauze, cu mulțămire și cu recunoștință.

Mulțimea judeca mai mult cu inima decît cu rațiunea; poporul iubește sau urăște și nu are încredere decît într-acei pe cari-i iubește. Binele ce rezultă este mare cînd acel preferit, acel idol este la înălțimea așteptării sale, precum este și nenorocirea de mare cînd acea afecțiune se abate pe capul unui ambițios de rînd sau al unui incapabil care nu o merită. Guvernele sau partidele cari pun gheara astfel pe voința gloatelor pot avea o aparență de tărie; dar aceasta nu face pe un popor nici ferice, nici liber, pentru că nici puterea absolută nu face tăria și stabilitatea guvernului, nici voința mulțimii nu constituie libertatea. Și una și alta, ca să se poată susținea, au trebuință să fie sprijinite de rațiune și de dreptate.

În cît privește libertatea intelectuală, adică libertatea cugetării, a conștiinței și a scrierii, publiciștii cei moderni nu recunosc autorității nici un drept de ingerință altul decît de a opri calomnia și apelul la violență; libertatea intelectuală este cerută de toți în general ca un drept inalienabil al omului, drept care trebuie să fie absolut.

„Libertatea opiniunilor și a discuțiunii — zice Mill — este o necesitate pentru dezvoltarea intelectuală, dezvoltare de la care depinde bunăstarea morală și materială a neamului omenesc.” Sieyes zicea că „presa este un al șaselea simț dat popoarelor moderne”, și Georges Canning o punea așa de sus, că o considera ca o a patra putere în stat, putere cu care guverna pe timpul cît parlamentele nu erau deschise.

„Rolul presei — zice Mill — este de a ajuta progresul regulat și pacinic în care mișcarea se face prin inteligență, socialitatea se perfecționează la flacăra artelor, științelor și la lumina tuturor talentelor. Un stat nu poate exista liber fără presă, și presă liberă.

Într-un cadru restrîns, ca al unei epistole, ar fi fastidios a mă întinde mai mult asupra acestui subiect; tot ce am voit este ca, într-un mod foarte sumar, să dau o idee despre libertate în esența libertății. Voi urma cu cele cinci libertăți primordiale, enumerate de Thiers, pe cari el le numește: securitatea, libertatea electorală, libertatea reprezentațiunii naționale, libertatea presei și preponderanța reprezentațiunii naționale în direcțiunea afacerilor statului.

Ion Ghica

Egalitatea

Iubite amice,

O lună ca ziua, dame și cavaleri mulțime își îndreptau pașii spre grădinile din strada Academiei. Două tinere elegante mergeau înaintea mea, tîrînd de mînă un băiețel ca de vreo patru anișori, în costum de mic dorobanț, cu căciulă țurcănească de oaie pe cap și cu pușcă de lemn de tei, sistem Davila.

Ele își comunicau astfel una alteia ideile lor sociale și fașionabile:

— Pune-ți în gînd, soro, Mișu meu, una și bună, vra să mă ducă să văd pe Mateescu jucînd pe Millo director! Quelle idee, ma chere! Cu mitocancele! Apoi nu e smintit? Atunci să mai vază el! Auzi, să nu vrea să meargă la Stavri!? unde merge nobleță mare, unde găsești societatea cea bună, pe toți tinerii â la mode! Lume chic, ma chere! nu-i. Poate intra prostului în cap că astăzi nu mai sunt boieri și negustori, suntem toți egali, tot o apă! Ce s-auzi la Millo, ma chere? românește și iar românește. Cest a vous faire degobiller, cum zice Zizica mea. Unde mai e libertatea, soro? Te întreb.

— Stăi să ne uităm la afiș, întrerupse tovarășa, să vedem dacă se cîntă La chose. Ce romanță delicioasă! e de nebunie, cella vous transporte.

— Mi-a spus vara ministrului, Tincuța, camarada mea de pension, că Stavri a adus una, n-are a face Gandon; zice că are niște costume numai fluturi și că în opera On demande ides ingenues o să joace cancan franțozește numai în trico. Să-i spui bărbatu-tău că dacă vrea să fii în societatea mea, eu nu merg la teatru românesc; am fost într-o seară și am adormit, j'ai pique le chien toute la soiree, ma chere.

Discutînd astfel între dînsele, tinerele dame au

trecut pe sub literele de foc ale grădinei, unde se joacă și se cîntă franțozește.

Eu am urmat înainte și am întrat în grădina unde joacă Millo cu trupa românească, înaintea unui public puțin numeros în adevăr, dar care făcea un haz nespus, rîdea de se prăpădea.

Mă așezasem la o masă, cînd iată că vin de se pun în vecinătate doi tineri parfumați, cu părul pe frunte despărțit pe sprinceană, a la cocodes. Veneau discutînd.

— Cum vrei să progreseze o țară unde nu este egalitate? Imagines-toi, mon ami, că sunt de doi ani supleant de tribunal! Cela tue le merite. Să trăiesc eu cu două sute cincizeci lei pe lună! Ce să mănlnci și ce să îmbraci? Apoi, nu-ți mai trebuie mănuși, birjă, mai o înghețată seara, un ferber? Om ești! Dacă am cerut ministrului să mă numească în locul.vacant de director la Casa de depuneri și consemnațiuni, știi ce mi-a răspuns? „Acolo, domnule, trebuie un om care să cunoască serviciul, un om cu știință și cu experiență.” „C’est triste, mon ami, il n’y a pas de carriere chez nous.

— Cînd zic că nu le place egalitatea, știu ce zic, replică celalalt; nu vor să înțeleagă, nene, că fără egalitate toate sunt numai mofturi, des fantasmagories. Ce mai aștepți de la o țară unde se permite lui Licorescu să aibă douăzeci de mii de galbeni venit. Ce face cu ei? Je vous le demande. Adună la hîrtii, dreptate e asta?… Știi că eram ca un frate cu Tilică; să vezi cum și-a ridicat nasul, nici nu mă mai bagă în seamă; are patru mii de galbeni pe an, mon ami, două de la tată-său și două de la nevastă. Cărnățescu i-a dat fata zicînd că e de neam. Și eu s-aștept pînă o muri tată-meu, care, Doamne ferește! poate să mai trăiască încă zece-două- zeci de ani d-aci în colo, et meme alors, tot, tot cinci mii de franci venit. Ce mai treabă! Apoi dreptate e asta, egalitate e, libertate e? Te întreb!

— Sujetul pe care l-am tratat eu alaltăseară, la Puțul cu apă rece! Le-am zis: „Egalitate, libertate

și dreptate, iată ce ne trebuie”. Știi ce de lume era? Gemea, nu mai încapea.

Am pus cestiunea pe tărîmul subiectivității, n-am voit să o tratez din punctul de vedere obiectiv. Que voulez-vous, mon ami, il faut combattre les préjugés. Toți funcționarii administrativi, judecătorești și financiari, generali, coloneii și locotenenți, tot o leafă.

— Trebuie numaidecît să începem revista noastră Tefelugul, c’est indispensable, mon ami, să iasă măcar de două ori pe lună, écraser les aspérités sociales et égaliser le sol de la patrie; să arătăm bietului popor că nu e decît o victimă, să-i spunem că fără egalitate absolută nu poate fi fericit; să-l inițiăm la ideile cele mari și generoase. Toți oamenii deopotrivă să fie deviza noastră, nici mare, nici mic, nici bogat, nici sărac. Să dispară aceste cuvinte din dicționar. Figurez-vous că săptămîna trecută mă cheamă președintele meu și-mi zice cu un ton, parc-ar fi fost monsieur Ducoroy cînd ne preda Pandectele: „Vă previu, domnule, că de veți mai lipsi de la datoriile d-voastre, precum faceți, o să fiu pus în penibila necesitate de a raporta ministrului și a-i cere înlocuirea d-voastră”. C’est révoltant, qu’en dites vous? que devient la liberté, mon ami, dites-le moi, je vous pric! Deși leafa mea nu e vreo treabă mare, dar de nu curge, tot pică; era cît p-aci să-i cîrpesc o palmă să-i scapere ochii.

— Lasă, bine ai făcut de nu te-ai potrivit lui, e om bătrîn, ș-apoi i s-a cam slăbit balamalele capului.

— Și dacă e bătrîn, ce! nu suntem toți egali?

— Așa e, ai dreptate! uitasem.

După ce au golit două halbe de bere, s-au luat repede după două fetițe ș-au dispărut printre becurile de gaz și printre salcîmii grădinii.

Ideile pronunțate asupra egalității și a libertății de grupurile ce întîlnisem m-au pus pe gînduri; îmi ziceam că sunt aproape douăzeci și cinci de ani de

cînd s-au înscris în legile noastre fundamentale că toți românii sunt liberi și egali, și pînă acum n-am văzut măcar două linii în vreo carte, în vreun jurnal, care să ne esplice ce este egalitatea, ce este libertatea, cum trebuie să le înțelegem și cum trebuie să le practicăm. Am lăsat pe fiecare să-și facă despre aceste drepturi ale omului ideea care-i place și care crede că-i vine mai bine la socoteală. Aceste reflexiuni m-au făcut să-ți adresez această epistolă. Mai îndreptează și tu pe ici, pe colea erorile ce am putut comite în cugetările și aprecierile mele și împlinește lipsurile cari au rămas.

EGALITATEA

Egalitatea este o aspirațiune nobilă și generoasă a omului de bine, a omului înzestrat cu simțul dreptății și al echității, este îndemnul și speranța celui inteligent, celui învățat și muncitor, a acelui care dorește suirea nivelului social, dezvoltarea progresului și a civilizațiunii.

Filon zicea că egalitatea aduce cu sine pacea și armonia, dă societăților o democrație regulată și binefăcătoare și le apără în contra ochlocrației aceleia în care mulțimea ignorantă și pasionată voiește să comande. Zicea că ea este înainte-mergătoare a libertății, care nu poate trăi, nici esista fără dînsa.

Egalitatea, deși e dorită de toți, dar foarte puțini o înțeleg, și mulți o înțeleg ca tinerii noștri de la Rașca, cum le vine mai bine la socoteală; mai toți o voiesc, cum zice poetul nostru Alexandrescu, cu lei, iar nu cu căței, cu cei de sus, iar nu cu cei de jos.

Prostul și nătîngul cere egalitatea cu omul de

geniu, leneșul voiește să steie toată ziua cu fața la soare, și în loc de lipsă cere să bea și să mănînce mai mult și mai bine decît acel care muncește zi și noapte; desfrînatul și coruptul voiește să fie considerat deopotrivă cu omul virtuos. Negrul american de sud și al insulelor oceanice zice că este alb — „moi etre blanc, blanc comme vo, Massa" (sunt alb, alb ca dumneata, domnule). Parvenitul și ciocoiul voiesc numaidecît să fie de viță; își caută originea neamului în vreun cronicar, printre domnii cei mari sau printre boierii cei iluștri; se îmbracă cu cîte un nume care nu este al său și se umflă într-însul ca un curcan, și dacă știe să scrie adoptă un stil arhaic, ca să samene cu strămoșul său.

Sunt cari nu se mulțumesc cu o noblețe de trei-patru secule și merg cu originea familiei printre negurile timpilor, vor să se tragă de la un Septim Sever sau cel puțin de la vreun Salust, și numele lor bulgărești, armenești sau grecești iau deodată o terminațiune în us; apoi să te mai ții patriot înfocat, etimologist la scris, ca să se știe că e viță de roman adevărat. Alții, de un temperament mai atrabilar, și-au imaginat o nobleță mai nouă, mai tare, aceea a opincei.

— Nu ești român ca mine, vere, zicea un țăran ciocoit unui fecior de boier, nu ești fiu al poporului, ieșit din opincă, nepot, strănepot de plugar, get-beget coada vacei; ești ciocoi, pui de năpîrcă.

În societățile omenești două feluri de inegalități au ocupat și ocupă pe moraliști și pe legiuitori, acea de clase și de naștere și cea individuală. Cea dîntîi este nedreaptă și tinde a dispare, pe unele locuri a și dispărut; cealaltă este inevitabilă, fatală, căci își are originea în natura omenească și este consecința a. o mulțime de împrejurări independente de prescripțiunile sociale și a legilor.

Creștinismul și, în urmă, Revoluțiunea franceză de la 1789 au proclamat și au realizat egalitatea

drepturilor și a datoriilor, lăsînd individului îngrijirea și putința de a-și lua în societate locul ce i se cuvine după munca, talentul și meritele sale.

Acea Revoluțiune franceză a cărei acțiune s-a întins asupra Europei întregi, mai mult sau mai puțin, a garantat pe om în contra opresiunii, făcîndu-l egalul tuturor, a proclamat dreptul pentru toți de a nu se supune decît legii, i-a recunoscut dreptul de a participa la facerea legilor, de a vota impozitele și de a controla întrebuințarea banilor publici, lăsînd pe fiecare liber a-și esprima ideile și opiniunile prin scriere și prin cuvînt; a recunoscut pe toți egali înaintea legilor și a sarcinelor, a proclamat pe toți admisibili la slujbele statului.

Dacă cineva s-ar încerca să înlocuiască inegalitățile naturale printr-o egalitate artificială, ar cădea într-o greșeală și mai mare decît acea a regimurilor trecute, ar păcătui în sens invers, căci acea egalitate nu s-ar putea menține decît oprimînd puterile individuale și ar suprima cu totul mișcătorul cel mai puternic al progresului social.

Egalitatea condițiunilor este o imposibilitate, o himeră. Aceasta însă nu va să zică că dezvoltarea oamenilor, prin educațiune și prin învățătură, prin îmbunătățirea traiului material, a stării igienice și a salubrității, nu micșorează deosebirile cele mari dintre oameni și că nu face ca distanțele morale și materiale să devină din ce în ce mai puțin simțitoare.

O societate bine organizată trebuie să caute să înlesnească, cît se poate mai mult, mișcarea de jos în sus, intervenind în ajutorai celor slabi nu pentru a-i pune deasupra altora, nici pentru a le supune lor pe cei tari, dar pentru a-i ajuta să-și dezvolte inteligența și energia; a face aceasta nu căutînd a coborî pe cei de sus la nivelul celor de jos, ci căutînd a pune pe fiecare în pozițiune de a se ridica singur.

Consecința acestor îngrijiri ar fi ridicarea stării morale a omului, suirea nivelului social. Să nu

uităm însă că există totdauna pentru fiecare o limită, peste care mijloacele sale nu-i permit să treacă, și ar fi o eroare a crede că dezvoltarea ar putea merge pînă a pune vreodată pe toți membrii unei societăți într-una și aceeași condițiune.

Legile au făcut tot ce puteau face pentru realizarea egalității, și astăzi în societățile civilizate omul nu mai depinde decît de lucrarea sa liberă și stăruitoare.

Oriunde ne-am arunca vederile, în România, în Elveția sau în Statele Unite, pretutindeni o să găsim oameni de deosebite condițiuni; pe unii îi vedem trăind în palate cu îndestulare și lux, pe alții în case modeste, cîștigînd cu multă muncă și osteneală hrana de toate zilele; unii milionari și alții foarte săraci; unii sănătoși de minte și de corp, alții slabi și neputincioși; unii esercitînd meserii mai comode și mai bănoase alături cu alții supuși la lucrările cele mai ostenitoare și mai puțin retribuite. Aceasta însă nu ne poate face a zice că există clase, căci numirea de clasă este consacrată grupelor celor cari se formaseră prin privilegii și prin naștere, prin drepturi recunoscute de legi. Iar acolo unde s-a proclamat libertatea cu toate consecințele ei, acolo unde legea recunoaște pe toți egali, distincțiunile ce vedem provin numai prin deosebirea condițiunilor înnăscute naturei omenești.

Invidioșii și demagogii, folosindu-se de deosebirile ce există în condițiunile omenești, esploatează ignoranța mulțimii, prezentîndu-le ca distincțiuni de clase și de naștere; dezgroapă numiri moarte cari nu mai au importanță decît în istorie și le aruncă asupra acelora în contra cărora își esercitează invidia și răutatea, fac pe oamenii creduli și simpli să crează că privilegiile nu sunt desființate, că toți românii nu sunt egali dinaintea legilor și izbutesc prin fraze sunătoare a face pe mulțime să crează că tot ar fi mai esistînd drepturi și privilegii.

La noi, ca și în celealalte țări libere, legea nu a putut desființa decît inegalitățile capitale, pe acele de convențiune și de naștere; dar n-a putut și nu va putea niciodată să desființeze nici inegalitățile de inteligență și de activitate, nici pe acele de averi, căci ele sunt o consecință fatală a naturei omenești.

N-a putut desființa decît inegalitățile artificiale, lăsînd curs liber distincțiunilor naturale, lăsînd individului toată libertatea și răspunderea. Și nu putea face mai mult, căci de ar fi mers mai departe, precum ar voi să facă unii socialiști, și de ar fi încercat să înlocuiască inegalitatea naturală printr-o egalitate artificială, ar fi căzut într-o eroare de o mie de ori mai mare decît aceea a regimului trecut, o eroare în sens invers a celei dîntîi. O asemenea egalitate nu s-ar putea mănține decît numai comprimind puterile individuale și suprimînd cu totul mișcătorul progresului social.

Oamenii nu au dreptul de a-și impune unii altora decît un singur lucru, Justiția, căci ea este cazul de legitimă apărare. Nu se poate impune unui om nici de a fi religios, nici de a fi milostiv, învățat sau laborios; și orice acțiune guvernamentală este o umiliațiune a inteligenței, a conștiinței, a muncei, a libertății omului.

Proclamarea principiilor cari trebuie să conducă societățile omenești a făcut să dispară inegalitățile legale, după cum am constatat-o mai sus. La noi, ca și la toate societățile cari au apucat pe calea civilizațiunii, rămîn și vor rămînea eterne acele două inegalități cari provin din diferința ce esistă în facultățile fizice și morale ale indivizilor și din împrejurările dinafară, cari nu sunt în puterea legiuitorului de a le regula.

Acele facultăți diferă do la un om la altul; patimile, voința și, într-un cuvînt, tot ce constituie caracterul sunt atî- tea cauze de inegalități. Doi frați luați dintr-o condițiune înaltă încep viața cu același capital de învățătură, de educațiune și de avere; unul se ridică pe scara socială în avere și în

considerațiune mai sus decît au fost părinții săi, pe cînd celalalt prăpădește și ceea ce a avut și, în loc de a se sui ca frate-său, s-a coborît. Iată doi oameni născuți egali și cari, după cîțiva ani, se află despărțiți unul de altul prin mai multe trepte ale scării condițiunilor sociale. Din doi frați născuți într-una din condițiunile cele mai modeste, unul se suie prin ajutorul facultăților sale superioare, prin vitejie, prin virtute sau prin activitatea sa, pînă la treptele cele mai înalte ale societății, pe cînd celalalt cade și mai jos de condițiunea în care s-a născut. Nimeni și nimic nu poate opri acest curs natural al lucrurilor, și exemplele vor fi cu atît mai multe cu cît instituțiunile vor fi mai democratice și activitatea oamenilor mai mare.

Tot ce se poate dori este că acei cari se suie să fie mai numeroși decît acei cari se scoboară. Lucrarea socială trebuie să tindă a sui pe cei de jos la un nivel mai înalt de capacitate, de avere și de moralitate, iar nu să caute a scoborî pe cei de sus la condițiunile celor de jos, căci aceasta ar fi a scădea nivelul social.

Mișcarea de jos în sus și de sus în jos este o condițiune inevitabilă, fatală a vieții omenești. Ceea ce distinge națiunile civilizate de cele rămase înapoi este că, mișcarea dîntîi fiind mai mare, nivelul social se ridică necontenit, condițiunea indivizilor se îmbunătățește și societatea se înavuțește.

Am zis că împrejurările dinafară sunt și ele o cauză de inegalități. Nu depinde de voința nimărui, nici de prescripțiunile legilor de a se naște și de a crește la stînă, la pădure, la sat sau la oraș, în colibă sau în palat; a crește într-un colț de pămint, unde nu există nici mișcare, nici viață intelectuală, unde nu există nici industrie, nici comerț, sau a crește într-un oraș centru de lumini și de activitate: iată o întîmplare care poate avea o influență foarte însemnată asupra viitorului unui om. Unul va ieși în lume cu puține cunoștințe și cu mai puțină

esperiență decît celalalt, și aceasta va face pe unul să întreacă pe celalalt prin luminile și prin esperiență ce a dobîndit din frecarea cu oamenii și cu lucrurile; dar totodată unul și-a creat și trebuințe mai multe, pofte și aspirațiuni mai mari și necunoscute celuialalt, dar i s-au arătat și mijloacele de activitate ce poate pune în mișcare pentru dobîndirea lor. Unul mai capabil, dar mai neastîmpărat, mai îngrijat, are de multe ori un trai mai greu decît celalalt: nenorociri și griji cari-l suie sau îl coboară.

În lume sunt atîtea condițiuni cîți și oameni, un lanț de inegalități. Orișicare din noi, în oricare condițiune ne-am afla, avem pe alții deasupra și dedesuptul nostru, și dacă rîvnim la mulți, sunt alții atîția, poate și mai mulți, cari rîvnesc la noi, o infinitate de stări și de situațiuni cari se încrucișează și se superpun. Chiar dacă am lua două condițiuni cari ni se par foarte depărtate una de alta, găsim că, deși în unele privințe una este deasupra celeialalte, în multe altele însă ea este mai pe jos.

În societăți, și în cele mai democratice, se află o mulțime de elemente de clasare pentru oameni: averea, meseria, valoarea personală, cunoștințele, moralitatea etc.; mulțumirile însă cari constituie fericirea adevărată nu sunt totdauna în raport cu împrejurările; ele sunt mai mult în raport cu caracterul și mai ales cu voința omului.

Inegalitățile esistă și vor esista totdauna, dar clase nu mai esistă astăzi la noi; fiecare treaptă este atît de aproape de treapta care precede și de cea care urmează, încît ar fi peste putință a trage linii de demarcare între unele și altele. De vom lua, de esemplu, averea ca termen de comparațiune, găsim că o mulțime de artiști de talent, medici, ilustrațiuni literare și științifice, oameni veneraţi și admiraţi chiar în viață, destinați poate a li se ridica într-o zi statuie, dar cari își țin viața cu greutate, în vreme ce oameni obscuri au adunat averi mari,

trăiesc în bogăție și în lux. De vom lua un alt termin de comparațiune, funcțiunile statului de esemplu, cari mai pretutindene sunt o condițiune rîvnită de oamenii vanitoși, ele sunt accesibile tuturor românilor, și știm că ele nu sunt o condițiune sine qua non de bun trai și de considerațiune ca să fie așa de rîvnită.

În arte, meserii, industrie, în comerț și în agricultură este mai multă avere de cîștigat și cel puțin tot atîta considerațiune, dacă nu și mai multă.

Dorința de a se sui pe treptele sociale este o aspirațiune naturală a omului, ea este mișcătorul cel mai puternic al progresului și al civilizațiunii; dar nerăbdarea face de multe ori pe cei de jos să piardă curajul și persistența pînă a căuta aiurea decît în muncă mijlocul de a ajunge acolo unde ar putea ajunge prin drumul cel drept și natural; îi face de multe ori nedrepți în aprecieri și puțin scrupuloși în întrebuințarea mijloacelor.

Aceștia, cînd devin numeroși, devin un instrument puternic al ambițioșilor; intriga se abate asupra lor, și ambițioșii își fac din credulitatea lor un mijloc de popularitate, amăgindu-i prin promisiuni care nu se pot realiza. Astfel, în loc de a activa și a grăbi îmbunătățirea condițiunilor, tămăduind suferințele, întîrzie mersul, abătînd atențiunea mulțimii de la calea care duce la îmbunătățirea societății și la dezvoltarea ei.

Tactica lingușitorilor care esploatează ignoranța și patimile populare constă mai totdeauna în a trage o linie despărțitoare în mulțimea condițiunilor sociale, avînd îngrijirea de a lăsa numărul cel mai mare într-o parte sub numirea de popor și calificînd minoritatea de clasă privilegiată, de aristocrație, de boierism, de proprietari și de capitaliști, pe cari îi denunță poporului ca inamici, ca esploatatori ai muncei etc.

Grupul numeros, în mijlocul căruia își așază ambițioșii bateriile lor, este clasa muncitoare. La vatra lucrătorului ostenit și supărat, ambițiosul

caută a depreția și a înnegri pe acei cari s-au ridicat prin muncă și prin talent.

Astăzi munca și activitatea este necesară tuturor oamenilor de orice condițiune; proprietarul, arendașul, medicul, artistul, inginerul, avocatul, judecătorul, ministrul, toți muncesc ca și comerciantul, ca și artizanul; atît numai că felul muncii diferă de la unul la altul, condițiunile nu mai există decît în deosebirea meseriilor, cari toate concură la lucrarea socială și ridică națiunile în avere, în considerațiune și în putere.

Lucrarea mînilor pe cari ei voiesc s-o deconsidere, clasînd pe cei ce o esercitează într-o stare de inferioritate, este deopotrivă nobilă ca toate celealalte. Sunt lucrări de mini cari sunt geniale, cari au imortalizat pe acei cari le-au săvîrșit, lucruri cari au făcut gloria patriei, care a născut pe cei ce le-au făcut. Muzeele și espozițiunile productelor industriei sunt pline de gloria celor ce s-au numit Fidias, Scopas, Rafael, Buonarotti, Benvenuto, Palissy. Dacă unele din lucrările mînilor au mai multă însemnătate decît altele, aceasta nu provine nici de la legi, nici din impunere, ci numai de la împrejurări, ceea ce nu constituie, nici nu poate constitui clase.

Orice lucrare este susceptibilă de perfectibilitate. La cea din urmă espoziținne universală din Paris, acei cari au vizitat-o au putut vedea lucrări de dulgherie, de curelărie, de cizmărie, de tăbăcărie etc., cari făceau admirațiunea vizitatorilor, cari echivalau cu arta și puneau pe lucrătorii cari le-au produs în cel mai înalt grad al meritului industrial, deși aceste meserii trec de foarte modeste în ordinul social.

Grație desființării maestriselor și jurandelor, astăzi mai pretutindene în țările civilizate orice om tînăr sau bătrîn poate trece liber dintr-o condițiune într-alta. Arendașul poate cumpăra moșie și devine proprietar de pămînt, calfa devine stăpîn sau se face comerciant, și nimic nu oprește pe fiul

argatului și al artizanului de a ajunge, prin muncă și prin studii, profesor, judecător, general și ministru.

Dacă printre bogați se găsesc oameni cari nu muncesc și cari duc o viață de trîndăvie, aceia nu întîrzie de a trece curînd în condițiunile celor săraci, precum săracii, cari muncesc bine, trec în condițiunea de bogați. Lenea și desfrînarea sunt vițiuri care se găsesc în toate clasele; nici activitatea, nici virtutea nu sunt un monopol. Și unele, și altele sunt condițiuni sociale.

Dacă ne-am esprimat bine, am esplicat pînă la evidență că în societățile libere nu esistă altă diferință între oameni decît aceea a îndeletnicirilor, iar nu de clase; inferioritatea și superioritatea în condițiuni nu esistă decît în imaginațiunile amăgite și în prejudețe, iar nu în realitate; diferințele cari esistă nu sunt decît ceea ce esistă într-o serie mai restrînsă, precum ar fi între cherestegiu, dulgher, tîmplar, strungar și ebenist.

Într-o țară unde a esistat mai mult timp inegalități de privilegiuri și de naștere, unde prejudițiile nu au avut timp să se șteargă, este lesne de înțeles că poate esistă invidie și ură; clasele cari au fost oprimate sunt totdeauna dispuse a se crede apăsate; și cînd acea superioritate sau acea supremație a încetat, sentimentul demnității, deșteptat prin abolițiunea privilegiului și prin proclamarea egalității, dar lăsat fără mijloace de îmbunătățire imediată a stării materiale, a luat un caracter de iritațiune și de sfială, astfel că unii cred că vechiul regim apare sub alte forme, pe cînd alții sunt îngrijați, temîndu-se ca nu cumva să li se ceară și ceea ce nimeni nu este în drept a le lua; și unii, și alții se cred amenințați, cei dîntîi de reacțiune, ceialalți de o revoluțiune socială destrugătoare.

Acest rău imaginar nutrit de intrigă și de zavistie este anevoie de vindecat și-i trebuie timp pînă să dispară. Legea a putut distruge inegalitățile cele

adevărate, privilegiurile de clase, robia, claca, monopolurile, boierismul, dar nu a putut ordona înfrățirea inimilor.

Răspîndirea luminilor, instrucțiunea pusă cît mai în grabă la dispoziținea tuturor, învățătura adevărului, lupta în contra intrigii și a minciunii, răspîndirea ideilor sănătoase și folositoare, potolirea patimilor, a urei și a invidiei sunt singurele mijloace de a înlătura o mare primejdie în care ne aruncă vrajba aținată de oameni fără inimă și fără cuget.

Termin această epistolă zicînd românilor de orice condițiune: „Aveți încredere unii într-alții, nu credeți pe cei cari vă zic că ar esistă între noi oameni cari caută să oprime sau cari voiesc să se întoarcă la trecut, căci lucrul este peste putință și fără esemplu. Chiar dacă în spiritul cuiva ar cloci asemenea nebunie, acela ar fi numai vrednic de plîns, iar nu de temut. Folosiți-vă de binefacerile ce societatea noastră pune la dispoziținea voastră, lepădați ura, lepădați invidia și temerea, recunoașteți superioritatea meritului și a virtuții, apropiați-vă unii de alții și uniți lucrările voastre într-o acțiune comună.”

Și zic guvernului: „Datoria ta de guvern patriot și liberal este de a nu-ți face din prejudiții un mijloc de guvernare, a nu linguși ignoranța, a nu ațința patimile; datoria ta este să cauți a potoli urele, ca concordia să devie drapelul întăririi naționale. Înlăturarea și persecuțiunea talentului și a științei, chemarea la onoruri și la considerațiune a ignoranței și a prejudițiilor pot uneori să ducă pe un guvern a se bucura cîtva timp de o popularitate aparentă și trecătoare, dar vine mai curînd sau mai tîrziu o zi cînd va fi tras la mare răspundere și judecat cu asprime de istorie, pentru toate nenorocirile în cari ar arunca țara prin asemenea procedări.”

Ion Ghica

O călătorie de la București la Iași înainte de 1848

Iubite amice,

Azi te pui în tren la 9 seara, după ce ai prânzit bine la 'Hugues' sau la 'Brofft', arăți tichetul conductorului care vine și ți-l timbrează cu cleștele, fumezi o țigară, două până la Ploiești; acolo îți bei ceaiul în ticnă, te întorci în vagon, apoi te înfășuri bine în tartan, îți pui paltonul căpătâi, te lungești pe canapeaua de catifea roșie sau în vagonul-pat, dormi ca acasă vreo nouă ceasuri și, la opt dimineața, te deștepți la Roman. Aici cafea cu lapte, cu un kipfel, două, și 17 ceasuri, minut cu minut, după ce ai plecat din București, te găsești transportat pe malul îmbalsamat al Bahluiului, în fosta capitală a fostului principat al Moldovei, unde ajungi dormit, mâncat și odihnit. Călătoria, mâncare cu bacșiș cu tot, te-a costat 80 de franci. Ei, vezi, acum 40 de ani nu era așa.

Îmi aduc aminte că odată plecam din București spre Moldova:

După mai multe vizite pe la vornicie, la postelnicie, la agie, la casa poștei, alergături cari au dăinuit vreo zece zile, într-o vineri, în sfârșit, pe la orele 3 d.a., trosc, pleosc, intră în curte opt cai cu doi surugii, precedați de un ceauș călare. Cât te ștergi la ochi înșirase caii, câte doi-doi la trăsură, un fel de brișcă ușoară, s-o duci cu un cal; într-o clipă eram la capul Podului Târgului de Afară, Bariera Moșilor de astăzi; chiuiau și plesneau surugii pe ulițele Bucureștiului de ridicau lumea în picioare, bărbați și femei alergau la uși și la ferestre ca să vadă cine trece.

La streajă, un fel de logofăt în scurteică lungă de pambriu verde se arată înaintea cailor.

– Ho, ho! și oprește trenul; cine sunteți dumneavoastră? mă întreabă, apropiindu-se cu șapca în mână de ușă trăsurei.

– Sunt cutare, îi răspund eu declinându-mi numele și pronumele.

Căpitanul de barieră scosese un petic de hârtie din buzunar și însemna cu creionul zisele mele, muind vârful creionului de plumb pe limbă la fiecare literă.

– Și unde mergeți dumneavoastră?

– La Iași.

– Să nu fie peste graniță?

– În Moldova.

– Dar pasaport aveți?

Scot pasaportul și i-l arăt; căpitanul mi-l ia din mână, se uită la dânsul, îl mai întoarce, șoptește ceva cu secretarul său, apoi intră amândoi în cancelarie, de unde ies după o jumătate de ceas cu pana după ureche și îndoind pasaportul pe cute mi-l înapoiază cu cuvintele:

– Să umbli sănătos, coconașule!

La barieră se isprăvise caldarâmul și o luam pe șleau cu roatele în noroi până la bucea, caii la pas și surugiii croindu-le cu bicele la dungi beșicate pe spinare.

După patru ore de răcnete și înjurături, cruci și răscruci, sfinți și evanghelii, pe la opt seara intram în curtea poștei de la Șindrilita; picioarele cailor pocneau de câte ori ieșeau din noroiul gros, cleios și adânc. Făcusem 16 kilometri.

Acolo, după ce m-am rugat și m-am certat vreo două ceasuri cu căpitanul de poște, cu căpităneasa și cu ceaușul, mi s-a dat de hatâr un surugiu cu șase cai în loc de opt scriși în podorojnă; și pe când se ridica luceafărul de ziuă eram la Movilița, altă poștă. Aici, refuz complet de a mă porni înainte, argumentul căpitanului era convingător.

– Cum să-ți dau cai, domnule, păcatele mele, că aștept din ceas în ceas să pice curierul rusesc de la Țarigrad; și cu omul împărătesc nu e de glumă, că-

i știu păpara!

Iată-mă dar oprit în drum, Domnul știe cât.

Căpitanul, om politicos, m-a poftit în odaia de mosafiri, să mă încălzesc și să mă odihnesc pân-or sosi cai din sus sau din jos.

Pe un pat-sofa, de la sobă până la fereastră, dormea de-a lungul căpităneasa cu un copil la sân, alături cu culcușul căpitanului, care, la strigătul de tenor al surugiului meu, sărise din plapomă, numai în papuci și în cămașă de borangic; picioare la picioare cu căpităneasa, dormeau sforăind doi bieți călători, cari, ca și mine, așteptau sosirea de cai. O căldură amestecată cu duhoarea de oameni adormiți de nu-ți puteai trage sufletul!

Sâmbătă seara ajungeam în Urziceni, capitala județului Ialomița, oraș înecat în mocirlă dintr-un capăt la altul.

Peste zi începuse un vânt rece și noroiul se învârtoșa, strângându-se de frig, încât încet-încet se făcuse tare ca fierul, formând o cale zdruncinată; roatele săreau din hop în hop, aruncându-mă la fiecare pas al cailor dintr-un colț într-altul al trăsurii. Până la jumătatea poștei Mărgineni am mers cum am mers, dar acolo, dând într-un văgaș adânc înghețat, m-am pomenit cu trăsura într-un peș, se rupsese osia și rămăsese în trei roate. Surugiii descălecară, se uitară, deteră fiecare trei fluiere de mirare, ceea ce însemna că era cazul grav; unul dehamă șăuașul și porni pe fugă spre poștă să caute ajutor.

Din ce în ce mai mult crivățul se întețea și frigul mă pătrundea; m-am strâns cât m-am strâns, dar dacă am văzut ș-am văzut, m-am dat jos, imitând pe surugiul care rămăsese cu mine, m-am adăpostit la spatele trăsurii, dând din mâini și din picioare; dar și așa n-a trecut mult și n-am mai putut juca, simțeam că amorțeam, mă apucase un fel de piroteală; atunci m-am hotărât să deham și eu pe celalalt șăuaș și am luat-o la fugă spre poștă, în voia lupilor cari începuse a urla. Pe la jumătatea

drumului venea rotarul poștei călare, aducând un drug de lemn la spinare, și despre ziuă intra și trăsura mea în poștă. Am petrecut ziua de duminecă în fabricarea osiei și seara porneam spre Focșani, oraș a două principate, capitala a două județe, a Slam-Râmnicului pentru Muntenia și a Putnei pentru Moldova.

Luni pe la amiazi, pe când eram în ulița mare în mijlocul târgului, îmi iese înainte un impiegat cu guler roșu și cu spangă, face semn surugiilor să oprească, se apropie de mine cu un aer maiestuos și începe cu:

– De unde vii? Unde te duci? Cum te cheamă? Ce ești? Îi răspund:

– Viu de la București și mă duc la Iași.

– Unde ți-i pasaportul?

Îl caut și i-l dau.

Impiegatul autorității moldovene îl întoarce, îl observă, uitându-se când la mine, când la caracteristicele însemnate într-însul, comparându-le din ochi. Se sfătuiește câtva cu colegul său de pe țărmul muntenesc și mă întreabă unde trag, ca să-mi aducă pasaportul la gazdă. În zadar protestez, cerând să mi-l dea îndată ca să-mi pot urma drumul, mi se răspunde că nu se poate până ce nu l-o viza ispravnicul, și, fără mai multă vorbă, adresându-se către surugiul dinainte, îi zice:

– Du-l, mă, la han la 'Petrea Bacalu'.

'Petrea Bacalu' era pe atunci numele de modă al otelurilor din Moldova, cum am zice astăzi 'Grand Hotel', fie cât de mic. Acest nume fusese ilustrat de bogatul Petre Bacalu din Iași, un văr al vestitului Hagi Petcu Pristanda.

De-abia scăpasem de întrebările păzitorului graniței, când trei pași mai înainte cad în investigațiunea unui alt funcționar; acesta era omul otcupciului, care după ce mă întrebă dacă am ceva marfă sau ceva haine nouă, începe a-mi scotoci prin trăsură și prin geamantan. Era considerat ca mare pagubă pentru fericirea Moldovei sau pentru

a Munteniei dacă o bucată de caşcaval, de postav sau vreo sticlă de rachiu ar fi trecut nevămuită dintr-o parte într-alta peste şanţul care despărţea Principatele. Aş întreba pe protecţioniştii sau pe partizanii sistemului vamal dacă, prin faptul că a pierit bariera de pe acel canal, stabilindu-se liberul schimb dintr-o parte într-alta, România a păgubit ceva şi dacă nu este mai bine astăzi decât atunci.

Peste şase ceasuri isprăvisem, se îndeplinise formalităţile prescrise de legi şi regulamente, un slujitor îmi adusese pasaportul cu iscălitura ispravnicului. Iordache Pruncu, chehaiaua, îmi adusese podorojna şi iată-mă iar pe drum, trăsnind şi plesnind.

Caii vestitului Privilegiu aveau privilegiul de a se hrăni cu răbdări prăjite, cum zicea surugiul, mâncare care-i făcea seci la pântece şi uşori la carne, te duceau într-o goană de la o poştă la alta, alergau cât puteau bietele dobitoace, negreşit cu speranţa, totdeauna înşelată, că dincolo vor căpăta câteva dramuri de ovăz. M-au dus de la Focşani la Iaşi ca vântul. Zăpada acoperise grunzii, pusesem trăsura pe tălpi de sanie şi alunecam ca năluca pe şesul alb.

A cincea zi după plecarea mea din Bucureşti, priveam de la Răpedea încântătorul tablou ce se dezvăluie dinaintea ochilor la apărarea Iaşului. Şi mă coboram la otelul de 'Petersburg', în casele lui beizadea Petrache Mavrogheni din uliţă.

Suflam în nişte lemne ude să aprind niţel foc în sobă, când aud un glas zicând frumoasa romanţă irlandeză:

Late rose of summer

acompaniată de o harpă măiastră. Era frumoasa şi graţioasa cântăreaţă engleză d-ra Bishop şi marele harpist Boza; repetau concertul ce se găteau să dea a doua zi în salonul generalului Tudoraş Balş.

Călătoria de la Bucureşti la Iaşi mă costase 800

de lei vechi, aproape 300 de franci, afară de cele cinci zile de osteneală, de suferințe și de necazuri.

Căutam să mă mut de la otel, când bunul și ospătosul meu amic căpitanul Alcaz a venit și m-a luat la dânsul.

În casa unde ședea, în stradă, sala despărțea două apartamente: la dreapta locuia Nicolae Docan cu vărul său Alecu Cuza, fostul domn de la 1859 până la 1866, și cu Philadelph Conici; la stânga, în două camere și un salon, locuiam eu cu stăpânul apartamentului. Masa era în comun, într-o cameră pe galerie.

Am petrecut acolo mai o iarnă întreagă, până m-am mutat la tine. Avuseseși nenorocirea să pierzi pe iubita ta mamă, și tatăl tău era dus la Viena cu slujba domnească.

Grație vouă, amicilor mei din Paris, în puține zile eram cunoscut și bine primit în toate casele, cu o ospitalitate și o bunătate pe care n-oi uita-o niciodată.

Puțin după sosirea mea în Iași, am fost admis în audiență la Mihai-vodă Sturdza, prezentat de secretarul său, maiorul Kogălniceanu, și de adjutantul de serviciu, căpitanul Alcaz. După ce am răspuns respectuos la întrebările ce principele a binevoit a-mi adresa, i-am înmânat scrisoarea boierilor din București, scrisoare despre care ți-am vorbit într-una din scrisorile mele precedente. Pe când domnul citea, chipul i se lumina, figura lui, mai totdeauna posomorâtă, dobândise un zâmbet de satisfacțiune, luase o espresiune de blândeță. După ce a isprăvit citirea, a rămas câteva momente gânditor, cu ochii în jos, într-o stare de reflecțiune melancolică, apoi pune scrisoarea pe masă și, ridicând ochii asupra mea, îmi zise că era foarte măgulit de sentimentele de stimă și de încredere ce-i esprimau boierii munteni, dar că realizarea acelor dorinți era intempestivă. Lucrul nu era posibil în momentul de față pentru că împăratul nu permitea. Îi răspund că principiul era înscris în

Regulamentul organic și iau îndrăzneala a-i zice pe Audaces fortuna juvat, cuvinte la cari întâmpină că acel care răspunde înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor de soarta unui norod datorește să fie prudent.

După aceste puține cuvinte schimbă conversațiunea, întrebându-mă despre studiile ce făcusem la Paris, mi-a vorbit filozofie, literatură, estetică, m-a ținut mai mult de un ceas. Mihai Sturdza era, precum știi, un om plin de învățătură și se complăcea foarte mult în asemenea convorbiri.

Într-o vară ședeam la via lui Stratulat de la Socola, aproape de frumoasa vilă a lui vodă. Într-o zi, ducându-mă la măria-sa cu hârtii de serviciu, îmi zise:

– Am auzit că-mi ești vecin, cine-ți poartă de grije acolo, cine-ți face prânzul?

Eu îi răspund:

– Nimeni, măria-ta.

– Și ce? Trăiești fără a mânca?

– Nu, măria-ta, mănânc, dar nu prânzesc.

– Va să zică, faci deosebire între a mânca și a prânzi. Ei bine, eu prânzesc, vino să mănânci la mine în toate zilele.

Doamna și beizadelele erau duși în străinătate, și vodă era singur la Socola numai cu vărul său, generalul Alexandru Sturdza, mult învățatul teolog, care venise să petreacă câteva săptămâni la Socola. La masă erau numai ei doi, eu și iubitul nostru amic, plăcutul colonel Guluță Leon.

În toate zilele după masă treceam în salonul cel mare, unde vodă, fumând din ciubuc, conversam și discutam ceasuri întregi literatură, artă și științe, ba uneori și politică, până ce venea logofătul cel mare Niculae Canta sau Ștefănică Catargiu cu anaforale de întărit.

Mihai Sturdza avea dreptate a crede că timpul unirii Principatelor nu sosise, dacă judecăm după stăruința și după mijloacele de tot felul puse în joc

la 1842 de consulul general Dașcoff, ca să scoată pe Câmpineanu din lista candidaților și să facă să scuzeze alegerea lui Gheorghe Bibescu, căruia-i lipsea și etatea de 40 de ani, și însușirea de nepot sau fiu de fiu de boier, condițiuni cerute de Regulament pentru a putea fi ales domn.

Așteptam deschiderea navigațiunii Dunării în sus sau în jos. Gândurile-mi erau împărțite: să mă duc în Sicilia, unde un camarad al meu, Villeroz, se afla în capul unei esploatări de sulfur, care-mi scria că putea să-mi procure o pozițiune bine plătită, sau să mă întorc în Franța, unde eram sigur de protecțiunea lui Elie de Beaumont, lui Berthier și a lui Dafiemoz, profesorii mei de la școala de mine din Paris. Când într-o zi, aflându-mă la Iorgu Ghica cel bătrân de la deal, am fost prezentat lui beizadea Niculache Suțu, unul din boierii cei mai învățați, atunci postelnic și efor al școalelor. El petrecuse mai mulți ani în București pe la 1818 și 1821, pe când tatăl său, Alecu-vodă Suțu, domnise în Țara Românească. Cunoscuse pe toată lumea bucureșteană de pe atunci; a stat mai mult de vorbă cu mine, întrebându-mă de unul și de altul, m-a întrebat despre scopurile ce aveam și m-a sfătuit să primesc a rămânea în Moldova, oferindu-mi o catedră în Academia Mihăileană, și iată-mă așezat înaintea unei table cu creionul de cretă în mână, arătând tinerilor, dimineața, proprietățile cercului, ale elipsei, ale parabolei și ale iperbolei și, după amiazi, vorbindu-le despre formațiunile munților ș-a straturilor pământului.

Grei, dar plăcuți ani am petrecut noi împreună; mult am luptat noi, tinerii de pe atunci, cu prejudețele și cu obiceiurile cele rele, mult am apropiat noi clasele între dânsele; multe idei greșite de ale bătrânilor și de ale boierilor am spulberat și multe idei moderne am implântat în spirite; multă rugină am curățit de pe mulți. Am făcut-o, respectând credințele fiecăruia, cinstind perii cei albi, lăudând și admirând fapta bună, ori

de unde venea, și venerând pe acei cari iubeau țara și dreptatea.

Lucram și luptam nu împins de setea de posturi bine plătite sau de dorința de ranguri pe scara arhontologiei, dar numai de dorința de a dezvolta în spirite și în inimi sentimentul binelui, al frumosului și iubirea de țară. În bani eram plătiți cum da Dumnezeu; eu, pentru două lecții pe zi, adică 24 de ceasuri de catedră pe săptămână, primeam 300 de lei vechi, 8 galbeni, ceva ca un franc pe lecțiune; dar eram bine răsplătit prin satisfacțiunea ce simțeam văzând pe toată ziua cum se lărgea cercul ideilor celor bune. Lucram fiecare cu cuvântul și cu condeiul, după puterile mijloacelor noastre, la dezvoltarea naționalității române. Și știi că lucru nu era lesne într-un timp pe când chiar cea mai mică aluziune era pedepsită cu închisoare și cu esil.

Ca să aibă urmașii noștri o idee despre libertatea cugetării de atunci, le voi spune că marele nostru poet Alexandrescu fusese închis la agie la București, fiindcă consulul general Ritof descoperise că în fabula Lebăda și puii corbului, prin vulpe poetul voise să înțeleagă pe Rusia, prin puii corbului pe noi, românii, pe cari vulpea voia să-i amăgească, și prin lebăda pe Franța, care voia să ne scape din labele Rusiei.

Un profesor din Academia Mihăileană, Lăzărescu, era destituit pe spusa unui călugăr muscal din Mănăstirea Neamțului, care raportase consulatului rusesc că, ascultând la o fereastră, auzise pe acest profesor enunțând idei liberale. Consulul Kotzebue ceruse destituirea lui, și nici Ministrul Instrucțiunei Publice, Alecu Balș, nici vodă nu îndrăzneau să-l scape.

Cuvântul progres era proscris. Vestitul cenzor Florescu s-a spăriat și s-a scandalizat când i-am dus no. 1 al revistei ce începusem cu tine, cu Kogălniceanu și cu C. Negruzzi, intitulată Propășirea, foaie științifică și literară; a șters cu

condeiul său cel aspru cuvântul din frunte, îndurându-se a lăsa numai foaie științifică și literară. Mult răsunet a avut acea publicațiune, deși fără titlu, până când foarfecele cenzorului au venit și i-au tăiat firul vieții.

Ți-aduci aminte de impresiunea ce a produs cetirea întăielor tale poezii, acasă la Alecu Balș Lungu, unde începusem a ne aduna în toată luna, ca să petrecem seara în convorbire și cetiri literare, serate la cari asistau mulți din boierii cei mari, între cari unul din cei mai regulați era Grigorie Ghica, fostul domn de la 1849 până în 1857.

Ți-aduci aminte cu câtă căldură și devotament am susținut candidatura la scaunul arhiepiscopal a episcopului de Roman, în contra starițului de Neamț, Neonil, care era patronat de consulul rusesc, și cum am convins pe toți boierii să voteze pentru Meletie, care era un bun român.

Ți-aduci aminte cu câtă energie am smuls din mânile poliției o damă care avusese imprudența de a profera într-o seară sub mască cuvinte cu aluziune politică, cum ne-am grupat toți tinerii într-o gândire, puind în capul nostru pe cavalerescul cneaz Gheorghe Cantacuzino, și cum am rezistat soldaților cari avea ordin să întrebuințeze baioneta în contra noastră. Parcă văz și acum pe regretatul nostru amic Alecu Moruz tăvălindu-se într-un terci de noroi cu trei soldați în brațe.

În Academia Mihăileană organizasem câteva cursuri libere. La interesantele lecții de istoria țării, ținute de Kogălniceanu, amfiteatrul era totdeauna plin, la cursul meu de economie politică începuse a veni mulți boieri și ascultau cu atențiune.

Noi tinerii, devenisem sâmburele împrejurul căruia se grupau ideile viitorului.

Eram susținuți în societate, în propaganda ce făceam în favorul ideilor liberale de Elena Negri, sora lui Costache Negri, de amica sa, frumoasa și grațioasa Emilia Reymon, de fiicele doamnei

Maria Rosnovanu, Catinca și Zoe Sturdza. Ideile egalitare și democratice începuse a se introduce chiar în saloanele elegante și aristocratice ale plăcutei și spirituoasei contese Elena Sturdza.

Cu câtă părere de rău am părăsit Iașul și m-am despărțit de voi, bunii mei amici; o datorie de familie sacră și dureroasă mă chema la București; tatăl meu căzuse greu bolnav.

Dascăli greci și dascăli români

Iubite amice,
Îți mai aduci aminte, amice, de:
...vremea cea frumosa.
Chind un dascalos grecos
Inarmat c-o varga grosa
Paradosa faneros
Aritmetichi
Ke gramatichi
Ke istorichi
Ap' edo'p echi?

Cu domniile fanarioților se întrodusese în țară o mulțime de dascaleci (loghiotati), ca institutori prin casele boierești. Ei învățau pe coconași să vorbească limba Fanarului cu vodă și cu marele postelnic, când s-or face mari.

N-am apucat pe dascălii cei ilustri: pe Lambru Fotiadi, pe Vardalah, pe Comita, cari purtau işlic și ceacșiri, dar am cunoscut pe vestitul Kirkireu de soioasă memorie, care crescuse pe banul Manolache Băleanu și l-a dădăcit până la moarte; am văzut pe elegantul Mitilineu, cu un ochi la făină și cu altul la slănină, cu pălăria în forma tingirii, largă în fund de două ori cât diametrul capului și pusă pe o ureche; el, după ce isprăvise pe Niculache și pe Ștefan Golescu, feciorii lui Dinicu Golescu, trecuse la Crețulești și la urma urmei se făcuse neguțitor de ciorbă, hrănind cu o deopotrivă îngrijire și stomacul, și spiritul tinerimii care îi încăpea în mână. Am cunoscut pe crudul Corița, care bătea pe verii mei de-i zvânta. Am parastisit pe Fiii lui Brutus cu epicul Aristia și am trăit un an întreg la Paris cu blajinul Likeardopolu, care cânta din Norma pe psaltichie.

De la zaveră ei lepădase lebadeaua și tombatera și se îmbrăcase nemțește; purtau mai toți frac cafeniu-deschis, cu coadele lungi până la glezne și bumbi de alamă, pantaloni verzi, strimți pe picior, jiletcă vărgată, cravată liliachie și guler scrobit băț, nalt peste urechi.

Metoda și programul lor de învățătură era același pentru toți. Începeau cu Eclogarion de la file Grigoire (amice Grigorie), un fel de crestomație ad usum Delphini (delfinul era amicul nostru Grigore Caracaș, în onoarea căruia un dascăl Crisorora scrisese acel op). Când ajungeai la scoarța din urmă a cărții, te trecea la Terpsitea, așa se numea gramatica compusă de prea învățatul dascăl Neofit Duca; îți da de citeai din Dialogurile morților lui Lucian și te punea la tecnologie. Dacă declinai bine numele și conjugai verbul, erai scăpat, dacă nu, tipto! Loghiotatul nu se turbura de înțelegeai sau nu, de știai cine era Caron, ce era Stixul și ce putere avea Joe. După trei sau patru ani ajungeai la Xenofon sau la Plutarh, cu care te deprindea la sintaxă; potriveai alți trei sau patru ani numele cu adiectivul, cu adverbul și cu pronumele; de le nimereai, bine, erai scăpat; de nu, tipto! ... Nici nu vrea să știe dacă înțelegeai copilăria lui Ciru, de cunoșteai sau nu locurile pe unde au trecut cei zece mii, sau să caute să te interesezi la viața lui Timoleon sau a lui Epaminonda; totul era tecnologia și sintaxa să-i fie cu bine și te trecea la poeți începând cu 'Minin aide, și în zece ani te da gata, telios. Fără noțiuni serioase de istorie, fără filozofie și fără elemente de matematică, te lua de mână și te ducea, într-o duminecă, la părinți, zicându-le cu îngâmfare:

'Băiatul a isprăvit cartea!'

Vestea se ducea din dascăl în dascăl, până la palat; și dacă erai de părinți bogați, vodă te îmbrăca cu caftan și te însura cu fie-sa, cu nepoată-sa ori cu vreo fată din casă, uitată de Dumnezeu. Când Dumitrache Buzoianu, fecior de boier bogat

din Buzău, a isprăvit cartea, Caragea l-a însurat cu vară-sa Sultănica, pe care ăi fi văzut-o și tu. Când Niculache Ghica a ieșit telios, vodă i-a dat pe nepoată-sa Smărăndița, fata domniței Nastasiicăi, și l-a făcut agă. Când tânărul Manolache Băleanu a fost dus la curte de Kirkireu, vodă Suțu i-a lăsat barbă și i-a dat de nevastă pe fiică-sa, domnița Catinca, înzestrând-o cu moșia orașului Târgoviștea. Vezi, atunci s-au sculat târgoviștenii cu mic, cu mare, ș-au venit la Divan la București cu rogojini aprinse în cap și cu jalba în proțap, s-au dus la biserică la Sfântul Niculae cel Sărac din strada Victoriei și după liturghie, ieșind în curtea bisericei toți cu făclii de ceară galbenă aprinse, le stingea într-un butoi cu smoală aprinsă, strigând:

'Afurisit să fie vornicul ... și așa să se topească casa lui!'

Se zice că ți se făcea părul măciucă. Vornicul pe care îl afurisea era boierul român care iscălise darea moșiei.

N-a trecut un an, și domnița, nevasta Băleanului, murea din facere. Vodă, tatăl ei, murea otrăvit de ai lui, și mai târziu casa boierului care a iscălit în adevăr că s-a stins.

De atunci a ieșit vorba 'gură de Târgoviște'.

De aceea moșie nimeni nu s-a putut apropia și a rămas și până în ziua de astăzi tot a orașului. Se zice însă că s-ar fi cam știrbit pe ici, pe colea în timpurile din urmă.

Pe când cu dascălii greci, ziua copiilor începea cu răsăritul soarelui și se isprăvea pe la două ore după apus. Dimineața, dulceață și cafea, la amiază, prânz țapăn cu ciorbă și cu rasol; după aceea, somn un ceas, două; după somn, iar dulceață și iar cafea, seara mâncare ș-apoi culcare. Ora cea mai așteptată de copii era somnul după amiazi, dacă grecul nu-ți încuia ușa ca să nu te poți duce să te joci în curte sau în grădină. Când te închidea, nu-ți rămânea altă scăpare decât de a prinde câteva muște, a le agăța bumbac netors și a le da drumul

să se ducă să mângâie nasul adormitului; grecul se deștepta furios și, ca să poată dormi în pace, îți deschidea ușa și te da afară din odaie; atâta pagubă! Pe seară te ducea la plimbare pe Dealul Mitropoliei, la grădina Breslei sau a lui Deșliu, unde se găsea cu alți greci. Apoi acolo să fi auzit novitale și mandate, strategii și filonichii; ai fi zis voinicii voinicilor; mâncau jăratic și beau flacări.

'Să fi fost eu în locul lui Botzari - zicea viteazul Coriță - nu atacam pe la aripa dreaptă, ci trăgeam drept în mijlocul ordiei și nu lăsam să scape nici picior de turc.'

Mintosul Mitilineu, ca insular ce era, cu conștiință despre ale mării, striga cât putea:

'De eram acolo, nu lăsam pe Miauli să dea drumul brulotului pe crivăț, așteptam austrul și ardeam toate corăbiile turcești. Auzi, să-i scape Căpitan-pașa!'

De câte ori îmi venea să le zic: 'Bre oameni buni, dacă sunteți așa de viteji, de ce nu vă duceți să vă bateți acolo și să mă lăsați pe mine în pace!?'

La ochii lor toți eroii acelei lupte gigantice - Botzari Colocotroni, Coletti, Miauli, Canari, Sahturi - erau numai greci, nu voiau să știe că sulioții, manioții, specioții și epiroții sunt mai toți arnăuți și români. De câtăva vreme venise un fel de sălbatec, care, când auzea că trata pe Botzari de grec, se înfuria, se răstea le ei strigând:

'Nu grec, arvanit bre!'

Acela venea de la bătălie.

Gheorghe Șerifu, așa era numele lui, fusese crescut de mic copil de Kiciu, tata lui Marcu Botzari, la Suli în munte. Deși Ali-pașa Tebedelen întrebuințase toate espedientele credincioșilor săi, Nuțu și doctorul Voia, cu ajutorul cărora curățise mulți bei feodali din Albania, musulmani și creștini, nu putuse însă nici să prinză, nici să biruie pe beiul de la Suli, pe Șoimul muntelui, și în fine, ca să trăiască frățește, fusese siliți să-și dea copiii amanet unul altuia. Kiciu Botzari dedese pașei pe

fiul său Marcu, copil de doisprezece ani. Șeriful, camaradul său, l-a întovărășit. După doi ani de răbdare, Marcu se scoală într-o noapte, deșteaptă pe Șeriful și-i zice:

'Gheorghe, hai să fugim!'

Cum au zis, au și făcut. Copiii pornesc peste zidurile și peste șanțurile Ianinei; dar, când să puie piciorul pe pământ liber, iată că-i ajung oamenii lui Tebedelen și-i duc peșcheș îndărăt la Ianina. Pe Marcu l-a cruțat pașa, că-i era frică de Kiciu, dar pe bietul Șeriful, după câteva bastoane, l-a ținut doi ani în fiare. Marc, cum a văzut pe camaradul său cu picioarele ușurate, iar a luat-o la picior și, cu toate descărcăturile de puști ale arnăuților lui Ali, a putut răzbi la Preveza. Șeriful a trăit de atunci tot pe lângă Marcu. La revoluția grecească l-a întovărășit în douăsprezece bătălii, până l-a scos mort în brațe din ordia turcească. Apoi, cu trei gloanțe în piept, s-a târât din vizunie în vizunie și, urmând după cer Calea-robilor, nimerise la Bălteni, lângă Ghergani. Acolo, cu câteva bucăți de pastramă, covrigi și trei-patru păpuși de smochine, ținea băcănie, care băcănie mai în urmă s-a făcut han și hanul s-a prefăcut în moșie cu casă mare boierească, în care a trăit ca un derebei până la anul 1874.

Casa era o adevărată fortăreață, și odaia lui, un arsenal; trei-patru șișanele totdeauna încărcate până la gură, săbii, iatagane, pistoale, suliți și topoare acopereau pereții de jur împrejurul icoanelor. Din pridvor la dreapta și la stânga porneau ponciș două meterezuri, prin zid, care duceau bătaia puștei drept deasupra ușei din capul scării. Nici cu tunul nu puteai răzbi la dânsul. Cea dintâi grijă a lui boier Gheorghe, dimineața, când se scula din așternut, era să-și ia pistoalele de supt căpătâi și să le bage în buzunar. Avea bani ascunși și se temea de hoți.

Într-o zi răsădea niște flori în grădină, când iată că intră doi inși care-l întreabă dacă avea să le dea

de lucru, zicând că sunt dulgheri. Pe când se tocmea cu dânșii pentru niște uluci, unul îi aruncă o legătură de gât și-l strânge. Până să scoată pistoalele din buzunar, era și trântit la pământ și luat pe sus. Curtea era înconjurată pe dinafară de douăzeci de oameni înarmați cu pușți; era Mihale Bonea, zece ani spaima a două județe. Sătenii din Bălteni sar cu toții, dar n-au arme, și hoții îi țin în respect, împușcând mereu din poartă și din pridvor. Nevasta primarului, o frumusețe de femeie, cade împușcată. Bietul bătrân, Șeriful, e dus în odaie și chinuit hoțește să mărturisească banii. Înecat în sânge, cade leșinat; hoții dărâmă sobele, găuresc pereții, găsesc cincisprezece mii de lei și se retrag în bună ordine.

Gheorghe Șeriful a zăcut după aceea vreo două luni și a murit tot în ziua când a fost împușcat Bonea la Obor.

Pe când cu dascălii greci, feciorii de boier învățau românește numai din întâmplare și pe apucate, și unii nu învățau nicidecum. Îmi plăcea să ascult pe logofătul Matache, seara, când citea Viețile sfinților sau faptele lui Alexandru Machedon, călare pe Ducipal, care s-a bătut cu Por-împărat și cu pasările cu ciocul de fier; deși nu înțelegeam bine povestirile lui Arghir cel frumos, dar l-am cetit de mai multe ori. Petrache Nănescu, un secretar al tată-meu, fost elev al lui Lazăr, numai în câteva seri mă învățase să scriu românește; citeam slova cea mai ciocoiască și scriam cu trei aruncături pe deasupra.

Mama Elenca Dudeasca, sora bunică-mea, văduva poetului Alecu Văcărescu și muma poetului Iancu Văcărescu, avea sipeturi pline cu sineturi; mă lua acasă de-i citeam, ceasuri întregi, anaforale de-ale divanurilor de cinci, divanurilor de șapte și de-ale veliților boieri; noroc că se mulțumea a le cunoaște numai de la deci în jos. După ce isprăveam, mă cinstea cu o dulceață și-mi da și o bucată de pastă de gutui învălită în hârtie;

iar eu îi sărutam mâna. Nu lipsea niciodată a-mi zice:

'Vino să te sărut, evghenisul mameiu, că eu, când mă gândesc la evghenia familiei noastre, uite, îmi vine amețeală. Noi cu toți boierii cei mari suntem rudă, și cu Cândeștii, și cu Bărcănești, și cu Câmpinenii, și cu Filipeștii, și cu Cantimireștii, și chiar cu Maria Tereza'.

Apoi începea să-mi povestească cum ne-am încuscrit și ne-am rudit cu fiecare din casele boierești; îmi spunea cum Cândescu și Dudescu erau nemeși, Graf Boier și Graf Kendefy; cum Văcărești se trăgeau din Făgărești din Făgărași, neam cu Radu Negru, după frate-său banul Craiovescu; cum o Dudească se măritase cu un Cantemir etc.; uita să-mi spuie de unde și până unde era rudă cu Maria Tereza; și, dacă o întrebam, îmi răspundea:

'Vezi, aci nu prea știu bine cum vine spița neamului, dar știu de bună seamă că ne rudim'.

Îmi plăcea cu deosebire să aud pe Iancu Văcărescu când venea la noi și recita Păstorul întristat, Ceasornicul îndreptat, Oda la marca țării... Mai în urmă, Eliad îmi da lecții de gramatica română și învățam pe dinafară traducerile din meditațiunile lui Lamartine. Pe la 1830 Vaillant deschisese școală lângă Stavropoleos, și toți feciorii de boieri - Filipeștii, Grădișteni, Bălăceni, Ghici, Rosetti, Budișteni, Golești - părăseau dascălii greci și alergau la școala franțuzească.

Tranziținea de la școala grecească la cea franțuzească și la cea românească începuse de mult încă, din timpul Revoluției franceze, la Laurençon, Ricordon, Colçon, Mondoville etc., toți conți și marchizi emigrați, transformați în dascăli. Pe la anul 1806, când au venit muscalii, mai mulți tineri și mai multe fete de boieri vorbeau franțuzește.

Cu Lazăr, cu domnia lui Grigore Ghica, cu Efrosin Poteca, cu Costache Moroi, Simion

Marcovici, Petrache Poenaru, școala românească și-a luat avântul. Școlile străine ale lui Lambru, Vardalah și Vaillant s-au prefăcut în școli naționale sistematice, cu sute de profesori de istorie, de filozofie, de matematici, de limbi străine vii și moarte. Gimnazii, licee, colegii, facultăți de litere, de științe, de drept, de medicină, nimica nu ne lipsește, și cu toate acestea nu se văd răsărind luceferi pe orizontul literelor, însă posderie de advocați și jurnaliști; o ceată care de mai mult de douăzeci de ani se tămâie unii pe alții cu cuvintele:

'Hoților! Tâlharilor și trădătorilor! nu voi, ci noi am făcut îndoita domnie, Unirea Principatelor, domnul străin, constituțiunea, armata, independența, finanțele, regatul etc.'.

Și ceilalți răspund cu aceleași vorbe frumoase:

'Ba nu voi, ci noi!'

Ș-o duc hojma, fără a li se urî. Unii s-au exaltat într-atâta, încât cred sincer ceea ce zic și ceea ce scriu. Sunt convinși că fără ei n-ar fi existat România și că, dacă ar lipsi ei, țara s-ar cufunda.

Odată mă duc să văd pe unul dintr-acești exaltați. Era bolnav, îl prindea niște friguri rele; îmi zice:

'Uite, mi-e rău de tot, o să mor; nu doar că mi-e frică de moarte, știi câte gloanțe am în trup; moartea am văzut-o de multe ori în față și sunt obicinuit cu dânsa, dar mă gândesc că de-oi muri se prăpădește țara!'

Într-o zi mă întorceam de la Cameră și întâlnesc pe un venerabil bătrân străin, căruia tocmai în ziua aceea i se votase o pensie viageră de o mie de lei vechi pe lună, pentru sentimentele lui filo-române; credeam că-i fac plăcere dându-i o veste plăcută. Când, ce să mă pomenesc! că se întoarce furios la mine, zicându-mi:

'Ce? Atâta au făcut americanii pentru La Fayette? Și cum se poate compara ceea ce a făcut La Fayette pentru America cu ceea ce am făcut eu pentru România?'

Un turist ne spune în cartea sa că mare noroc a căzut pe România cu venirea d-lui X..., francez venit acum câțiva ani în urma împrăștierii Comunei din Paris, care, zice el, a înzestrat limba română cu gramatică și cu dicționar și cu fel de fel de cărți științifice și literare'.

Un bacalaureat scrie într-o gazetă două-trei rânduri, într-o limbă ca vai de ea, și îndată-l vezi că se esaltează până a se crede reformator, creator și salvator.

Nu se poate tăgădui că școlile noastre, afară de Facultatea de drept și de medicină, au dat slabe rezultate până acum. Tinerii care dobândesc bacalaureatul la noi nu se pot compara nici în limbile vechi, nici în istorie, nici în filozofie, nici în științe cu cei care ies din colegiile Franței, Germaniei, Italiei, Belgiei sau Elveției; învățătura noastră gimnazială nu este destul de serioasă, profesorii nu sunt destul de exigenți, nici destul de riguroși la esamene; gradul universitar se acordă prea lesne și a devenit accesibil inteligențelor celor mai mediocre. Lipsa de seriozitate în învățătura umanitară face ca părinții care au mijloace să-și trimită copiii lor în școlile străine; astăzi avem numai în Paris peste o mie de tineri la școli. În loc de-a încuraja inteligențele slabe, ar fi mult mai bine a deturna curentul și a împinge tinerimea și spre meșteșuguri și meserii, și a pune astfel inteligențele mediocre în stare de a deveni producătoare în loc de a fi sterile și de multe ori pernicioase prin pretențiunile și exigențele lor. A face oameni învățați este un bine, a face numai advocați și jurnaliști este un rău.

Aud zicându-mi-se că un asemenea sistem ar fi o tendință a împiedica pe fiii poporului de a putea să aspire la pozițiunile cele înalte ale societății, făcându-le accesibile numai acelor cari au mijloace de-a sacrifica zecimi de ani la studii. Nu! Inteligențele alese nu se opresc dinaintea nici unui obstacol; ar fi fatal să nu avem dulgheri, tâmplari,

zidari, croitori, cizmari și să avem numai oameni stropiți cu literatură și cu filozofie; am ajunge la agoraua Atenei și în curând Filip ar fi în cetate. Dacă oamenii învățați sunt folositori, cei meșteri sunt indispensabili.

Ceea ce cred eu că ar conveni României și fiilor ei ar fi ca învățătura clasică și științifică să devie serioasă, nu numai o spoială; iar acelor cari nu sunt destul de bine înzestrați, ca să poată deveni adepții literaturii și ai științei, să li se deschidă școli în cari învățătura să meargă mână în mână cu atelierul. Să se înființeze în fiecare oraș trei, patru, zece, douăzeci de ateliere, în cari copiii să învețe meseria la care se destină și totodată să aibă trei sau patru lecții scurte pe fiecare zi, în cari să poată dobândi cunoștințe de religie, de limba națională, de istoria țării, de calcul, de geometrie și desemn aplicabil la meseria lui. Acolo unde s-au înființat asemenea școli cu numele de half-time au dat rezultatele cele mai norocite, rezultate neașteptate. Meseria n-a oprit geniul lui Franklin, lui Edison și lui Watt de a se arăta, pentru că geniul pătrunde orice îmbulzeală socială, cum pătrunde un vulcan coaja pământului și iese la iveală. Tânărul din atelier, când ar simți că are dispoziții literare sau științifice serioase, lesne ar găsi drumul colegiului și al facultății.

Strigăm cu toții industrie; dar pare că am crede că s-ar putea înființa industrie fără meșteri și că s-ar putea produce fără producători. Un singur ram de producțiune, pictura, dă Parisului patruzeci de milioane pe an; micile orașe ale Belgiei, Valenciena, Malina, Bruxela, trag câte zece milioane pe an de pe dantele. Dar nici tablourile nu se fac fără pictori, nici dantelele fără mâini dibace. Geneva trăiește în mare parte din ceasornicărie, și cu toate acestea nici de Saussure, nici de Candolle, nici de Jussieu, nici Lavater n-au fost opriți de a deveni niște lumini ale științei.

Tunsu și Jianu

Iubite amice,

Uitatu-te-ai vrodată printr-un ochean de inginer? Să vezi cum într-însul toate se arată întoarse cu susul în jos. Odată îmi aduc aminte că ridicam planul unui petic de moșie; o fetiță lăsase secera și venise lângă planșetă; se uita la mine, parcă mi-ar fi zis: 'Lasă-mă să mă uit și eu o dată, domnișorule'. I-am înțeles pofta, i-am îndreptat ocheanul spre un cioban, în depărtare, care ședea în mijlocul oilor cu piciorul încrucișat, rezemat în măciucă; îl potrivii bine și poftii pe fată să se uite. Ea își astupă un ochi cu mâna și pune pe celalalt la sticlă, se uită, ș-odată strigă:

'Aoleo! A întors pe Niță cu gaibele în sus!'

De atunci, ori de câte ori îndreptam ocheanul spre tânăra fată, ea își strângea rochia cu amândouă mâinile.

Iată efectul ce-mi fac mie unii oameni când îi privesc prin considerația de care se bucură în societate, pe când îi știam și-i știu că nu sunt și n-au fost decât niște pigmei; ne-am pomenit cu dânșii oameni mari, ilustrațiuni fără știrea lor și a lui Dumnezeu, pe când alții, de cari nici nu se pomenește, ar avea poate statui și epitafe, dac-ar fi o dreptate în lumea aceasta.

Istorioara ce voi să-ți povestesc este un esemplu de felul cum se scrie istoria. De-o fi pentru cineva o decepțiune, îmi pare rău, dar cum zice povestea vorbei latine:

'Amicus Plato, sed magis amica veritas.'

Muscalii adusese ciuma în țară de peste Dunăre. Maidanele Bucureștilor gemeau de soldați cari zăceau cu sutele în ploaie și în frig, ghemuiți în noroi, înveliți în mantale transparente de vechitură și de gloanțe turcești. Era oprit de a se vorbi de năprasnica boală, nici măcar de a-i pomeni numele, sub pedeapsa pazarnicului.

Pazarnicul era un fel de ovrei muscălit, cinovnic de cei citirnatit-clas; bătrân, scurt și slab, obrazul numai mustăți și favorite dese, albe și zbârlite, printre care se zăreau numai vârful nasului, ca o cireașă vânătă, și un gol în bărbie, răsătură ca de o carboavă. Din desișul sprâncenelor luceau doi ochi galbeni-căprii, ca de pisică sălbatecă.

Întâiași dată când am văzut o hienă la Schönbrunn am strigat:

'Mamă! Uite pazarnicul!'

El purta surtuc verde cu guler roșu, nasturi cu pajură, pantaloni largi cu piele, șapcă de mușama, spangă și un gârbaci cu care necontenit bătea. Călare pe un cal mic, vânăt și urmat de trei cazaci cu sulițele întinse, cutriera târgul zi și noapte. Era spaima orășenilor; când se iea într-un colț de uliță, bărbați, femei și copii fugeau, făcându-și cruce ca de Ucigă-l toaca.

Una din operațiunile pentru care părea că avea o deosebită plecare și pe care am văzut practicând-o în mai multe rânduri, cu un deplin succes, era de a porunci cazacilor să scoață nădragii bieților negustori și de a-i pune goi pe vine în piramidele de noroi, grămădite morman pe lângă ușile prăvăliilor. Acea baie de șezut dura când mai mult, când mai puțin, după împregiurări; totdeauna însă până ce-i abătea să cadă pe o altă victimă. Tratamentul se termina cu trei patru gârbace peste pielea goală și cu câte un Sukensen, adică pui de câne.

În toată dimineața, câteva sute de cară, aduse cu biciul de prin sate, pline cu cosciuge de la fabrica lui Buhuricul, ocolea toate maidanele și aduna pe

morți, printre cari se strecura adesea și câte unul sau doi vii.

Doftorii de pe atunci, niște doftorași nemți, ovrei sau greci: Mesici, Bubuki, Grunau, Sporer, Esarcu, Gusti etc. erau porunciți să nu cumva să spuie cuiva sau undeva că boala de care mureau cu sutele era ciumă, ci să zică că era așa ceva, ca un fel de dalac amestecat cu bubă, cu fierbințeală și cu moarte. Polițaiul Ieremia Pavlovici Bârzof îi îmbrăcase în mușama și le prescrisese să se frece la nas și pe mâini cu usturoi și cu ladin. Era oprit d-a ține porțile închise, de-a arde gunoiul în curte, sau de a lua vreo altă măsură profilactică, ca să nu se sperie orașul.

Acei din locuitori cari aveau moșii sau rude la țară părăsise capitala, iar ceialalți se lăsau să moară cu miile, nespovediți și negrijiți, și se îngropau fără preot.

Noi fugisem cu toată familia la țară.

Ți-aduci tu aminte de un stejar stufos din grădină? Lângă tulpina acelui arbore așezasem sofrageria.

Într-o seară, pe când eram la cină cu două lumânări de său în sfeșnice de tinichea, cu băsici de sticlă, Marin isprăvnicelul s-apropie încetișor de tata și, cu un glas jumătate sfios, jumătate hotărât, îi zise:

'Cocoane, cocoane! te cheamă un om la portiță lângă gard, zice că are să-ți spuie o vorbă'.

Tata, fără să pară câtuși de puțin atins de o invitațiune așa de poruncitoare, lasă furculița în friptură, pune șervetul pe masă și se îndreptează către locul arătat, unde se auzeau șoapte de mai multe guri.

Scurt și coprinzător.

'Cocoane Tache - i-a zis omul cu vorba Ă nu mai mânca seara acolo, că ni-e drumul uneori pe aici și văzându-te la masă le faci poftă băieților. Că de! ... oameni sunt și ei, râvnesc. Să nu mă pomenesc odată că face unul vreo boroboață.'

Trecătorul era fiorosul Tunsu, fost paracliser și țârcovnic și candidat de diacon. Nu era săptămână lăsată de la Dumnezeu să nu se audă câte o vitejie, două de ale lui, a la Fra Diavolo. Cu vreo zece zile înainte, călcase la moșie la Cocoșul pe vornicul Tache Rallet, vecinul și vărul nostru; îi luase șaluri, scule, argintărie, tot. Îl lăsase pe dânsul și pe cocoană numai în cămașe.

Pas de nu asculta, dacă poți, de poveștile amicale ale unui astfel de binevoitor.

Tata, cum se întoarse, porunci să stingă lumânările și să ridice masa de acolo. A doua zi până-n ziuă un dulgher cu câteva scânduri de brad improviza un fel de pavilion rotund după modelul templului Vestei de pe malul Tibrului, cu singura deosebire că avea numai o fereastră spre apus, ca să nu se vază lumina de la drum și să nu inducă pe băieți în ispită; numai așa am putut urma a ne folosi de umbra și de răcoarea bătrânului stejar.

Eram încă sub impresiunea poveștelor banditului, când într-o zi intră în curte o căruță cu patru cai și trage la grajd. Tată-meu trimite să întrebe cine a venit; feciorul se întoarce fuga, spăriat.

'Cocoane, Jianu!'

Mama și noi, copiii, îngălbenisem, iar tata, uitându-se zâmbind către fecior, îi zice:

– Du-te de-i spune să poftească, că chiar acum ne-am pus la masă.

Prin grădină se vedea venind un om scurt, îndesat, rumen la față, ras și cu mustața deasă și scurtă; îmbrăcămintea lui: dulamă, pantaloni și scurteică, pe cap șapcă peste fes, la brâu pistoale și un cuțit cu plăsele de os, și pușcă în cumpănă în mâna dreaptă.

Tata îl primește vesel și prietenește, dându-i mâna să i-o sărute.

– Ce mai faci, Iancule? Bine-ai venit! Șezi de mănâncă. Bre! să-i aducă ciorbă; vezi să fie caldă.

Când am auzit zicându-i și Iancule, mi-am zis:

Nu mai încape îndoială, el e! Mi-a venit în minte cântecul:

Iancule, Jianule!
Îți e murgul cam nebun.
Trece Oltul ca pe drum.

Cum să ședem la masă cu un hoț de codru și să ciocnim cu el pahare de pelin? Tot îmi părea că-l auzeam zicând:

Ține, gazdă, nu mă da,
Că ți-oi face-o malotea
Cu samurul cât palma.

Polcovnicul Ioniță, cum l-a văzut de departe, a dat fuga la cornu de vânătoare: câinii alergau din toate părțile chelălăind, cu botul plin de mămăligă. Într-o clipă, Braica, Dudaș, Țica și Neamțul săreau și jucau cu bucurie împrejurul cornului de vânătoare.

– Auzi, Iancule, nici să îmbucăm nu ne lasă polcovnicul; cum te-a zărit, numaidecât, hai la vânătoare!

– Bine face, că e târziu, de-abia o să avem vreme până diseară să întoarcem doi-trei vătui.

Se sculară de la masă, sorbiră din cafea, traseră de două-trei ori din ciubuc. Pletea, Manta, Șuță, Dobre puneau lânțugurile de gâtul copoilor, câte doi-doi, și pornea fiecare cu părechea lui.

Tata da ordine și instrucțiuni pe a doua zi, căci asta era numai un preludiu de vânătoare.

– Maneo, mâne în zori să fii aici cu cojeștenii, și vezi dacă cumva vărul Costache o fi la Cornești, spune-i să ne găsească mâne pe Crevedia, doar om încolți lupoaicele cele fătate.

Când răsărea luna, de era două ceasuri pân-a se crăpa de ziuă, curtea era plină de vânători de prin cătunele vecine.

Polcovnicul Ioniță, în mijlocul lor, cu o ladă plină de cutii dinainte, le împărțea iarbă și alice, câte patru umpluturi de pușcă, desemnând fiecăruia locul unde să se ție, când să dea gură și încotro s-o apuce.

– Voi, săbiești enilor, să vă țineți la mărul roșu. Tu, Dobre, să-mi pui pe colăceni pe Baranga, și pe gămănești eni să mi-i așezi cu cojăștenii la lacurile din Mariuța; Pletea să se ducă să caute la Boloboace; să nu cumva să vă aud gura, că vă ia dracul! Țineți cânii legați lângă voi. Manto, când îi simți că a sărit lupoaica, dă drumul lui Samson, că ala, când o da de urma ei o dată, n-o mai slăbește; lăsați pe Ovreica acasă, că minte și ne înșală. Na și ție, băiețică, zicea unui bătrân bondoc, vârsându-i iarbă în corn și alice în basma. Vezi să mă dai iar de rușine ca mai dăunăzi, de-ai lăsat bunătatea de lup să treacă pe lângă tine și să se ducă sănătos.

– Daî lasă, zău, cucoane Ioniță, nu mai zice, că ți-am adus alaltăieri doi lupi în loc de unul. De necaz m-am dus de am stat trei nopți la pândă lângă scorbura fagului celui mare; i-am adus pe amândoi la spinare tocmai de la ogrăzile ciobanului. Uite atunci parc-a fost un făcut. Când era să treacă spurcăciunea, îmi răzemasem pușca de un copac și scăpăram să-mi aprind luleaua, și până să-i iau de veste, s-a făcut nevăzut prin hățiș, parcă avea tichiuța dracului în cap.

Seara, în aprinsul lumânărilor, un car plin cu lupi tineri și bătrâni, cu vulpi și cu iepuri venea cu vânătorii după dânsul. În mijlocul curții, jupâneasa Ilinca așezase de cu ziuă o bute cu vin, împrejurul căreia aprinsese patru butoaie cu câlți muieți în păcură; zece fete, fiecare la vatra ei, unde se frigeau berbeci și se fierbeau mămăligi, un țigan zicea din gură și din cobză istoria lui Alimoș.

Pletea și cu Manta descărcau căruța cu vânat.

Pusese pe bute un pat de mărăcini, pe care așezase iepurii cu botul și cu urechile afară și cu picioarele la centru; la patru colțuri ale bazei

ieșeau de un cot coadele bine îmblănite a patru vulpi legate împreună de gât, de un par înfipt în mijlocul grămezii de iepuri și ținute în picioare pe par, deasupra capetelor vulpilor. Pe o mescioară rotundă ședeau în patru picioare cinci pui de lup cu gurile căscate către vânători, și deasupra lor, două lupoaice năprasnice, legate spate la spate de parul înfipt în masă; forma astfel un fel de monument cinegetic, cam în forma fântânilor moderne adoptate în capitalele țărilor civilizate.

Chelăreasa umplea oale cu vin din bute și fetele ajutoare cinsteau pe vânători, dându-le împreună cu oala de vin și câte un hartan de friptură, o bucată de pastramă, un codru de mămăligă tăiată cu sfoară ș-o vorbă bună.

– Căutat-o-ai în pântece, nea Gheorghe, să vezi dacă nu cumva are pe văcșoara noastră? Azi e o săptămână de când ne-a mâncat-o din coșar.

– Bea, Gămănescule, că o să-mi dea mie coconul vulpea cea împușcată de tine, să-mi fac de iarnă o scurteică cu care o să-ți joc la nuntă, că văd eu că de câșlegi îți pui pirostriile în cap.

– Ție, Comane, mi-a zis jupâneasa să-ți mai dau o oală, că tu ai dat întâi în lupoaica cea mare, care i-a mâncat scroafa cu purcei cu tot; i-a luat-o chiar din bătătură.

– De ce n-ai împușcat bine puiul de lup, măi Sgaberciu, și l-ai trântit viu în căruță, de era să rupă mâna, cu colții, lui nea Dumitru Ciuruian? Ia uite, colți ca niște brice!

Patru zile, cât a șezut Jianul, a fost numai veselie și petrecere; toată noaptea cântau lăutarii, și fetele întindeau hora și bătuta cu flăcăii.

Mă obicinuisem să mă uit la dânsul fără să-mi fie frică, ba încă aveam și un fel de respect de când îl văzusem nimerind cu glontele, de trei ori de-a rândul, în piatra din marginea pădurii, care de-abia se vedea din foișor; și de când sărise peste șanțul din coada elești eului mai bine decât caii de la ipodrom. Oricum, însă, când mă uitam în ochii lui,

tot îmi părea că avea în mâni tigaia cu ceară fiartă, cu care făcea pe ciocoi și pe negustori să-i spuie unde aveau bani ascunși.

Dar apoi iar îmi ziceam: 'Cum se poate, tata să fie prieten cu unul:

Din cei cu pușca lungă,
Care dau chioriș la pungă.
Feciori de lele nebună
Care noaptea-n frunză sună?'

Iancu Jianu era de peste Olt, din județul Romanați, de pe valea Tasluiului. El a lăsat un nume de haiduc, dar nici n-a fost, nici gând n-a avut să se facă vreodată hoț de codru. Însă o poveste, dacă ajunge a deveni legendă, adevărul n-o mai poate scoate din capul poporului.

Tată-său, boier de țară, își crescuse băiatul la moșie, fără carte grecească și fără ambițiunea de-a-l face un concurent feciorilor de boieri mari la isprăvnicii și la divanuri. Îl obicinuise lângă pluguri, cu cai și cu pușca; vara la munca câmpului, iarna la urși și la capre negre; ajunsese de o dibăcie vestită în călărie și în vânătoare; încăleca fără a pune piciorul în scară, nici mâna pe coama calului și băga glonțul prin verigă de inel.

Se îndrăgise cu o fată de țăran și vrea s-o ia de nevastă. Jianul bătrânul, deși habar n-avea el era strănepot al lui Cesianus, secretarul lui Traian, văr cu Salust și mai în urmă proconsul în Dacia; deși nu se potrivea cu banii Filipești, cu vornicii Crețulești și cu logofeții Bărcănești, dar purta ceacșiri roșii cu meși galbeni și işlic cu perna verde, în patru colțuri. Boierul, tot boier! Cum să lase pe fiul său să ia o mojică, să se încuscrească el cu un clăcaș. Văzând că se îngroașă gluma și că dragostea se întețea, a hotărât să-și ducă băiatul la Caracal. Tânărul, a doua zi după ce a ajuns în oraș, a încălecat pe murgul, și fuga înapoi; tată-său iar l-a luat, el iar a fugit; l-a închis în casă, el a sărit pe

fereastră; l-a închis în pivniță, el a spart ușa. Tată-său, dac-a văzut și-a văzut că nu-i vine de hac, s-a adresat la stăpânire, cerând să-l surghiunească. Caimacamul a și poruncit ispravnicului să-l închidă la Strehaia; băiatul, țeapăn, a trântit slujitorii și egumenul și a scăpat; slujitorii s-au luat după dânsul; el, dacă s-a văzut strâmtorat, s-a înhăitat cu vreo câțiva flăcăi cu cari copilărise:

Tot ca dânsul de bărbați
Și pe cai încălecați
și au apucat câmpii.

Șapte ani a pribegit prin păduri și prin munți, hrănindu-se cu carne necântărită de pe la ciobani și desfidând potira. Nici nu omora, nici nu schingiuia, nici nu jăfuia, ci numai se găzduia; fugea de potiră și de panduri cât putea; dar când îl încolțea, apoi se apăra:

Căci nu vrea
Viu să se dea.

Gloanțele lui mergeau mai drept decât ale arnăuților domnești. Caragea pierduse doi cârcserdari ș-un tufecciu, loviți de gloanțele Jianului drept în piept.

Nu văzuse pe Stăncuța de doi ani și-i era dor de se topea. Într-o noapte de ploaie și de vijelie, lasă pe tovarăși la gazda din Valea-Rea, își încalecă murgul și zboară după dor. În sat, întuneric beznă, numai o zare de lumină la o casă. Se apropie, dă cu degetul în hârtia luminată, pune ochiul și ce vede? Stăncuța, gătită ca mireasă, lungită pe pat, cu o lumânărică de ceară galbenă în mână. Dă cu piciorul în ușă și intră, cade în genuchi, pune iataganul și pistoalele lângă moartă, îi dă cea de pe urmă sărutare, încalecă calul, și drept la zapciu.

'Sunt Jianul! Capul meu este pus la preț; du-mă la vodă și-ți ia mia de lei'.

Bâlbâia zapciul somnoros și speriat, nu știa unde să se ascunză de frică.

Peste trei zile ciocoiul intra în curtea domnească glorios, cu viteazul legat cot la cot; tânăr, frumos,

cu pletele lungi, cu poturi și cu cepchen, la cap legat cu un tarabulus.

Caragea se dăduse în capul scării, ca să-l vadă; ferestrele erau împănate cu femeile curții domnești.

Jianul împușcase oameni domnești și era osândit la spânzurătoare.

Caragea ridică ochii în sus la fereastră, unde sta doamna, zicând:

– Krma tov pallhcavri! (Păcat de voinic!).

Auzind aceste cuvinte, una din fetele casei cade la picioarele doamnei. Caragea o vede, se îmblânzește și zice fetei:

– Dacă-l vrei, ți-l dăruiesc!

Jianul n-a vrut să se însoare și a petrecut restul zilelor flăcău lângă plugul ce iubea și pe care în viața sa aventuroasă îl cânta mereu cu dor:

Dare-ar bunul Dumnezeu
Să umble și plugul meu,
Din baltag să-mi fac un plug,
Pistoalele să le-njug
Ca să brăzduiesc piezeș,
Ș-unde a fi crângul mai des
Să trag brazda dracului
În calea bogatului.

Tata fusese isprăvnicel de curte când zapciul a adus pe Jianu la vodă. Acolo s-au cunoscut amândoi și făceau deseori vânători împreună.

Teodoros

Londra, 27 iulie 1883

Iubite amice,

În mai multe rînduri am apucat condeiul cu gîndul să-ți spui o istorie; dar m-am tot oprit dinaintea temerii că ai obiceiul de arăți scrisorile mele lui Negruzzi; și el, ca unul ce se află în capul unei publicațiuni, cînd pune mîna pe ceva scris și trămis de tine, îl și tipărește. M-am tot oprit, cum vezi, dinaintea temerii de a nu intra în gura lumii, care găsește pete chiar în soare.

Am mai ezitat poate și pentru că-mi ziceam că poate n-oi fi crezut chiar nici de tine în spusele mele, și să nu mă pomenesc tractat de om cu stafii și cu strigoi. Am însă convicțiunea că ceea ce voi să-ți spun este curatul adevăr și că o să vie o zi cînd zisele mele să se poată întemeia pe documente și pe dovezi.

Cîte din povestirile lui Herodot n-au fost, sute și mii de ani, tratate de fabule, pînă ce au venit împrejurări cari au dovedit, limpede ca lumina zilei, veracitatea spuselor și observațiunilor sale; și au făcut ca marele istoric să nu mai fie tratat de băsnar!

În timpurile domnilor fanarioți, boierii țărei ajunsese a nu mai avea glas în stat; îi năpădise grecii cu totul. Rar se mai pomenea, pe ici, pe colea, de cîte un Cantemîr, un Dabija sau de un Berendei; numai cîteva boierii: logofețiile și vorniciile cele mari, de Țara-de-Sus și de Țara-de-Jos, cu vistieriile, se mai dau pămintenilor, și aceasta pentru că nu se putea altfel; dar și acele puține slujbe devenise apanajul a trei-patru familii cari, fiind foarte avute în diamanturi, argintării,

șaluri și moșii, domnii greci își recrutau în casele lor ginerii și nurorile pentru domnițe și beizadele.

Totuși, însă la mir trebuia să lase să le treacă înainte plăcintării, lăptarii și bucătarii Fanarului. Un postelnic Vlăhuți, un logofăt Arghiropulo sau un armaș Mano erau puși în arhontologie mai sus decît un Bărcănescu, un Cîndescu, un Cîmpineanu sau un Dudescu. Tăutești, Calomfirești, Movilești și Buzești trăiau uitați pe la moșiile lor, fără a îndrăzni să aspire la slujbe mai înalte decît un zapcilîc, o vătășie de plai sau o sămeșie; caftanele la cari le era iertat să se urce cu gîndul, era mult, mult acele de șătrar sau de sluger, și acestea dacă se învredniceau să cîștige protecțiunea vreunui medelnicer Costacopulo, a unui căminar Rasti sau a unui becer Manolache.

Cu toată decadența lor, boierii indigeni tot își păstrase multe din obiceiurile și tradițiunile cele vechi ale țării, mai ales acea de patroni și clienți. În fiecare casă boierească se creșteau copiii de mazili, de boieri de neam și de poslușnici. Băieții învățau carte românească unul de la altul, sub direcțiunea vătafului sau a vreunui logofăt din curte; și fetele se dădeau pe mîna unei mame Sande sau a unei jupînese Cristina, de le mustruluia și le învăța cusături de vapeluri, de gevrele și de sangulii, împletituri de bibiluri, fierturi de fel defel de dulcețuri: rodozahar, șerbeturi de trandafir și de vișine, peltele de gutui și de mere, tetrea de chitră și deosebite vutci.

Cînd un boier își căsătorea copiii, să da cuconașului un băiat crescut în casă, ca să-l slujească pe procopseală; și fetei i se dădea copila cea mai cuminte și mai învățată, ca s-o îmbrace și să-i coasă, cu condițiunea de-a o mărita dupe vreun logofăt cînd și-o veni în vîrstă.

La însurătoarea căminarului Tachi Ghica i s-a dat din casa banului Scarlat Ghica un flăcău anume Grigorie, fiul ișlicarului poslușnic, care dregea gugiumanele și ișlicele casei banului; iar Mariței,

fetei vornicului Scarlat Cîmpineanu, i s-a dat Sofiana, fata Aspasiei, greacă adusă din Țarigrad de cucoana Luxandra Cîmpineanca, cînd s-a întors din surghiun din Țara Turcească.

Grigorie, ișlicarul, tînăr, nalt, rumen și plăcut; Sofiana, fată numai de șasesprezece ani, oacheșă, sprîncenată și frumoasă; tot îmbrăcînd și dezbrăcînd dimineața și seara, Grigorie pe cuconu și Sofiana pe cuconița, deși nu știau nici unul limba celuialalt, dar tot șoptindu-și din ochi și din sprîncene, s-au înțeles la vorbă așa de bine, încît a rezultat un copil care, deși conceput din flori, dar grație binecuvîntării părintelui Lesviodax, mai tîrziu: chir Neofit, înaltpreasfințit mitropolit ăl Ungro-Vlahiei, s-a născut fiu legitim și s-a botezat în Christos, după legea ortodoxă a Răsăritului, cu numele de Teodor, fiindcă venise în lume în întîia sîmbătă a postului celui mare.

Grigorie îi zicea Tudor și Tudorache, pe românește; iar Sofiana, ca o greacă ce era, îi zicea Theodoros (©eoSoipoc), nume cu care ne obicinuisem mai toți în casă atît pentru că ni se părea mai original, cît și pentru că eram, ca copii, în contact mai des cu chera Sofița decît cu logofătul Grigorie.

În vremea molemii, feciorul care ne slujea în odaie, la dascăl, murind de ciumă la Mărcuța, tata ni l-a înlocuit cu Teodoros, care vorbea grecește, citea și scria românește, slovă de tipar, slovă popească și slovă ciocoiască, după izvodul dat de logofătul Matache; era deștept și-i prindea mîna la toate. Am auzit mai tîrziu că avea unghiile cam lungi.

Sofiana, care era din insula Tinos și călătorise prin Tesalia cu mama ei Aspasia, ce fusese zece ani chelăreasă la mitropolitul de la Larisa, ne povestea seara despre minunile și frumusețile mănăstirelor de la Muntele Athos, ne spunea de sfințenia călugărilor de la Stavros, de la Simopetra și de la Vatopedi, unde nu călca picior de parte

femeiască, unde nici în zbor nu putea să intre decît cocoșii. Cu cîtă evlavie ne istorisea scandalul ce fusese la Nimfios, cînd o barză obraznică a îndrăznit să-și așeze cuibul lîngă coșul bucătăriei, cum sfinții părinți au stat trei zi'e și trei nopți în rugăciuni și privigheri, cum au dărîmat cuhnea cu ogeac cu tot și au zidit alta nouă din temelie, pe care au stropit-o cu aiasmă de sus pînă jos, rămînînd trei săptămîni întregi, bieții călugări, fără fiertură de fasole, încît slăbise de gîndeai că erau sfinte moaște.

Teodoros asculta în estaz acele povestiri ale Sofianei, și acum visul lui era să poată să meargă, cînd s-o face mare, să viziteze acele locuri sfinte, să se repeadă pînă la Mănăstirea Sfîntului Sava și la Sfinta Ecaterina și chiar pînă la Ierusalim.

Nu știu, din sfințenie sau din ce, dar Teodoros nu putea să sufere pe ovrei. Cînd auzea strigînd pe uliță: „Marfă! marfă!" lăsa tot și alerga după jupînul cu bocceaua la spinare, răzemată la cot, miorlăindu-i ca pisicile, și-i arunca raci vii în boccea, strigîndu-i:

Șapte rațe ș-un boboc
Hai jidan la loc,
Șapte rațe ș-una moartă
Hăis tîrtan la roată.

Cînd duceau ovreii pe cîte un mort la groapă, el, cu toată paza de arnăuți ai agăi cari întovărășeau totdeauna cortegiul, făcea ce făcea și trecea fuga pe sub cosciug, strigînd: „Cruce!" Ovreii, spărieți și disperați, arunca mortul jos și cădeau cu rugăciuni, cerîndu-i să treacă înapoi, ca să nu se facă mortul strigoi. Această complezență le-o vindea uneori foarte scump: pe un pepene sau cel puțin pe o oca de mere.

Într-o vreme, tata, de jeluirile ovreilor, îl oprise de a mai ieși pe poartă; atunci găsise alt marafet de a-i necăji. Casa unde ședeam era lîngă Podul Gîrlei din Beilic, astăzi strada Șerban-Vodă, avea un sacnasiu scos la uliță, pe sub care treceau ovreii

cînd se plimbau gătiți sîmbăta. Plăcerea lui Teodoros era să stea plecat pe fereastră, cu undița de prins pește în mînă, o potrivea așa de bine, încît apuca gugiumanul ovreiului de fund și-l ținea spînzurat, de nu putea să ajungă judanul cu mînile ridicate în sus.

Una iar din petrecerile lui favorite era să lege seara o sfoară de parul de la casa de peste drum, și el, ascuns sub gang, o trăgea de căpătîiul celalalt, tocmai cînd da tîrtanul să pășească peste sfoară, și-l trîntea în bot.

Îmi aduc aminte că într-o seară, pe cînd era odaia cea mare plină de boieri și de cucoane, intră un biet jidan cu falca umflată și cu barba încălcită de nu putea să vorbească. Teodoros îi aruncase sfîrleaza în barbă, după ce-l spoise pe obraz, mască, cu un pumn de mazăre făcăluită. Tata, drept satisfacere, a chemat pe vătaf și i-a poruncit să lege pe Teodoros de piciorul patului, totdeauna de cu scară, ca să nu mai poată ieși la poartă.

Teodoros era meșter de frunte în toate jocurile de copii. Reputația lui de giolar era mare de la Antim pînă în Lucaci; averea noastră în arșice se suia într-o vreme pînă la două mii, tot capre curățite în var și îngropate în pămînt în donițe. El zicea totdeauna pe:

Opus pocus imperator,
Țangăr mangăr nacaftu,
Tacaftu melengher buf!

Și le potrivea așa de bine, că buful cădea totdeauna pe ceialalți jucători, și rămînea tot el baciul. Apoi dacă intra o dată cu ichiul în armean, se punea pe lenghi, de nu mai lăsa oscior pentru ceialalți băieți.

Nimeni nu știa să dea pui de giol ca dînsul, nici să potrivească spetezele la zmeu; făcea niște părăitori de gîndeai că bate toba în cer, așa urla de tare zmeul nostru. Cînd trecea sfoara vreunui zmeu strein peste grădină sau peste casele noastre, îl prindea de gușă cu glonțul de sfoară sau îl încurca

cu al nostru, îl da peste cap și-l trăgeam în curte.

Teodoros creștea sub pat și în podul casei porumbei de tot neamul și de toată pana: și de cei moțați, și de cei încălțați, dar mai cu deosebire de cei jucători și de cei șopti tori și hoți. Cînd zărea unul strein pe sus, îndată înălța un jucător, care prin învîrtiturile lui îl atrăgea, și cînd îl aducea bine în orizonul nostru, îi trimetea doi-trei șoptitori care-l lua între dînșii și-l aducea, vrînd-nevrînd, drept în porumbărie la noi; atunci alergam de-l închideam pînă se obicinuia cu ceialalți porumbei și-l făceam rob.

Teodoros era ceea ce francezii numesc un gamin, iar pe românește, un ștrengar.

Cînd m-a trămis tata în străinătate, l-am lăsat la Ghergani pe lingă kir Ianuș Ciobanoglu, arendașul moșiei; îi servea de isprăvnicel; păstra viu dorul de a se face hagiu. Cînd m-am întors, l-am găsit ajutor logofătului Marinică, epistatul unei moșii ce aveam în Teleorman. Cunoștea hotarele tuturor proprietăților de pemprejur și știa pe dinafară claca și dijma datorită de fiecare sătean din plasa Vedei. Își făcuse un nume așa de bun în specialitatea de căutare de moșie, încît trecea epistat de la o moșie la alta ori de cîte ori tată-meu sau Costache Cantacuzin, Barbu Katargiu sau Iancu Slătineanu nu găseau să-și dea în arendă moșiile lor Secara, Piatra, Voievoda sau Lisa. Uneori căuta cîte două și trei deodată.

În contact de afaceri cu Șiștovul, vorbea bulgărește ca apa și legase cunoștințe cu negutători de peste Dunăre, într-o zi, sau că nu putuse să încheie socoteli bune cu Iancu Slătineanu pentru gestiunea moșiei Lisa, sau că iar i se făcuse poftă de hagialîc, s-a pus într-o șaică să treacă la Nicopoli, zicînd că se duce să cumpere vite; nu s-a mai întors nici pînă în ziua de astăzi. S-a făcut nevăzut, afantos, cum zicea biata mă-sa.

Mult l-a mai jălit sărmana Sofiana, mult a mai alergat cu acatiste și paraclise pe la biserici și pe la

icoane făcătoare de minuni; mult a mai umblat pe la vrăjitori și cărtură- rese să-i ghicească, să-i dea cu bobii și să-i cate la stele. Nimic și iar nimic; parcă l-ar fi înghițit pământul!

Fel de fel de oameni veneau de-i spuneau bietei mume tot felul de povești: unii că ar fi aflat de bună seamă de la un corăbier că caicciul care-l luase să-l treacă Dunărea, simțindu-l cu parale în chimir, l-ar fi omorit ca să-l jefuiască. Alții îi spuneau că l-ar fi văzut în Tatar-Bazargic, unde se turcise de dragostea fetei unui muftiu, ca s-o poată lua de nevastă. Alții iar îi spuneau că, prinzîndu-l un imam la cadîna lui, l-ar fi legat într-un sac c-o piatră de git și l-ar fi aruncat în Dunăre.

Sofiana șapte ani de-a rîndul îi făcuse toate soroacele cu colivă și cu colaci, ca la morți. Cînd, într-o zi, vine veselă la mama, cu o scrisoare în mînă. Era de la Teodoros, care trăia și scria:

„Să nu spui la nimeni că sunt în viață. Voi să știi numai tu că trăiesc, sunt sănătos, tare și mare, și de-o vrea Dumnezeu am să mă fac și mai mare. O să trimet să te aducă și pe tine aici, pentru că-mi ești mamă și bătrînă".

Nici dată, nici nume de loc! Scrisoarea i-o dăduse jupîn Stoian, băcan din hanul Gabrovenilor, căruia i-o trămisese frate-su din Uzungiova, căruia și lui i-o dăduse tă- tar-mizilul care trecea cu iasacciul unui elciu.

Un an după aceea, altă scrisoare, în care iar îi zicea că în curînd o să trimită s-o ia. Iscălit Teodoros și dedesubt Magdala.

Imaginațiunea bietei bătrîne se rătăcea în tot felul de gînduri. Aci i se părea că Magdala era fata muftiului de dragostea căreia se turcise, căci acum nu mai avea îndoială că-și schimbase legea, de vreme ce în scrisoarea lui nu pomenea nici de Maica Domnului, nici de vro mănăstire; aci iar credea, după esplicațiunile unui manaf bătrîn din curte, că nu era scris Magdala, ci Abdula, numele lui cel nou în Mahomed. Într-o zi vine veselă la

mama, că-i spusese arhimandritul grec de la Stravopoleos că Magdala era nume de creștină, de la Maria Magdalina din Ecangkelie, și că trebuie să fie numele nevestei ce luase.

Pe la 1848, cînd am plecat din țară, Sofiana se lipise pe lîngă fosta mea doică, maica Eudoxia, călugăriță la Țigănești, hotărîtă să se călugărească și ea. Cînd m-am întors în. țară la 1859, biata maica Eudoxia, bătrînă și căzută la așternut, n-a știut să-mi spuie alta despre Sofiana decît că plecase de la schit de vreo opt ani, cu gîndul să-și ia metania, sau la Mănăstirea Dintr-un Lemn, sau la vreun schit din Țara Grecească. Clucerul Scarlat Iarca mi-a spus că o văzuse cu vreo cinci ani în urmă prin București și că, întrebînd-o de știe ceva despre fiu-său, i s-a părut că nu prea ținea șir la vorbă.

Pe la 1864 eram mai mulți adunați la ceai la răposatul Tillos, consul general al Franței; gazdele erau pline de peripețiile espedițiunei englezilor în Abisinia și de marșul lor spre Magdala; nu mai era pe-atunci altă vorbă decît de vitejia negoșului. Numele de Magdala din scrisoarea Sofianei mi-a adus aminte de Teodorosul nostru și, adresîndu-mă către Slătineanu, îi zic:

— Ți-aduci aminte, cucoane Iancule, de epistatul țată-meu de la Secara, pe care l-ai avut și dumneata la moșia Lisa?

Nu isprăvisem vorba, și răposatul Slătineanu, bătîndu-se pe frunte, îmi răspunde:

— Ai dreptate, el trebuie să fie, să știi că el e, numai el avea totdeauna vorba de împărat în gură: „Știu că n-o să mă facă împărat; doar nu mi-o lua împărăția. Nu-ți fie frică de mine, că doar nu sunt împărat.” Una, două, și împărat!

Negoșul, după toate descripțiunile lui Bell și ai altor călători englezi cu cari au fost în mare intimitate pe la l86l, cînd era cu oștirea lui la lagărul de la Dobra-Tabor, unde adunase 150 mii de oameni, seamănă cu totul cu Teodorosul nostru.

Îl descriu oacheș, dar nu de o coloare etiopică, nasul pronunțat și încovăiat, buzele subțiri, fără nici o asemănare cu a soiurilor africane; părul creț și despărțit în trei codițe împletite, obrazul mai mult rotund decît oval, multe fire de păr albe în barbă și în mustățe, talia de mijloc, dar legat și țeapăn.

La 1864, cînd au intrat englezii cu asalt în Magdala, Teodoros, după ce s-a luptat vitejește ca un leu, nelipsit din mijlocul soldaților lui oriunde era primejdia mai mare, apoi s-a închis într-un turn cu vreo cîțiva ofițeri, zece la număr cu dînsul împreună, și de-acolo trăgea în englezi. Cînd sir Charles Staveley a spart turnul și a intrat înăuntru, Teodoros, întorcîndu-se către servitorul său Valde Gabir, singurul luptător care mai rămăsese în viață, îi zise: „S-a sfîrșit! Fugi, te dezleg de jurămînt; cît pentru mine, eu nu pot cădea viu în mînile inamicilor", și, punînd țeava pistolului în gură, și-a zburat creierii.

Nimeni nu știa că unul dintr-acele zece cadavre era al negoșului, cînd un prizonier abisinian, zărind inelul din deget, a strigat „Teodoros!"

Patru zile mai înainte de lupta de la Magdala postise și se împărtășise. Markliam spune că era foarte pios și cumpătat, dar că de vro cîțiva ani căzuse la patima femeilor și la băutura de rachiu, se însurase cu o a doua femeie, căreia îi dăduse numele de Dedjatsh Vobyé (Aur Curat), ceea ce nu-l oprea de a avea mai multe țiitori, dintre care cea mai favorită era o gallas, anume Yatamanya.

Un om, care din soldat aventurier ajunsese împărat, nu poate să fi fost un om ordinar, și cu drept cuvînt Plowder îl considera ca pe un om cum de multe veacuri nu s-a mai văzut în Africa. Venit în Abisinia pe la anul 1854, pe cînd această țară era într-o adevărată anarhie militară, a luat partea episcopului catolic (Abuna Salamah) Andrei în contra lui Kășa, un pribeag, cap al unei bande de tîlhari, care ajunsese stăpîn pe toate posesiunile lui

Ras Ali, pe care-l detronase. Kășa nu voise să se supuie bisericei romane iacobite și favoriza biserica coptă. Andrei, cînd a văzut pe Kășa

Învins la Dobra l-a afurisit și a proclamai, în mijlocul oștirii, pe Teodoros rege al regilor Etiopiei și i-a pus coroana pe cap.

Bell zice că avea concepțiuni mari, că cugeta la izgonirea tutulor musulmanilor din Abisinia și întinderea creștinismului în toată Etiopia, și căuta sprijinul Engliterei la realizarea scopurilor lui; în arhivele engleze se păstrează o scrisoare a lui către regină, cu data de 12 februarie 1862, prin care cere să-i trimită un ambasador.

"În numele Sfintei Troițe, Eu, Alesul Iui Dumnezeu, Regele Regilor, Teodoros al Etiopiei, către M.S. Victoria, Regina Engliterei…"

Și începe astfel:

„Sper că M.V. este sănătoasă, că și eu cu mila Domnului sunt sănătos…"

Apoi să nu zicem că e după modelul românesc al logofătului Matache, de la care Teodorosul nostru a învățat carte, și începea cu:

„Mai întîi cercetez de fericita sănătatea dumneavoastră ca, aflîndu-se pe deplin, foarte să mă bucur, că și noi cu mila proniei cerești suntem cu toții sănătoși…"?

Cauza de căpetenie pentru care s-a certat întîia dată cu consulul Cameron a fost speculațiunea ce făceau bunii abisiniani cu bieții copii din Cordofan, pe care-i prindeau, vî- nîndu-i ca pe niște dobitoace sălbatice, îi scopeau, și pe cei cari supraviețuiau după această barbară și periculoasă operațiune îi vindeau la turci pentru paza haremurilor. Se făcuse bănuitor, rău și crud, și cînd era prins de băutură, orice nemulțămire a poporului, orice răscoală o atribuia intrigilor lui Cameron; într-o zi a mers pînă a-l aresta și a-l închide; de aci espedițiunea englezilor din 1864.

Nu știu dacă, în intervalul de la fugirea lui din țară pînă Ia 1854, Teodorosul nostru s-o fi frecat

cu fruntea de piatra cea neagră de la Kaaba sau de s-o fi scăldat în Iordan, dar nu mă îndoiesc că îmbrățișase catolicismul și că s-a luptat și a murit ca un viteaz. Ișlicarii pot fi mîndri de un fiu al isnafului lor.

„Oportet imperatorem stantem mori.

Ion Ghica

Scumpul meu amic,

Îndeobște englezii, precum știi, sunt cunoscuți de oamenii cei mai activi și mai ocupați din lume. Nu pierd un minut din viața lor. Zic că:

'Time is money.'

Dacă întâlnești pe drum vreun cunoscut și vrei să stai la vorbă cu dânsul:

'How do you do?'

Și-l întrebi:

'Da' ce mai faci, domnule? De când nu te-am văzut! Ce-ți face cucoana, copilașii, sănătoși?'...

Sau îi spui că e vreme frumoasă:

'Fine wether.'

El trece fără să-ți răspundă, fără să te vază măcar.

Dacă ai să-i vorbești ceva, e treabă lungă; trebuie să-i scrii, să-ți răspunză, ș-apoi să vă înțelegeți bine prin corespondență despre locul întâlnirii, acasă la tine sau la dânsul, la club sau la office, e afacere:

'Business'

Nu este tot astfel cu englezii de aici. Ăștia stau toată ziua pe malul mării la soare sau la lună, pe Deck sau pe Pier, ca farnienti napolitani, cu deosebirea că napolitanul se trântește orizontal pe nisip, cu pântecele în sus, și nu se mai mișcă toată ziua; pe când englezul din Brighton se ține țapăn vertical, alergând de colo până colo, când pe jos,

când călare, când în trăsură, când cu velocipedul, când în perambulanter; sau se aruncă în mare, face match, înotând ca un pește, aspirând să egaleze într-o zi pe nemuritorul Boyxton. Apoi, fie soare, ploaie, vânt, cald sau frig, puțin îi pasă.

Dacă sunt eu aici, înțelegi că lenea și marea m-au adus, dar eu sunt din cei plăpânzi, și azi bate un vânt de nu te poți ține pe picioare, ba nici de fereastră să m-apropiu nu mă lasă; mă ține închis în casă. De necaz, am luat condeiul să stau cu tine la vorbă. De două ori l-am aruncat din mână, zicându-mi:

'Dar de m-oi pomeni cu scrisoarea mea în Convorbiri! Ce-o să zică publicul? Nu este așa că are să dojenească pe bietul Negruzzi, care le dă să citească ce-i trece prin minte unui om fără titlu universitar, fie măcar de la Salamanca sau cel puțin de la Sadagura?'

Astfel cugetam și mă smeream. Când mi-adusei aminte că nu sunt fără titlu. Și să vezi că n-o știam nici eu până mai deunăzi. Ba ce încă? Mă credeam un prost, trăiam cufundat în viața câmpenească, cu oile și cu vacile; stam cu ochii sticliți pe cer, doar oi vedea vreun semn de ploaie; ascuțeam secerile și coasele, cârpeam saci, dregeam șuruburile mașinelor și oftam mereu după o recoltă bună, care de la o vreme încoace, nici din șapte în șapte ani, după Scriptură, nu se mai vede.

Știi ce s-a întâmplat acum un an amicului nostru Hyacinthe de la Vaudeville! Bietul om, burghezul cel mai liniștit și mai pacinic din tot Parisul, bun fiu, bun soț și bun părinte, face și el odată un chef la birt cu câțiva amici; dar, tot golind la pahare, când în sănătatea unuia, când a altuia, se scoală de la masă cam amețit, încât, întorcându-se noaptea târziu acasă, mergea pe două cărări și în colțul uliței Jeffroy Marie - 'Mi-e frig Marghioală', cum zicea Chirița - se împiedecă de o femeie bătrână, căzută în noroi pe pietre. Milosul de Hyacinthe nu-și caută de drum, ci, temându-se să n-o calce vreo

trăsură, dă s-o ajute să se scoale. Femeia se deșteaptă din somn și începe să strige:

'Săriți, săriți! Hoți, asasini!' ...

El, speriat, o ia la fugă, ajunge într-un suflet acasă, ostenit; se trântește pe pat, încălțat, îmbrăcat cum era, și adoarme ca un prea fericit. A doua zi, de 2 mai, se trezește cu capul cam greu. Nu-și prea da seama bine despre cele petrecute. Când pune mâna pe jurnalul care era pe toaleta nevestei, citește chiar pe pagina întâia jalnica povestire a unui grozav omor comis, în noaptea de 1 spre 2 mai, asupra unei sărmane bătrâne în colțul uliței Jeffroy Marie; tocmai în locul unde încercase să dea ajutor. Peripețiile înfiorătoarei drame erau povestite pe patru coloane. La citirea acestei povestiri, omul începe a se îngriji, caută să-și aducă aminte, se pipăie, se uită la mâni, își vede mânile pline de sânge: se zgâriase opintind să ridice pe femeia adormită; se uită la haine, hainele pline de noroi. Cu cât citea și se gândea, cu atât se convingea că ucigașul nenorocitei bătrâne din jurnal era el. O sfeclește, îngălbenește, îl apucă fiori de moarte, tremură ca varga. Își închipuiește că-l caută poliția, că-l urmărește, că i-a dat de urmă; se vede arestat, acuzat, judecat, condamnat și cu capul tăiat. Zăpăcit și desperat, se hotărăște să fugă; părăsește casă, masă, nevastă, copii, tot, și se duce de s-ascunde sub pământ, în catacombe.

Închipuiește-ți starea spiritului unui negustător cinstit, blând ca o oaie, milos ca un copil, bun ca pânea caldă, care ajunge a se convinge, el pe sine însuși, că este un hoț, un scelerat, un ucigaș ... Norocire că în pripa de-a părăsi casa îi rămăsese jurnalul agățat de căptușeala surtucului, și când aruncă ochii în capul foii citește:

'Anul 1830, mai 2'.

Era descripțiunea unei crime întâmplate acum cincizeci și trei de ani, pe când amicul nostru nici nu era născut.

Jurnalul făcea parte din bogata colecțiune

consacrată zulufilor madamei Hyacinthe.

Cam așa am pățit-o și eu mai deunăzi:

Căutând într-o ladă uitată, dau peste o gazetă de cele mari, și ce văd: numele meu strălucea de-o sută de ori pe patru coloane, împodobit cu fel de fel de epitete, care mai de care. Citeam și tot îmi puneam mâna când pe inimă, când pe cuget, chiar și prin buzunare, întrebându-mă nu cumva din știință sau din neștiință, în vis sau de diavol ispitit, oi fi comis crimele ce mi se imputa; violațiuni de legi, prevaricațiuni, trădări etc. Și dacă îmi mai rămânea alta de făcut decât să-mi pui sacul cu cenușă pe cap și a o plecat pe ulițe, strigând:

'Iertare, oameni buni, pentru un păcătos! Tinerilor, bătrânilor, viilor și morților, iertare!'

Acele patru coloane erau răzemate pe umerii puternici ai unui U. cu mai multe puncte (U...) Urus, Ursus, Urechiatus sau Urbanus. Ba nu! Urbanus nu putea fi, căci nu conținea nici măcar un dram de urbanitate.

După ce mă făcea cu ou și cu oțet, îmi mai trăgea vreo câteva sfichiituri cu muscal, turc, englez, aristocrat ... Aristocrat! e cuvântul cel mare al democraților de ocaziune. Știi că nimica nu le place mai mult decât să se tragă dintr-un nume mare și să fie decorați.

Aveam la noi în sat un notar, secretarul primăriei, cum se zice; de câte ori mă întâlnea, îmi repeta:

'Eu, domnule, nu sunt numai democrat, sunt chiar demagog. Îmi place egalitatea. Nu admit eu deosebiri și distincțiuni d-alea între făpturile lui Dumnezeu. Cer să fim toți o apă ...'

Îl chema Gheorghe Bulamac, dar de la o vreme iscălea scurt: Burlamache; zicea că așa îl povățuise un amic din București, om învățat, democrat și demagog ca și dânsul, Burlamache fiind un nume mai cunoscut și mai potrivit cu poziținea sa de depozitar al legilor.

Odată, văzându-l cu un inel de alamă în deget,

pe care era săpată o iederă încolăcită pe un arbore, cu deviza: 'Je tiens ferme', i-am zis în glumă că acea verigă părea a fi ceva prețios, un fel de monument istoric, și că acel 'Je tiens ferme' trebuie să fie o alterațiune a cuvintelor:

'Je, Etienne ferme'.

(Eu, Ștefan cel tare.)

De atunci îl dedese de-l suflase cu aur; și când m-a rugat să-i botez un copil și l-am întrebat ce nume să-i pui, mi-a răspuns:

'Apoi Ștefan, tot îi am eu inelul'.

Oricând mă vedea, mă întreba ce s-a mai făcut cu statua lui Ștefan cel tare? Umbla când cu barbă, când fără barbă, după cum era curentul săptămânei la ședința din urmă a Academiei.

A făcut ce-a făcut, și mai an l-am văzut cu 'Serviciul credincios', cu 'Independența' și cu 'Trecerea Dunării' pe piept, ca unul ce întovărășise până la Zimnicea carăle cu făină din sate; mai avea și la gât o medalie mare, dobândită nu știu la ce espozițiune pentru lemne din pădurea statului.

Mi se jeluia că era persecutat de guvern, care nu știe să-și cinstească adevărații amici.

'De! judecă și dumneata - îmi zicea - nu mi se cuvenea și mie măcar Coroana României?'

Dar să venim la diploma mea:

Domnul U..., după ce mă spinteca de sus până jos, citea în inima mea ca într-o bucoavnă și-o denunța neagră ca un bulgăre de smoală, îmi cerceta mațele unul câte unul și le declara pestrițe ca pielea de năpârcă; apoi se suia la cap, ș-acolo îmi resfira creierii cutiuță cu cutiuță și-i proclama buni, foarte buni și, în sfârșit, încheia diagnosul său psiho-fiziologic prin sentința:

'Om rău, dar inteligent'.

Cum vezi, dar, am un titlu, și încă de la un mare ziarist ...

și știi că ziarele fac și desfac reputațiunile; ele leagă și dezleagă cum vor și cum le vine. Te pot face patriot, onorabil, capabil, învățat, ba și

frumos, numai să vrea.

Așa!

Am trecut buretele peste om rău și m-am oprit la inteligent, salutând acest titlu cu recunoștință, îmi venea să strig:

'Anch'io son' pittore!'

Îmi venea să parodiez pe marele Corneille și să zic:

'La haine d'un grand homme est une recommandation des cieux'.

Sunt om inteligent de par Mr. U...

Această aducere-aminte m-a făcut să ridic condeiul de jos și să zic:

'All right!' și să m-apuc să-ți vorbesc de un biet original, de un nebun, cum îi zicea unii, de un entuziast, român cu inimă, despre care nu am văzut să se fi scris un rând măcar. Un om uitat, deși poate a contribuit mai mult decât s-ar crede la starea de astăzi, cu toate că nu trăia la 48.

Mulți dintre oamenii cei mari ai secolului, Fourier, Michel Chevalier și alții, mi-au vorbit de dânsul cu cel mai mare respect și considerațiune, întrebându-mă: 'Ce face, cu ce se ocupă?'. 'A murit', le răspundeam cu lacrimile în ochi, căci îl iubeam ca pe un frate; mi-a fost amic, mi-a fost dascăl, mie și la mai mulți alții din generațiunea noastră.

Intrasem în anul 1828, pe când se lupta primăvara cu iarna.

De vreo doi ani se arătase pe cer, despre miazănoapte, o stea cu coadă ș-o sabie de foc; împăratul Alexandru murise și frate-său, Nicolae, se suise pe tron; lăcustele se îngropaseră în Bărăgan; s-auzea de ciumă și se vorbea de cârjalii, de zaporojeni și de zaveră.

Deși Ribeaupierre iscălise de curând pace și prietești cu Turcul la Cetatea Albă, Akerman; deși Metternich era mândru că asigurase prin dibăcia sa pacea în Europa, dar după eresul de la noi că fiecare țar este dator ca cel puțin o dată în cursul

domniei lui să încerce să ia Țarigradul cu sabia, toată lumea zicea că vin muscalii.

Într-o dimineață, un fustaș de-ai curții domnești intră într-un suflet zicând:

'Cucoane Tache, te poftește măria-sa!'

Tată-meu, care pe atunci era hatman, se leagă în grabă cu șalul la cap, își pune capotul cel roșu și încalecă calul. Îi plăcea să umble mai mult călare. Avea un armăsar arăpesc cum n-am văzut mai frumos și un manaf kurd, muchelef, numai fir de sus până jos, hagi Abdullah; îl avea numai și numai pentru a îngriji de mândrul dobitoc. El trăia ziua și noaptea alături de Nejdiu.

Hagiului, fie zis în treacăt, îi cam plăcea vinul, și Ilie Arnăutul, bosniac fanatic, profitând de acea slăbiciune, îl făcuse să crează că pentru mahometani apa e apă și pânea pâne, băutură și mâncare proastă și fără gust; în vreme ce pentru creștini apa are gustul vinului de Drăgășani și pânea este întocmai ca curcanul umplut cu castane și fript la cuptor. Apucându-l astfel de stomah și de cerul gurei, din Abdullah făcuse un Grigorie, drept-credincios, deși găsea că linguriță popei era prea de tot mică.

Tata călare, cu hagi Grigorie manafu pe lângă cal, cu mâna pe harșa, după șart, pornește la curte. Dar nu trece mult, și-l vedem venind în fuga calului, semn de grabă mare. Descalecă, vorbește ce vorbește cu mama, și îndată ne pomenim aruncați toți copiii într-o trăsură, claie peste grămadă, cu mama dimpreună, cu o mulțime de boccele, și, în treapădul cel mare al cailor, ne duce la Câmpineanca, în casele unde este astăzi Eforia spitalelor.

Ș-acolo, spaimă și pregătiri de drum. Unchii mei Câmpineni, Costache, Dumitrache și Iancu se întorseseră și ei de la curte foarte îngrijiți. Vodă adunase pe boierii halea și paia, ca să le spuie că cazacii trecuseră Prutul, c-au arestat pe Ioniță Sturdza și că el pleacă la Brașov.

Șeful garnizoanei turcești din București avea poruncă de la saraskierul ca, îndată ce-a aflat că muscalii au pășit peste hotar, să părăsească Bucureștii cu toată ordia și să se tragă în cetate la Giurgiu.

Casa noastră era în drumul pe unde era să treacă turcii, în căpătâiul despre apus al podului de peste Dâmbovița, în ulița Beilicului, astăzi Șerban-Vodă. Dincolo de apă era Caslava (Cazarma Beilicului). Deși miralaiul Iusuf-beg, comandantul, ne era prietin și, ca vecin, venea des în casă la noi, dar tata voia să fim la adăpost, temându-se ca nu cumva neferii, plecând, să facă neorânduieli, și de aceea ne trimisese într-o casă depărtată.

Nu am văzut oștirea turcească când a trecut pe sub ferestrele noastre, dar ni s-a spus că au pornit pe la amiazi, soitarii înainte îmbrăcați în haine pestrițe, cu coade de vulpi la căciuli, jucând chiocecurile, strâmbându-se la lume pe uliță și făcând fel de fel de caraghioslâcuri; după dânșii veneau meterhaneaua și tumbechiurile în sunetul surlelor și tobelor, și în urmă oastea, fiecare turc având pe umeri sau pe cealma câte o pisică, o maimuță sau un coroi. Răutăți n-au făcut, dar speria lumea, dând dezghinuri cailor și trăgând la pistoale în semn de bucurie.

Am petrecut noaptea la bunica, și a doua zi, în zori de ziuă, eram pe drumul Câmpinei.

Când treceam pe Podul Mogoșoaiei, de prin toate curțile ieșeau cară, căruțe și calești încărcate cu lume și cu calabalâcuri. Când am ajuns la pod la Băneasa, chervanul se ținea lanț; sute de trăsuri mergeau lin pe șleau, una după alta. De-abia se mișcau în pasul cel greu al cailor. Se îngropau roatele în noroi până la bucșă. De încet ce mergeam, primeam pe tot ceasul știri din București, cu călărași de-ai hătmăniei:

'Bine, pace.'

'Filipescu a plecat, apucând spre Focșani.'

'Villara cu Nenciulescu se ceartă de-acu pe

visterie.'

'Cumnatul Scarlat Grădișteanu rămâne în București.'

'Brâncoveanu a ajuns la Pesta ...'

Când era soarele de-o suliță, ajunsesem la Pociovalișteș; făcusem aproape o poștă. Poposisem dinaintea hanului. Cât vedeai cu ochii, câmpul era acoperit cu trăsuri; în mijlocul fiecăruia pâlc se ridica câte un foc mare, cu flacăra până la cer, ocolit de feciori, de vizitii, de rândași și de chirigii stând pe vine, pe lângă căldările de mămăligă. Boierii și cocoanele dormeau prin calești și prin căruțe. Dimineața ne urmam drumul, care mai de care s-apuce înainte. Am aflat că peste noapte trecuse și vodă cu toate beizadelele, mergând spre Brașov.

Mai mulți tineri cuconași și negustori, îmbrăcați care turcește, care nemțește, urmau caravana, călări, încurând și jucând caii pe lângă calești. Între cei mai dichisiți și mai sprinteni, doi mai cu seamă trăgeau atențiunea sexului: frații Mehtupciu. Unchiu-meu Crețulescu, care dibuia foarte bine poreclele, unuia îi zicea Gămălie, căci, în adevăr, modul cum își umfla părul și favoriții îi da aparența unei gămălii de ac, pe celalalt îl poreclise Zlatauz, pentru că vorbea tot în sentințe:

'Bogatul să nu asuprească pe cel sărac.'

'Legea e de la oameni, iar dreptatea de la Dumnezeu.'

'Iubește pe vrăjmașul tău ca pe un frate rătăcit.'

'Sai în ajutorul celui ce se găsește în nevoie.'

'Jertfește interesul tău pentru fericirea aproapelui.'

'Folosul dobândit prin viclenie ți se strecoară printre degete ...'

Și o mie de altele din Scriptură și din filozofie, și sfârșea omeliile sale cu:

'Ce ție nu-ți place altuia nu face'.

Pe cel dintâi îl chema Barbu și-i zicea Bărbucică, pe celalalt Teodor, Tudorachi. Tatăl lor

era unul Diamandi Mehtupciu, nepot sau strănepot de-ai sfântului Dimitrie de la Mitropolia din București. Era sau nu era rudă cu cuviosul, Dumnezeu știe; adevărul este că tatăl, moșul sau strămoșul lui Iamandi venise în țară de peste Dunăre cu moaștele făcătorului de minuni; îi zicea Mehtupciu pentru că fusese scriitor de limba turcească la postelnicie. Fiul său Tudorache adoptase numele de Teodor Diamant, sau mai scurt, Diamant.

Pe Bărbucică l-am cunoscut. Știi că nici natura, nici apucăturile nu-l împingeau la carte; n-a învățat nici să scrie, nici să citească, era cam idiot. Îi zicea Bălbuitu din cauza anevoinței ce avea la vorbire; nu era cu desăvârșire surd, dar era tare de ureche, foarte tare, într-atât de tare, încât glumeții, mișcând din buze, fără a scoate glas, îl făceau să creadă că-i spunea ceva, și el asculta și-i răspundea ce-i venea, ca să nu lase să crează că n-a auzit. Devenise jucăria celor fără de ocupațiune. Se credea omul cel mai frumos din lume și era convins că toate damele cele mari erau înamorate de dânsul. Trăia din munificența celor ce petreceau cu prostia lui. În urmă, închiriase un apartament în strada Victoriei; îl mobilase; așezase în mijlocul salonului o masă mare așternută cu postav verde, împrejurul căreia veneau de se adunau jucătorii de cărți, ziua și noaptea, liberi de orice priveghere și fără teamă de poliție sau procuror. El plătea luminatul, încălzitul și serviciul și-și scotea chiria și toate cheltuielile, cu prisos, din monopolul cărților, și trăia bine.

După moartea lui, stabilimentul s-a continuat de domnii: Ciocârlan, Puică și Cucu, în tovărășie, sub firma: 'La trei păsări' ('Aux trois oiseaux').

Celalalt frate, Teodor, era un om de frunte, inteligent, muncitor, stăruitor și plin de devotament. Cel dintâi elev în Școala grecească, cel dintâi la dascălul Lazăr, cel dintâi la 'Sfântul Sava', sub Efrosin Poteca, inimă curată și

sentimente nobile. Vorbea și scria mai multe limbi străine, franțuzește, nemțește, grecește și italienește; știa bine limba latinească și elinească. Băiat sărac, el se destină la cariera didactică.

Când l-am întâlnit călare, pe drumul Câmpinei, el se ducea la Munich prin Brașov și Viena; dobândise o bursă din fondul mitropolitului Nectarie.

Cât timp a ținut acel ajutor, el a urmat regulat și cu cel mai mare succes în școala cadeților; dar a venit o zi când acea bursă a încetat; atunci orfanul a trăit câtva din generozitatea lui Dinicu Golescu; îngrijea de băieții lui cei mai tineri, de Radu și de Alecu (Albu); dar în urmă, frații Golești mutându-se la Geneva și la Paris, și ceialalți tineri părăsind unul câte unul capitala Bavariei, unde începuseră a trăi rău cu studenții germani și făceau pe toată ziua gâlcevuri și dueluri, Diamant s-a hotărât să se ducă și el la Paris, unde cunoștea pe toți românii de acolo, cu speranță că-i vor veni în ajutor, pentru a-și completa studiile începute.

În urma revoluțiunei franceze de la 1830, ideile de inovațiuni sociale luaseră un avânt așa de mare, încât cuprinseră toate spiritele, și tinerimea de pe atunci se aruncase mai toată în vârtejul reformelor celor mai estravagante și mai chimerice. Prietenii și camarazii pe cari i-a găsit în Paris: Iancu Vlădoianu, Costică Brăiloiu, Iancu Bălăceanu, Niculache Niculescu, Barbu Katargiu, Stavarache Niculescu și alții erau pe atunci, care mai mult, care mai puțin, adepți ai saint-simonismului, și încetul cu încetul s-a pomenit și el distras de la învățătură și învăluit în cercul ideilor comuniste, cu deosebirea că, fiind dotat cu un temperament entuziast, când îmbrățișa o idee, o strângea cu toată căldura tinereței și se consacra cu trupul și cu sufletul. Și iată-l devenit unul din cei mai înfocați și mai aprigi adepți ai școalei de la Menilmontant, apostol și portar. Pere Enfantin îmi zicea, vorbându-mi de dânsul:

'Diamant etait un homme precieux; personne n-a fait autant de proselytes que lui; precher et convertir c'etait sa vie'.

Dar vine catastrofa! ... Guvernul lui Ludovic-Filip, îngrijat de lățirea propagandei comuniste, decretează izgonirea sfinților părinți de la Menilmontant, și atunci saint-simonienii cei mai însemnați, Michel Chevalier, Felicien David și alți, se risipesc, care cum apucă, în Orient, în America, în Africa ... Și Diamant al nostru, dat afară din cuib, rămâne pe drumuri, fără adăpost și pieritor de foame. Atunci a trăit mai multe săptămâni alergând din spital în spital, dându-se de bolnav, dar era dat afară îndată ce medicul constata că starea sănătății sale nu avea trebuință de îngrijire medicală, ceea ce i se întâmpla din trei în trei zile; atunci pleca și se ducea de bătea la ușa altui spital, până ce le-a colindat pe toate.

El se afla în cea mai mare nedumerire, când într-o zi întâlnește pe un frate iubit de la Menilmontant, pe Considerant, un entuziast și un vizionar ca și dânsul. Considerant găsise pe Fourier și adoptase sistemul falansterian, despre care îi face o descriere încântătoare. Diamant îl urmează la conferințele lui Fourier și se pomenește falansterian, de o mie de ori mai fanatic decât fusese pentru sistemul lui Saint-Simon. El nu cunoaștea termin de mijloc în apucăturile lui; zicea că apoftegma lui Socrat era o erezie filozofică antisocială și antiumanitară.

Într-o duminecă, ducându-mă la un curs ce urmam la Grădina Plantelor, zăresc într-o răspântie din strada Mosstar o figură care mi se părea cunoscută. Era el, încunjurat de câțiva lucrători, bărbați și femei, destul de rău îmbrăcați, nespălați și nepieptănați, cărora le esplica frumusețele și mulțumirile atracțiunii pasionate în societatea armonică și le descria mizeriile oamenilor din societățile civilizațiunii, dându-le de esemplu, despre aceasta, starea nenorocită a celor ce avea

dinaintea lui. Cât l-am cunoscut, i-am sărit în brațe strigându-i: 'Nene Tudorache!'

Din momentul acela n-a lipsit o zi de a veni să mă vază, de-a mă cerceta despre studiile mele, despre viața mea; mă punea de repetam cu dânsul lecțiile, îmi esplica nedumeririle ce aveam în geometria descriptivă, în analitică, în teoria seriilor și mă pregătea pentru esamene. Era foarte tare în științele matematice și fizice; avea o aptitudine deosebită pentru integrarea seriilor algebrice și pot zice că putea să ție piept lui Delaunay și lui Puiseux în calculul diferențial și integral.

Dumineca venea regulat de mă lua și mă ducea la conferințele lui Fourier. Era ceva încântător elocința și poezia ce bătrânul reformator punea în esplicarea cercurilor simpatice; avea atâta putere și dulceață în vorbirea lui, încât peste putință de-a nu captiva auditorul. Ieșeam de la acele conferințe uimit și esaltat, convins pot zice. Îmi părea că mă văd primblându-mă în Câmpii Elizei, într-o trăsură trasă de doi mândri lei, deveniți antilei, mai blânzi decât mielușeii, numai prin puterea armonică; delfinii și balenele, transformați în antidelfini și antibalene, mă purtau lin pe toate mările; vulturii, deveniți antivulturi, mai suiau în slava cerului pe aripele lor. Era un farmec descrierea frumusețelor, a plăcerilor și a desfătărilor spiritului și ale inimii, în cetatea falansteriană.

Fourier a murit fără a-și vedea visul cu ochii, nu s-a învrednicit să ridice cel mai mic falanster. Economiștii au învins pe socialiști și pe comuniști; și școala lui Fourier, curând după moartea maestrului, a fost părăsită și uitată.

Diamant însă s-a întors în țară, bine hotărât a persista în acele idei și a organiza societatea noastră în cvadrate pe falanstere, ca tabla de joc de șah.

Om de spirit, învățat, plăcut la vorbă, Diamant a fost primit frățește în toate casele și a devenit amicul intim și căutat al tuturor oamenilor liberali

și de progres, al lui Câmpineanu, al lui Grigorie Cantacuzino, al lui Manolache Băleanu, al lui Iancu Ruset, al tuturor oamenilor cu sentimente și cu iubire de țară. În casă la Câmpineanu era ca acasă la dânsul. Casa și masa îi era deschise oricând și la orice oră. Nu sunt la îndoială că era inițiat în societățile francmasonice, judecând după intimitatea sa cu doctorul Tavernier, venerabilul lojei din București, din care făceau parte cei mai luminați din tinerii noștri de pe atunci, Grigorie Alexandrescu, Iancu Voinescu și alții.

În societatea tinerilor noștri boieri, Diamant a găsit auditori, dacă nu și prozeliți.

Când era să înceapă să vorbească, îl apuca o tremurătură din buze care dura două sau trei secunde, și cele cinci-șase vorbe dintâi ieșeau din gura lui o cu anevoință, tremurate și pripite, iar după ce-i trecea emoțiunea, el devenea de o elocință rară; vorbirea lui era pătrunzătoare și convingătoare; era peste putință a nu-l asculta cu plăcere și cu atențiune. În timp de doi sau trei ani făcuse o propagandă atât de puternică prin toate clasele, încât numărul prozeliților și adepților ajunsese a fi îndestul de mare ca să poată gândi la organizarea seriilor și la edificarea unui falanster.

'Je ne compte pas sur les Français - zicea Fourier - pour la realisation de mon systeme; ils sont, comme les Italiens, les Espagnols et les Allemands, trop enfonces dans la civilisation, mais je compte sur l'Orient et surtout sur les Russes, qui sont tres enclins au communisme, comme tout les peuples Slaves.'

Tânărul Manolache Bălăceanu, fiul lui Nae Bălăceanu din Ploiești, zis prin abreviație Naiba, care devenise unul din adepții cei mai înfocați ai fourierismului, moștenise o avere însemnată și a consacrat moșia sa din Prahova, numită Scăieni, pentru înființarea unui falanster. Diamant era acolo marele mapa și domnea ca un suveran.

Acel rudimentar falanster ar merita o mențiune

cu totul specială, pe care ți-o rezerv dacă te poate interesa.

De-abia începuse stupul a se popula de albine și roata a se învârti, că guvernul, temându-se ca să nu se înrădăcineze credințele comuniste în țară, a și luat măsuri, a ordonat împrăștierea seriilor și grupelor și trimiterea în exil a șefilor Manolache Bălăceanu și Diamant.

La liberarea lui din Snagov, Diamant n-a mai găsit ospitalitatea la care era obicinuit; Câmpineanu era închis la Caransebeș, Manolache Băleanu, confinat la moșia sa Bolintinu, alții, intimidați, se temeau a-i face primirea ospătoasă și cordială de mai înainte și căreia datorea în mare parte succesele lui din anii trecuți.

Fără a renunța la ideile lui și la speranța de a-și realiza planul, a îmbrățișat, ca mijloc de trai, meseria de inginer topograf și hotarnic; ridica planuri de moșii pe un sfanț stânjenul masă, cum se zice; bani n-a câștigat, dar ceea ce a câștigat în munții Telegei a fost un junghi bun, care în puține săptămâni l-a dat într-o oftică galopantă. Catinca Câmpineanu, care se afla la moșie, a trimis de l-a transportat de la Telega la Câmpina; i-a fost însă peste putință a-l face să admită un medic și a renunța la tratamentul Leroy, pe care l-a urmat până s-a stins. El a murit cum a trăit, ca un stoic, nevoind să se abată de un fir de păr de la credințele sale; și-a dat sfârșitul în brațele servitorului său, recomandându-i sentința:

'Ceea ce ție nu-ți place altuia nu face'.

O cutie din patru scânduri de brad, într-o căruță cu un cal, a dus rămășițele lui la biserică. Ca toți ofticoșii, în ultimele momente vorbea de mijloacele ce cugeta și proiecta pentru înființarea unui falanster.

Mulți, foarte mulți din oamenii cari au jucat un rol în țară îi datoresc lui Diamant ideile generoase și patriotice. El a format inima și spiritul multora din români; între alții, Alexandru Constantin

Golescu (Albu), zis Aime Martin, era unul din ucenicii săi; a trăit mult cu dânsul la Munich și la Paris.

Nu am cunoscut un om mai blând, mai modest și mai devotat decât dânsul. Filantrop și umanitar, era din neamul acelora din cari au ieșit apostolii, martirii și sfinții.

O fi având el, oare, o piatră pe mormânt?

Căpitanu Laurent (1)

Londra, februarie 1884

Scumpe amice,

În epistola ta din… 1883 îmi vorbești de regretatul nostru amic, căpitanul Laurent.

N-ai putut pomeni acel nume, sunt sigur, fără să simți o lacrimă în geana ta. Ți-aduci aminte cît era de vesel și cît ne iubea? Se lipise de noi doi cu inima și cu sufletul.

Multe zile grele am împărțit cu dînsul! Și pot zice că fără glumele lui cele plăcute, pline de duh și de originalitate, nu știu, zău, cum aș fi dus-o; nu știu dacă moralul meu nu s-ar fi muiat înaintea dificultăților prin care am trecut.

Cînd l-am întîlnit întîiași dată, eram căzut într-o descurajare așa de mare, încît numai societatea unui voios și nepăsător ca dînsul putea să mă ridice și să mă susție.

Dar ca să-ți poți da seama de starea în care mă aflam, sunt silit să fac o digresiune cam lungă; să sui cu memoria în cursul evenimentelor cari se desfășurau împrejurul meu cu o grăbire anevoie de urmat.

Pe la anul 1852, vestitul vizir Reșid-pașa căzuse de la putere; cumnații sultanului Feti Ahmet și Mehmet Ali triumfau; și, după obicei, zarafii armeni și ovrei năpădise pe cel căzut. Acei care pînă ieri îi lingeau cizma, acum îi mușca mîna. Ca omul cufundat toată viața lui în trebile statului, el uitase pe ale sale; nu știa nici ce are, nici ce nu are și era strimtorat, foarte strimtorat.

În împletitura în care se afla, un singur bancher îi mai rămăsese devotat: bătrînul Antcn Alleon, care avea și dorință, și bunăvoință de a-i veni în

ajutor; dar îi trebuia să cunoască ce avea și cît datora Reșid. Pentru acest sfîrșit, fostul vizir rugase pe Ahmet Weffyk, fostul comisar în Principate, la 1849 și 1850, ca împreună cu Alleon și cu mine să-i facem un bilanț de starea sa financiară. Ajunsesem la patruzeci de milioane de lei (aproape zece milioane de franci) pasiv, care se balanța eu valoarea proprietăților sale, case și pămînturi în Balta-Liman, moșiile din Tesalia, foste proprietăți ale lui Ali Tebedelen de la Ianina și un mic ciflic lîngă Sili vria.

Creditorii grăbeau, și realizarea unei averi atît de însemnate nu era lucru lesne. Tot ce putea face Alleon era să convingă pe cămătari să păsuiască, dîndu-le cîte un mic acont și asigurîndu-le plata integrală, capete și dobînzi, cînd se vor vinde proprietățile. Pînă atunci era urgent să se reducă cheltuielile și să se sporească veniturile printr-o administrațiune mai îngrijită. S-a redus mai întîi personalul casei de la cinci sute de guri la patruzeci și s-a orînduit la moșiile din Tesalia administrator confratele și amicul nostru Ion Ionescu de la Brad, care de la o sută de mii a suit venitul, chiar din anul dintîi, la nouă sute de mii de lei.

Pe cînd Reșid era urgisit, și seraskierul Mehmet Ali devenise vizir cu Fuad Hargie Naziri (ministrul afacerilor străine), sosește generalul Mencikof cu o falcă în cer și alta în pămînt, cu sacul plin de fel de fel de cereri din partea țarului. Nu voia nimic mai puțin decît a zice sultanului cu alte cuvinte:

„Scoală tu, să mă pun eu!”

Pe de o parte, izbînda misiunii generalului austriac Leiningen, care storsese de la Poartă concesiuni și despăgubiri însemnate în Bosnia, în Herzegovina, pe Narenta și la Bocca de Cataro, între care și plata diamantelor contelui Zichy; pe de alta, dezvoltarea influenței engleze, care mergea tot crescînd, tulburase liniștea împăratului Niculae. Damele ambasadei rusești, mai înfocate patriote și

decît bărbații lor, criticau sus și tare politica prudentă și rezervată a contelui Nesselrode, tratînd-o de molatică și de umilitoare, credeau că nu avea decît să se arate ca să dobîndească ceea ce doreau, și multe dorea inima lor. În sfîrșit, trimisul estraordinar sosește la Constantinopol.

Deși Manolache Arghiropol, fost dragoman și însărcinat de afaceri al legațiunei eline, trecut de curînd în serviciul rusesc, succedînd răposatului dragoman Hangerliu de fioroasă memorie, bun apreciator al stării spiritelor de pe atunci, declarase trimisului împărătesc, chiar de la început, că era peste putință ca Poarta să-i acorde acele cereri, generalul însă îi ordonă să meargă înainte.

În toate serile, dragomanul Arghiropol se întorcea de la Poartă aducînd numai făgăduieli, bacalimuri și iavașuri. Într-o seară, cînd ambasadorul estraordinar îl aștepta să-i vie cu ceva pozitiv, cu cheia Betleemului cel puțin în buzunar, îl vede venind cu mîna goală; se iuțește, strigă, bate din picior, acuză pe bietul bătrîn de necapacitate și chiar de rea-credință; îl alungă furios din ambasadă și cheamă pe logofătul Niculae Aristarche, pe capuchehaia lui vodă Știrbei, ca să-i serve de dragoman.

Aici deschid o mică paranteză privitoare la fostul reprezentant al principatului Țării Românești, devenit totdeodată omul de încredere și dragomanul ambasadorului rusesc.

La biserica grecească de la Bebek, pe Bosfor, se afla o icoană făcătoare de minuni pe care erau atîmate o mulțime de ex-voto, mini, picioare, ochi, inimi de aur și de argint, inele și cercei de pietre scumpe etc. Într-o zi, piere de la gîtul Maicei Domnului un inel de diamant; popa Costa caută, cercetează și nu găsește; se mînie, își pune patrahirul de gît, aprinde făclia de la epitaf, cheamă pe băieții care măturau în biserică și aprindeau candelele, îi pune în genunchi, și, după ce le citește o molitvă, le spune că acelui care a

furat inelul are să i se usuce un deget dacă nu se dă îndată singur pe față.

O minune! Nu apusese încă bine soarele, cînd băiatul vinovat, ducîndu-se cu alți copii să se uite la o mașină cu vapor, adusă de reverendul părinte Hamelin, directorul școalei americane „Robert", i se prinde degetul într-o rotilă și rămîne numai cu patru degete la mîna dreaptă. Atunci nenorocitul mărturisește păcatul. Vestea se duce în toate satele Bosforului, închinătorii curg cu miile din toate părțile, vapoarele se țin lanț pe chei, biserica nu se mai deșartă nici ziua, nici noaptea; sărindarele, acatistele, sfeștaniile, maslurile și paraclisele îmbogățesc epitropia bisericei și pe popi.

Logofătul Aristarche, care de vro doi ani nu mai era primit de Reșid-pașa, profită de ocaziune, aleargă la Balta-Liman și spune pașei că venise știre la Patriarhie că și icoana dintr-o peșteră de pe moșia alteței-sale de lîngă Silivria dăduse semne de făcătoare de minuni, propuind să se orînduiască un vapor regulat ca să ducă pe închinători, ceea ce ar fi și o afacere bună pentru cafeneaua, pentru bucătăria și pentru cîrciuma proprietății.

În mai toate peșterile de pe malul Bosforului se află cîte-o fîntină, lîngă care se obicinuiește de se pune cîte-o icoană, precum este la izvorul de la Balucli, unde trăiesc vestiții sfinții pești, jumătate fripți, jumătate fierți; oricine, fie creștin, fie musulman, cînd trece pe dinaintea acelor fîntîni, vara mai ales, intră de se răcorește, bea un ceaun, două de apă rece, se spală pe mîni și pe obraz și binecuvîntează numele făcătorului de bine care a deschis vîna apei.

Reșid o fi crezut, n-o fi crezut în minunile sfintei icoane de la Silivria, dar minune tot s-a făcut; căci ușa s-a deschis iarăși marelui logofăt Aristarche, care între Mencikof si fostul vizir avea perspectiva să joace un rol politic însemnat.

Pe de altă parte, turcul dibaci putea ști prin capuchehaiaua lui Știrbei-vodă, zi cu zi, starea în

care se aflau negocierile dintre trimisul rus și ministrul Porții. Turcul aduce așa de bine pe grec, încît îl face să creadă că dacă ar fi el, Reșid, ministru în locul lui Fuad-pașa, treaba s-ar împăca lesne; această credință ajunge a fi împărtășită chiar și de Mencikof pînă într-atîta, încît încalță cizmele cele cu pinteni și aleargă la palat, unde se jăluiește sultanului de tergiversațiunile lui Fuad, tratîndu-l de om de rea-credință și de mincinos, declarînd că nu mai voiește să aibă a face cu dînsul și că va părăsi Constantinopolul dacă nu se va numi un alt ministru al afacerilor străine.

În vorbirea sa cu sultanul, Mencikof face o mare laudă despre capacitatea și spiritul politic al lui Reșid, zicînd că ar fi fericit să aibă a trata cu un asemenea om. Sultanul chiar în seara aceea cheamă pe fostul său vizir și-l numește ministru trebilor dinafară în locul lui Fuad.

Aristarche, între cei doi mari actori politici ai zilei, ia tonul măreț și amenințător al repauzatului Hangerliu, o ia pe o coardă sus de tot cu Mehmet Ali, devenit seraskier, care era un om de o violență proverbială. Turcul, înfuriat, îl întreabă răstit să-i spună ce e. Logofăt al Patriarhiei, servitor al devletului, capuchehaia al unui principe vasal credincios sultanului, sau muscal, ghiaur hain, dușman al Imperiului otoman? întovărășind cuvintele cu cîteva dinini… Aristarche, spăriet, trăgîndu-se spre ușă, vede în oglindă că, după dînsul, seraskierul trăsese sabia jumătate din teacă. La această vedenie, se răpede pe scară și s-aruncă în cel dîntîi caic ce găsește pe cheiul de la Candili, și trage drept la vaporul Lloydului austriac, care pornea spre Galați, iară a mai da pe acasă. S-a refugiat la București, și de acolo la Viena, unde a rămas pînă s-a făcut pacea, și atunci, numai după intervenirea lordului Redcliffe, i s-a permis a se întoarce la Constantinopol. Dar nu s-a mai întîlnit cu postul de capuchehaia pe care-l uzurpase frate-său Miltiad, secretarul său, și l-a ținut ptnă ce s-a

înlocuit cu Negri, la înscăunarea lui Cuza-vodă.

Scurte și puține au fost tratările generalului Mencikof cu recomandatul său Reșid. Într-o dimineață, aviso ambasadei rusești suia Bosforul spre Marea Neagră, purtînd steagul de onoare la catartul cel mare; ambasadorul estraordinar părăsea Constantinopolul, relațiunile cu Poarta încetau și probabilitățile de război deveneau certitudine. Puțin după aceea, trupele rusești, sub comanda generalului Gorciakoff, treceau Prutul, fără declarație de război. Principatele erau secuestrate ca un otagiu, pînă ce Poarta se va hotărî a acorda cerințele țarului.

Colonelul Rose, mai în urmă generalul sir Hugues Rose, și astăzi mareșalul lord Strathnairn, atunci secretar însărcinat cu afacerile ambasadei engleze în lipsa șefului său dus în congediu, îndată ce a văzut că se îngroașă treaba, a cerut de la guvern trimiterea flotei engleze în apropiere de Constantinopol, temîndu-se de vreo încercare îndrăzneață din partea flotei de la Sebastopol. Totdeodată sosea și lordul Redcliffe, care se știa că nu putea fi dispus a pierde, în favoarea Rusiei, influența ce clștigase asupra Porții și asupra persoanei sultanului, și mai avea și o veche pică personală pe împăratul Niculae, care la 1832 îi făcuse afrontul de a nu voi să-l primească ca ambasador la Petersburg. Departe de a fi împăciuitor, ambasadorul reginei Engliterei încuraja, chiar fățiș,

Împotrivirea Porții, cu atît mai mult că alianța Franței era asigurată, căci generalul Aupick, ambasadorul Republicei, și contele Lavalette, ambasadorul noului împărat al francezilor fusese cauza inițială a neînțelegerilor dintre Poartă și Rusia, punînd înainte vestita chestiune a locurilor sfinte cu cheia Betleemului, cu steaua de deasupra ieslei În care s-a născut Mîntuitorul, cu zugrăveala cupolei Sfîntului Mormînt și cu biserica de la Ghetsemanie. Aliat cu Englitera, Napoleon III

putea să inaugureze suirea sa pe tronul imperial al Franței într-un mod glorios.

Pe cînd Reșid nu era încă ministru, îl vedeam des; îi eram vecin și petreceam zile întregi la Balta-Liman, politicînd cu dînsul și cu Weffyk-efendi. Puneam lumea Ia cale împreună și făceam parte bună și României. Mult regretatul și prețiosul nostru amic, Niculae Bălcescu, răpit așa de timpuriu patriei sale, venise la Constantinopol cu sufletul în buze, avînd de gînd să plece mai departe, spre a muri în patria sa, mîngăiere pe care guvernul de atunci din Țara Românească n-a voit să i-o acorde și l-a silit să se ducă să moară izolat, departe de ai săi, sub cer străin, fără a avea pe mormînt măcar un semn de trecerea lui dintr-această lume. Mi-aduc aminte cît își iubea sărmanul țara și cum i se lumina fața sa lividă și i se ușura suflarea cînd trăgeam împreună pe harta Europei liniile care ar fi cu drept să fie fruntariile României. Visurile tinereței noastre1Ce-ar fi zis autorul Puterei armate dacă ar fi trăit să vază curcanii noștri intrînd vitejește în Grivița, cu steagul românesc în mînă, și ar fi văzut în țara lui o sută cincizeci de mii de feciori bine armați, bine esersați și bine disciplinați, oomandați de ofițeri români învățați și esperimentați! Ori de cîte ori se face ceva fericit și bun pentru România, nu mă pot opri de a-mi zice:

„Ce mulțămire ar avea bietul Niculae Bălcescu dac-ar trăi!”

Reșid-pașa considera Principatele ca un element important în chestiunea Orientului și ca bariera cea mai serioasă ce s-ar putea ridica despre Rusia. El dorea la Dunăre un stat mare, puternic și bine armat, a cărui neutralitate să fie asigurată de puterile cele mari ale Europei, precum sunt Belgia și Svițera.

La 1853, după intrarea rușilor în Principate, publicasem sub pseudonimul de G. Chainoi o broșură intitulată Derniere occupation des

Principautes și înmînasem noului ministru al Porții un memoriu în care chemam atențiunea asupra importanței politice ce ar avea participarea României la războiul ce se pregătea. Pe lîngă acel memorand alăturasem și un proiect de manifest, ce propuneam să fie dat la intrarea trupelor otomane pe teritoriul Principatelor, un manifest prin care sultanul declara că trimite oștirea sa numai ca să respingă pe năvălitori și că, îndată după săvîrșirea războiului, va restabili relațiunile dintre România și Poartă pe baza vechilor tratate încheiate de domnii români cu Baiazid Ilderim, cu Mahomet II și cu Soleiman IV, adaugînd că sultanul nu va aduce nici o împotrivire la unirea țărilor dacă locuitorii Principatelor o vor dori-o.

Doream și credeam că românii puteau și trebuiau să joace într-acel război un rol și să dea semne de deșteptare vitejească, dar totdeodată eram de părere să nu cooperăm fără serioase garanții din partea Turciei. Mulți însă din proscriși și din emigrații noștri se adunase din toate părțile la Constantinopol și porneau spre lagărul lui (Jmer-pașa, punînd serviciile lor la dispoziținea generalisimului, fără condițiune.

Trecuse mai multe săptămîni de la darea acelui memoriu, cînd fui chemat la Reșid-pașa acasă. L-am găsit în conferință cu ambasadorul englez; acesta avea în mină scrierea mea. Ministrul turc îmi zice că voiește să vază pe generalul Magheru, despre care era vorba în memoriul meu; îi răspund că generalul Magheru se află la Viena. Atunci îmi zice să-i scriu să vie îndată și-mi dă un bilet către Alleon, ca să-i înlesnească cheltuielile de drum. Peste două săptămîni generalul Magheru era la Constantinopol.

După mai multe întrevederi ale generalului Magheru cu Reșid-pașa și cu lordul Redcliffe, la care întrevedere am servit de interpret, se hotărește să se tipărească manifestul ce pregătisem. L-am autografiat cu Niculae Golescu și cu vărul său

Alecu și l-am dus lui Agop-efendi, secretarul intim al lui Reșid, ca să-l trimită lui Omer-pașa. Totdeodată, Reșid a ordonat să se facă firmanul prin care generalul Magheru se numea caimacam, guvernor general, civil și militar al amîndoror Principatelor, cu ordine către toți șefii oștirii să-i înlesnească intrarea în țară pe Ia Calafat, ca să ridice oștire de români și să-i procure armele și muniținnile de care va avea trebuință. Eu eram destinat să-l întovărășesc ca secretar.

Eram pe la sfîrșitul lui fevruarie al anului 1854. Corpul lui Kiel Hassan-pașa trecuse Dunărea la Turtucaia și în insula Ramadan cu caice, atacase pe ruși la Oltenița și prinsese picior pe țărmul stîng al Dunării; un corp de basibuzuci, sub comanda lui Skinder-pașa (contele Ilinski) trecuse la Calafat și surprinsese un regiment de husari la Cetate; o diviziune navală turcească, trimisă în Marea Neagră ca să observe mișcările flotei rusești de la Sebastopol, fusese surprinsă și arsă pe ancoră la Sinop de amiralul rus Nacimof; flotele imite a trei puteri aliate părăsise Besica Bei și ancorase la Beicos, gata a intra în Marea Neagră la cel dintîi semnal; și ordinele erau date pentru concentrarea trupelor franceze și engleze la Toulon, la Marsilia și la Malta.

Magheru și eu ne pregăteam de plecare, cînd, ducîndumă la Poartă ca să activez lucrarea hîrtiilor, Mustafa-pașa Ghiritlii^ Arnăut, atunci mare vizir, tatăl faimosului ambasador Veli-pașa, îmi spune că actele erau gata, dar că avea o scrisoare de la Reșid, prin care-i zicea să nu le dea încă afară.

Neputînd în ziua aceea întîlni pe ministrul afacerilor străine, m-am dus 6eara la ambasadorul englez să-i vorbesc despre întârzierea ce se făcea cu darea firmanului lui Magheru. Lordul Redcliffe, înainte de a începe eu vorba, ia un aer doctoral și începe o lungă disertațiune politico-umanitară, tratînd despre nenorocirile și calamitățile ce aduc

războaiele și despre răspunderea ce incumbă oamenilor politici și mai ales diplomaților a căror misiune și datorie sfîntă este de a mănținea pacea între state și de a opri cît se poate întrebuințarea tunului, iar în caz de a nu putea să conjure răul, să caute cel puțin a-l atenua, a-l circonscrie și a-i scurta durata; și după ce trece în revistă situația diferitelor state față cu războiul ce izbucnea, ajungînd la Austria, îmi zice că această putere era elementul de cea mai mare importanță, un element de care trebuia să se ție seamă, căci ea putea să silească pe Rusia la o împăciuire, izolînd-o. Și-mi spune, în fine, confidențial, că interpunțiul citise ministrului Porții o notă verbală, prin care Austria esprima dorința de a păstra în tot timpul războiului cea mai strictă neutralitate, aceasta însă dacă ar vedea că Turcia s-ar abține de a se servi de elementele revoluționare de care putea dispune, și anume, de elementul român și polon, mai adăugind că, în asemenea caz, făgăduia să ocupe Principatele cu trupele sale îndată ce rușii s-ar respinge peste Prut și s-ar împotrivi cu armele dacă trupele rusești ar încerca să se reîntoarcă în Principate, ca astfel puterile aliate să poată opera liber într-alte punturi. Dar dacă, din contra, s-ar da frîu și sprijin revoluționarilor, s-ar vedea silită a veni în ajutorul Rusiei. Ambasadorul englez a adăugat că, deși Turcia nu răspunsese în mod categoric la acea notă, dar i se părea că nu se putea să nu ție seamă de o declarațiune atît de importantă, și credea că Poarta va fi silită să depărteze din lagărul lui Omer-pașa pe românii și pe leșii adunați acolo.

După aceste zise, a prins a-mi vorbi cu mult foc de situațiunea Greciei, de orbirea neesplicabilă a regelui Othon,care nu lua nici o măsură în contra propagandei ce se făcea de supușii săi, chiar și de oamenii oficiali, în Epir, în Tesalia și îd insule, unde insurecțiunea în contra Turciei lua din zi în zi proporțiuni mai serioase. Mi-a vorbit lung de

corăbiile încărcate cu muniţiuni şi proviziuni pentru trupele aliate, atacate şi jăfuite de piraţii greci din Arhipel, al căror cuib şi refugiu era insula Samos, spunîndu-mi că guvernorul (caimacamul principelui Călimak) ceruse o corabie de război ca să poată părăsi insula, nemaiputînd să conţie pe administraţii săi. Aci, după ce se oprise puţin în vorbire, îmi zice deodată:

„Iată o poziţie unde ne poţi fi de mare folos. Viitorul ţării dumitale depinde de soarta acestui război. Dacă Rusia va fi biruitoare, îţi poţi închipui soarta ce vă aşteaptă. Lupta cu Rusia astăzi nu este numai în Principate, ea este în Tesalia, în Epir, în Arhipel, ca şi în Valahia şi în Moldova."

Eram atît de afectat de cele ce-mi spusese despre declaraţiunile Austriei, care-mi închidea pentru mult timp încă porţile ţării, încît n-am putut răspunde decît printr-un rîs trist, zicîndu-i că aceasta mi-ar procura plăcerea de a găsi pe vechii mei amici din copilărie, pe Pitagora, pe Esop, pe Policrat şi mai ales pe compatriotul meu Zamolx. Cu aceste cuvinte s-a terminat conversaţiunea dintr-acea seară. Ieşeam de la ambasadă cu sufletul amărît.

După cîteva zile am aflat că Omer-paşa alungase pe toţi românii din lagărul său, afară de unul, care l-a întovărăşit.

În tot timpul cît a ocupat România în parte cu generalul Coronini.

Sergentul austriac Mihai Lataci, grănicerul croat de la Otokar, pe care un fimfunsfanţihi îl prefăcuse, prin blagoslovenia lui Mahomet, mai întîi în Omer Mufti, îndată ce a ajuns ca dezertor la Tuzli în Bosnia, pe care apoi Husrev-paşa l-a făcut ciamaşir-aga, espediţiunea în Liban l-a făcut colonel, campania din Kurdistan, liva (general de brigadă); 1848 l-a făcut feric (general de divizie) la Bucureşti; campania din Bosnia, muşir (mareşal), şi războiul Crimeei sardarecrem (conetabil); era un om pe atît de vanitos pe cît era şi de ambiţios.

Compatriotul nostru, pe care-l păstrase lîngă dînsul, îl făcuse să crează că nu era de origine croată- slavă, ci că se trăgea dintr-un Quirinus Latus, legionar roman, venit în Dacia cu Traian, și că putea să aibă mai multe drepturi decît oricare român la domnia Principatelor.

Omer-pașa, cînd m-am dus să-l văd la Constantinopol, la 1857, cînd se întorsese din espedițiunea sa de la Ungur din Asia, văzînd că-mi vorbește cu mare interes despre viitorul Principatelor, am crezut momentul favorabil de a-i zice că putea să ne facă mult bine dacă ar stărui pe lîngă Poartă să consimtă la cele patru punturi cerute de divanurile ad-hoc. Încuviința tot ce ziceam, dar, venind la punctul de principe străin dintr-o familie domnitoare în Europa, nu s-a putut opri de a-mi zice cu fața animată:

„De ce să vă duceți să căutați principe german sau francez și să nu luați din sîngele vostru (del vostro sangue)? De ce să nu căutați printre descendenții din legionarii romani veniți cu Traian? Tot se mai află încă, căutați-i și găsiți-i".

Două zile după conversația mea cu lordul Redcliffe, am fost chemat la Balta-Liman. Reșid-pașa, îndată ce m-a văzut, a venit către mine cu cuvintele:

„Ai văzut pe lordul Redcliffe, ți-a spus că avem trebuință de dumneata la Samos?"

La răspunsul meu că-mi vorbise și că am refuzat, îmi zice: „Trebuie să te duci, cel puțin pentru trei luni, pînă ce vom fi liberi să facem în Principate ceea ce dorim."

După aceste cuvinte am ieșit zicîndu-i că nu mă puteam însărcina cu lucruri pe care nu le înțeleg și că voi aștepta În Constantinopol pînă ce voi putea intra în țara mea.

Cîteva zile după aceea, fiind poftit la masă de Galib-beg, Reșid-pașa a venit de a mlncat cu noi; părea foarte grăbit, aștepta pe ambasadorii Franței și Engliterei; trecind în apartamentul său, îmi zice

să nu mă duc, fiindcă avea să-mi vorbească. Fierberea era mare în palatul său, miniștrii ceilalți ai Porții veneau, se duceau și iar se întorceau, nimeni nu intra în camera unde erau cei trei reprezentanți ai puterilor aliate, decît numai mutul ministrului, care din cînd în cînd venea de chema pe d. Brody, unul din atașații ambasadei engleze, pe care șeful său îl adusese cu dînsul nu ca să asiste la conferință, ci numai ca să înregistreze hotărîrile ce se luau. Era pe tapet încheierea unui tratat prin care Poarta consimțea la ocuparea Imperiului otoman de trupele Franței și Engliterei, cu condițiunea de a părăsi teritoriul turcesc îndată după sfîrșitul războiului. Graba de a se încheia un asemenea act era mare, fiindcă corăbiile stăteau la Galipoli încărcate cu oștire, fără a putea să le dezbarce. Reșidpașa și lordul Redcliffe erau în regulă, avînd fiecare actele de plenipotență de la suveranii lor respectivi; dar ambasadorul Franței, generalul Baraguey d'Hilliers, deși era înștiințat că plenipotență îi fusese espediată prin Marsilia, dar vaporul avusese întîrziere din cauza vremii. Ceilalți doi plenipotenți primeau iscălitura ambasadorului Franței pe temeiul depeșei, dar generalul nu se îndupleca, și a trebuit multă vorbă pînă l-au decis să subscrie.

Se lumina de ziuă cînd Brody intră în salonul lui Galibbeg, cu portofoliul ambasadorului său la subțioară, spunîndu-ne că se terminase conferința și totdeodată intra și mutul, făcîndu-mi semn să-l urmez. Mă credeam chemat ca să fiu trimis în Dobrogea, unde era hotărîtă trimiterea unei diviziuni franceze și unde se afla de mai multe săptămîni amicul meu Dupreuil, mai tîrziu nenorocitul conducător al cuirasirilor de eroică memorie de la Reishoffen. Atît Reșid, cît și amîndoi ambasadorii au insistat atît de mult, făcîndu-mi atîtea și atîtea făgăduieli pentru viitorul României, încît nu știu cum s-a făcut, dar am ieșit de acolo angajat a mă duce pentru trei luni în

Arhipel.

Peste puține zile mă îmbarcam pe Tahiri-Bahri vașel, comandat de Riala-beg comandorul. Vîntul fiind favorabil, în zori ancoram la Galipoli cu mare lină; a trebuit să rămî- nem douăzeci și patru de ceasuri în mijlocul Dardanelelor, am petrecut ziua în cortul colonelului Danglar, unul din ofițerii francezi instructori, cu care petrecusem ani mulți la Constantinopol și care acum comanda acolo dezbarcarea trupelor. Priveam în uimire colosalele vapoare americane care aduceau cai și oameni cu miile deodată și primeau chirie cîte o mie de lire pe zi; banii se vărsau nemilostiv cu chila, și buzunarele speculanților se umpleau cu milioane. Am cunoscut ovrei desculți, care astăzi sunt bancheri mari în Londra și Paris și care ne-au împrumutat și pe noi cu milioane, cu dobîndă mare și cu comision bun, se înțelpge. Un cunoscut al meu, un englez de la Smirna, Chartor Witell, a cîștigat într-un an un milion de lire, pe care cu încheierea păcii le-a pierdut în cîteva zile.

Patru zile după ieșirea mea din Bosfor, un vînt violent cu viscol și ninsoare lua corabia cît era de mare și o Invîrtea ca pe o pană. În zadar am căutat un adăpost la Aivali, la Vurla, la Metilena și la Smirna; ne-a fost peste putință să intrăm în vreun port, am trebuit să ținem marea trei zile și trei nopți, învîrtindu-ne de la apus la miazăzi și de la răsărit spre miazăzi (de la nord la Suroa și de la Suroa la sud), cum zic marinarii. Atunci am putut vedea ce viață grea duc marinarii pe corăbiile cu pînze cînd e vremea rea și au vîntul contrar, cînd pe tot minutul trebuie să vireze bord, mînuind pînzele cu frînghiile ude, reci, încărcate de apă înghețată ca sticla, suind și coborînd pe scări de gheață pînă la catartele și la vergelele cele mai de sus ca să strîngă și să dezvălească vîntrelele pe tot minutul. Trosnetele și jocurile corăbiei cu vremea cea rea le atribuiam prezenței unui biet mitropolit, care, fără știrea mea, dobîndise de la Căpitan-pașa

trecerea pe acea corabie, ca să-l ducă la eparhie, care era chiar în insula Samos. Și ca să conjur piaza-rea, gettatura, cum zice italianul, aruncam în mare, din timp în timp, cîte trei gologani, doi pentru mitropolit și unul pentru diaconul său. Nimic mai supărător pe o corabie mare de război, pe vreme rea, ca urletul ghiulelor din fundul de cală, cînd se rostogolesc de la babord la tribord și se întorc iar la babord, după cum corabia se pleacă pe o coastă sau pe alta.

Cînd am intrat în portul Vathy de Samos, insula era acoperită cu zăpadă, ceea ce nu se văzuse de nu se ținea minte. Locuitorii orașului erau toți adunați pe chei. După oe 6-a aruncat ancora și s-au îndeplinit formalitățile de admitere în liberă practică, am espeduit pe singurul meu tovarăș de călătorie, un servitor francez, un fost spahiu, care-mi servea de camerier, de seis și de bucătar; îmi era dat de colonelul Magnan, nepotul mareșalului Magnan; îl avusese zece ani în serviciul său în Africa, și în adevăr că ar fi fost un om prețios, dacă nu era atît de devotat rumului de Jamaica. L-am trimis cu o epistolă către guvernorul pe care veneam să-l înlocuiesc. Și îndată a apărut o barcă mare venind către noi; era caimacamul întovărășit de patru senatori (βουλενταί) și de vreo zece consuli și viceconsuli setoși de noutăți politice. După ce am comunicat guvernorului misiunea cu care veneam, el mi-a declarat că răspunderea sa încetînd, voiește să rămîie pe bordul vasului pe care ne aflam, dar observîndu-i că răspunderea sa nu putea înceta decît după ce-i voi remite scrisorile, pe care nu i le voi da decît în localul guvernorului, l-am obligat să dezbarce împreună cu mine. Îndată ce am pus piciorul pe uscat, am fost înconjurați de mulțime; atunci, zărind un preot bătrîn, m-am dus drept către dînsul, salutîndu-l respectuos, și i-am cerut să-mi arate unde era Mitropolia. Într-o clipă, biserica a fost plină, și preotul, punîndu-și odăjdiile, a citit rugăciunile de

bună-venire, ceea ce a fost de un bun efect, dovedind locuitorilor că eram un coreligionar.

Am rămas de prînz la predecesorul meu, împreună cu cei patru senatori, și am petrecut seara ascultînd povestiri de ți se făcea părul măciucă. Mesenii se întreceau, care mai de care, să-mi dea o idee mai plăcută despre caracterul dulce și blînd al poporului ce veneam să administrez, cinstindu-l pe tot minutul cu epitetul de „popor lesne de condus" (εύάγωγος λαός).

Unul din senatori, care și el în tinerețe dusese o viață zdruncinată pe mare și pe uscat, un fost căpitan de corabie (πλοίαρχος), îmbrăcat cu șalvari de pînză albastră, creți și largi de zece coți, ciorapi lungi cafenii, pantofi și mintean strimt pe trup, și pe cap cu fes roș mare grecesc, pleoștit într-o parte, cam în formă de bonet frigian, om nalt, chipeș, mai mult bătrîn decît tînăr și înzestrat cu un talent de narațiune foarte însemnat, mi-a povestit amarul sfîrșit al unui biet fost guvernor, căutînd în tot timpul narațiunii să oitească, în ochii mei impresiunea ce-mi producea.

Iată acea istorioară, minus talentul acelui ce mi-a povestit-o mie:

„Ștefanache-beg Yogoridi, care fusese principe de Samos Înaintea lui Calimah, de la 1835 pînă la 1849, trimisese caimacam al său pe un biet grec, pe care locuitorii, pe drept sau pe nedrept, ajunsese a nu-l vedea cu ochi buni, pentru că era din partidul Muzur, și iată cum s-au cotorosit de dînsul:

Într-o dimineață, nenorocitul caimacam se deșteaptă în sunet de clopote de moarte. Întreabă cine a murit și i se răspunde că nu se știe, dar aruncînd ochii pe fereastră vede aleii mare, lume peste lume, popii orașului toți în odăjdii, cu cădelnițe și cu făclii aprinse în mînă, ducînd cu cîntări și cu jale un sicriu frumos împodobit. Cortejul se oprește la poarta lui, și cîțiva zaplani de împușcă-n lună intră în odaia lui, îl trîntesc la

pămînt, îl leagă fedeleș de mini și de picioare, îl iau în spinare, ll așază binișor în sicriu cu fața în sus și pornesc cu popi și cu tot alaiul prin tîrg, îl duc ia biserică, unde i se citește toată slujba morților pînă la vecinica pomenire, întovărășită de lacrimile și de jaletele babelor, numai că, în loc de a-l arunca în groapă, îl duc la malul mării, unde aștepta un caic mare, gata a-l primi, și pornește cu dînsul în alt oraș; acolo, alți preoți îmbrăcați, alt alai, altă pogribanie, altă vecinică pomenire și iar pornire pe mare cu altă asemenea cinste în alt oraș. După patru repetite plimbări prin cele patru capitale ale județelor, i s-a dezlegat mînile și picioarele și i s-a dat drumul pe uliță, cinstindu-l toți ca pe un șef al guvernorului. Dar după trei luni nenorocitul muri nebun."

Un alt senator mi-a narat vitejiile (τά άνδραγαθήματα) pe mare și pe uscat ale căpitanilor jandarmeriei și ale șefilor mei de poliție, mai toți foști haiduci de mare și de uscat (ληστοπειραταί), căpitan Danu, căpitan Marupa, Moru, Hiotoglu, Gheki și alte celebrități de înspăimîntătoare memorie, care făceau să se cutremure Asia, de la Smirna pînă la Mecca. Una din strategiile favorite ale acestor bravi era să pîndească la Podul Caravanelor, lîngă Smirna, și, îndată ce se arăta la acea primblare o fată frumoasă sau un negustător bogat, să-i prindă și să fugă cu dînșii la munte, trimițînd familiei răspuns să plătească o mie sau două de lire. Prețul unui englez sau al unei fete de negustor bogat se suia și pînă Ia cinci mii de lire. Banii se plăteau mai totdauna, căci de nu, moarte. Regula era, ca pentru polițe, vadea de trei luni. Dar dacă avea nenorocirea ca în loc de bani să se trimită jandarmi în goana lor, termenul esecutării era anticipat, prizonierul era legat de un copac și împușcat în prezența jandarmeriei, care sau nu-i dibuia, sau îi pierdea din ochi. O altă afacere bună, dar foarte periculoasă, dar și mai bănoasă, era de-a ataca

caravana de la Mecca și a jăfui cămila care ducea darurile sultanului la mormîntul profetului.

Am avut prilejul a cunoaște pe toate celebritățile listo-pirateriei Arhipelului și ale Asiei, între cari și pe vestitul Catargiu Iani, care, cînd i-a lipsit baza de operațiuni ce avea în insula Samos, a fost silit să se predea singur pașei de la Smirna. Ismail-pașa îl avea de mare fală și-l ținea liber în conacul său, ca un trofeu, cu un lanț supțire de picior. El mi-a făcut cinstea a-mi aduce nargheleaua cînd am trecut odată prin Smirna și m-am dus de am făcut vizită valiului acelui vilaiet. Dar cea mai mare admirațiune a tovarășilor mei de masă era pentru Iliotoglu, pentru care aveau cel mai mare respect și admirațiune.

Secretarul guvernului era un epirot afiliat la toate eteriile grecești, subsecretarul, frate cu un consul general rusesc din vecinătate. În cine să mă încred?

Pe la miezul nopții am mers de-am petrecut mai întîi pe predecesorul meu pînă la barca care l-a dus pe corabia cu care venisem, și de acolo polițaiul m-a întovărășit pînă la casa ce-mi pregătise. Am stat toată noaptea de mă gîndeam la povestirile ce auzisem și-mi ziceam, vorba românului:

„La rea moară am dejugat."

Casa în care m-am așezat cu servitorul meu Louis și cu un șef de jandarmi, cu bătrînul Carajani, da pe piață. Dimineața văd lume multă adunată în grupuri, dinaintea cafenelelor, discutînd și gesticulînd; o adevărată fierbere; întreb pe polițai cauza acelei agitațiuni și-mi spune că poporul (ó λαός) a văzut cu mare neplăcere reîntoarcerea mitropolitului și a diaconului său, care erau din partidul Calcatzar Muzur, ceea ce nemulțămea partidul Carmaniol. Am convocat îndată pe senatori, cari, explicîndu-mi mecanismul acestor partide (κόμματα) și convingîndu-mă că unele din griefurile în contra aeelui prelat aveau cuvîntul lor de a fi, am ordonat să-i pregătească o

corabie, ca să-l ducă împreună cu diaconul său la Chios sau la Smirna, unde le-o plăcea mai bine. Măsura aceasta a fost bună, pentru că pe de o parte a potolit lumea și, pe de alta, a evitat sfinției-sale neajunsurile ce puteau să i se întîmple. Pe sară, corabia care-i ducea își întindea pînzele și ridica ancora. Vîntul le era favorabil. Am avut în urmă o lungă corespondență cu patriarhul ecumenic, pînă l-am înduplecat a înlocui pe acel mitropolit. Dar, deși am avut deplină satisfacțiune, însă n-a trecut mult și m-am convins că nu cîștigasem nimic cu schimbul; căci succesorul sfințitului, venind și mai flămînd, vindea și mai scump decît predecesorul său liturghiile și parastasele; găzduirile sale prin sate și prin orașe devenise un impozit foarte împovărător pentru o populațiune săracă, încît am trebuit să iau și contra noului trimis aceleași măsuri de îmbarcare, și aceasta cu deplina mulțămire a tot clerului de mir, a fraților și a egumenilor de prin mănăstiri și a poporului care, în tot timpul petrecerii mele la Samos, a avut consolațiunile religiunii și îndeplinirea datoriilor creștinești mai ușoare și cel puțin tot atît de bine primite la cer, de unde li s-a trimis însănătoșirea viilor și a măslinilor, împreună cu încetarea holerei.

Prin luna lui aprilie 1854 mă așezasem în orașul Chora, pe o înălțime, aproape de portul Țigani (antica Samos). Din privor puteam vedea marea și insulele de la Palatia (vechea Milet) pînă la Scala Nova (antica Efes); aveam în fața mea pe de o parte zidurile ciclopeene pelasgice, și dincolo pe partea Asiei Minore, maiestosul și gloriosul munte Mical (Samsun Dagh), și pe șesul mării presărate o mulțime de insule mici. Am putut asista cu ocheanul la mai multe vitejii piraticești, fără a putea fi de nici un ajutor nenorociților cari cădeau în mrejele acelor sălbateci. Îndată ce o corabie apuca pe strimtoarea care despărțea insula Samos de coasta Asiei, năpădeau asupră-i două bărci, una

din sus și alta din jos, cari stau ascunse în încrețiturile malurilor stîncoase, sau cufundate în mare, o apucau la mijloc. Bărcile piraților erau mai toate bărci mari cu două pînze latine, numite perama, eare cu vînt bun alunecă pe mare mai iute decît orice altă corabie, iar pe vreme lină,.fără vînt, pot cu opt lopeți desfide orice vapor.

Am putut privi cum listopiratul Nicozara cu simoria lui de zece inși au prins o goeletă cu pavilion turcesc, în dreptul insulei Gatos (Kedi Adasi) și, după ce au legat pe oamenii echipajului de catarte și au jăfuit-o, i-au spart fundul și au cufundat-o cu oameni cu tot.

Altă dată am văzut clnd, unul după altul, nouă listopirați, simoria lui Moru, au sărit ca pisicile pe o barcă adăpostită la Ieronda, pe coasta Asiei, unde a fost odinioară vestitul templu al Branchiților, consacrat Didimilor Castor și Polux, și cum, Înfuriați că n-au găsit ceea ce sperau, au pus pe bieții patru matrozi cu ochii la fum de pucioasă. Barca aducea la Samos cenușă vulcanică de la Nisiro și de la Santorina, pe care cultivatorii o întrebuința ca prezervativ în contra boalei viilor (oidium). Pe seară, acei nenorociți torturați au fost găsiți de niște pescari care i-au dus la Samos. Unuia îi plesnise ochii și celorlalți nu li se putea cunoaște unde le era gura și unde nasul, obrazul lor era tot o rană.

O corabie englezească, încărcată cu proviziune pentru armată, fusese jăfuită în drept de Cavo-Doro și abandonată, în mare, după ce au măcelărit pe toți oamenii echipajului, în număr de nouă. Nu avusese vreme să o cufunde, fiindcă se zărise în depărtare un vapor și au fost grăbiți să fugă. Acei pirați erau toți ascunși în Samos, și numărul lor era mare.

Din deosebite părți aveam știre că se arătase spre apus de insulă niște corăbii, venind despre Sira cu steaguri albe cu cruci albastre, ca cele din timpurile revoluției grecești, că acele corăbii era o

espediţiune comandată de bătrînul viteaz căpitan Stamati, proscris stabilit în Grecia la Calchida, şi că venea cu scop de a răscula pe locuitorii insulei.

În împrejurările de atunci, pe cînd şefii piraţi veneau de petreceau dumineca, ziua-n amiaza mare, de gît cu căpitanii mei de jandarmi, chefuind prin cafenele, mă gîndeam că o asemenea încercare nu putea să nu reuşească, şi mă aflam în cea mai mare nedumirire. Mă uitam în cer şi-n pămînt, şi nu vedeam cum puteam conjura răul.

Într-o dimineaţă îmi iau, cum se zice, inima-n dinţi, pun de-mi găteşte doi cai, iau cu mine pe un căpitan de jandarmi, pe Caravasili, şi, fără a spune nimănui nimic despre scopul escursiunii mele, pornesc spre portul cel mai spre apus al insulei, unde dam cu socoteala că au să debarce acele corăbii. Pe la amiază căldura era de nesuferit şi mă opresc lîngă o fîntînă la umbra unui platan. Învirteam o ţigaretă, cînd aud pe Caravasili că-mi zice:

— Eu, zău, mă mir de încrederea ce ai în mine; ştii dumneata că aş putea să te omor aici în bunăvoie şi s-apuc drumul pe ici încolo, că ceata lui Catargi Iani e pe aproape?

Eu îl întrerup, zicîndu-i:

— Dar cu ce? Cu pistoalele care le ai la brîu? Nu fac două parale. Ia să văd dacă ştii să dai; uite colo o crîngă uscată.

Caravasili scoate mîndru un pistol, ochieşte, pistolul ţăcăneşte şi nu ia foc. Eu aveam sub jachetă un bun revolver Colter, îl scot, dau şi nimeresc, şi îndată slobod şi un al doilea foc. Caravasili îmi zice:

— Ţi-e pistolul cu două ţevi.

Nu isprăvise vorba bine, şi aude ş-o a treia, ş-o a patra lovitură. N-am văzut în viaţa mea om mai în uimire; Caravasili rămăsese înmărmurit. Esistenţa de asemenea arme nu ajunsese încă nici la cunoştinţa, nici la auzul locuitorilor din Samos.

Pe seară, ajungînd la Calabactaş, ţelul călătoriei

mele, aflu de la șeful carantinei că se arătase în mai multe rînduri corăbiile despre care era vorba, că le văzuse chiar el despre insula Nicaria, patria lui Icar zburătorul, dar că vîntul le era contrar și, de s-a ridica austrul, ar putea sosi a doua zi pe la amiazi. M-am dus de am petrecut noaptea sus la orașul Maratocambo, de unde puteam să observ mișcările acelei flote. Tocmai a treia zi am putut vedea două dintr-însele ieșind dintre insulele Furni, și pe la amiazi una din ele a tras la un mal de nisip, aproape de casa carantinei și oamenii ce conținea săreau pe uscat unul după altul, în număr de douăzeci și cinci, toți cu fustanele cu pistoale la brîu și cu cîte un desag cu merinde la spinare. Toată populațiunea de sus se coborîse în port, și formau împrejurul meu un cerc în formă de potcoavă. O altă corabie, mult mai mare, arunca ancora și strîngea pînzele. M-am adresat drept la acel care sărise cel întîi din barcă, voind să-i vorbesc, el mi-a răspuns măreț și laconic: „Vorbește cu generalul (jii a-rpaTiY&v)”: arătîndu-mi în corabia cealaltă pe un tînăr nalt și frumos, care sta în picioare la pruă și poruncea. Am așteptat pînă ce a venit la mal într-o mică barcă, m-am apropiat de dînsul cu „Bine-ai venit, căpitane”, i-am declinat numele și calitatea mea, spunindu-i că eram venit într-adins ca să-l întîlnesc, cerîndu-i să ne tragem la o parte ca să vorbim, pentru că ne năpădise și oamenii lui, și populația venită de sus din oraș.

În vorbirea mea i-am făcut o descriere sinceră și adevărată a stării politice a lucrurilor, arătîndu-i relele ce putea atrage asupra patriei sale; i-am adus aminte de masacrele de la Chios, din vremea cînd samioții s-a dus de a răsculat insula în contra turcilor, și aceasta încă într-un timp cînd Turcia era izolată, dar acum, că are de aliate pe cele două mai mari puteri maritime din lume, i-am spus că în curînd trupe franceze aveau să dezbarce la Pireu și să ocupe chiar Atena, de va fi trebuință, și că un

corp de başibuzuci sta gata la Aidin să intre în Samos, îndată ce ar fi o răscoală. Am discutat cu dînsul toate împrejurările şi am avut norocul că cele ce i-am zis să-l impresioneze, l-am văzut mişcat; a scos un suspin şi s-a depărtat trist, zicîndu-mi:

„Dumneata crezi că pot face cum voii" îndată s-a făcut cerc împrejur toţi oamenii care dezbarcase şi au ţinut un fel de sfat şi, după o lungă discuţiune care a durat mai mult de o oră, am văzut că vine către mine un bătrîn care m-a salutat mîndru cu cuvintele: „Să trăieşti (vâ i^a-y-jţ)! Eu sînt căpitanu Saltafero, samiot d-aici, de sus din Maratocambo, proscris, şi viu să-mi eliberez ţara. Voi independenţa patriei şi unirea cu Grecia (τήν άνεξαρτιαν τής πατρίδος καί τήν ένωσιν μέ τήν Έλλάδαν)". Vorbea o grecească elegantă şi intona ca un orator. I-am lăudat sentimentele şi elocinţa, dar i-am zis că părerea mea ar fi să nu le cheltuiască în zadar, ci să le păstreze împreună cu vitejia sa pentru timpuri mai favorabile, cînd jertfirea lor ar putea să aducă realizarea dorinţelor sale.

M-a ascultat cu atenţiune, dar aceasta nu l-a oprit d-a mai spune că poate face şi drege şi că este angajat către aceşti voinici (μέ αύτά τά παλληκάρια), arătîndu-mi oamenii care dezbarcau mereu.

Tonul şi atitudinea ce luase Saltafero cu mine nu mă făcea să aştept nimica bun de la mijlocirea lui. Şi care nu-mi fu mirarea cînd, după ce făcuse cîţiva paşi ducîndu-se către camarazii lui, deodată se întoarce către mine, zicîndu-mi: „Bine, dar cu băieţii aceştia ce facem?"

Eu, fără să pierd vremea, chem pe Caravasili şi-i dau ordin să se ducă cu căpitanul Saltafero să cumpere oricite capre şi pîni va trebui pentru băieţi (διά τά παιδιά); şi mă apropiai de tînărul şef pintre mulţime, îl iau de mînă şi dinaintea tutulor îl rog că, de va vedea pe viteazul căpitan Stamati, să-i

prezinte salutările mele și să-i spuie din parte-mi că atît el, cît și ceilalți proscriși din Calchida se pot întoarce nesupărați de nimeni la căminurile lor, avînd să se bucure de toate libertățile, afară de acea d-a mai fi spaima oamenilor cinstiți pe mare și pe uscat.

A doua zi flotila lui Saltafero rădica ancora și pornea spre apus, de unde venise, și eu, întovărășit de șase jandarmi din Maratocambo și de căpitanul Temistocli Burneli, porneam spre Chora acasă.

Era o lună ca ziuă. Ajunsesem deasupra Mănăstirii Stavros, cînd aud în urma mea o detunătură de pistol și pe Temistocli luîndu-se la înjurături cu niște nevăzuți dintre stîncile pe lîngă care treceam. După mai multe legi, cruci și răscruci, întovărășite de amenințări și laude: c-o să-și mă- nînce suflete, inimi și mațe, întocmai cum făceau strămoșii lor, eroii din Omer, înainte de a se lovi în spade și în suliți, încep la pistoale, și după cîteva descărcături aud un strigăt: „μέ έφαγες σκυλί" („M-ai mîncat, cînel"). Vestitul pirat Bilibas, care era ascuns acolo, fusese rănit de moarte, tovarășii lui au fugit și l-au lăsat; am luat pe rănit cu mine și l-am dus la Chora, unde am chemat îndată pe doftor, dar pînă în ziuă a și espirat. Era tatuat pe spate, mai jos de șale, cu portretele, de o parte, al regelui Othon cu sabia scoasă, pe cealaltă, cu al reginei, cu inscripțiunea ó Όθων καί ή Αμάλυα („Othon și Amelia").

Acum temerile dinafară mai încetase. Saltafero se întorsese la casa lui la Maratocambo și se astîmpărase; dar în contra piraților nu aveam nici o putere, căci îndată ce-i strîmtoram în insulă, ei aveau marea dinaintea lor, unde nu aveam cu ce să-i urmăresc.

Nu știu de mă pîndea sau nu, dar pe toate zilele venea falși amici cu poveți: că să nu mai trec prin cutare loc, că mă așteaptă Iaurta, că să nu mă mai duc la vînătoare, că mă pîndea Buiuca etc. Deși nu țineam seama de acele prietenești prevestiri, și

amorul propriu și demnitatea mea mă făcea să apuc tocmai spre locurile desemnate, dar mărturisesc că aseminea vorbe nu-mi făcea un efect plăcut, așa că mă hotărăsc a pune capăt acelor intrigi. Și într-o zi, cînd vine unul să-mi denunțe confidențial un complot în care viața mea era în joc, chem pe procuror și-i ordon să-l închidă pînă ce va dovedi arătările sale. De aici încolo am putut trăi liniștit despre asemenea temeri.

Într-o seară tîrziu, mi se anunță doi ofițeri francezi, veniți din portul Țigani, unde se vedea fumul unui vapor mare, și intră în casă doi tineri: unul era Bastard, locotenent de vasel, adjutantul amiralului de Tinan, celalalt, un dragoman armean. Înțelegerea cu locotenentul Bastard a fost mai scurtă și mai amicală cînd ne-am convins că puteam vorbi fără intermediar. M-am dus chiar într-acea seară de am întîlnit pe amiral pe bordul său. El mergea să ia comanda trupelor franceze care dezbarcau la Pireu ca să ocupe Grecia. I-am esplicat că, fără un vapor cu care să se poată urmări piratii pe mare, era peste putință a se pune capăt răului. El mi-a făgăduit că, îndată ce va ajunge la Pireu, va trimite la dispoziția mea un vapor pentru urmărirea spumegătorilor de mare. Puține zile după aceea mă întorceam cu o barcă mică de la orașul Carlovas, unde fusesem pentru o cercetare; căpitanul bărcii mele deodată dă ordin cîrmaciului să vireze către un mic port care se afla în apropierea noastră, văzuse fumul unui vapor; eu îi zic să ție marea înainte; nu isprăvisem vorba, și auzim un tun; era avertismentul să stăm pe loc și să arătăm pavilionul; am pus îndată pînzele în pană,, vaporul bătea bandiera franceză în pruă și la pupă, și cu flamure de război la catart; un cuart de oră ne ajungea și se oprea în dreptul nostru, un aspirant de marină se coboară într-o barcă și vine să ne ceară hîrtiile; acest ofițer era tînărul Corea Souza, astăzi consilier de ambasadă la legațiunea braziliană din Londra, cu care ne aduceam adesea

aminte de viața de la Samos. Vaporul era corveta cu elisă „Chaptalu”, cel mai iute mergător de atunci al marinei franceze; comandantul era căpitanul de fregată Pouthier, un vechi și vestit lup de mare, care în tinerețea lui, abia ieșit din școala de la Brest, avusese nenorocirea să fie îmbarcat pe „Meduza” și să trăiască cu carne de om șapte săptămîni pe dramaticul radou, pe care marele pictor Gericault l-a prezentat cu atîta măiestrie în îngrozitorul tablou care se află în salonul cel mare patrat de la Louvre. Pouthier era unul din puținii scăpați dintr-acel vestit naufragiu. Locotenentele de vasel Laurent era secondul corvetei.

Ne-am Împrietenit Îndată ce am știut cine suntem și tuiii, și alții; ne-am împrietenit în mijlocul mării și am petrecut șase luni Împreună, pînă ce „Chaptalul”, dehulat de alergături, a fost trimis mai întîi la Camieș și de acolo la bazinu de la Toulon în reparație. Căpitanului Pouthier, înaintat la gradul de căpitan de vasel, i s-a dat altă comandă. Locotenentul Laurent, un ambițios care vrea să ajungă amiral, a rămas după cererea și stăruința-sa la bateriile de marină care băteau Malacofu, Redanu și Mamelonu verde, sub comanda amiralului Rigault de Genouille; împărțea la toate bateriile d-a rîndul iarba și projectilele trebuincioase și trebuia să le inspecteze regulat de două ori pe zi, pe ploaie, pe ninsoare și în noroi pînă la genuchi, de unde s-a întors comandant al avisului „Averne”, staționat la Constantinopol la dispoziținea ambasadorului, dar prăpădit de șale, cum l-ai cunoscut. Ceilalți ofițeri ai „Chaptalului”, Rocmor Hugo fi Corea Souza, au fost îmbarcați pe vasele cele mari de război descărcate de tunuri, armes en flute, cum se zice, și cărau în tot timpul războiului trupe proaspete din Franța și luau de la Camieș și de la Balaclava de ducea în Franța bolnavi și răniți.

Amiralul de Tinan mi-a mai trimis totodată o corvetă englezească cu abur, „Waspu”, comandată

de lordul John Hay, astăzi amiralul care comandă diviziunea navală din Mediterana în Egipet. „Chaptalul” a fost înlocuit succesiv cu „Heron”, cu „Prometeu” și cu „Narvalu”, mai tot timpul de 6 ani cît am stat la Samos.

Deși Laurent a putut să-ți povestească viața noastră de la Samos, dar noi, bătrînii, trăim cu suvenirile, și de multe ori aducerea-aminte a zilelor grele pare că ne întinerește.

Ion Ghica

Căpitanu Laurent (2)

Londra, 2 mai 1884

Scumpe amice,

Cuvintele „va urma” de la sfîrșitul epistolei mele din broșura din aprilie m-au cam pus pe gînduri. Mi-am zis că:

„Nu cumva așteaptă de la mine ceva alt decît ceea ce pot da?”

Dacă voiești să-ți scriu cîteodată, nu-mi cere, te rog, șir la vorbă, căci nu sunt în stare a-mi restrînge suvenirile și a le clasa pe date, ci lasă-mă să fac cum pot și cum îmi vine.

Eu cînd citesc ceva scris de mine, îmi pare că aud pe repauzatul Isailof, pe bunul român, în casa căruia am fost de mai multe ori ospătați împreună cînd eram la Constantinopol. Acel bun bătrîn a început de o sută de ori să-mi istorisească cum din sadea Isaia s-a pomenit deodată goșgogea Isailof. Am ascultat cu toată atențiunea, nopți întregi, povestirea acelei metamorfoze; dar din digresiune în digresiune, atît a lungit-o, încît l-a ajuns sfîrșitul vieții, fără de-a apuca să-mi spuie cum acea codiță s-a agățat ca scaietele de numele său. Tot ce am putut înțelege este că pozna i s-a întîmplat cam pe anul 1807, în zilele lui Miloradovici sau ale lui Michelson.

Dar să viu la amicul nostru Laurent și la eorveta pe care era imbarcat ca locotenent sau ca al doilea.

Cum am pus piciorul pe „Chaptal” și am dat ochi cu comandantul Pouthier, el mi-a scos și mi-a citit o pancartă pecetluită cu armele Franței; erau instrucțiunile cu care amiralul Le Bărbier de Tinan mi-l trimitea la Samos ca să mature Arhipelul de piraterie și de baraterie, dîndu-i putere de viață și

de moarte în Cicladele Orientale de la Rod pînă la Aivali. Acele instrucțiuni sunau cam astfel:

„ îndată ce vei zări un vas pe mare, vei porni drept asupră-i și cînd vei ajunge la o depărtare de două incabluri vei slobozi un tun încărcat cu iarbă, ca să-și arete pavilionul și să stea pe loc pe pinze.

2. Dacă după aceasta vasul și-ar urma drumul înainte, îl vei ajunge la o incablură și-i vei trimite o ghiulea, căutînd ca proiectilul să-i treacă destul de aproape, încît să-i audă șuierătura.

3. Dacă și după acest al doilea avertisment tot nu s-ar opri din mers, vei alerga asupră-i cu toată puterea mașinei, și de va fi mic, vei trece cu corveta peste dînsul5, iar de va fi prea mare, încît să poată pricinui vătămare „Chaptalului" prin ciocnire, vei trage asupră-i cu ghiulele pînă îl vei cufunda.

N.B. Vei căuta să pescuiești pe oamenii căzuți în mare, îi vei lua pe bord și-i vei ține cu fiarăle de picioare, sub bună pază.

4. Cînd vei constata că prinșii sunt pirați, îi vei spînzura de subțiori la vergurile de sus și te vei arăta cu dînșii, astfel spînzurați, în porturile de primprejur."

Comandantul Pouthier, care în viața lui de marinar trecuse prin multe nevoi și era cel mai renumit lup de mare, era un bătrîn gutos, cunoscut în toată marina franceză de regele podagroșilor*; zăcea trei săptămîni pe fiecare lună, cu picioarele și cu mînile cocoloșite în flanele, chinuindu-se și văitîndu-se. Cînd îl apuca durerile, nimeni nu-i putea intra în voie. Cine mai îndrăznea să s-apropie de el? Comanda ră- mînea atunci pe seama locotenentului. Cînd era sănătos, deși tot n-o scotea din mille-millions de bombes cu f… și cu F… era vesel și glumeț, adevărată grădină, bun ca pînea caldă, dar totdauna strașnic și posomorit cu ofițerii și cu oamenii echipajului său. El avea o poftă nespusă de-a aplica instrucțiunile amiralului, mai ales pe acele cuprinse la capitolul 4. Își

frămînta mintea ziua și noaptea, născocind fel de fel de stratageme ca să poată pune mina pe un pirat.

Deși combinațiunile sale izbuteau foarte rar, dar și cînd se nemerea, apoi nu era de glumă cu viața acelor cari-i cădeau în gheare. Îți voi cita numai două cazuri care i-au umplut inima de mulțumire.

Se afla de mai multe săptămîni în portul Vathy o goeletă de comerț care fusese urmărită de banda lui Buiuca. Piratul aflase că corabia avea sirmaial de o sută de mii de lei pentru cumpărături de grîu; de două ori îndrăznețul bandit încercase s-o atace chiar în port; și căpitanului îi era frică să iasă pe mare. Pe o noapte întunecoasă introducem încetișor într-acea navă, cîte doi-doi, cinci matrozi francezi înarmați și cinci jandarmi samicți; îi ascundem în cală cu ofițerul Hugo și o pornim din port în port, ca să vînză și să cumpere. După zece zile de primblare, goeleta e atacată într-o noapte în golful Mandalii; și pe cînd bandiții erau ocupați a lega pe căpitan și pe lostrom și căutau a sparge cicmigeaua, iese Hugo cu oamenii lui din magazie, ia pe hoți în baionetă și mi-i aduce la Samos numai buni de dat pe seama chirurgilor.

O altă espediție și mai fructuoasă, care a pus, pot zice, capăt pirateriei, a fost distrugerea bandei lui Iaurta.

Prînzisem pe „Chaptal", soarele apusese, luna se arăta luminoasă pe un cer albastru și transparent și ne hotărîm deodată să facem o inspecție insulelor pînă la Rod.

A doua zi pe la zece dimineața intram în Portul Cavalerilor. Nu aruncasem încă bine ancora, și vedem venind către noi o barcă frumos împodobită, purtînd pavilion francez; ea aducea pe un mîndru consul cu haina muiată numai în fir, cu un guler nalt pînă la urechi, cusut scoarță; în cap, o slapa monumentală în trei colțuri, cu fulgi de jur împrejur; era vestitul sior Tevenain, cunoscut de aproape un secul în toate insulele Arhipelului; el

venea să salute pe comandantul „Chaptalului”. Ofițerul de cuart dă semnal cu fluierul, garda de onoare se adună lingă scara vaporului cu fiferi înainte, cîntînd marșul Partant pour la Syrie, și consulul Franței e primit pe bord cu toate onorurile militare, condus de locotenent în salonul comandantului, cinstit, după obicei, cu un pahar de mader și un biscot; după aceea, întovărășit de comandant pînă la scară, soldații prezentîndu-i din nou armele și fiferii zicînd din fluiere marșul lui Napoleon, și la coborîrea în barcă salutat cu șapte sloboziri de tun, cum i se cuvenea după regulament.

De-abia ajunsese barca la mal, cînd iar o vedem venind; iar haină cusută cu fir, iar spangă, iar tricorn, iar consul; astă dată cu pavilion englezesc. Altă primire cu onoruri militare, fiferii cîntînd pe God save the Queen, pahar de mader și șapte lovituri de tun.

Nu trecuse zece minute, cînd altă barcă, aceasta cu pavilion olandez. Este primit și acest consul ca predecesorii săi; dar pe cînd sorbea din mader, Laurent, îndesîndu-și bine sticla în ochi și observîndu-l cu atențiune, îl întreabă dacă nu cumva este frate cu consulul Franței și al Engliterei, că prea le semăna mult.

„Nu, domnule, nicidecum — răspunde el — sunt tot eu; am să mai vin încă de patru ori, că sunt consul a opt puteri; dar acum am rămas numai cu șapte, din cauza războiului, căci, deși reprezentant al maiestății-sale împăratului Nicolae, dar n-o să pot veni ca consul rusesc, relațiunile noastre cu puterile aliate fiind întrerupte.”

Comandantul, speriat de perspectiva atîtor vizite, îl roagă să-l scutească, spunîndu-i că-l iartă pentru celelalte patru; dar tot lmpingîndu-l spre ușe cu un F… și consulul tot trăgîndu-se, salutînd de-a-ndăratele, i se prinse peruca într-un cui și rămîne cu capul tigvă; muzzi încep a rîde cu hohote și fiferii intonează aria Marlborough s’en

va-t-en guerre.

Sunt mulți levantini în Turcia, cu cîte trei sau patru steaguri consulare pe casă; am cunoscut la Șumna pe un Tedeschi, cam neamț, cam ovrei, care pe la anul 1849 era consul al Franței și al Austriei totodată. Ca reprezentant al Franței, avea ordine de la generalul Aupick să dea refugiților unguri și poloni pașapoarte franceze și să le înlesnească scăparea, procurîndu-le mijloace de a se duce în Franța, în Anglia sau în America; avea totodată ordine de la baronul Sturmer, internunțiul, să ceară concursul autorităților locale ca să aresteze pe orice refugiat ungur sau polon ce va afla în circonscripția sa. Refugiații se duceau plini de încredere la consulul Franței, acesta se metamorfoza în consul austriac, cerea ajutorul poliției turcești, în puterea tratactului de estradițiune, și punea de aresta pe nenorocitul a căruia scăpare o voise atît de sincer cu un minut mai înainte. Astfel, conștiinciosul Tedeschi esecuta cu sfințenie și zel instrucțiunile și ale ambasadorului Franței și pe ale internunțiului maiestății-sale apostolice. Mulți unguri și poloni au pățit-o și au fost victima acelui agent cu două ipostaze, pînă cînd a luat de știre ambasada franceză despre acest joc tragicomic.

După ce am petrecut toată ziua la Rod, la otelul „Cavalerilor”, în strada Cavalerilor, pe Piața Cavalerilor, am pornit seara spre nord-vest și, stecurîndu-ne pe nesimțite printre labirintul insulelor Furni, ne-am arătat fără veste în fața Nicariei, unde tot orașul era adunat în port, dar, la aparițiunea vaporului, spaima a fost mare printre vînzători și cumpărători — era acolo un fel de bîlci; fugeau toți în toate părțile cu ce apuca a lua.

Patria lui Icar este o țară curioasă; locuitorii ei diferă mult de acei ai celorlalte insule; vorbesc o grecească mai elinească decît a celoralalți greci, au un tip mai pronunțat, mai caracteristic, îndesați, țapeni și sănătoși, femeile frumoase, grațioase și

foarte inteligente; casele lor nu au nici uși, nici ferestre, nici paturi, nici dușumele. La dînșii nu este nimănui permis să aibă obiecte aduse din alte țări; poartă, vara ca și iarna cămeși de pînză groasă, nădragi largi de postav prost, femeile îmbrăcate numai cu stofe țesute și cusute în casă.

Cînd un nicariot a voiajat și se întoarce în patrie, îi ies toți înainte în port și-l pun de-și arde tot ce nu este din Nicaria. Aceasta însă nu-i oprește de-a avea mărfuri fine de vînzare, căci sunt depozitari pradelor făcute de pirați, pe cari dumineca le scot în piață și le vînd cu ocaua pe la negustori veniți de prin alte insule și din Asia Mică. Cîte doi lei ocaua de atlas, trei lei ocaua de catifea, patru lei ocaua de postav subțire.

Cînd am dezbarcat, am găsit piața pustie; fugise toți în toate părțile. Ca să putem vorbi cu cineva, a trebuit să trimetem jandarmii să ne aducă pe ciorbagii și pe un biet mudir turc, reprezentantul autorității sultanului, trimis acolo de pașa de la Rod. La orice întrebare a noastră, ciorbagiii ne răspundeau cu:

„Așa, domnilor! Dar unde se pomenește pirați pe la noi? Dacă ar îndrăzni vreunul să calce în insula noastră, și copiii cei mici l-ar lua de goană și l-ar omorî cu pietre. Noi suntem săraci lipiți, ne hrănim cu cărbuni, suntem cărbunari cinstiți și pescuitori de bureți, muncă grea, domnilor1că ne dăm afund în mare la douăzeci și la treizeci de staturi de om, uite, suntem surzi și cu unghiile rupte."

Pe cînd ei vorbeau astfel, mudirul ne făcea semn din ochi și din măsea că tot ce ne spun erau minciuni.

Am adunat toate bărcile la un loc și le-am pus sub paza a doi jandarmi, dîndu-le ordin să nu lase pe nimeni să facă semne telegrafice piraților, aprinzînd focuri pe dealuri, și noi am pornit spre Calimnos, unde am întîlnit bricul turcesc comandat de Abdin-beg, care aștepta o suflare de vînt ca să

poată intra în canal, la locul stațiunii sale; i-am dat amară și l-am remorcat. Dar pe cînd se făcea manopera legatului frînghiei, comandantul turc ne spune că zărise o barcă care trăgea spre Leros și că, măcar că-i dăduse semnal cu tunul, ea în loc de a se opri, ca să fie vizitată, se ascunsese prin crețiturile malurilor insulei și dispăruse. Abdin-beg bănuia că erau pirați și debarcase în Leros. Ne-am dus de am postat bricul turcesc în portul despre răsărit; și noi cu vaporul, după ce am înconjurat insula și am ridicat toate bărcile, am luat poziție în portul despre apus, unde am scos cîte zece oameni armați din fiecare vas și am cutreierat insula dintr-un capăt pînă în celalalt, fără de-a întîlni altă suflare decît ciobanii cu turme de capre, de la care nu am putut afla nimic. La amenințările de a-i împușca și de a-i spînzura, ne răspundeau mereu cu: „Nu știu, n-am văzut”; dar cînd am început a împușca din capre, doi ciobani au început a plînge și ne-au dus la un zăvoi unde ne-au arătat intrarea unei peșteре care comunica cu un turn dărîmat care făcea parte din ruinele unui vechi castel din timpul Cavalerilor. Am băgat în acea peșteră patru soldați, ordonîndu-le să înainteze, împușcînd în întunerec, și noi ne-am dus de am înconjurat turnul. De-abia luasem poziținne, cînd am fost salutați cu o ploaie de gloanțe care ne-a rănit doi matrozi francezi și au omorît un jandarm. Piraților ieșise acum din peșteră și trăgeau din turn de la meterez; puștile lor băteau mai departe decît ale marinarilor francezi. Am fost siliți să scoatem din corăbii două tunuri de muntel, pe care le-am pus pe unul de-o parte și altul de cealaltă parte a turnului și am început o bombardare în regulă. O bombă de la tunul francez, nemerind printr-o crăpătură a turnului, a zbucnit în mijlocul piraților, rănind și omorînd; și i-a speriat atît de mult, încît, nemaiavînd pe unde să scape, au ieșit din turn, aruncînd armele și cerînd grație în genuchi.

Cu toată silința ofițerilor francezi și turci, care

dădeau cit puteau cu latul săbit i în soldații lor, a fost peste putință a opri măcelul, încît din doisprezece, numai patru au rămas cu viață, dar și aceia în ce stare l

Aduși pe bordul „Chaptalului”, comandantul a ordonat să li se aplice capitolul patru din instrucțiunile admiralului și i-a primblat spînzurați de catarturi prin toate porturile de la Leros pînă la Smirna, ceea ce a aruncat spaimă mare în toată pirateria.

De atunci tîlharii, nemaiîndrăznind să iasă pe mare, nici să treacă în Asia sau să scape dintr-o insulă într-alta, erau siliți să se ascundă prin peșteri și prin munți în Samos, și-i puteam prinde vii sau morți. Cei mai mulți se predau singuri, de frică de a nu cădea pe mînile comandantului Pouthier. Numărul lor trecea de șase sute, li știam pe toți anume. Uneori, mergînd pe drum, mă pomeneam cu cîte unul căzînd în genuchi, spuindu-și numele și cerînd iertare.

Într-o dimineață eram ocupat cu secretarul administrațiunii în espeduirea afacerilor, cînd mi se anunță un om care cerea să-mi vorbească și se Introduce un tînăr nalt, frumos, blond și elegant; el purta mîndru o fustanelă curată și creață, mintean de postav alb, bogat cusut cu mătasă albastră, Încins cu un sileah roșu, cusut cu fir și cămașă de borangic subțire, prin care se străvedeau două brațe viguroase, păroase și tatuate; ochii săi erau albaștri și aveau o căutătură fioroasă. U invit să-rai spuie ce avea de spus. El îmi răspunde că voiește să fim singuri. Zic secretarului și ofițerului de jandarmi să se retragă; ei, în loc de-a ieși, îmi fac semne de temere, dar sunt siliți să ne lase singuri cînd îi invit de-a doua oară. Îndată ce rămlnem numai amîndoi, streinul se repede la ușă, învirtește cheia și ia în fața mea o postură înțepată, zicîndu-mi cu un ton care semăna mai mult a amenințare decît a pocăință:

„Ce fel de om crezi să sunt eu?” La aceste

cuvinte îi răspund că datoiia mea de creștin și de dregător era să consider pe toți oamenii de buni pînă la proba contrară, și cît pentru dînsul, văzîndu-l înzestrat de Dumnezeu cu putere și sănătate, îl credeam un bun și onest muncitor, meseriaș sau marinar.

La aceste cuvinte, băgînd mîna în sîn, el scoate o legătură cu hîrtii, pe care mi-o trîntește dinainte pe masă, zicîndu-mi:

„Te înșeli! Eu sunt un om rău, na, citește!”

Deschizînd pachetul, dau peste diploma unui bastiment englez jăfuit și echipajul de nouă inși măcelărit. Îl întreb dacă nu cumva fusese și el cu mizerabilii care comisese acea oribilă crimă, și-mi mărturisește că era căpitanul lor, că banda fusese echipată și armată la Sira și trimisă să atace corăbiile cari aduceau hrană și munițiuni armatelor aliate. El îmi dă numele tuturor tovarășilor, optsprezece la număr, nume pe cari le avea scrise într-o listă ascunsă în opincă. Îmi spune că săvîrșise mai multe omoruri, între care și pe socru-său. Pe acesta, după oe-l omorîse, îi tăiase capul și-l adusese peșcheș nevestei sale într-o traistă, aceasta numai pentru că bătrînul îi scrisese dojenindu-l pentru relele purtări ce avea cu fiică-sa.

La observațiunea ce i-am făcut că, de crede că, predindu-se singur, scapă de urmările ce trag după dînsele faptele ce-mi destăinuise, se înșală, pentru că eu nu eram duhovnic și că datoria mea îmi impunea a-l da pe mînile poliției și a procurorului, îmi răspunde:

„Eram liber și puteam să stau ascuns, precum am stat, sau să mă duc în lume; dacă am venit aici, este ca să mă pui în spînzurătoare, fiindcă nu pot trăi în pace cu conștiința mea și n-am avut curajul să mă sinucid.”

Condus la Sira pe o fregată de războiengleză, comandată de căpitanul King, ca să fie confruntat cu persoanele pe cari le denunțase ca complici, a

fost adus înapoi la Samos și dat judecății. Macri Iani, după șase luni, muri de oftică în închisoare.

Pe toată ziua puneam mîna pe cinci sau șase listopirați. Arhipelul era măturat de piraterie, și acum mărfurile și călătorii puteau circula pe mare și pe uscat În toată siguranța.

Cînd comandantul Pouthier era pe picioare, Laurent rămînea fără ocupație pe bord și venea de se instala acasă la mine cu săptămînile; venea cu spiritul lui cel plăcut și vesel, cu miile sale de anecdote; era omul pe care l-ai văzut la Sevastopol, unde în cortul său se adunau la petreceri toți generalii, la orele cînd bombardarea și canonada se odihnea de-o parte și de alta. Legat la cap cu un prosop, devenea un Orosman, capabil să ție concurs cu Ligiez și cu Beauvallet; înfășurat într-un cearșaf, se făcea o Fedră sau o Hermionă, la care putea să rîvnească chiar vestita Rașelă; cînta partițiunile lui Robert și a lui Râul, ca Nourrit și ca Duprez, imita cu bastonul în gură întoarcerea vacilor din Guillaume Tell, cu toate fioriturile clarinetei de la operă; cu un scaun și cu o mescioară își făcea o tribună sau o catedră, de pe care vorbea ca Thiers și ca Guizot la Cameră, sau ca Cousin și ca Villemin la Sorbona. Ți-aduci aminte cum a gonit din otelul de „Byzance” pe neplăcutul său vecin de cameră, desperîndu-l cu mirosul unui șoarece mort pe care-l ținea în foile de suflat în cămin; pîndea cînd armeanul lipsea din odaie și-i sufla pe gaura ușei duhoarea șoarecelui împuțit, pînă ce-i făcea aerul odăiei nesuferit.

Laurent era amestecul cel mai plăcut de om serios și de ceea ce se numește un gamin; era învățat, foarte învățat, brav ca Du Guesclin, bun cu amicii și camarazii săi, devotat pînă la abnegațiune, dar și cînd se mînia pe cineva, acela n-avea decît să se ducă să se înece. Era considerat în toată marina franceză ca unul din tinerii ofițeri cei mai capabili și cu viitor, iubit de toți cîți îl cunoșteau. Pentru mine era imaginea vie a Franței

vesele, pline de știință și de spirit, fără pretenție.

Am petrecut cu dînsul la Samos șase luni, pînă ce într-o zi „Chaptalul” a primit ordin să meargă să se repare la Toulon. Comandantul Pouthier, înaintat la gradul de căpitan de vașel, era chemat la un comandament mai mare; ofițerii Hugo, Rocmor și Corea Souza, îmbarcați pe vașelele dezarmate, transformate în corăbii de transport, duceau proviziuni și trupe proaspete la Camieș, la Eupatoria, de unde luau și duceau în Franța bolnavi, răniți și schilogiți în starea în care i-am întîlnit la Dardanele, cînd eram împreună pe „Jourdain”, cu diviziunea generalului Chamfroid. Laurent, mai ambițios și mai setos de înaintare, a cerut să râmiie cu amiralul Rigault de Genouille la bateriile de marină formate cu tunurile scoase din vase, tunuri mari, cu care s-a bombardat Malacoful, Mamelonul verde și mai toate forturile de la Sevastopol. Era însărcinat a aproviziona zilnic cu praf și projectile toate acele baterii, pe ploaie, pe ninsoare și pe noroi pînă la genunchi, serviciu de la care s-a întors în starea în care l-ai găsit la Constantinopol, cînd în schimbul sănătății pierdute i se dăduse comanda avizului „L’Averne”, staționat la Constantinopol la dispoziținea ambasadorului, o poziținue plăcută și foarte căutată, căci ducea la înaintări repezi, cum dusese pe locotenentul de vasel La Roncicre le Noury, pe Exelmans și pe Roussin, ajunși în puțini ani amirali.

Ambasadorul, petrecînd pe atunci mai mult la Pera decît la Terapia, Laurent își stabilise domiciliul în casă la noi, unde mult regretatul nostru amic Costache Negri, providența bravilor ofițeri din lagărul de la Maslac, făcuse ca salonul nostru să fie un adevărat cuartier general al ofițerilor celor mai distinși.

După plecarea „Chaptalului” mi s-a trimis la Samos, în timpul cît am șezut acolo, cîte un staționar francez sau englez, „Waspul”, corvetă

comandată de lord John Hay, „Heronul”, comandat de baronul Roussin, „Prometeu”, sub comanda căpitanului de fregată Lefevre, care avea de locotenent pe Conrad, „Narvalul”, comandat de Bastard, și la fiecare trei sau patiu luni aveam vizita amiralului Bouet Villaumez, care urmase după amiralul de Tinan. Noul amiral era un om vesel și de duh, povestea cu un talent rar petrecerea lui în Insulele Marchize, unde staționase mulți ani și trăise în eea mai strînsă intimitate cu regina Pomarea. El știa să învăluiască așa de frumos anecdotele modernei Cleopatre, încît putuse să fie ascultat cu plăcere chiar de regina Amelia și de madame Adelaide, fără de a se scandaliza; și Domnul știe dacă acele aventuri erau sărate și pipărate.

Pe la anul 1855, liniștea în Arhipel era completă; reușisem a organiza administrația, finanțele și justiția în insulă într-un mod, pot zice, satisfăcător; îmi credeam misiunea mea acolo împlinită și-mi dădusem demisiunea în mai multe rînduri, dar în loc de descărcare primeam congedii limitate și nelimitate pentru a mă duce la Constantinopol, înaintări și decorații. Cînd ne-am întîlnit la Smirna, veneam călare de la Stankey, unde fusesem să asist la escavațiunile ce făcea învățatul arheolog Newton la Mausoleul Artemisei. Vizitasem în treacăt Ieronda, Palatia și Aiasulucul.

Sevastopolul căzuse și negocierile pentru pace, începute și lăsate în mai multe rînduri, acum se deschisese din nou cu mai multă șansă de reușită. Ele erau conduse mai mult de Austria. Baronul de Beust era axa pe care se învîrtea toată diplomația europeană. Acest ministru cugetase chiar de la începutul ostilităților să se folosească de acest război, fără de a risca nici bani, nici oameni. Printr-o dibăcie rară, izbutise a ocupa militărește Principatele Române și a închide drumul întoarcerii trupelor rusești la Dunăre, fără de-a intra în luptă pe față cu Rusia, dar spera mai mult;

mergea cu gîndul pînă a visa încorporarea Principatelor, sau cel puțin a se substitui protectoratului rusesc; dar negăsind ec» la aceste aspirațiuni nici la Berlin, nici la Frankfurt, Austria se văzuse silită a-și mărgini dorințele și se mulțămi numai cu depărtarea rivalei sale de la malurile Dunării. Simțise că Napoleon, satisfăcut cu succesele militare ce dobindise în Crimeea și totodată îngrijat de marele cheltuieli ce făcea cu un război depărtat, era dispus sau să trateze de-a dreptul cu Rusia, chiar și fără consimțemîntul Engliterei, sau să facă apel la naționalități, și mai ales la cea polonă. Împăratul francezilor mai dorea pacea și dintr-un alt punct de vedere: vedea că se apropia momentul cînd flota rusească din Baltica era să fie nimicită, caz în care era să fie silit să caute o compensare în estinderea fruntariilor sale, ceea ce putea să ridice Europa Centrală în contra lui; pentru această luptă însă el nu se credea pregătit.

Toate aceste considerațiuni făceau că puternicul împărat să se mulțumească cu respingerea Rusiei de la Dunăre și cu neutralitatea Mării Negre. Pe de altă parte, deși Englitera ținea mult la îndreptarea fruntariilor turcești din Asia, în partea despre Kars, mai mult decît la retrocesiunea Basarabiei, la care nu se interesa decît ca la o cestiune de apă, dar nu voia să împingă stăruințele sale mai departe decît aliata sa, căci nu se simțea în stare de a continua războiul singură, numai cu ajutorul Turciei. Rusia era obosită de luptă și se temea foarte mult pentru flota ei de la Kronstadt, pe care o considera foarte compromisă față de puterile navale ce Englitera concentra în Baltica, și în condițiunile de pace finale ale Austriei nu vedea decît o singură dificultate, retrocedarea unei părți a Basarabiei, punct din care repauzatul împărat Nicolae făcuse o chestiune cu onoare. Acum însă, că bătrînul împărat dispăruse, succesorul său putea face partea focului, fără de a se considera atins în amorul

propriu.

În aceste împrejurări și dispoziţiuni, Austria, care spera mult de la continuarea războiului și care credea propunerile ei de pace neadmisibile la Petersburg și la Londra, se pomenește pe neașteptate că ele sunt primite și de-o parte și de alta, că se iscălesc preliminările de pace și se hotărăște întrunirea Congresului la Paris.

În Tratatul de Paris se stipula ca să se trimită o comisiune europeană în Principate, ca să studieze și să cunoască trebuințele și aspirațiunile românilor, convoclndu-se adunări, Divanuri ad-hoc, la București și la Iași.

Dar, fiindcă la1mai 1856 espirau puterile domnilor Știrbei și Grigorie Ghica, numiți la 1849 pe termen de șapte ani, ei erau să fie înlocuiți prin caimacami numiți de Poartă, pînă la alegerea domnilor de către Camerele elective ce erau să se aleagă după prescripțiunile unei convenţiuni încheiate ulterior între puterile semnatare ale Tratatului de Paris.

Venind pe atunce la Constantinopol și mergînd la Feti-Ahmed-pașa, acesta, cumnat al sultanului, începu a-mi vorbi de chestiunea Principatelor, de situațiunea ce făcea Tratatul de Paris acelor țări și m-a întrebat dacă cunoșteam pe fostul domn al Valahiei, Alexandru Ghica, spuindu-mi că l-a cunoscut Ia Șumna, cînd fusese să întîmpine pe sultan Mahmud; îmi zise că a fost un domn bun și credincios sultanului, m-a întrebat dacă trăia și unde se afla. Am profitat de aceste bune cuvinte ca să-i răspund că acum sultanul avea o bună ocaziune să-i arate recunoștința sa pentru devotamentul său, numindu-l caimacam. El îmi zice:

„Și crezi că Redcliffe ar susține numirea aceasta?” Eu îi răspund că eram sigur de sprijinul ambasadorului Engliterei, dacă altețа-sa mă autorizа să-i vorbesc ca din parte-i.

Astfel autorizat, am văzut pe lordul Redcliffe

chiar în seara aceea, și el a chemat îndată pe întîiul său secretar Alison și l-a pornit la București, ca să se înțeleagă cu fostul <lomn Alexandru Ghica, care în curînd a fost numit caimacam în Valahia deodată cu Toderiță Balș în Moldova; acesta era susținut de baronul Prokesch, după recomandațiunea contelui austriac Goedel.

În vara anului 1857, comisarii europeni se adunase la Constantinopol și porneau unul după altul la București, într-o zi primisem vizita principelui Labanof, care venise să mă vadă la Hissar, împreună cu comisarul francez Talleyrand și cu Laurent. Îi petreceam pînă la mal, cînd Talleyrand, puind piciorul în barcă, se întoarce și-mi zice: „Știi că Balș caimacamul este bolnav pe moarte?" Nu ajunsesem bine pe deal acasă, cînd vine un cavas și mă cheamă la Emirghian, Ia Reșid-pașa. Cum intru, vizirul îmi Bpune că primise chiar atunci știrea că Balș murise și-mi cere să-i însemnez cîteva nume de boieri care ar putea Înlocui pe caimacamul repauzat, zicînd că ar voi să facă numirea chiar În noaptea aceea prin telegraf, pînă a nu se răspîndi știrea, ca să nu lase cîmp intrigilor competitorilor. Am însemnat pe o foaie numele următoare:

Costache Negre,
Ștefănică Catargiu,
Vasile Alecsandri și
Lascar Rosetti.

Reșid-pașa cheamă pe secretarul său Riza-beg, îi încredințează lista, ordonîndu-i să colinde pe cîteșișase ambasadorii, cerîndu-le să însemneze dacă au a face obiecțiune la numirea vreuneia din persoanele însemnate.

Era pe la miezul nopții, cînd vine și mă cheamă de la Reșid-pașa. Îmi arată liBta însemnată cu cruci de sus pînă jos: fiecare ambasador șterse cîte un nume; atunci Însemnez alte nume, între care Rallet, Kogălniceanu și Mavrogheni. Pînă a doua zi acele nume avusese soarta celor dlntîi;

știrea se răspîndise și intrigele începuse Ia palat. Pe tot momentul, sultanul, nerăbdător, trimetea de întreba pe vizir ce făcea cu numirea caimacamului Moldovei, pînă în sfîrșit trimite scris chiar de mîna lui numele lui Niculache Vogoridi; acest nume, trimis prin Riza-beg. În colindul ambasadorilor, nu întîmpină nici o împotrivire; fiecare răspund că, necunoscîndu-l, nu poate face nici o observațiune. Și a doua zi, Fotiadi, unul din ginerii lui Ștefanache-beg, pornea pe „Lloydul" austriac la Galați, ducînd la Iași firmanul de numirea Iui Niculache Conache Vogoridi.

Chiar în ziua aceea, ducîndu-mă la Terapia, găsesc pe ambasadorul Franței furios de această numire; îi observ că atîrna de la el ca să nu fie numit, căci nu avea decît să fi făcut ce făcuse ceialalți ambasadori pentru persoanele însemnate în cele două liste dîntîi. El îmi răspunde că nu i-a putut trece prin gînd că numele lui Vogoride era o cugetare serioasă și că considerase propunerea mai mult ca o glumă. La observațiunea ce i-am făcut, că era o lovire dată unirii Principatelor, căci bătrînul Vogoridi asigurase pe Poartă că fiul său Niculache era singurul în Moldova care putea să facă ca majoritatea aleșilor la Divanul ad-hoc să fie în contra unirii, Touvenei îmi răspunde:

„Ha I par Exemple, je voudrais voir qu'il s'amuse â influencer Ies âlections l"

Vogorodi și-a ținut făgăduiala. Intrebuințînd tot felul de mijloace, răspîndind titluri de boierii pînă și evreilor, a reușit a face o Cameră după pofta inimei separatiștilor, dar n-a putut opri indignațiunea generală de-a izbucni, încît din toate părțile curgeau protestațiunile. Partidul unirii surprinsese și dase publicării, în streinătate, corespondența secretă a lui Vogoride, și această dezvălire de intrigi bizantine a făcut pe ambasadorul Franței să ceară oficial anularea alegerilor frauduloase.

Poarta, sprijinită de lordul Redcliffe și de

baronul Prokesch, susținea cu tărie validitatea alegerilor, pînă ce împăratul Napoleon, ducîndu-se la Osborne, a cerut de la regina Victoria ca să dea instrucții ambasadorului ei; în urmă, lordul Redcliffe a fost silit să lase ca cestiunea anulării alegerilor să se dezbată între Poartă cu ambasadorul Franței. Poarta însă, deși părăsită de Englitera, tot persista cu tărie și încăpățînare într-atît, încît Touvenel se văzu silit a întrebuința chiar amenințarea de a coborî pavilionul și de a întrerupe relațiunile diplomatice.

Într-o dimineață, Laurent, trecînd de la Terapia la Pera, se oprește să dejune la mine; îi espun starea chestiunii, el ascultă și, în loc de a se pune la masă, își ia șapca și pleacă, zicînd:

„Las, să vezi ce am să fac!”

Îndată ce ajunge la Terapia, intră în cabinetul ambasadorului, unde era și d. Ferdinand de Lesseps. Ambasadorul, agitat și esprimîndu-se cu mlnie în contra încăpățî- nării lui Reșid-pașa, zicînd că, de nu s-ar teme de complicațiuni mai mari, ar coborî îndată pavilionul, Laurent, nici una, nici două, se duce în grădină lîngă catartul steagului, cheamă o scuardă de marinari, salută steagul și-l coboară- cu toate onorurile după regulă. Touvenel aude salutarea și se dă jos neliniștit, Laurent se face că nu-l vede și întorcîndu-se către soldați cu cuvintele: „Quand la France a verși tant de sang, elle doit etre âcoutee”. Ambasadorul, la aceste cuvinte, de unde părea supărat, se duce la Laurent și-i strînge mîna, zicîndu-i: „Apres tout, maintenant, que c’est fait, ma foi, c’est bien fait. II faut que Ies turcs cedent. De-abia ajunge la palat știrea că ambasadorul Franței a coborît steagul, și sultanul trimite grabnic pe întîiul său secretar la Reșid-pașa, ordonîndu-i să se anuleze îndată alegerile din Moldova. Dintr-acel moment, unirea Principatelor devenea numai o chestiune de timp!

Amicia lui Laurent pentru tine și pentru mine îl

făcuse român, el studia ziua și noaptea apărările de la gurele Ebrului și ale Tajului, pentru că le credea aplicabile Ia Dunăre. Ce s-or fi făcut planurile și proiectele ce ne-a trimis cînd eram la minister împreună? Mi-aduc aminte că le-am dat lui vodă Cuza.

Laurent era un caracter independent și cavaleresc. Pe cînd comanda staționarul ambasadei, vine la Constantinopol principele de Joinville, sub ordinele căruia servise pe fregata „Bellepoule". Cum află de sosirea fostului său șef, se prezintă ambasadorului, ziclndu-i că-și face o datorie a-l prevesti că el nu putea să nu se ducă să vază pe un fost amiral francez, sub care a servit și pentru care, ca toți ofițerii din armata franceză, avea cea mai mare venerațiune. Ambasadorul îi răspunde că putea să se ducă să-l vadă și fără a i-o spune, dar că în tot cazul îl roagă să nu se înfățoșeze în ținută. Laurent a fost nedespărțit de principele de Joinville tot timpul cît acest principe a stat în Constantinopol. Și nota bene că prin escepțiune de ceialalți ofițeri de marină, care mai toți erau legitimiști sau orleaniști, el era un bonapartist „de la veille", cum se zicea.

Sănătatea lui Laurent ajunsese într-o stare de jale, de-abia se tîra și a fost silit să renunțe la un viitor strălucit și să ceară punerea sa la reformă pentru infirmități incurabile. Prin mijlocirea mătușei sale, doamna Heine, dobîndise de la ministrul Fould un post de perceptor de contribuțiuni directe la Pontoise, unde am fost de l-am văzut și tu și eu puțin timp pînă a nu înceta din viață.

Cînd i-am anunțat vizita mea la Pontoise, a venit de m-a primit la gară; cum m-a văzut, de departe a început a trîmbița: „ Turlututu! Pontoise! Deux minutes d'arrct!a Laurent a murit în cele mai grozave dureri, dar tot glumeț; ultimele sale cuvinte au fost:

„Sic transit gloria Laurentii", cîntate pe aria

Lisetei din Beranger.
Ion Ghica

Legile

Londra, 1 noiembre 1884

Iubite amice,

Puterea, ca să fie suferită și respectată, trebuie să emane de la națiune, să-și aibă rădăcinile ei înfipte în spiritul și trebuințele poporului.

Cînd principiul de la care purcede a fost cucerirea, violența sau spiritul militar, guvernul acela n-o poate duce decît timpul cît principiul care l-a impus se mănține întreg, pășind din victorie în victorie și din concistă în concistă; îndată însă ce i-o lipsi acel prestigu, slăbește din zi în zi, devine din ce în ce mai arbitrar și mai tiranic, se corumpe și cade în descompunere, dovadă starea provinciilor romane în timpul decadenței; dovadă guvernele provinciilor Imperiului otoman.

Esistența și durata unui guvern devine numai o cestiune de oportunitate, eînd el a fost opera unei influențe străine, dovadă, în anticitate, guvernul Atenei, sub cei treizeci de tirani; dovadă, în secuiul nostru, restaurarea Burbonilor, dovadă și mai recentă Convențiunea de la Paris, instituțiune a cărei ramuri, în loc de a fi împlîntate în sufletul și în inima națiunii, răsărise din spiritul a cîtorva străini care, deși oameni din cei mai ispitiți și mai eminenți, inspirați de cugetări binevoitoare, dar inima lor nu putea să bată în diapazonul cel românesc.

Cînd instituțiunile unei țări stabilesc un antagonism între puterea supremă și o clasă privilegiată, sau între mai multe clase ale societății, atunci partea poporului dezmoștenit se încruntă și hrănește speranța de a se folosi de cea dîntîi împrejurare ca să se scuture; dovadă

Regulamentul organic, impus Principatelor În timpul unei ocupațiuni rusești, pe cînd autoritatea supremă era în mînile unui general străin, a cărui voință era sprijinită numai pe baionetă, îndată ce națiunea a putut crede că starea în care se afla Europa, în urma revoluțiunii franceze de la 1848, era favorabilă, l-a ars în cîmpul Filaretului.

Regulamentul organic era o chartă, care printre dispoziținni de drept public constituțional, precum reprezentațiune națională, alegere de domn etc., conținea și dispoziținni administrative, judecătorești, financiare și militare, chiar și de drept internațional.

La anul l83l, boierii cei mari ai Principatelor au fost convocați de generalul conte Kisselef, cei din București la Dealul Mitropoliei, cei din Iași la Curtea domnească, unde, sub președința consulului muscălesc, au votat în cîteva zile, cu voie, fără voie, voluminoasa lucrare ce li s-a prezentat numai de formă. Botezul acelei colecțiuni de legi, a cărei naș a fost preotul Minciaki, a fost, cum s-ar zice, un fel de leturghie cu bragă; nici boierii chemați nu puteau face cum ar fi crezut că era bine, nici poporul român lua direct sau indirect vreo parte Ia facerea acelor legiuiri, sub domnia cărora a stat pînă la anul 1859, cînd au fost înlocuite, una cîte una, cu acele izvorîte din Convențiunea de la Paris.

Toți cunoaștem origina Convențiunii din 1857 și știm că ea a fost rezultatul unui compromis între cele șapte puteri mari ale Europei, dar poate puțini își mai aduc aminte de cum și de unde a luat naștere charta numită Regulament organic. Ca să ne împrospătăm memoria, cată să ne suim cu investigațiunile în susul curentului evenimentelor care au preces venirea lui la lumină; numai astfel putem afla care i-a fost sorgintea.

Tratatul de la București se încheiase la anul l8l2, sub presiunea esersată asupra Porții de puterile aliate, de Englitera mai cu seamă, care voia cu orice preț să facă să înceteze războiul dintre Turcia

și Rusia, ca țarul să poată dispune de toate puterile sale în lupta cu Napoleon cel Mare. Sultanul, siluit și grăbit, o fi cunoscut, n-o fi cunoscut însemnătatea clauzelor acelui tratat, așa cum se încheiase între plenipotenți la București, faptul este că nu le-a ratificat pe toate, Încît tot au rămas nedumeriri, sămînță de gîlceavă, cum s-ar zice. Cît pentru cedarea Basarabiei, acea greșeală neiertată și neînțeleasă, marele dragoman beizadea Aleco Muruzi, care asistase pe plenipotenții Porții la redactarea preliminarielor păcii, precum și la încheierea tratatului, a plătit-o cu capul.

Vîrtejul în care s-a aflat Europa de la l8l2 pînă la l8l5 și temerea de a nu se uni Turcia cu Franța n-au dat răgaz împăratului Alexandru să stăruiască mult asupra esecutării clauzelor rămase în suspens sau echivoce ale tratatului de la București. Sultanul era și mai puțin grăbit, pe cît știa că era să aibă mai mult de dat decît de luat, astfel că lucrul sta încurcat.

Cedarea Basarabiei băgase pe Austria la mare grijă; vedea că, la fiecare gîlceavă cu Turcia, Rusia se tot întindea, ciupind cîte o provincie din posesiunile sultanului, și pîndea o ocaziune ca să poată pune stavilă acelei ambițiuni fără sațiu. Congresul deschis la Viena, unde Turcia nu era reprezentată, îi părea că poate a fi momentul psihologic de a lua în mînă interesele Porții și să propuie garantarea integrității Imperiului otoman; dar principele Metternich, temîndu-se de o împotrivire din partea împăratului Alexandru, a împins pe lord Castelreigh să-i sondeze dispozițiunile.

„Nu numai că nu mă opun la o asemenea idee, dar chiar aș dori să se puie în dezbatere, căci voiesc cu acea ocaziune să se aplaneze niște neînțelegeri care au mai rămas în privința unor posesiuni pe coasta Mării Negre” a fost răspunsul țarului.

În urma veleității rusești de a căuta să se mai

întindă și cu această ocaziune, marele cancelar al Austriei a trebuit să renunțe la ideea sa.

Neînțelegerile la care făcea aluziune împăratul priveau mai cu seamă fruntaria din Asia. Rusia voia să aibă o schelă pe coasta maritimă, pentru transportul de munițiuni, și să-și asigure o cale de comunicație între Marea Neagră și Marea Caspică; pretindea să aibă Anakria, Redut-Kal6 și Suchum-Kale; sub cuvînt că acele posesiuni îi erau cedate de principii Georgiei, pe cînd erau suverani, pînă a nu fi supuși încă suzeranității sultanului. Într-această privință, deși la București fusese înțelegere între plenipotenți ca Rusia să aibă pe coasta maritimă o schelă la două ore de malul drept al Phasului și la patru ore de Anakria, dar acel articol rămăsese neratificat de sultanul.

Poarta se împotrivea de a satisface acea pretenție a Rusiei, și temerea de un nou război îngrijea pe celelalte puteri și le făcea să stăruie pe lîngă Poartă ca să cedeze, cu cît ea vedea că pe toată ziua contele Strogonof ridica cereri nouă. La l8l7 cerea insulele Dunării de la Ismail pînă la gura Chiliei, chiar și insula Leti, ca parte din Basarabia. Stăruința Austriei era așa de mare, încît internunțiul, ajutat de ambasadorul Engliterei, izbutise a aduce lucrurile la o înțelegere, cînd la martie 1821 izbucnește răscularea grecilor, condusă în Principate de doi ofițeri favoriți ai împăratului Alexandru, în Moldova de colonelul principe Gheorghe Cantacuzino și în Muntenia de generalul Alexandru Ipsilanti. Poarta, respingînd propunerea Rusiei de a ocupa Principatele împreună, le ocupă singură, potolește răscoala și numește principi pămînteni pe Ioniță Sturdza și pe Grigorie Ghica. Atunci situațiunea devine și mai încordată, mai ales în urma executării patriahului, cînd ambasadorul Strogonof, încetînd relațiunile cu Poarta, părăsește Constantinopolul. Și acele două guverne nu-și mai pot comunica unul altuia păsurile și cerințele decît prin reprezentanții

puterilor care urmau a stărui pentru o împăciuire. Principele Metternich, considerlnd cestiunea fruntariei în Asia ca cea mai anevoie din toate, sfătuia pe miniștrii sultanului să cedeze pozițiunile cerute de Rusia, zicîndu-le că, deși recunoaște că Poarta avea toată dreptatea, dar că Imperiul otoman putea trăi secuii fără de a avea Phasul de fruntarie, pe cînd un război cu Rusia putea să-i aducă pieirea.

Pînă la finele anului 1822, nici o vorbă în favoarea grecilor, nici la conferințele de la Troppau, nici la Laibach; chiar împăratul Alexandru avea pentru dînșii cuvinte aspre, îi trata de răzvrătitori, și Rusia își mărginea pretențiunile sale tot în cele vechi, la care mai adăugase cererea ca trupele turcești să iasă din Principate și să i se comunice în mod oficial numirea noilor hospodari. La congresul de la Verona, însă, împăratul Alexandru esprimă ideea că ar fi de dorit ca Poarta să dovedească printr-un șir de fapte că respectă religiunea grecilor și că caută să-i liniștească. Aceasta fără de a propune vreo măsură de luat, ci numai ca un simplu deziderat.

La cererea de a goli principatele de beșliii turci, ministeriul Porții răspundea că numărul lor era cu totul neînsemnat în comparațiune cu puterile ce suveranii aliați țineau în Franța, în Neapol și în Piemont, țări străine lor, pe cînd Principatele erau posesiuni ale sultanului; dar, cu toate acestea, declară că era gata a retrage acele trupe. La 16 martie 1823 și încunoștiințează pe lordul Strangford, ambasadorul Engliterei, și pe contele Ottenfeld, internunțiul Austriei, că Poarta, doritoare de pace, redusese numărul beșliilor din Principate la l.500, cîți erau mai înainte de l82l, și că era gata să notifice oficial numirea hospodarilor îndată ce ar sosi la Constantinopol un ambasador al Rusiei. La comunicarea aceasta, cabinetul din Petersburg declara că nu putea considera evacuarea Principatelor ca efectuată pe cîtă vreme

pașii de la Giurgiu și de la Vidin, avînd comanda beșliilor, erau mai puternici decît hospodarii, și ca dovadă de o asemenea stare de lucruri da de exemplu arestarea lui Villara, cerînd și liberarea acelui boier; totodată cerea să se asigureze și soarta grecilor. Cu toate acestea, mai în urmă însă, la întîlnirea celor doi împărați de la Cernăuți, împăratul Alexandru consimte a se mulțămi cu reducerea beșliilor la numărul de l.500, dacă ei vor fi puși sub autoritatea hospodarilor, și anunță că va numi pe Minciaki consul general la București, dar că, mai înainte de a se duce la postul său, va merge la Constantinopol pentru a regula niște afaceri de comerț, și cînd înțelegerea va fi completă, va trimite pe Ribeaupierre ca să trateze celealalte afaceri ca ambasador.

Beșliii fusese reduși, Villara liberat și înțelegerea părea făcută, se aștepta din zi în zi sosirea lui Ribeaupierre la Constantinopol, cînd, pe neașteptate, ambasadorul Rusiei la Viena supune principelui Metternich din partea guvernului său un plan de împăciuire pentru greci: propune formarea sub suzeranitatea sultanului a trei principate:

1. Grecia orientală, cu Tesalia, Beoția și Atica.
2. Grecia occidentală, cu Epirul și Acarnania.
3. Grecia meridională, cu Moreea și Candia, deosebit de un al patrulea grup, insulele, acordîndu-le regimul municipal ce avusese în vechime. Iar ca mijloc de presiune asupra Porții, ocuparea Principatelor dunărene.

Un asemenea proiect nu putea fi bine primit de celealalte puteri, căci era cu neputință ca Turcia să consimtă la aceasta fără un război, mai ales că Poarta își regula atitudinea totdauna după starea în care se afla lupta sa cu grecii, și atunci avusese izbînzi însemnate la Psara și la Chio, încît turcii erau îndîrjiți. Beșli-aga de la Iași arestase pe un slujbaș al domniei, pe boierul Hasanache, și-i tăiase capul sub cuvînt că fiind creștin îmbrățișase

credința lui Mahomet, luind numele de Hasan, și că după aceea se întorsese iarăși la religia creștinească, ca să evite urmărirea pentru un omor ce săvîrșise asupra unui musulman.

Cît a trăit Ludovic al XVIII, împăratul Alexandru, care, de la o vreme, începuse a se interesa de soarta grecilor, întîmpina din partea guvernului francez împotriviri la propunerile și la cugetările sale, îndată însă ce s-a suit Carol al X pe tron, la 6 septembre 1824, ambasadorul Franței se declară gata a lua parte la conferința convocată la Petersburg, iar Englitera, deși refuza de a participa la acea conferință, dar atitudinea noului său ambasador, sir Stratford Canning, care în trecerea sa la Constantinopol se oprise la Hydra și avusese înțelegere cu membrii guvernului revoluționar, dovedea că guvernul Marei Britanii trata pe greci mai mult ca beligeranți decît ca insurgenți.

Cabinetele Europei erau mai toate puțin favorabile revoluțiunii grecești. Noul țar, împăratul Nicolae, care succedase la 26 decembre 1825 fratelui său Alexandru, zicea într-o convorbire cu împăratul Ferdinand că nu se credea în drept de a susținea pe greci, precum nu ar putea permite nici el sultanului să se amestece în afacerile musulmanilor de sub coroana Rusiei, precum nu s-ar permite să intervie într-o revoltă a supușilor ortodoxi din Austria. Cu toate aceste dispozițiuni personale ale împăratului, la Petersburg, ca și la Paris și la Londra, opiniunea era mai tare decît voința monarhilor, și în curînd afacerea grecilor devine cestiunea cea mai importantă între cabinete, toate celealalte dificultăți se aplanează, și Rusia, la 8 iunie 1826, numește plenipotenți ca să se înțeleagă la Akkerman cu murahașii Porții asupra punctelor rămase în litigiu de la tratatul de la București.

La aceste conferințe În zadar plenipotenții turci caută să evite de a ceda la ultimatul ce li se propune înainte de principele Voronzof și de

Ribeaupierre, căci în starea de slăbiciune în care se afla Turcia cu distrugerea ienicerilor și cu nizamii neorganizați, nu era în stare de a se espune la un război; și Poarta este silită a subscrie condițiunile puse de Rusia. La ll februarie 1827, după încheierea Convențiunii de la Akkerman, Ribeaupierre sosește ca ambasador la Constantinopol, și pacea se crede asigurată.

Dar atunci începe a se desfășura o nouă serie de dificultăți. La iunie 1827 se Încheie la Londra, între Rusia, Franța și Englitera, un tratat, prin care acele trei puteri convin să se dea grecilor un guvern național, sub suzeranitatea sultanului, plătindu-i un tribut anual.

Cînd s-a comunicat ministrului Porții dispozițiunile acelui tratat, acel ministru a respins nota ambasadorilor cu indignațiune, nevoind nici măcar să puie mîna pe dînsa, și acum nu mai putea să rămîie nici un dubiu despre un război apropiat; printr-acea alianță Rusia își asigurase neutralitatea Franței și Engliterei în caz de război cu Turcia.

Nu a trecut mult, și flota otomană, la 20 octombrie 1827, a fost distrusă la Navarin, și pe cînd Austria, în urma acestor evenimente, se silea din răsputeri să înduplece pe Poartă să primească condițiunile tratatului de la Londra, sultanul da vestitul manifest prin care denunța musulmanilor pe împăratul Rusiei de dușman jurat al Islamului și al Imperiului otoman, la care cabinetul rusesc răspunde prin nota din 9 martie 1827, prin care face cunoscut cabinetului din Londra că împăratul, provocat prin manifestul publicat și prin purtarea guvernului otoman, se consideră în stare de război cu Turcia și că va ocupa Principatele.

La 26 aprilie declarațiunea de războ este și espeduită la Constantinopol, unde sosește la 12 mai, pe cînd oștirile Tușești ocupase Principatele. La 7 mai, generalul Roth intrase în Iași și la ll mai 1828 era în București.

Dar să ne întoarcem la Convențiunea încheiată

la Akkerman, la 25 septembre 1826, la acea convenție esplicativă a tratatului de la București, a cărei negoțieri au ținut patrusprezece ani, de la l8l2 pînă la 1826.

Convențiunea esplicativă de la Akkerman, în partea care privea Principatele, regula mai întîi modul numirii, confirmării și duratei de șapte ani a hospodarilor ș-apoi adăuga că:

„Turburările întîmplate în anii din urmă, în Moldova și în Valahia, aducînd cele mai grele loviri ordinei, în deosebitele ramuri ale administrațiunii dinlăuntru, hospodarii se vor ocupa îndată, împreună cu divanurile lor respective, de măsurile necesare pentru îmbunătățirea stării Principatelor, și acele măsuri vor face obiectul unui regulament pentru fiecare principat, măsuri ce se vor lua de îndată."

Condițiunea aceasta comunicată domnilor, Ioniță Sturdza, ca și Grigorie Ghica s-au grăbit a numi comisiuni pentru prelucrarea Regulamentului; boierii cei mai ispitiți și mai considerați au fost însărcinați cu acea lucrare, dar ei de-abia începuse a lucra, cînd, la mai 1828, au intrat oștirile rusești; atunci guvernul trecînd în mînile generalului rus, contele Pahlen, au numit alți boieri, după placul și convenința rusească, în locul celor ce se numise de domnitori.

La încheierea Tratatului de pace de la Adrianopol, la 14 septembre 1829, plenipotenții, contele Alexis Orlof și contele Pahlen cu Mehemet Sadyk-efendi și Abdul Kadirbeg, revenind asupra ideei unui regulament, au înscris în actul separat privitor la Principate clauza următoare:

„Înalta Poartă, dorind să asigure prin toate mijloacele buna stare viitoare a ambelor Principate, se obligă solemn a confirma regulamentele de administrațiune care ar fi făcute în timpul ocupațiunii acelor două Principate de către adunările celor mai notabili locuitori ai țării și care vor servi în viitor de bază regimului

interior, bineînțeles, pe cît zisele regulamente n-ar aduce vreo atingere drepturilor de suzeranitate ale înaltei Porți.”

Aci, după cum vedem, nu mai era vorba ca acele regulamente să se facă de țară și. să se aplice îndată de guvernul țării, fără de a fi trebuință de vreo sancțiune străină; acum se vorbea de confirmarea Porții, încît autonomia țării era călcată în picioare.

Comisiile nou numite de guvernatorul rus lucrau sau nu lucrau, însă principiile și dispozițiunile de căpetenie le veneau de-a gata de la cancelaria generalului Kisselef, după instrucțiunile trimise de la Petersburg; și ședințele membrilor, cînd se întruneau citeodată să lucreze împreună, erau totdauna prezidate de către un funcționar rus sau de consulul Minciaki.

Într-un timp de ocupațiune militară, cînd boierii cei mai mari erau siluiți prin esecuțiuni de cazaci a se supune ordinelor rusești; cînd mitropolitul țărei, Grigorie, om sfînt, venerat și adorat, era luat pe sus din scaunul arhipăstoresc și trimis în esil în interiorul Rusiei, pe cînd guvernul era în mînile unui general, Zaltukin, reputat în toată Rusia de năbădăios, cine îndrăznea să cugete sau să ridice vocea în contra voințelor președintelui cu deplină putere al ambelor Principate? într-o asemenea stare de lucruri, adeziunea boierilor la dispozițiunile cuprinse în proiectul de Regulament, oricare ar fi fost ele, era asigurată și prin clauza mai sus citată din Tratatul de la Adrianopol; Poarta le dăduse o confirmare anticipată. Rusia putea dar acorda Principatelor legile ce-i convenea.

Secretul asupra lucrării ce se pregătea, deși era recomandat, dar nu era și bine păstrat; dispozițiunile principale erau cunoscute și comentate în adunările de seara ale boierilor, și încetul cu încetul, prin discuțiunile dintre dînșii, ajunsese a se forma un grup hotărît a se opune cel puțin articolelor cari loveau în drepturile și în

autonomia țării. Grupul era puțin numeros, compus numai de boieri mâi tineri, dar erau încurajați în secret și pe sub mînă de cîțiva din cei mai bătrîni, precum banu Barbu Văcărescu, banu Constantin Bălăceanu și chiar fostul domn Grigorie Ghica.

Dintre toți, cel mai înfocat și mai îndrăzneț era Iancu Văcărescu, tînăr, plin de spirit și de învățătură, patriot entuziast și poet de un mare talent.

Văcărescu era născut cam pe la anul l79l, fiu al poetului Alecu Văcărescu și al Elenchii Dudeasca, nepot de fiu lui Ienăchiță Văcărescu, unul din părinții literaturei noastre: cultul limbei românești și-a patriei iubire îi erau lăsate moștenire. Rămas de copil orfan, de cînd clucerul Alecu, tată-său, ridicat într-o noapte de arnăuții lui Alecu-vodă Moruzi, a fost dus nu se știe unde nici pînă în ziua de astăzi. Văduva sa mumă l-a crescut în cea mai mare iubire și solicitudine, dîndu-i dascălii cei mai în renume; mai tîrziu l-a trimis la Viena, împreună cu nepoții ei, Alecu Filipescu,

Drăjneanu și cu frații Dimitrie, Niculae și cu Iancu Ghica, sub îngrijirea profesorului Colson. Din școlile de la Viena, tînărul Văcărescu a trecut la Universitatea de la Pisa, și a petrecut mai mulți ani în patria lui Dante și a lui Michelangelo, unde a asistat la deșteptarea spiritului de naționalitate și de libertate al marelui popor italian.

Întorcîndu-se în țară pe la anul l8l4, s-a consacrat cu totul literaturei. Românismul deșteptat în lupta contra domnilor fanarioți a început a cînta slava strămoșească. Poeziile lui, ca și ale tată-său și ale bunu-său, se copiau și treceau din gură în gură. Tinerii și tinerele le știau pe de rost și se întreceau care mai de care să le declame mai frumos. Copiii învățau de la tinerele lor mume această strofă, că:

Se întinde o cîmpie
De sub poale de Carpați,
Cîmp deschis de vitejie

La românii lăudați.

Cînd un tînăr voia să arate simțirile sale unei tinere, recita poezia că

La Carpați mi-am adus jalea.

Cine nu știa pe dinafară Oda la stema României? La l8l5, vodă Caragea, voind să publice noul Cod, a cerut lui Văcărescu să-i facă cîteva versuri, care să figureze pe frontispiciul cărții; spera că poetul îi va trece numele la nemurire. Văcărescu, inspirîndu-se de la sigiliul domnesc, corbul cu crucea în gură, încunjurat de insemnele celor șaptesprezece județe, a făcut acea frumoasă odă în care se află strofele:

Ah! d-ar putea-a ne dobîndi
Și cîte-avem pierdute!
Atunci ce duhuri n-ar gîndi!!
Ce guri ar mai îi mute?
Atunci ș-acest Corb sîrman
Iar Acvilă s-ar face;
Ș-orice rumân ar îi roman,
Mare-n război și-n pace.

Mare a fost decepțiunea lui Caragea cînd a citit-o; și-a esprimat nemulțămirea cu proverbul grecesc, care, ca și la noi, însemnează „cheamă pe nebun la nuntă, ca să-ți zică: și la anull".

Iancu Văcărescu era poet în toată puterea cuvîntuluij s-a distins în toate genurile și putem cita ca frumoase giuvaieruri ale literaturei noastre Primăvara amorului, Păstorul întristat, Orologiul îndreptat și multe altele. Versurile:

La faptă bună puțini s-adună,
Mult pot puțini buni împreună
sînt de dînsul.

În vremea lor, toți știau pe dinafară satira:

Prea mult te umfli-n pene
Cocon Balsamigene,

adresată unui fiu de rachier îngîmfat.

La 1824, Grigorie Ghica-vodă a ridicat pe Văcărescu la gradul de logofăt, ceea ce, după obiceiul țării, îi da dreptul de a lua parte la

obștești adunări ale boierilor. La l83l, chemat la acea adunare, el era hotărît să ia inițiativa ca să dea amicilor săi ocaziunea de a se retrage și să-i împingă a face un protest către puterile Europei în contra călcărilor ce se făceau drepturilor țărei.

Secretul înțelegerii era bine păzit între boieri, mai toți erau rude și prietini; dar Văcărescu mai avea un confident, pe un frate în literatură, tînăr, inteligent și de talent, căruia îi destăinuia toate cugetările, planurile și speranțele lui.

În ziua de1mai l83l, toți boierii cei mari sunt adunați la Mitropolie. Generalul guvernor, contele Kisselef, sosește încungiurat de un strălucit stat-major, se suie pe estradă, rostește un cuvînt în care desfășura binefacerile ce țara datora Rusiei și, după ce declară deschise lucrările Obștești Adunări extraordinare pentru cercetarea Regulamentului organic și depune pe biurou voluminosul proiect, se retrage chemînd pe consulul general Minciaki, să prezideze. Atunci, Văcărescu ia cuvîntul, întreabă unde era mitropolitul, președintele legal al adunărilor obștești ale boierilor, zicînd că un străin nu poate prezida.

Nu isprăvise cele ce avea de zis, cînd fu luat între baionete și dus la obahtul rusesc, de acolo sub pază de soldași la casa lui Filip Lenș, unde a fost Ministerul de Război și unde atunci se afla în cvartir șeful cancelar al contelui Kisselef. Introdus în cabinetul acestui funcționar, este supus unui interogatoriu în toată regula, al cărui scop era de a afla țesătura complotului și procedura adoptată.

Văcărescu, deși întrebările ce i se făceau îi dovedeau că generalul rusesc era bine informat și cunoștea toate amănuntele, dar el persista a tăgădui tot ce privea pe ceilalți boieri, negînd.orice înțelegere, ca să nu-compromită pe nimeni. Atunci șeful cancelar deschide paravanul și-i arată pe omul prin care generalul Kisselef era informat, zi cu zi, oră cu oră, de tot ce se plănuia. Amărît a fost

sufletul lui Văcărescu cînd a recunoscut în denunțător pe amicul său, semeț la confruntare, confirmînd raporturile ce făcuse. După acea cercetare, Văcărescu a fost trimis sub bună pază la moșia sa Moțăienii din plaiul Dîmboviței, unde a fost deținut tot timpul cît a ținut sesiunea Obștești Adunări extraordinare și pînă s-a întors Villara de la Petersburg cu Regulamentul organic confirmat de împăratul Nicolae.

De la Moțăieni este datată epistola sa către falșul său amic.

„El e Iuda".

Cu toate intimidările și cu toate măsurile ce s-au luat, tot s-au găsit mai mulți boieri, unii cari au refuzat de a lua parte în acea adunare, și alții cari n-au voit să iscălească, încît au făcut să rărnîie nevotate multe dispoziținni vătămătoare drepturilor țării.

La 1838, cînd s-a propus de consulul general al Rusiei, baronul Rukman, să se intercaleze în Regulament un articol rămas nevotat, care prescria că orice lege făcută de domn împreună cu obștească Adunare să nu poată fi pusă în lucrare pînă ce mai Intii nu ar dobîndi sancțiunea curților protectoare și suzerane, logofătul Dimitrie Chrisoscoleu Buzoianu zicea în plină Adunare:

„Fie-i țărîna ușoară lui Costache Cîmpineanu, care mi-a zis să nu votez acel articul l".

Ion Ghica

Băltărețu

Scumpul meu amic,

După un lung șir de ani de invaziuni, răzmirițe și războaie, litfele streine, nemți, turci și muscali, cari se băteau mereu pe biata țară, se retrăseseră peste Dunăre, peste Carpați și peste Nistru. Împărații iscăliseră între dânșii la Passarovitz, la Kuciuk-Kainargic, la Șiștov, la Iași și la Beligrad tot felul de convențiuni și de tractate. Oltenia fusese luată de nemții cu coadă comandați de principele Eugeniu de Savoia ș-apoi dată înapoi Valahiei după biruințele turcilor asupra mareșalului Munich. Bucovina șterpelită, și Grigorie Ghica, domnul Moldovei, asasinat la Iași, Mavrogheni omorât la Rusciuc, Hangerliu descăpățânat la București și Pasvantoglu cu turcii rebeli alungat peste Dunăre. Boierii pribegi și surghiuniți, care luaseră parte unii cu turcii, alții cu nemții sau cu muscalii, se întorseseră unul câte unul din țara turcească sau din țara ungurească.

Ciumă și calicie! Spitalele și mănăstirile, pline de bolnavi și de cerșetori; românii țărani, rămași în sapă de lemn; codrii și drumurile, împănate de cete de hoți cari jefuiau și căzneau cât ieșea omul din streaja Bucureștilor afară.

Se călcase pe secolul al XIX-lea, și cerul politic, atât în Occident, cât și în Orient, era încărcat cu nori negri și groși, printre cari nimeni nu putea zări ce era să ne aducă veacul cel nou. Boierii, îngrijați de soarta țării, alergau unul de la altul, se adunau, se sfătuiau și nu mai știau la ce sfânt să se mai închine, că și nemții, și muscalii, dacă băteau pe turci, tot pe turta lor trăgeau spuza.

La cererea d-a se da țării domn pământean, pe bătrânul Pârscoveanu, Poarta răspunsese trimițând pe un alt fanariot în locul lui Alexandru Moruz, pe

Mihai Suțu.

În seara de Mucenici, boierii cei mai colțați erau adunați la sfat la banul Dumitrache Ghica, fratele lui Grigorie-vodă, asasinat pentru împotrivirea ce făcuse la darea Bucovinei.

Erau adunați la banul bătrânul, cum îi ziceau ca să-l deosebească de doi fii ai săi, Costache și Scarlat, cari amândoi ajunseseră tot bani mari și ei.

Curtea banului Ghica era cât o moșie de mare; începea din capătul despre apus al Podului Gârlei, devale de Zlătari, mergea în jos pe malul apei până în dreptul caselor Văcărescului, unde este astăzi casa lui Barbu Belu; d-acolo cotea spre Sfinții Apostoli, până unde sunt băile lui Mitraszewski, apuca la dreapta pe uliță înainte, tăia de-a curmezișul strada Mihai-Vodă, trecea gârla la cazarma pompierilor și apoi la vale prin Gorgani, cuprinzând toată mahalaua Domnița Nastasica, și se încheia cu ocolul la Podul Gârlei la Zlătari.

Dacă timpul distruge tot fără milă, cel puțin memoria vie se restaurează pe cât se poate! Norocită când izbutește a face să se vază cu ochii sufletului ceea ce nu mai esistă și nu se mai vede cu ochii din cap și când face să se auză cu gândul cuvintele care sunau la urechi!

Casele bătrânului Ghica și ale fiului său Scarlat se aflau amândouă în cuprinsul de mai sus; erau două namile de case, cu pridvoare, săli mari, tinzi și paratinzi, sagnasie, odăi mari de musafiri, sofragerie de iarnă și de vară, iatacuri și cămări, cu arcade și bolte învârtite, beciuri și pimnițe pe dedesubt; învelitoarea de șindrilă, mai naltă decât casa și cu streașina scoasă de jur împrejur de doi coți. D-a rândul, pe lângă zidul curții în șir, cuhnii, odăi de slugi și de logofeți, grajduri, șoproane, grădini de flori și de zarzavaturi, livezi de pomi roditori, fânărie și lemnărie. Acele două palaturi, unul în fața altuia, erau despărțite numai prin strada Mihai-Vodă și prin gârlă.

Casa banului bătrânul a trecut prin moștenire la

fiul său cel d-al patrulea, banul Mihail, nenea-mare, cum îi ziceau, fiindcă era cel dintâi născut din căsătoria de a doua, și s-a restaurat de fiul său cel d-al cincilea, Alexandru-vodă Ghica, la anul 1834, când s-a suit acesta pe scaunul domniei. Acum este proprietatea județului și a devenit Palatul Prefecturei de Ilfov. Iar de casa de pe malul stâng, a banului Scarlat Ghica, care a trecut-o fiului său celui d-al treilea, Neculae, ginerele domniței Nastasichii Muruz, de unde s-a și dat numele mahalalei - casă mare cât o cazarmă - nici urmă nu se mai vede: a putrezit din temelie până în vârf din pricina deselor înecări ale Dâmboviței ș-a căzut bucățică cu bucățică în fărămături.

Mi-aduc aminte acolo o sală mare, zugrăvită pe pereți și tavan cu toți zeii Olimpului, de un pictor Kauffmann. În sala aceea, la zile mari și la aniversări, înfocatul Aristia, preceptorul copiilor, traducătorul Cântului întâi al Iliadei și autorul Stanțelor epice, cu câteva perdele de la ferestre, cu cearceafuri înnădite unele de altele, cu costume croite din rochii lepădate, punea în scenă câte o bucată de teatru în limba grecească: pe Orest, pe Fiii lui Brutus sau vreo idilă din Florian. Mătușă-mea Smărăndița Ghica se deosebise așa de mult în rolul Clitemnestrei, încât îi rămăsese numele. Aristia avea totdauna rolurile cele mari; el făcea pe Agamemnon, pe Cezar, pe Edip; rolurile mai mici erau ale lui Eugenie Prădescu, ale lui Manole Anghelescu, ale demoazelelor Iosefina și Cecilia Raymondi sau ale copiilor casei. Doamna Efrosina Bogdan făcea o încântătoare Estelă, când n-o podidea plânsul în scenă; frate-său Scarlat Ghica, fostul procuror general la Curtea de casație, era totdauna un mediocru Nemorin, iar colonelul Iancu Ghica, îmbrăcat numai cu aripi și cu tolbă cu săgeți, gândeai că era chiar fiul cel iubit al Afroditei.

Pe când s-au zidit acele case, Dâmbovița în București era o gârlă pe care nu fiecine o putea

trece înot. Populațiunea capitalei era puțină, și apa curgea adâncă și curată; murdăriile aruncate mereu pe dânsa nu-i urcaseră fundul, ca la cea mai mică viitură de apă să treacă peste maluri și să înece orașul, cum se întâmpla de la o vreme încoa, mai în toți anii, până a nu se face derivațiunile din sus la Arcuda. Cine nu s-a plimbat până mai acum vreo zece-doisprezece ani cu luntrea prin mahalaua Izvorul, pe strada Brezoianu, prin Dudescu, pe la Antim și pe dinaintea bisericei Doamna Bălașa? Astăzi, grădina, curtea, paraclisul și casa banului Scarlat Ghica s-au împărțit în bucățele pătrate și numerotate, s-au tras printre dânsele strade și s-au clădit case și căscioare.

În sfaturile boierilor, numele eroului de la Marengo era de câtăva vreme foarte adesea pomenit; speranțele tuturor erau întoarse către Franța și către minunile ce se auzea că se petreceau acolo. Deși unii dintre boieri, ca Pană Filipescu, ca banul Costache Ghica și alții, se gândeau la ce era să zică de dânșii împăratul Alexandru al Rusiei sau împăratul Leopold al Austriei când or afla că au trimis soli la desculții de francezi, nimeni nu îndrăznea să iasă din vorba banului bătrânul și a fiului său Scarlat cu cumnații lui, Dudescu și Văcărescu, a spătarului Grigorie, fiul al treilea al banului Ghica, care a domnit mai în urmă, la 1822, a vornicului Scarlat Câmpineanu, a vornicului Știrbei, a logofătului Băleanu - cari, cu toții într-un gând, erau de părere să ducă păsurile țării la cunoștința întâiului consul. Se credea chiar că generalul Bonaparte umbla să se suie pe scaunul Țarigradului, ca unul ce era viță de împărat din neamul Calomerilor Porfirogeneți, și că la Iafa îmbrățișase legea lui Mahomet numai și numai ca să-și facă mână bună la turci.

Boierii erau bogați, foarte bogați, dar averile lor erau în moșii, în scutelnici, poslujnici și țigani. Bani, argintării, șaluri și scule câte avuseseră le vândură și cheltuiră în băjenii. Niculae Dudescu,

care știa bine franțuzește, se oferea să se ducă la Paris, să pledeze cauza țării cu cheltuiala lui; dar, deși averea lui era colosală, însă nu era în stare să găsească nici o mie de lei bani bătuți. Ce bruma monetă mai rămăsese pe ici, pe colo d-abia ajungea ca să încropească haraciul către Poartă și, în strâmtoarea de bani în care se aflau, trimiseră să aducă pe Băltărețu.

Trecură două ore după sfințitul soarelui, și cerul era fără lună și fără stele, când o butcă - numai bronzuri și poleieli, dinainte, d-a dreapta și d-a stânga caprei vizitiului, cu două sirene aurite, cu coadele încolăcite și cu capetele când spre două mârțoage de cai cu hamurile legate cu sfoară, vizitiul cu cojoc peste cămașa lungă, și cu doi feciori dindărăt cu cauce pe cap - cobora la vale spre curtea banului Ghica, urmând la pas după un țigan desculț și zdrențuros, cu o masala mare pe spinare. Podelele jucau cu clapele unui clavir sub roatele butcei și aruncau în sus din hazna stropi de noroi apătos, care la lumina păcurei luminau parc-ar fi fost pietre scumpe. Acel straniu echipaj purta un fel de boier cu ceacșiri și cizme roșii, cu o giubea soioasă îmblănită cu nafe și în cap cu un işlic în patru colțuri; degetele boierului erau pline de inele de rubin, de smaragd și de diamant. Era așteptat la sfatul boieresc, și de la dânsul depindea realizarea cugetărilor patriotice ale boierilor. El mânuia banii ce mai rămăseseră în țară; el avea daraveri cu Țarigradul și cu Beciul; iscălitura lui ajunsese să aibă trecere chiar și dincolo de Lipsca. Șoproanele lui și lăzile din pimniță gemeau de scule, șaluri și argintării, tot amaneturi de pe la boieri. Butca în care se zdruncina, adusă pentru o nuntă mare, nu-i fusese plătită și sta amanet în șopronul său; iar inelele din degete erau marfă de vânzare.

În curte la banul, aproape de scară, stau o mulțime de masalale înfipte în pământ, cu masalagiii roată pe lângă dânsele; vizitiii, plecați

într-o rână pe capră, cu hățurile în mână, își petreceau vremea cu glume și păcălituri între dânșii; fiecare la rândul său povestea câte o batjocură, o trânteală sau o bătaie bună mâncată de la turci, de la nemți sau de la muscali, și făceau haz nespus - că așa e făcut românul, râde de toate și de toți, chiar de necazuri și de nenorociri.

Bălțărețu, coborât din trăsură, suia greoi scara, ținut de subțiori de cei doi feciori. Scara da în pridvor, și pridvorul într-o sală mare, lungă, unde fumul de tutun din ciubucele ce slugile aprindeau și duceau în casă la boieri d-abia lăsa să se zărească o lumânare de său care ardea într-un felinar atârnat în tavan. În sală, acolo, lume de toată mâna, boieri mai mici, calemgii, coconași, ciocoi și slugi, fel de fel deișlice.

P-atunci formaișlicului nu era numai o fantazie, cum este astăzi cu pălăriile, mai nalte sau mai scurte în pereți, mai rotunde, mai gogonețe sau mai țuguiate, mai tari sau mai moi, după pofta fiecui: fiecare trebuia să poarte ișlicul după teapa lui.

Boierii cei tineri și eleganți și feciorii de boier mare purtau în cap un glob rotund de hărșie brumărie; mărimea acelui balon era aproape patru coți în circumferență și avea la unul din poli o gaură pe unde intra capul până dasupra sprincenelor și la celalalt pol un fund de postav de mărimea și forma unui cuib de rândunică, de unde boierul, plecându-și nițel gâtul la dreapta, putea să-și apuce ișlicul cu patru degete.

Boierii mai în vârstă purtau ișlic tot atât de umflat, dar sfera nu era întreagă, era tăiată neted orizontal, ceva mai sus de cercul cel mare, iar pe acel șes era întins un fund de postav. Ișlicul acesta se lua din cap cu ajutorul amânduror mânilor.

Calemgiii, ciocoiașii, slugile de dindărătul caleștilor boierești și negustorii cei mari purtau ișlic mic, de forma unui borcan întors cu gura în jos și de un diametru mult-mult de o jumătate de cot și dasupra o pernă mare în patru colțuri,

umplută cu bumbac sau cu păr de cal.

Boierii cei mari se îmbrăcau cu ceacșiri roșii cu meși, papuci sau cizme galbene de meșină, cu botul ascuțit, întors în sus și fără toc; antiriile erau de ghermeșit, de citarie, calemcheriu, cutnie, selimie sau sevai; se încingeau la brâu cu șal de Indii; vara, fermeneaua scurtă, vara și iarna, scurteică îmblănită cu pacea de samur, singeap sau cacom; pe dasupra, giubea de postav sau, la sărbători, biniș. La alaiuri și la ceremonii, protipendada și veliții purtau pe cap gugiuman de samur cu fundul de postav roșu; vara, feregea, și iarna, contoș; baș-boierul purta hanger la brâu; boierii cei halea stau împrejurul domnului cu bastoane lungi în mână. Numai vodă cu beizadelele purtau fund alb la gugiuman. La zile mari, domnul îmbrăca cabanița, care era un fel de contoș cu ceaprazuri de fir și cu profiruri de samur. La alaiuri, boierii cei mari mergeau călări pe cai arăpești acoperiți cu harșa mare cusută cu fir.

Băltărețu, cum intră în sală, se duse drept la un boier bătrân, căruia toți îi ziceau 'arhon medelnicerul', și-l rugă să vestească banului sosirea sa.

Într-un colț, împrejurul unui mangal, lumea sta grămadă, ascultând cum se cârâiau unul pe altul trei inși așezați pe o laviță. Doi din ei își urmau glumele, fără să se turbure, mutând cu multă seriozitate bobii din țintarul săpat pe laviță; iar cel d-al treilea, cum îl văzu pe Băltărețu, îl salută cu un ton măreț și protector, zicându-i:

– Bine-ai venit, Ștefanache. Am primit scrisori de la frate-meu; te-a făcut baron.

Acel care anunța Băltărețului această știre înveselitoare era un om între două vârste, mai mult bătrân decât tânăr; gros la burtă, alb și rumen la față și cu mustățile rase; purta pantaloni de nanchin galben cu capac, băgați în cizme ungurești cu pinteni, jiletcă vărgată, frac cafeniu cu bumbi de metal cu pajură împărătească, cravată roșie de

pambriu, în care îi intra bărbia cu totul, până la gură, lăsând să iasă d-o palmă două colțuri ascuțite de guler scrobit. Din buzunarele jiletcei atârnau d-o parte și de alta, zornăind, două lanțuri groase de chei și peceți mulțime. Era 'prințipul Zamfir', amicul intim și nedezlipit al banului Pană Filipescu. Odinioară bogasier cu prăvălia lângă Bărăție, iar acum fiu din flori al Mariei Terezii, și prin urmare frate vitreg cu Iosif și cu Leopold al Austriei. La moartea împăratului Iosif, după cum spunea chiar el, renunțase la tron și-l trecuse fratelui celui mai mic, Leopold, numai și numai de dragostea Filipescului, pe care nu se îndura să-l lase singur.

– Știi, Ștefanache, că de nu eram eu, prințipul Zamfir, o pățeai, puiule, cu Mavrogheni? Eu te-am scăpat!

La aceste cuvinte se scoală unul din jucătorii de țintar și-i zice cu vioiciune:

– Și gândești, măi ticălosule, că tu l-ai scăpat? Mavrogheni era pui de om, mă! Ala, când punea gheara pe câte unul, ca d-alde dumnealui, mă! îl juca în labe cum joacă pisica pe șoarece, mă! Ținea cu săracii, mă! așa să știi tu, mă! Pe boieri îi strângea de gât, mă! Numai ce-i auzeai: Miorc! ... ș-atâta le era, mă! Uite, în zilele lui, să vezi tu cerșetori pe ulițe, îi strânsese pe toți, mă! la spital la dânsul, și-i ținea pe bere și pe mâncare, mă! Mi-aduc aminte că într-o noapte era un frig, mă! de crăpa lemnele și pietrele, și i-a fost milă de săraci, mă! să nu degere; și a poruncit de le-a aprins zece mangale cu cărbuni ghiveci, mă! și până în ziuă nu mai sufla nici unul, mă! Și să zici tu că l-ai scăpat pe dumnealui? ... Ptuu! ... nu ți-e rușine obrazului, om bătrân, în toată firea! L-a scăpat Dumnezeu sfântul, mă! că e mai puternic, mă! ...

Acel care vorbea astfel era protejatul banului Ghica; era vestitul Manea Nebunul.

– Ai dreptate, Maneo! întrerupse Bălțărețu, ai vorbit ca un om cu minte; m-a scăpat Dumnezeu și

sfântul Spiridon, făcătorul de minuni.

– Nu sunt eu numai de florile mărului prințipul Zamfir; când te-i mai afla la strimtoare, vino de-mi spune mie, că te scap.

– Așa! vorba aia, știi, până la împăratul te trece sufletul ... zise celălalt jucător de țintar, care sta gânditor cu un bob în mână - un spân cu trei fire de barbă, slab și sfrejit, numai pielea și osul de dânsul, zbârcit și bondoc, mititel ca un copil, dar elegant la haine, încins cu taclit și purtând ceasornic cu lanț la brâu.

Acesta era Sgabercea, făt-frumos din curte de la Dudescu; el adăogă:

– Dar nu zici că eu era s-o pați și mai rău cu Mavrogheni! Cășunase pe mine; ba nu! că să-mi dea pe fie-sa și mai multe nu! ... Dar o luam eu p-aia?! Și începu să cânte de dor, oftând:

'Oh! Ilinco, mor!'

– Tăceți, din gură, nebunilor - zise un logofăt - să ne spuie conul Ștefan cum a fost când era să-l arunce Mavrogheni de sus din Turnul Colței.

– Așa e, nene Ștefane - întrebă un fecior de boier - că Mavrogheni era arap negru, cu buza d-o palmă și cu colții scoși afară ca de mistreț? Dumneata l-ai văzut d-aproape; se zice că avea o gură la ceafă, pe unde scotea oasele când înghițea mielul nemestecat.

– Nu e adevărat, coconașule, răspunse un logofăt bătrân; nu l-am văzut eu când trecea cu alai? Era om ca toți oamenii, atâta numai că avea dinții de oțel, uite, îi aducea saci cu rubiele și cu icosari, îi băga în gură, îi făcea praf cu dinții ș-apoi îi înghițea. Era scris pe mâni și pe picioare cu slove turcești pe sub piele, tipărite cu iarbă de pușcă, ca să nu se lipească glonțul de dânsul. Ce-a mai tras pașa de la Rusciuc până l-a omorât; numai cu iataganul i-a putut veni de hac!

– Ci lăsați să ne spuie nenea Ștefan cum a fost când era să-l arunce din clopotniță, repetă tânărul băiat.

Și Bălțărețu începu povestirea:

– Era cam pe la Vinerea Mare, când mă pomenesc până în ziuă că mă cheamă vodă; zic îndată de-mi pune șaua pe cal și alerg la curte. Mavrogheni sta la fereastră; cum mă vede, se dă jos în capul scării, sare ca o maimuță pe armăsar, parcă-l văz, bată-l Dumnezeu! cu poturi scurți până la genuchi, picioarele goale în iminei, mintean fără mâneci și legat la cap turcește. N-apucasem să mă dau dupe cal, și-mi zice: 'Vino după mine!' ș-o retează la fugă la deal, d-abia mă țineam de dânsul! ... Dodată văd că se oprește la Colțea, descalecă, intră în biserică, se închină la toate icoanele și, când să iasă, stă la ușă și mă întreabă răstit: 'Trimis-ai haraciul la Poartă?' Eu îi răspunsei: 'Da, măria-ta, dar n-am găsit mahmudele și am fost silit de am pus de a topit niște scule de aur și toată argintăria câte le aveam lăsate de unii și de alții amanet la mine, le-am făcut bulgări de aur și de argint și i-am trimis la Stavracolu ca să-i bată la tarapana cu tura de mahmudele și beșlici. Aștept din ceas în ceas să pice lipcanul cu țidula pașii de la Rusciuc.' 'Aferim! îmi zise, bătându-mă pe spate. Vino sus să mănânci cu mine.' Și-o ia la fugă pe scara clopotniței. Mă suiam după dânsul gâfâind, mă gândeam la cinstea cea mare la care am ajuns și la câștigul ce era să-mi aducă știrea când s-o duce vestea prin târg că am mâncat cu vodă la masă. Când ajunserăm sus de tot dasupra clopotului celui mare, de unde vezi omul jos numai cât o vrabie, deodată mă cheamă lângă dânsul la o ferestruie și-mi zice: 'Ia te uită de ici; mult e până jos?' 'Mult, măria-ta - îi răspunsei - d-ar cădea cineva d-aici, ar fi vai de el; nici praful nu s-ar alege de dânsul.' 'Știi c-am visat pe sfântul Nicolae azi-noapte?' îmi zice râzând. 'Ești bun la Dumnezeu, măria-ta, și d-aia a venit sfântul să te vază.' 'Așa cred și eu - îmi zise, uitându-se în ochii mei - dar nu știi că mi-a zis să te azvârl d-aicea jos.' Când am auzit așa, am

înghețat; mi s-a tăiat picioarele și mi s-a muiat vinele, de era să cad, fără să mai m-arunce cineva. Știam că era în stare s-o facă, fiara! Când aud încetișor un glas că-mi zice la ureche: 'Zi-i că ai visat și tu pe sfântul Spiridon, ți-a cerut să-i aprinzi o făclie de cincizeci de pungi de bani și că, de te-o arunca după fereastra aia, mori și rămâne sfântul fără lumânare'. Acel care-mi șoptea aceste cuvinte era Sava Arnăutul. Repetai și eu vorbele lui ca papagalul, clănțănindu-mi dinții în gură de frică. 'Ei, dacă e așa - îmi zise atunci Mavrogheni - trimite pe Sava să-i cumpere făclia.' Muiai condeiul în călimările de la brâu, scrisei zarafului meu din hanul 'Sfântului Gheorghe', și peste o jumătate de ceas Sava se întoarse cu o lumânărică de trei parale; mi-o dete în mână, făcu cu ochiul lui vodă și ne deterăm jos binișor cu toții din turn. Eram mai mult mort decât viu. Cum am ajuns acasă, am căzut la așternut și am zăcut trei săptămâni de gălbinare.

– O sfecliseși, zise prințipul Zamfir.

– Ce o sfeclise, mă! n-auzi tu că era galben ca turta de ceară! Nu știi tu ce este gălbinarea, mă! fața morcovului, mă! întrerupse Manea, și Sgabercea adăogă:

– Zi mai bine ca galbenii olandezi; Mavrogheni îi trăgea sufletelul de sfoară.

– Toți boierii să moară, numai Manea și cu banul Ghica să trăiască, mă! strigă deodată Manea, bătând cu pumnul în laviță, și se sculă cântând cântecul lui favorit:

Zon, zon fivrilzon!

– Ci tacă-ți gura, nebunule - ripostă supărat prințipul Zamfir - nu ți-am spus d-o mie de ori că Filipescu e mai mare?

– Nebun ești tu, mă păcătosule! îi răspunse Manea. Ce adică, pentru că-mi zice Manea Nebunul!? Daî nu știi tu, mă! că-mi zice așa tocmai pentru că nu sunt nebun, mă! cum îți zice și ție prințipul Zamfir, tocmai pentru că nu ești

prințip, mă! Banul Ghica să trăiască, mă! Soarele să-mi fie cu bine, iar luna s-o mănânce vârcolacii, mă! Mavrogheni ținea cu turcul, mă! De la turc belșug, iar de la neamț calicie; neamțul umblă tot cu Ucigă-l toaca în buzunar, mă! scoate foc și panglice pe nas, mă! Merge cu chinele la patalie călare pe porc, mă! Franțuzul, în zbor pe sus, ca pasărea, și englezul, ca rața pe apă, iar muscalul porcos, cu râtul d-un cot, mă! în toate alea își bagă botul. Voia la dumneata ca la banul Ghica! Nu știi tu, mă! că de n-ar fi nu s-ar povesti, mă!

– Ba tot Filipescu e mai mare! strigă indignat prințipul Zamfir, arătând pumnul, amenințare la care Manea răspunse cu o palmă de răsună sala și îndată se sculă cântând: 'Fivrelzon! fivrelzon!' Așa pronunța el pe românește cuvintele cântecului său favorit: 'Dansons la Carmagnole! vive le son! vive le son du canon!'

– Bre! daî ce mai palmă, neiculiță! Adormisem, și m-a deșteptat din somn; așa e, nea Maneo, c-ai crezut că era falca lui Mustafa-pașa? zise Sgabercea.

La cuvintele acestea, prințipul Zamfir, care se temea să nu întărâte mai rău pe Manea, începu a râde cu hohot, frecându-se pe obraz și zicând:

– Intri și tu în vorbă nepoftit, păianjene! Bine să-i fie lui Mustafa-pașa! Așa să pață dacă e turc! Să se facă și el creștin odată și să se isprăvească. O mâncă cât de bună Mustafa; ș-acu mă ustură. Dă spurcatul de nebun, nu se încurcă, parc-ar da într-un bou. Așa e dacă mănâncă numai lumânări de seu, ca ungurii; ș-aseară era cu o lumânare în gură; a înghițit-o cu feștilă cu tot.

– Mănânc lumânări, mă! răspunse Manea, ca să mă luminez pe dinăuntru, mă! Dar tu, care bei la vin ca o butie, ce-o fi în capul tău, întuneric beznă, mă! ca într-o pimniță oarbă, mă!

– Vino-ți în fire, omule! îi zise prințipul Zamfir, văzând că iar se întețește.

– În firele părului tău, mă! Să-ți mai încrețesc

zulufii, că nu te-am jumulit de mult, mă! De la lăsata secului, de la masă de la Dudescu; ce! pesemne ți-ai uitat, mă?

Manea nu râdea niciodată. Umbla pe uliță strigând în gura mare: 'Toți boierii să moară, mă! numai Manea să rămâie, mă!' Dacă îi zicea cineva ceva, arunca cu pietre. Nu se temea de nimeni pe lume, decât de banul Ghica. Acolo în curte la banul se adăpostea, avea odaie, îmbrăcăminte și mâncare. Manea era milos și darnic; tot ce avea da la săraci; dacă-i da cineva o haină bună, un anteriu, o giubea blănită, el se ducea la croitor sau la cojocar și le schimba pe haine groase mitocănești, pe cari le împărțea la săraci, păstrând pentru dânsul pe cea mai proastă; uneori rămânea numai cu cămașa. Nimeni nu știa de unde era, nici de unde venise. Singurul său amic era Cloșcă vizitiul, care se zice că era rudă cu Cloșcă cel vestit în răscularea din Ardeal. Cloșcă vizitiul a murit cam pe la anul 1829, în curte la tată-meu, când ședeam în Gorgan, peste drum de cazarma pompierilor.

Când venea câteodată vorba cu el despre Manea, Cloșcă răspundea oftând: 'Bine că e ș-așa, după câte văzură ochii lui ...' și îndată schimba vorba, parc-ar fi fost un secret între ei doi. Manea era un om de mare probitate și discrețiune. Banul Ghica, când vrea să ajute pe vreun sărac, chema pe Manea, și lui îi încredința banii ce voia să trimită; știa că nu era om să se atingă de o lăscaie.

Pe când urmau glumele și palmele între cei trei nebuni, iată că vine medelnicerul din casă de la boieri și poftește pe Băltărețu. După ce-și întinse bine giubeaua la guler, apucă ișlicul de un colț al pernei, păși în cadență și intră respectuos în odaie la boieri, ploconindu-se în dreapta și în stânga, cu mâna la piept pe inimă. Banul îi arătă lângă ușă un sipet acoperit cu un covor și-i făcu semn să șază, iar vornicul Scarlat Câmpineanu, cel mai limbut din toți, începu a-i vorbi astfel:

– Nene Ștefane! acu te-ai făcut și dumneata

rumân, că te-ai căsătorit cu o pământeancă; ai case și moșii în pământul românesc și trebuie să te doară inima și pe dumneata de țara asta, că vezi c-a îngenuncheat, nu o mai poate duce cu greutățile care au năpădit pe dânsa; numai biruri și angarale; n-a mai rămas bieților creștini nici cenușe în vatră; le-a murit vitele tot cărând la zaherele pe la serhaturi. Bir peste bir și lude peste lude; sferturile din patru le-a făcut douăsprezece pe an; oieritul de la patru parale l-a suit la douăzeci și cinci, bez ploconul; acu a mai adăogat văcărit și gostină; vinăriciul, douăzeci de parale de vadră; capanliii au tăiat nartul grâului la schelele Dunării pe șase lei chila și pe cinci parale ocaua de unt și de miere! Bătaie de joc nepomenită! fuge lumea peste Dunăre; s-au spart o mulțime de sate. După celealalte toate a început grecul să ne și omoare hoțește: vărul Alecu Văcărescu, rădicat noaptea de oamenii lui vodă, nu se știe nici până azi ce s-a făcut. Trebuie cu orice chip să scăpăm țara de necazurile ce au dat peste dânsa, să o cotorosim de lăcustele din Fanar, care nu se mai satură. Ne-am chibzuit în tot felul și iată ce-am hotărât: să se ducă vornicul Niculae Dudescu cu o hârtie din partea țării către Bonaparte. Dar uite! n-avem bani, și d-aia am trimis la dumneata, nene Ștefan, să ne înlesnești, să ne împrumuți, cu siguranță, se înțelege, cu amanet de moșii.

Băltărețu își pune bărbia în pumn, se gândește, tușește și răspunde:

– De! boieri dumneavoastră! cum știți că e mai bine, că acu dumneavoastră sunteți țara, cum se zice, pânea și cuțitul; le știți pe toate și de bine, și de rău. Noi suntem niște păcătoși, niște proști! Facem cum ne ziceți; dar unde să vă găsesc eu bani în ziua de astăzi, păcătosul de mine?! Că am să iau din toate părțile; stau cu sipeturile pline de amaneturi și de sineturi, și nimeni nu-mi plătește; că de! ce să zică cineva, nici n-au de unde. La vreo doi-trei armeni numai a rămas ceva parale; dar

unde te poți apropia de ei? Săptămâna trecută, nu mai departe, am avut o trebuință de-mi crăpa buza de două sute de mahmudele și m-am împrumutat de la Manuc, zece la pungă pe lună (24 %); i-am dat, ce să fac? eram strâns de gât.

După multe rugăminte și făgăduieli de tot felul, că i se va înlesni luarea otcupului vămilor, al ocnelor ș-al poștelor, Băltărețu s-a înduplecat în sfârșit a împrumuta pe Dudescu cu 7/2 la pungă pe lună (18 %), primind amanet toate moșiile. La dobândă adăogând comisionul bancherilor și schimbul banilor cu Lipsca și cu Viena, împrumutul venea la 30 și la 40 % pe an.

Pe când ieșise cloșca pe cer, boierii intrau unul după altul în butcile lor, fiecare precedată de două masalale; Dudescu intră acasă, ca să-și facă pregătirile de drum.

Nu trecuseră trei ani de la acea seară, și averea cea mare a Dudesculuí, case și moșii, trecuse în mânile Băltărețului. Pe fiecare lună, acest cămătar îi scotea câte o moșie la mezat și, negăsindu-se concurenți, moșia rămânea pe seama lui, pe nimic; moșii cari dau astăzi cinci și șase mii de galbeni pe an, le-a luat Băltărețu de la mezat, la Cochii-Vechi, pe trei și patru mii de lei, galbenul valorând șapte lei.

Unde e astăzi averea Băltărețului? Nimeni nu știe.

Bârzof

Scumpul meu amic,

Auzit-ai de unul Bârzof? Dacă n-ai auzit, eu să-ți spui cine și ce era; căci l-am văzut și l-am auzit cu ochii și cu urechile mele.

Bârzof era, cum zice românul, un om cât un munte: înalt, gros și chipeș, ochi mititei în fundul capului, umerii obrazului scoși și nasul numai o fărâmiță de sfârc: tipul de mongol cel mai bine caracterizat. După celealalte toate, era și ciupit de vărsat, și ciupit așa de adânc, că în fiecare gropiță se putea ascunde bobul de mazăre.

Născut în Bugeag, fusese însă crescut printre românii de pe malul drept al Bugului, unde tată-său a fost ani mulți cinovnic la spirtoase și vorbea românește ca apa. Intrat de copil ca piser în cancelaria poliției, ajunsese nacealnic și dobândise cinul de calejki savetnik, încât, când îi vorbeai, trebuia să-i zici cu respect 'Vasi-visoko-blagorodie'. El când vorbea începea cu: 'Ștotakoi?'... și încheia cu 'Durak Moldavan! ptiuuu!' în obraz. Ceva-ceva să-l fi contrariat, apoi striga 'Ia tebe siceas dam palki'. Se plimba prin oraș călare p-o scândură pusă pe patru rotile, stând înțepat cu mâna în șold. Căruciorul lui era tras de trei cai negri în front; cel din mijloc, cu un cerc mare peste cap, trepăda de abia se puteau ține de dânsul cei doi lăturași, galopând în fuga mare, cu capetele lăsate în jos, încordate la dreapta și la stânga, de le da coamele de pământ. Vizitiul,Timofei, un băiețel cu o pernă mare de catifea roșie în cap, cât dânsul de înaltă, mâna caii d-a-n picioarele, strigând întruna cu glas ascuțit și prelungit: 'Padii!'..., de fugea lumea de se prăpădea, căci Timofei nu căta peste ce da. Când trecea pe uliță, auzeai pe bieții creștini vestindu-se

unii pe alții cu: 'Fugi, mă, că trece căruțul lui sfântu Ilie'. Era totdauna urmat de trei-patru cazaci de Don, plecați pe cai, cu sulițele înainte ca la bătălie, și băteau de zvântau, căci Bârzof era polițai nacealnic.

Mi-l aduc aminte când a venit acasă la noi. Cum a ajuns la scară, a descălicat de pe scândură și s-a suit în fugă pe scară, zdrăngănind sabia de toate treptele; cum a găsit pe tata, i-a dat în mână un plic cu o pecete mare roșie. Tata, după ce a citit scrisoarea, îi zise:

'Am spus generalului că nu mă mai pot duce la comisie; mi-au murit pân-acuma trei oameni în curte din cauza serviciului; destul un an de zile; mi-am făcut rândul, acu mai slujească și alții'.

Bârzof ascultă cu atențiune cuvintele tatii, dând din cap ca semn de aprobare, și plecă salutând și strângând mâna lui tata. Dar nu trecu nici o jumătate de oră după plecarea lui, și vedem că intră în curte vestitul pazarnic, urmat de un cazac; mai trece nițel, și mai intră un alt cazac, ș-apoi altul, tot unul câte unul, până se făcură doisprezece la număr. Care cum intra, descălica, lua frâul din capul calului și-i da drumul la fânărie; iar ei, atrași de mirosul bucatelor, trăgea care cum venea drept la bucătărie, unde într-o clipă nu mai rămânea nimica nici în tingiri, nici prin dulapuri; mănâncă tot și beau tot și tot cer nencetat; apoi, beți și sătui peste măsură, se suie prin odăi și în salon, cântă și joacă chiuind, se tăvălesc pe mobile și pe așternuturi cu cizmele pline de noroi și cu mantalele ude de ploaie. Noi, copiii, cu mama am fugit de acasă și am mas noaptea la un vecin, căci tocmai a doua zi a venit un ofițer de a ridicat cazacii, după ce tata, de nevoie, se prezentase dis-de-dimineață la serviciul la care refuzase d-a se mai duce.

Aceasta se numea execuție.

Serviciul ce făcea tata de mai mult de un an era foarte periculos. Se înființase un fel de comitet

sanitar compus de mai mulți boieri; scopul acelui comitet nu era atât d-a opri boala a se întinde, ci era mai mult a alege în oraș curți, grădini și maidanuri, unde să se depuie soldații bolnavi, a îngropa pe morți și mai ales a îngriji să se adune și să se trimită la corpurile respective puștile, ranițele și mantalele rămase de la soldații morți. Membrii comitetului erau în contact necontenit cu epistații, cu vătășeii și chiar cu cioclii, cu tot ce era molipsit, fără a se lua nici o măsură profilactică, căci era oprit sub pedeapsă grea a zice că boala de care mureau cu miile pe zi era ciuma, sau a crede că era boală lipicioasă. Din cele dintâi zile ale intrării lui tata în acel serviciu, ni s-a bolnăvit vizitiul, și moartea lui ne procurase neplăcerea d-a fi duși pe vreme de iarnă la Mănăstirea Cernica, unde am petrecut șapte săptămâni la fum, în covergi de scânduri și de rogojini, de ne sufla vântul din toate părțile și ne uda ploaia și de sus, și de jos. D-abia ne întoarserăm acasă, și cade bolnav arnăutul care întovărășea pe tata; atunci, altă purificare, de astă dată la Plumbuita. Un al treilea caz a fost moartea feciorului care înlocuise pe Ivancea arnăutul, apoi alte șapte săptămâni la fum și la aer. Ne întorsesem numai de zece zile de la lazaretul de la Plumbuita, când primirăm vizita de care am vorbit mai sus.

Relațiunile de serviciu făcuse pe Bârzof prieten cu tata și ne venea adesea în casă. Când i pomenea cineva de cei doisprezece cazaci cu execuția, Bârzof își făcea cruce mare pe piept, zicând; 'Na ia i Bogu, cocon Tache, la mine nevinovat; slujba!' și urma partida înainte, întorcând pe riga cu un chef nespus.

În vara anului 1829 războiul era în toiul lui; boierii cei mai mulți erau trimiși pe afară, unii după coasa fânului pentru oștire, alții după proviant, alții ca comisari și dragomani pe lângă generalii corpurilor cari împresurau cetățile de pe malurile Dunării; cei cari mai rămăseseră în București se adunau ziua-noaptea la Cornescu,

unde sta totdauna pe masă un morman de aur la dispoziţiunea aceluia care avea cartea mai năzdrăvană. Acel metal avea o mare putere de atragere asupra ofiţerilor muscali în general şi asupra lui Bârzof mai ales; el avea pe sotnica lui, care nu-l înşela niciodată.

Boierii noştri pe atunci erau mai toţi vânători mari şi călăreţi vestiţi; le plăceau caii arăbeşti şi ungureşti; aveau poştalioane de câte şase şi opt cai româneşti iuţi ca zmeii; ţineau prin curţi şi în casă câni, lupi, urşi, vulturi, corbi, privighetori, cocori, tot felul de păsări şi de lighioane. Ca să nu citez decât câteva celebrităţi, voi aminti cânii zăvozi (moloşi), cât viţeii de mari, ai lui Grigorie-vodă Ghica, pe care îi hrănea ca să-i puie să se bată până la moarte ca urşii. Când se dau asemenea spectacole, Bucureştii toţi alergau la Colintina care cum putea, pe jos, călare, în căruţă, în caleaşcă sau în teleguţă; îşi luau merinde de acasă, şi câmpul de la Obor până la Plumbuita părea un bâlci. Emoţiunile cocoanelor erau la aceste lupte tot atât de vii ca şi ale damelor spaniole la luptele de los toros.

Alecu Ghica Barbă-Roşie avea pe Bercea, un câne-lup cu coada şi urechile tăiete din rădăcină, dobitoc fioros şi rău, care sta ziua şi noaptea culcat la uşa lui stăpânu-său, dormind numai dintr-un ochi. Pe mulţi a mai speriat, pe mulţi a mai muşcat şi la mulţi a rupt din carne fiorosul Bercea. La asemenea întâmplări, Barbă-Roşie cădea cu dojana tot pe bietul pătit cu: 'Na! bine ţi-a făcut, neghiobule, dacă nu-l laşi în pace!', deşi omului nici prin gând nu-i trecuse să-l atingă sau să-l atâţe. Bercea nu s-a putut împăca nicidecum cu muscalii; sărea la ei când îi vedea trecând pe la poartă, aşa că într-o zi, luându-se la harţă cu trei soldaţi, a căzut străpuns cu baionetele. Rănile ce a primit erau aşa de adânci, încât toate îngrijirile doctorilor şi veterinarilor n-au putut să-i prelungească zilele şi şi-a dat sfârşitul bietul câne

când era încă în floarea vieții: împlinise numai patru ani când a căzut victima invaziunii rusești din 1828.

Costache Cornescu avea pe Moș Martin, un urs mare negru, pe care-l crescuse de mititel cu o îngrijire cu totul părintească. Cornescu adesea povestea cum îi fusese milă de Moș Martin când era pui: l-a văzut orfan, fără tată și fără mamă, căzuți amândoi într-o bătaie la Petroșița sub gloanțele cojeștenilor, cornești enilor și ghergănenilor. Până la vârsta de doi ani, Martin era blând ca un miel și plăcut; trăia prin casă, se plimba liber de gât cu boierii, cu cocoanele și cu oamenii din curte; noaptea dormea în brațele lui Vintilă; dar mai târziu, începând a da la palme în dreapta și în stânga, în urma câtorva zgârieturi cu unghiile, Cornescu fusese silit să-l izoleze, și de vreo zece ani îl ținea în lanț în fundul curții, legat de un stâlp nalt, în vârful căruia era o roată de car, unde se urca de-și lua tainurile ce i le aducea amicul său Vintilă la orele hotărâte.

Timofei, vizitiul lui Bârzof, luase obicei de îndată ce lăsa pe stăpânu-său la scară de se suia la cărți, el se ducea în fundul curții și se juca cu ursul; se punea la o distanță afară de lungimea lanțului cu care era legat dobitocul și tăbăra cu biciul pe dânsul, și-l bătea, și-l bătea ceasuri întregi. De trei luni, Moș Martin înghițea această umilință, dar pe mormăite; își făcea el planul său de răzbunare, și într-o zi, când începe bătaia biciului, ursul se tot trage încetul cu încetul înapoi, din ce în ce mai aproape de stâlp; cu cât ursul se trăgea, cu atât Timofei înainta, ca să-l poată ajunge să-l bată peste ochi și peste bot; până ce deodată fiara, făcându-și vânt, se repede din toată lungimea lanțului, îl ajunge cu laba, îl trage la dânsul și-l sfâșie în bucăți. A strigat bietul băiat cât a putut, dar cine să-l audă tocmai în fundul curții Cornescului, care era cât un bărăgan de mare!

Ca să-ți faci o idee de întinderea cuprinsului lui

Cornescu, închipuiește-ți că pornești din colțul casei Blaremberg, unde este Ministerul Afacerilor Străine, și mergi pe strada Academiei până în dreptul bisericei Sfântul Nicolae Dintr-o zi, și apoi de acolo o iei în sus pe strada Ienii până în poartă la Mazar-Pașa și închei pătratul cu două linii paralele, una stradei Academiei, și cealaltă stradei Ienii; vei avea astfel cuprinsul curții lui Cornescu, o adevărată moșie: tot spațiul pe care se află astăzi otelurile 'Ioji', 'Union', 'Regal', cu strada Regală și cu o mulțime de case din fund și din strada Ienii. Glasul nenorocitului se pierdea în pustietate.

După ce Bârzof a isprăvit talia la cărți și și-a băgat în pungă purcoiul de galbeni care se grămădise dinaintea lui, iese în scară și strigă, strigă pe Timofei în zadar, dar în loc de Timofei cu trăsura, vine Vintilă, sărind într-un picior, zicându-i râzând:

'Au! Dumneata să trăiești, că pe Timofei l-a mâncaaa...t Moș Martin, și nu mai striga degeaba'.

A trebuit toată iscusința lui Vintilă și toată încrederea de care se bucura pe lângă urs ca să-i lase din labe cadavrul nenorocitului băiat.

Mai răi și decât ursul erau câinii din curtea Cornescului. Când treceai pe acolo, noaptea mai ales, te pomeneai deodată ocolit din toate părțile; ulucile erau ciur de găurile prin care ieșeau la uliță câinii cu grămada cât simțeau pe un trecător; părăsise lumea drumul pe acolo. Eu, într-o noapte, am vrut s-o pați cât de bună, căci din nebăgare de seamă apucasem pe strada Ienii; am scăpat cu fața curată numai mulțumită săbiei sublocotenentului Brătianu; ne-am pus spate în spate, dând în dreapta și în stânga, eu cu bățul, el cu sabia, și numai așa de-abia am putut opera o retragere onorabilă până acasă la mine, unde este astăzi otelul 'Brofft'.

Tot se mai găsesc și acum pe la noi oameni cărora le place să aibă în curte sau în casă câte un dobitoc fioros, un lup, un vultur sau chiar un mândru leu.

Bârzof cu pazarnicul și cu generalul Zaltukin, președintele cu deplină putere asupra Principatelor, formau o treime tot de o ființă sub firma: 'Ia nevinovat, slujba!' sub care se ocroteau toate abuzurile și nedreptățile rusești. Sistemul lor era de a nu asculta niciodată o jăluire, ci d-a apuca cu gura înainte, ca să inspire spaimă, ca jăluitorul să fugă de teamă să nu pață una și mai rea decât pricina pentru care venea să se plângă. Și iată cum procedau. Era poruncă strajnică de la împăratul să nu supere pe sudiți (supuși străini), să nu le puie cuartir, să nu le ceară rechiziținni etc. Banul Brâncoveanu, fiindcă era principe al sfântului Imperiu roman, era în idee că trebuie să fie tratat ca un sudit austriac. Într-o zi se pomenește cu Bârzof că-i aduce în cuartir pe mareșalul Dibici, care venea să ia comanda oștirilor, înlocuind pe bătrânul mareșal principe Witgenstein, și scoate pe Brâncoveanu din casele de sus, înghesuindu-l cu toată familia în câteva beciuri. Atins în mândria sa, Brâncoveanu trimite pe un nepot al lui să esplice generalului Zaltukin situațiunea excepțională în care se afla și să-i ceară să fie cruțat. Tânărul sol vorbea franțuzește ca apa și era elocuent; ajuns la palat, începe pe un ton oratoric a expune generalului Zaltukin scopul pentru care era trimis, după regulile retoricești, cu trope, figuri, gesturi și jocuri de fizionomie; Zaltukin, în loc de a-l asculta până la sfârșit și a-i răspunde în cestiune, deodată se înfuriază și bate din picior, strigând: 'Afară! afară! pașol! ce te strâmbi la mine?', încât bietul sol a luat-o la fugă speriat, uitând și exord, și narațiune.

Se cutremura lumea când auzea de Zaltukin. El era vestit în toată Rusia pentru violența și strășnicia sa. Când poruncea ceva, nu încăpea vorbă, trebuia să se facă. Dacă cerea cară pentru transporturi trebuincioase pentru oștire și se răspundea că vitele au murit de epizootie, el răspundea: 'Ei bine, să se înhame oameni', și bieții

locuitori erau supuși cu biciul cazacilor să ducă carăle înhămându-se în locul boilor. Dacă vreun boier îndrăznea în divan să facă cea mai mică observațiune asupra vreunei măsuri ordonate de dânsul, era îndată surghiunit. Mitropolitul Grigorie, mergând într-o zi la dânsul să-l roage să fie mai îngăduitor cu creștinii, el, în loc de a-i răspunde, chemă îndată pe Bârzof și-i ordonă să-l trimită peste graniță. Peste douăzeci și patru de ore, acel om sfânt era dat afară din eparhia lui și dus surghiun în fundul Rusiei, unde a fost deținut cinci ani.

Aceia însă cari cunoșteau bine pe general Zaltukin și cari trăiseră cu dânsul în intimitate spuneau că era omul cel mai drept, cel mai cinstit și mai milos, și că ordinele crude ce da le da cu inima sângerândă. Mulți asigurau că adresase împăratului raporturi sfâșietoare asupra stării de jale în care se aflau Principatele, zicând că purtarea Rusiei în Principate merită reprobarea lumei întregi.

Rușii au privilegiul de a fi răi, cruzi și nedrepți și d-a fi totodată oamenii cei mai buni la suflet și cei mai plăcuți; ei pun toate faptele cele neomenoase sub firma: 'Ia nevinovat... slujba!' cum zicea calejki-sovetnikul Bârzof, care afară din slujbă era omul cel mai plăcut, sufletul cel mai bun și mai milostiv, omul lui Dumnezeu cum s-ar zice.

Zaltukin a murit de ciumă, voind să dovedească că boala de care mureau soldații cu miile în curți și pe maidanuri nu era nici ciumă, nici boală lipicioasă. A fost înlocuit cu un om inteligent, plăcut și binecrescut, cu generalul conte Pavel Kisselef, un camarad al împăratului Alexandru.

Touvenel, ministrul afacerilor streine al lui Napoleon III, vorbind de contele Kisselef când era ambasador la Paris, zicea: 'Je n'ai pas connu de vieillard plus accessible aux idees grandes et genereuses'. Pe atunci generalul Kisselef era trecut de optzeci și cinci de ani.

Când i-am fost prezentat, la 1862, la un prânz la Ministerul Afacerilor Streine la Paris, a stat mult de vorbă cu mine, întrebându-mă de o mulțime de oameni pe cari îi cunoscuse și din cari mulți trăiau pe atunci, și mi-a zis:

'Je me rappele avec bonheur des cinq annees que j'ai passe dans votre pays, et tout ce qui lui arrive d'heureux me fait plaisir; je regrette beaucoup que vous n'ayez pas su rendre heureuse la partie de la Bassarabie que le Traite de Paris a donne a la Moldavie. Ce pays, que la solicitude de l'empereur Alexandre et l'empereur Nicolas avait rendu si riche et si prospere, votre administration l'a reduit a la plus complete misere: il arrive tous les jours a Petersbourg des plaintes et des lamentations de la part des habitants d'Ismail et de Bolgrad'.

Am raportat atunci aceste cuvinte domnitorului Cuza, zicându-i că ele îmi făcuseră mie mare impresiune și că mi se păreau un rău prognostic pentru viitorul Basarabiei.

Insula Prosta

Londra, 30 mai 1885

Scumpe amice,

Citisem, nu mai țin minte În ce autor, că în gura Atlanticei, cam printre gradele 50°3l' și 5l° nord, l° și l°59' ost, se află o insulă numită Prosta; un mic pămînt pe suprafața mării, care seamănă cu o broască țestoasă cu gîtul întins și cu gura căscată, de parc-ar vrea să îmbuce trei vîrfuri de stînci de piatră ce ies din apă și care se numesc Acile. Întinderea insulei, măsurată în zbor de pasăre, ne spune geograful, este de 60.000 de hectare, cam cît moșia repauzatului logofăt Alecu Balș.

Numărul prostenilor sau proștilor, adică al locuitorilor insulei, se suie cu mic, cu mare la 90.000 de suflete, plugari, marinari, pescari, meseriași și comercianți; iarna însă populațiunea merge pînă la 150.000 și chiar la 200.000 cu streinii cari merg de petrec acolo lunile cele reci ale anului.

În călătoriile mele trecusem de multe ori pe lîngă Prosta, fără să fi avut curiozitatea să o vizitez, ba încă de vreo două ori bastimentul pe care eram a și abordat într-una din schelele ei, avînd a lua și a lăsa mărfuri și pasageri; dar atunci, fie lene, fie lipsă de timp, n-am pus piciorul afară din corabie. În toamna anului 1884, însă, vaporul „Urania" al Companiei „Cunard", pe care mă aflam, abordînd într-un port al acelei insule numit Vacile și, simțindu-mă răcit și prins de friguri, mi-am luat sacul și pătura și m-am coborît la otelul „Brațele deschise" din fața debarcaderului, pe cheu.

Cum am intrat în camera ce mi s-a dat, am cerut

un ceai fierbinte cu mult rum, pe care l-am băut pe nerăsuflate, după ce m-am înfășurat într-o plapomă de flanelă groasă. Cînd m-am trezit a doua zi, un soare binefăcător umplea camera de lumină și de căldură; simțeam în plămîni un aer curat și plin de viață. Nici vine încordate, nici durere de cap; toate pieriseră ca prin descîntec. Pornisem de pe continent pe o zi de toamnă rece, umedă, ploioasă și întunecoasă, și după trei ore de călătorie găseam cea mai frumoasă zi de primăvară, într-o climă ospătoasă și plăcută.

Simțindu-mă bine de tot, m-am coborît în sala de mîncare, am dejunat cu o poftă necunoscută mie de multă vreme, am cerut un servitor de piață și am pornit să vizitez curiozitățile orașului, luînd-o în sus pe stradă.

La tot pasul admiram frumusețea caselor și a grădinilor, varietatea de arhitectură de bun-gust și starea de curățenie a stradelor; în tot d-a lungul uliței mă aflam între două grădini d-a dreapta și d-a stînga; casele, nici una ridicată mai sus de două caturi; simțeai bine că aerul și razele soarelui se plimbau liber printr-însele; fațadele cele mai multe erau acoperite, pînă la streașină, cu plante suitoare: trandafiri, glicină, iederă, pasiflora, bignonii și iasomii, cari încadrau ferestrele și ușa de la scară de păreau niște tablouri. Zidurile de la uliță dinaintea caselor, numai de trei sau patru palme de la nivelul pavelei, erau înălțate printr-un gard viu tuns pe culme, format de copăcei ghimpoși, mărăcini de tot neamul și glădici, printre cari se ridicau ceva mai sus lauri, oleandri și mirt; între case și zidurile din uliță, grădină cu poteci de nisip roșu, încunjurau partere de gazon insmălțate cu florile cele mai delicate, mai rare și mai frumoase. În fiecare grădină, cîte trei și patru copaci mari, cedri de Liban, arocarii, ciparoși; grădinele despărțite una de alta numai prin gărdulețe vii, și la spatele fiecărei case grădină de pomi roditori și de legume. Starea stradelor, admirabilă: pavaj de

lemn cubic, brad cătrănit, stropit, măturat și spălat ziua și noaptea; la fiecare zece pași, guri de apă țîșnitoare care se urcau cu repeziciune pînă în vîrful cel mai înalt al caselor; necurățeniile luate de apă curgeau prin gratii de fier în canalul colector de sub stradă, încît paveaua părea un adevărat parchet de salon; trotoarele, toate de asfalt sau de lespezi de piatră.

Din distanță în distanță, linia grădinilor era întreruptă de un șir de magazii, care se țineau lanț una de alta, ieșite în fața stradei: o brutărie, o băcănie, o librărie cu tot felul de cărți scolastice și de ziare, o măcelărie, o pescărie, o păsă- rărie și vînătorie de cea mai mare curățenie, cu mese de marmură, acoperite cu bolovani de gheață, ca să nu fie nici stricăciune, nici miros, după aceea o tutungerie, o cîrciumă, o cizmărie, o croitorie, o magazie de stofe, o fierărie și o tîmplărie.

Ajuns la punctul culminant al stradei, ciceronele mi-a propus să vizitez biserica veche, povestindu-mi toate minciunile ce le auzise și el de la moși-strămoși. Mi-a spus cum ctitorul bisericei, vestitul cavaler Zalatar, s-a călugărit de ciudă fiindcă nu se putuse să se ție în zidurile Ierusalimului, unde intrase de trei ori cu asalt, urmat de cinci tovarăși ai lui, tot ca dînsul de viteji, și cum acel cavaler călugăr, acum prefăcut în strigoi, vine din cînd în cînd de cere armătură de bătălie nouă de cîte ori se schimbă vicarul. Chiar în cea dintîi noapte ce noul prelat petrece în palatul vicariatului, Zalatar îi apare în haine rupte și soioase și cere să i se dea armătură nouă. Vicarul nu lipsește de a-i împlini cererea, îi pune lîngă piatra sub care a fost înmormîntat o că- mașe de zale, gambiere, brățare, coif, pavăză și paloș, pe cari cavalerul vine pe nevăzute de și le ia, și pleacă, lăsînd în loc pe cele vechi sparte și scofîlcite de lovituri de dagă și de buzdugan. Apoi nu se mai arată iar cu anii, pînă la numirea altui vicar. Ciceronul meu, profitînd de mirarea ce mă cuprindea la povestirea acestui

basm, mi-a recomandat cu stăruință să nu cumva să închiriez casă fără să-l consult pe dînsul, ca să nu dau și eu peste vreo stafie sau strigoi, cum au pățit-o mulți.

— Uite, vezi, îmi zise el, casa cea de colo, un adevărat castel domnesc încunjurat de cea mai frumoasă grădină, îl poți închiria cu două sute de franci pe lună, mobilat gata; el stă de zece ani închis, căci nimeni nu îndrăznește să doarmă acolo; este jos o cameră în care vine în toate nopțile vechiul călău al baronului și face zgomot, ascuțindu-și satirul, de nu poți dormi.

Eu, văzînd ușa de la scara clopotniței deschisă, am apucat pe dînsa în sus și m-am suit pînă la galeria cea mai înaltă, care este în punctul cel culminant al insulei. De acolo are cineva o vedere din cele mai încîntătoare. În port și afară de port, pe marea albastră și încrețită, vezi sute de corăbii mari și mici, cu pînzele albe întinse, bărci de toate mărimile și de toate formele, vapoare de tot felul, care se duc și vin în sus și în jos, lăsînd în urmă-le dungi argintii.

De la semicercul portului pornește în sus la deal ca o apărătoare o mulțime de strade d-a curmezișul stradelor circulare paralele cu cheiul. În toate părțile vezi cîmpia verde presărată cu case, pavilioane și casteluri încunjurate de parcuri și grădini. Mai în depărtare, cît vezi cu ochii, cîmpul vesel și bogat străbătut de tot felul de mașini și instrumente: pluguri, grape, tefeluge, secerători, cositoare, fă- noase cu cîte un cal, cară încărcate cu snopi cît casele de mari, ducînd grîul la treierători; pămîntul tot împărțit în parchete în care vedeai vite cornute, cai și oi tolănite în iarbă; fiecare parchet ocolit cu șanțuri pline cu apă, tarlalele de deosebite mărimi despărțite unele de altele prin garduri vii, și la mijloc casă cu un rînd acoperită cu trestie, ocolite cu parter de gazon și flori, la spate curte, și jur împrejur grajduri, șoproane, clăi de snopi de grîu și șire de fin și de

paie.

Adresîndu-mă către servitorul de piață, i-am zis arătîndu-i unul din acele așezăminte:

— Cunoști pe vreunul din posesorii acelor case? Aș dori să vizitez una dintr-acele ferme.

El îmi răspunse cu mirare:

— Dar ce să vezi acolo, domnule? Aceia sunt niște oameni săraci, niște proști, nu știu să vorbească decît de plug și de creșterea vitelor, n-ai ce vedea la dînșii, aidem mai bine să te duc pe cheu, că de acum încolo începe a veni lumea cea elegantă la plimbare și la băi; uite, s-a și adunat muzica, să vezi doi înotători vestiți, care au pus rămășag să se ducă în mare cale de două kilometri. Avem două fete. frumoase care înoată așa de bine, încît ai zice că sunt chiar naiade; vin de se scaldă în mare în toate zilele.

Cu tot îndemnul iscusitului meu conducător, coborîndu-mă din clopotniță, am luat-o pe un drum care ducea spre una din acele case de cultivator. Trăgînd clopoțelul de la portița grădinii din șosea, a venit o fetiță ca de zece ani, veselă, ușoară, albă, cu ochi mari albaștri și cu părul galben buclat pe spate, îmbrăcată foarte simplu, dar curat, o rază veselă de primăvară. Spuindu-i că doream să vorbesc cu stăpînul acelui cuprins, ne-a întrodus grațios într-o cameră din stînga tindei, salon cu masă de mahon, fotoliuri și scaune de piele, și după cinci minute de așteptare ne aflam în fața proprietarului; un om ca de cincizeci de ani, care mă întrebă cu cea mai mare amenitate despre scopul vizitei noastre; spuindu-i că eram doritori d-a cunoaște cum trăiesc în acea insulă oamenii de la țară, el s-a dus și a scos din dulap o tavă pe care era o sticlă de vin de Porto și cîțiva pesmeți, a umplut trei pahare și ne-a salutat de buna noastră venire la casa lui, oferindu-se să ne arate tot ce posedă și să ne dea toate lămuririle ce-i vom cere și va fi în stare să cunoască.

La întrebarea mea dacă făcea plugărie sau

creștere de vite, s-a părut mirat și mi-a răspuns:

— Cum aș putea face una fără alta? Cum aș putea lucra pămîntul dacă nu l-aș îngrășa, și cum l-aș îngrășa dacă n-aș ținea vite? De-aș ținea numai vite, cum le-aș hrăni dacă n-aș cultiva pămînt? Ce-aș face cu gunoiul dacă nu l-aș pune pe semănături? Sistemul nostru, al proștilor cultivatori, este de a nu lepăda nimica și d-a nu scoate din cuprinsul nostru, al fiecăruia, decît ceea ce putem duce la tîrg, adică producte curate și vite bune.

Esprimîndu-i dorința de a-i vedea vitele, el ne-a dus pe ușa din fundul tindei într-o curte în dosul casei, de unde am intrat într-un grajd cu trei despărțituri, de o curățenie demnă de a figura chiar în Olanda. Acolo îmi zise, arătîndu-mi o vacă galbenă culcată într-un așternut de paie, o vacă fără coarne, de talie mijlocie, mică la oase, dar grea la carne, cu ugerul cît o baniță de mare, plin de lapte:

— Iată cea mai bună amică a familiei, ea ne dă pe toată ziua zece pînă la doisprezece litri de lapte, pe care îi împărțim în trei: doi litri pentru cafea, ceai și bucătărie, cinci pentru unt, iar cu ce mai rămîne și cu cît mai luăm de la celealalte vite facem brînză.

— Dar vițelul unde este?

— Vițelul l-am vîndut pe șasezeci de franci cînd era de șase luni. Vaca vine singură la muls, șade mai mult prin curte, pe lîngă casă, se duce foarte rar la pășune; hrana ei nu ne costă mai nimica; mănîncă tot ce rămîne de la ospețele noastre: coji și răsături de legume, fărămituri de pine; ii plac cu deosebire lăturile de la spălatul farfuriilor și tingirilor; ea este blîndă ca un copil, e născută și crescută în grajd la mine; am cumpărat pe mă-sa cu opt sute de franci de la un crescător de vite de aici de la noi, este de un soi foarte căutat chiar și afară din insulă, pe continent, atît pentru bunătatea laptelui, cît și pentru calitatea cărnii.

— Trebuie să fie vacă de Svițera, seamănă cu vacile din cantonul Uri.

— Nu, domnule, este un soi al nostru curat indigen, dobîndit de un proprietar de aci prin selecțiuni succesive. Bătrînul Magnus, om foarte bogat, a cheltuit o avere mare tot încercînd să Introducă fel de fel de soiuri; a adus tauri și vaci din cele mai vestite cirezi din lume; două-trei generații se păstra soiul, da rezultate frumoase, dar apoi, de la a treia generație, începea să degenereze, vitele deveneau osoase, cornorate, ușoare la cîntar, slabe de picioare, sărace de lapte;, carnea devenea buhavă și fără gust, vitele erau foarte espuse la boalele de gură și de unghii. Fiul lui Magnus a desfăcut toate vitele ce-i rămăsese moștenire și a apucat alt sistem; a cumpărat tauri și vacile cele mai bune și mai frumoase din insulă, soi de țara noastră și, împărechindu-le cum a știut el, a ajuns încet-încet și din generație în generație a doblndi vite din ce în ce mai bune; astăzi avem a zecea generație, și vitele merg tot îmbunătățindu-se, încît cine le vede nu crede că sunt neam curat autohton. Magnusfiul a făcut o afacere strălucită, pe tot anul vinde patruzeci pînă la cincizeci de părechi de boi, și-i vinde pe șapte sute și o mie de franci bucata; a cîștigat tot ce pierduse tată-său și a adus și un mare folos agriculturei noastre; vitele de acest soi mânîncă mai puțin decît celealalte, sunt mai păroase, rabdă la frig și la ploaie; nu au trebuință să fie ținute la grajd, șed toată iarna în livezi, iar cînd le răzbește vîntul sau ploaia, se duc singure de se adăpostesc sub șură.

Trecînd în al doilea compartiment al grajdului, am găsit o iapă mare, frumoasă, fără căpăstru, slobodă în grajd; mînzului ei d-abia i se vedea botul din paiele în care sta culcat. Cum ne-a simțit, a sărit voinicește în picioare și a venit la stăpîn, cătîndu-i în buzunar, dor d-o găsi ceva zahăr.

— Asta e o iapă, îmi zise, pe care n-o înham pînă nu s-o face mînzul de un an; armăsarul ei era

de neam; a fost plătit de comuna noastră șase mii de franci. Cînd s-o face mînzul tretin, sper să iau pe dînsul cel puțin o mie de franci. Mai am încă cinci iepe cu mînzi, care sunt la ham la cîmp, la muncă; eu vînd tot anul cîte un tretin sau doi. Un cal crescut de mine a cîștigat an la alergări un premiu de trei mii de franci.

În mijlocul curții, între grajd și magazii, zăcea în lene un porc mare negru, golaș. Sătulul dobitoc, după mai multe îmboldiri cu bastonul, de-abia s-a ridicat; picioarele lui nu se vedeau din paie, pîntecele îi da de pămînt.

— De vreo două zile a început să mănînce mai puțin, semn că a ajuns la apogeul grăsimii; de acum încolo o să înceapă a slăbi, a-și mînca din grăsime cum se zice; am fost azi-dimineață de m-am învoit cu măcelarul; o să-l taie mîne și o să-i cîntărească toate părțile, una cîte una. M-am tocmit să-mi dea la orice cerere a mea din fiecare parte jambon, mușchi, slănină, cîrnați, cît or trage la cîntar mîne cînd voi tăia porcul. Măcelarul face o afacere bună, căci el poate să ia pe porc bani chiar îndată, pe cînd cu mine se răfuiește treptat; căpățîna i-o las cîștig pe dasupra.

În fundul curții lucra o treierătoare cu o locomobilă de putere de patru cai, un car tras de două iepe aducea snopi de grîu, și pe ciți nu-i prididea mașina să-i bată din car, îi descărca într-o claie rotundă, terminată în vîrf ca un con. Claia era așa de bine îndesată și ticluită, că părea zidită, era pusă pe un pat de scînduri pe o groapă în care se putea scurge apa în caz de ploaie, așa că grîul putea sta ani întregi nebătut în snopi, netreierat, fără a se teme de a fi răzbit de udătură sau spulberat de vijelie. Carul, după ce descărca snopii, se întorcea iar la urma secerătoarei și, dacă nu găsea destui snopi gata ca să facă o încărcătură, se punea pe urma cositoarei și încărca fîn. Fînul era dus și aruncat într-o groapă adîncă și, cînd se făcea grosimea fînului de două sau trei palme, se

așezau peste dînsul scînduri, pe care se puneau după aceea bolovani de piatră, bucăți de fier și orice alte greutăți de apăsa fînul. A doua zi, cînd se strîngea alt fîn de pe cîmp, se ridica patul de scînduri, se arunca fînul cel nou peste cel îndesat, și cînd se făcea noul strat de alte două-trei palme, iar se punea peste dînsul patul de scînduri cu greutăți, și tot astfel pînă se făcea grămada mare de ieșea, din groapă afară. Acesta se numește fîn incilat. Vitele îl mănîncă foarte bine, e mai hrănitor, pentru că păstrează tot mustul, și nici nu mucezește, nici nu miroase.

Am întrebat pe cultivator dacă mașina de bătut era proprietatea sa și cît plătea mașinistului și fochistului, și mi-a răspuns că.'el nu se încurcă cu astfel de belele, că plătea proprietarului mașinei cu suma de snopi trași prin mașină; că astfel il ținea un franc costul treieratului unui hectolitru de grîu, pe cînd pe acei cari au încercat cu mașinile lor îi costă mult mai mult, cîte doi și trei franci bătutul unui hectolitru, fără a mai vorbi de necazurile cu mașiniștii și cu reparațiile mașinei.

Într-o livede ca de un hectar și jumătate, păștеau în liniște vreo douăzeci de oi din cele mai frumoase, cu mieii cît și dinsele de mari; ele trăiau acolo fără cîni și fără cioban, toată îngrijirea lor erau trei jgheaburi de piatră pline cu apă împrejurul fîntînii și, într-un colț al livedei, o șandrama de scînduri rezemată pe cîțiva stîlpi de zidărie; acolo se duceau, oile singure de se adăposteau de vreme rea.

— Cum se face, îl mai întrebai, că cîmpul este acum pe toamnă de un verde așa de viu și griul așa de sănătos? Nu am văzut nici un fir de iarbă îngălbenit de secetă sau de ploaie, nici un spic de grîu care să nu fie plin de boabe pînă în vîrf.

Iată răspunsul ce mi-a dat:

— Sunt vreo douăzeci de ani, holdele noastre erau mai în toți anii. mai mult sau mai puțin bîntuite, mănate și pălite, sau de ploaie multă, sau

de secetă; se mănau mai ales de cîte ori după ploaie da un soare fierbinte; picăturile de apă rămase; pe foi produceau prin razele soarelui efectul lintelor de sticlă cari concentrează razele și ard. Acum aceste inconveniente nu mai esist de cînd am drenat cîmpiile. De vreo zece ani încoa, mai că nu găsești în Prosta o palmă de pămînt nestrăpuns, d-a lungul și d-a curmezișul, de olane de pămînt, prin porii cărora asudă apa dintr-însele; apa din olane se strecoară în pămînt, cînd pămîntul este uscat de secetă, sau petrece din pămînt în olane cînd plouă prea mult. Drenurile sunt îngropate la o adîncime la care nu poate ajunge fierul plugului să le spargă; ele comunică la deal și la vale cu șanțurile de irigațiune și dau unele într-altele, formînd ca un fel de rețea. Cînd e secetă, astupăm drumurile la vale, ca să rămîie pline cu apa care le vine din șanțurile de la deal; atunci apa din drumuri strecurîndu-se prin porii olanelor, ține reveneală. Dacă, din contra, plouă mult, încît ar sta apa băltace pe cîmp, închidem gurile drumurilor în șanțurile de la deal, ș-atunci olanele se golesc, și apa din ploaie, în loc de a sta pe holde, se infiltrează prin porii olanelor și se scurge în șanțurile de la vale.

— Dar aceasta trebuie să fie o cheltuială mare!

— întîia așezare a drenurilor costă; un hectar nu se poate drena cu mai puțin de cinci sute de franci, dar după aceea întreținerea în bunăstare nu costă decît zece pînă la doisprezece franci pe an de hectar; dar apoi face, căci producțiunea este asigurată și calitatea productelor devine mai buna, bobul mai mare și mai hrănit.

— Cîte hectare ai dumneata, domnule, în cuprinsul dumitale?

— Eu am, domnul meu, patru loturi și un sfert, din care două mi-au rămas moștenire, iar celealalte le-am cumpărat succesiv de la niște vecini.

— Dar ce înțelegi dumneata prin cuvîntul lot?

— La noi, un lot de pămînt este de patru

hectare. O fermă nu poate fi mai mică de un lot. Este dovedit prin esperiență că o fermă mai mică de patru hectare, în loc de a da venit, aduce pagubă, căci nu poate să facă:și plugărie și să ție și vite. Agricultorii cari au numai un lot îl împart astfel: o jumătate îl destină pentru casă, grădină, curte, grajd și magazie, iar celealalte trei hectare și jumătate le împart astfel: un hectar și jumătate îl cultivă cu arătura de grîu, cu cartofi, bob, fasole, napi, și două hectare le are pentru vite, pășune și fîn.

— Dar acei cari au mai puțin de un lot de patru hectare, cari au numai două hectare, de exemplu, cum fac?

— Aceasta nu se poate, fiindcă lotul este o unime agricolă indivizibilă. Un om poate să aibă mai mult de patru hectare, dar nu poate avea mai puțin; o fermă mai mică de patru hectare este ruinătoare și dă naștere sărăciei.

— Cum? Un om are un lot și lasă trei copii; la împărțeala moștenirii o să le vie la fiecare cîte un hectar și o treime.

— Aceasta nu se poate, căci după legea noastră, a proștilor, numai unul din moștenitori ia lotul întreg, fiul cel mai mic, iar ceialalți frați se despăgubesc din cealaltă avere, ei rămîn cu drept de creanță asupra acelui care a luat pămlntul; dacă a rămas, să zicem, trei copii, partea dreaptă a fiecăruia era să fie de un hectar și o a treia parte din hectar, așadar dreptul de creditor al fiecăruia din cei doi frați cari au rămas fără pămînt este de o anuitate de 4% pe timp de douăzeci de ani asupra valorii unui hectar și o treime. Dacă fratele cel mic e în vîrstă și nu voiește să primească această sarcină, dreptul lui trece la fratele care-l precede imediat la vîrstă; în caz de a nu voi nici acesta să primească, dreptul trece atuncea la fratele cel mai mare, și cînd nici acesta n-ar voi, lotul se pune în vînzare și prețul dobîndit se împarte frățește. Dacă sunt frați majori și frați minori, frații majori sau

rudele cele mai de aproape numesc un administrator, care esploatează ferma pînă. la venirea minorilor în vîrstă.

— Foarte bine; dar cum se face dacă un om lasă mai mult de un lot, însă mai puțin de trei loturi, dacă lasă șapte hectare, de: pildă, și a avut trei copii?

— Lucrul este foarte simplu. Fiul cel mai tînăr primește lotul întreg, iar celealalte trei hectare se pun în vînzare și se cumpără de un proprietar care poate dovedi că mai are pămînt sau că este învoit cu cineva care-i cedează cel puțin încă un hectar ca să poată completa un lot întreg sau mai mult; se găsește totdauna asemenea combinații și asemenea cumpărători. Atunci valoarea acelor trei hectare se împarte între cei doi frați rămași fără păirînt, și calculul e ușor. Se ține seamă, de partea dreaptă a fiecăruia — acea parte în cazul de față.era să fie de 7/3 de hectare sau de două hectare și o treime — și fiindcă unul a luat patru hectare și ceialalți numai valoarea unui hectar și jumătate, adică cu 5/6 de hectare mai mult, fiecare din ceialalți frați rămîn cu dreptul de rentă de 4% pe an, în timp de douăzeci de ani, pe valoarea 5/6 de hectar. Dacă s-ar întîmpla să nu se găsească cumpărători pentru acele trei hectare stinghere, atunci unul le ia pe cîte șapte, și. dreptul celoralalți devine de 4% pe valoarea a două hectare și o treime.

Un lot o dată format în fermă și dat agriculturei nu mai poate fi știrbit și nu poate fi espropiat decît întreg și numai pentru interesul comun al județului sau al comunei, șosea, drum-de-fier, canal, salubritate sau estindere de oraș. Cînd comuna nu are trebuință de lotul întreg, ci numai de o parte, ea găsește totdauna mijloc de a vinde ceea ce rămîne sau să o alipească la alt pămînt, ca să formeze un lot întreg sau o fermă mai mare.

— Bine! dar cînd un om are numai un lot de pămînt și lasă mai mulți copii? Unul ia pămîntul și se face agricultor, dar ceialalți ce se fac?

— Devin marinari, pescari, neguțători sau meseriași. La noi toți au o meserie, toți știm mînui o corabie și să pescuim. Peștele proaspăt și sărat, stacojii și crabii sunt un mare ajutor la hrana locuitorilor și la alimentarea comerțului nostru.

Legea asta rurală a noastră începe a fi cam rău văzută de cîtăva vreme; unii găsesc că are mari neajunsuri, deși a dat un mare avînt agriculturei noastre. Concurența ce ne fac americanii și indienii cu cerealele și cu vitele lor a scăzut prețurile productelor noastre, și mulți din posesorii fermelor nu pot plăti coerezilor regulat renta de 4% cu care au rămas datori și sunt siliți să vîndă loturile lor.

— Cum se face, domnule, că la o latitudine atît de septentrională ca aceea a acestei insule clima să fie așa de dulce și temperată? S-ar crede că suntem în Italia;sau în Grecia. Văd aici grădini în cari înflorește mirtul și cresc afară din florării arocarvi, cedri și rododendri.

— Aceasta provine mai cu seamă din cauza curentului celui mare al Mexicului, a Golfstrimului, cum îi zic americanii. Acest curent, sau, mai bine zis, acest fluviu de apă caldă curge prin mijlocul oceanului cum curge o gîrlă p-o cîmpie. Această gîrlă curioasă curge împrejurul insulei noastre. Venind de la s.o., întîlnește insula noastră la punctul numit Nisipa, acolo se rupe în două, o parte apucă pe coasta sudică spre e., cealaltă o ia pe coasta nordică tot spre e., și, după ce linge coastele și o coastă și alta, se împreună iar, la căpă- tîiul celalalt, la apus la Ace, astfel că pămîntul nostru se află într-o baie de apă încălzită, cum ar fi o florărie ocolită cu olane pline cu apă caldă. Dacă o mai trece o lună, ai să poți vedea de colo, din clopotnița bisericei, un fum alb pe suprafața mării învîrtindu-se ca un șarpe; acel fum este aburul cald care se ridică din curent și se condensează în contact cu apa mai rece a oceanului.

— De unde aduceți dumneavoastră sămînța de

grîu? Am văzut curgînd din trierătoarea dumitale un bob foarte frumos, mărunt, dar potrivit, tare, sticlos și greu; trebuie să tragă cel puțin 6l de livre; seamănă cam cu un grîu care se numește ghircă. Ce neam de grîu este acesta?

— Nu aducem sămînța noastră de nicăieri, este soiul indigen îmbunătățit prin selecțiune, un gîu care acum cîțiva ani nu trăgea mai mult de 60 de livre; acum mai în toți anii se suie la 65 de livre; sunt proprietari cari au ajuns a dobîndi grîu și de 67 de livre. Pentru facerea seminței alegem cea mai bună tarla; tarlaua aceea n-o secerăm în pîrgă, lăsăm grîul dintr-însa de se coace bine pînă e aproape d-a se scutura din spic, atunci îl tăiem și-l trecem prin tarare pînă îl aducem la a cincea parte, numai bob ales, care n-a putut trece prin găurile cele mai mari ale tararului, apoi chiar și boabele acelea tot le mai inspectăm cu ochii, ca nu cumva să se fi strecurat vreun bob stricat sau pălit. Nu semănăm mai niciodată grîul din anul acela; s-a observat că sămînța este totdeauna mai bună dacă este ceva mai veche. Păzind aceste prescripțiuni, am ajuns a avea din an în an un grîu mai frumos, mai sănătos, mai greu, mai bogat în gluten și care dă tărîțe mai puține la măcinat; un grîu care nu degenerează. Tot astfel facem și cu celealalte producte. Am dobîndit credința că soiurile indigene îmbunătățite sunt cele mai folositoare, pe cînd cele streine, oricît de bune și de bine cultivate, ar fi, după cîțiva ani degenerează.

— Aș voi să știu cum îngrășați pămîntul.

— Aceasta este o cestiune mare în agricultură, căci pămîntul nostru este foarte sărac; stratul vegetal la noi nu e mai gros de două degete și ne trebuie gunoi mult. Locurile de pășune se îngrașă singure; prin șederea vitelor pe dînsele devin din an în an mai bune, dar îngrășatul arăturilor este mai anevoie; aruncăm pe dînsele tot ce găsim, tot ce ne putem procura: așternuturile de la vite, băligarul, gunoiul și toate necurățeniile ce putem

aduna; mai aducem și gu carăle noastre ce putem găsi sau cumpăra din orașe. Sunt proprietari cari, îngrașă cu guano și cu îngrășăminte artificiale, dar aceasta costă foarte scump.

— Ce industrii aveți în insulă? n-am văzut coșuri de fabrici nici prin oraș, nici pe cîmp.

— Mă întrebi ce industrii avem, dar nu v-am spus că avem mai întîi agricultura, apoi pescăria, corăbieria și comerțul; mai avem și meserii de tot felul, cizmari, croitori, cusătoare, pălărieri, curelari, tîmplari, zugravi, zidari, bucătari etc., dar poate că vrei să zici fabrici de pînză, de postav, de zahăr, de hîrtie, fabrici de acelea la cari trebuie mașini mari și complicate, capitaluri de milioane, fabrici cari nu se pot ține decît cu un debit mare, cu o populațiune numeroasă și cu colonii întinse. S-au încercat unii^și Ia aceasta, dar se vede că nu prea le-a venit la socoteală. Cunosc vreo doi-trei capitaliști cari s-au încercat să fabrice țesături de bumbac, de lină și de mătase, dar au păgubit bani mulți și au încetat. Ziua de lucru la noi e prea scumpă, cărbunele trebuie să-l aducem tocmai din Belgia sau din Englitera, mașinele trebuincioase la asemenea lucrări sunt foarte complicate și scumpe; trebuie să le aducem de afară și sunt anevoie de mînuit; ele au trebuință de meșteri speciali: aceste greutăți și multe altele nu ne permit să ținem la luptă cu țesăturile cari vin din America și de pe Continent.

La prostii noștri s-a încuibat crezul că mîna omului e mașina cea mai perfectă care poate esistă și că de la acest instrument făcut de Dumnezeu a izvorît toată civilizațiunea în lume, că din ea a ieșit pictura, sculptura, arhitectura, toate artele, toate meșteșugurile și toate meseriile și chiar literatura. Nu avem fabrici propriu-zise, dar avem, precum' v-am spus, meseriași de tot felul. În școalele noastre copiii toți, fete și băieți, trebuie să învețe un meșteșug, să aibă o meserie; băieții se dau la meșteșugul zidăriei, dulgheriei, tîmplăriei,

cizmăriei; fetele, la cusături, la confecționare de rochi, la împletituri de tot felul; nu esi6tă casă în insula noastră unde să nu găsești două sau trei mașine de cusut și de împletit; aceste mașine, atît de utile, au ajuns cum era odinioară roata de tors, cum era mai dinainte vreme furca. Avem croitorese de femei și modiste, dar nu prea fac treburi, fiindcă la noi nu este femeie care să nu -știe să-și facă singură rochile, cămășile și pălăriile, destul să li se dea stofă și un jurnal de modă; du-te pe cheu, pe seară, și vei vedea toalete din cele mai elegante; femeile noastre simt așa de bine îmbrăcate ca și la Londra și la Paris, hainele noastre, ale bărbaților, sunt făcute în easă, cumpărăm postav, flanelă, pînză, le croim și le coasem.

— Și cum? nu faceți nici pambriuri, nici flanelă, nici postav, nici măcar stambă? Sunteți tributari străinilor?

— Nu, domnule, pentru că ne-ar veni mai scump decît le cumpărăm acum. Este de mirat cum negustorii ne pot vinde unele stofe mai ieftin decît se vînd chiar în țările de unde le aduc, și deosebirea aceasta merge uneori pînă la 25 %.

— Remediul este ușor: ca să puteți avea fabrici, opriți mărfurile streine de a intra la voi sau trîntiți-le o vamă grea, cu care să-i faceți să nu mai vînză ieftin.

— Dar apoi dacă și ei ar opri vitele și grînele Doastre sau le-ar impune cu o dare vamală grea, ce am face? Așa e că ne-ar sărăci cu totul, pe cînd acum trăim în pace? Noi le vindem productele noastre pe cît fac și cumpărăm ieftin de la dînșii lucrurile de cari avem trebuință. Dacă, de pildă, am pune o vamă de un franc pe cotul de postav, nu este așa că negustorul care aduce postavul din streinătate ar fi silit să ni-l vîndă cotul cu un franc mai scump decît ni-l vindea mai înainte? Și cine ar plăti francul acela? Nu l-am plăti tot noi, consumatorii? Și în loc să fim bine și curat îmbrăcați, am umbla cu haine vechi și rupte. Așa

cum este acum, este mult mai bine; că trimitem lînă, unt, brînză și grîne, și ei ne trimit postav, pînză, stambă, mătăsării, ceasornice și porțelane. Liberi sunt să puie dări pe produsele noastre dacă le place să le plătească scump, dar noi e mai bine să căutăm să ne îmbrăcăm cît de ieftin.

— Va să zică vreți să fiți în veci tributari streinului? Nu știți că prin proibițiuni și prin impozite vamale grele țările cele mari și puternice au izbutit să-și creeze industrii naționale?

— Nu, domnule, voim să avem relațiuni de schimb cu dînșii, să le vindem și să cumpărăm de la ei, precum și ei să ne vînză și să cumpere de la noi în plină liberate, fără să fim nici noi tributarii lor, nici ei tributarii noștri. Prostii noștri nu vor să creadă că dările vamale și proibițiunile au creat industria în statele cele mari, ci zic că trebuie să fi fost multe alte împrejurări, precum că transporturile erau înainte vreme grele, pe cînd nu esistau nici vapoare, nici drumuri-de-fier și că aducerea din depărtări, fie pe apă, fie pe uscat, costa mult, apoi mai zic că înlesnirile de mașini, abundanța fierului și a cărbunelui și numărul mare al consumatorilor cari se cifrează aci cu patruzeci și cu șasezeci de milioane, ieftinătatea mînei de lucru, ieftinătatea capitalului, coloniile și războaiele prin cari se impuneau tractate de comerț, acestea au contribuit la stabilirea de fabrici mari.

— Mașinile de cari vă serviți le fabricați aici în insulă, sau le aduceți din afară? Aveți mine de fier?

— Noi nu avem fabrici de mașini; piatră de fier avem multă și de foarte bună calitate, dar nu o esploatăm pentru că nu avem cărbuni de pămînt; estragerea fierului ne-ar veni foarte scump și n-am ținea piept nici cu englezii, nici cu belgii, în țara cărora sunt localități unde piatra de fier se găsește amestecată cu cărbunele de pămînt, încît n-au decît să-l ia cu lopata și să le arunce în cuptor, ca să curgă din el fierul topit ca o gîrlă de foc, avantaj

care a fost poate una din cauzele cele mai mari ale bogăției acelor țări.

— Dar am băgat de seamă că pentru o esploatare agricolă cum este acea a dumitale ai trebuință de un capital însemnat.

— Negreșit, dar avem instituțiuni de credit. La noi un proprietar muncitor și onorabil, care nu este nici bețiv, nici jucător de cărți, găsește totdauna credit pînă la suma de 75% a valorii proprietății sale, bani cu 3% dobîndă și l/2% amortizare. Este destul să mă prezint la banca noastră rurală cu un certificat iscălit de trei proprietari cunoscuți și înscriși în tabela băncei, ca să mi se dea hîrtii d-ale băncii pe cari le trec drept bani bătuți oriunde. Datoria se stinge în șasezeci de ani; dar nu este esemplu ca un proprietar să nu se exonereze în mai puțin de treizeci de ani, plătind sau o amortizare mai mare, sau dînd aconturi de cîte ori nimerește un an bun.

— Dar evrei aveți în insulă?

— Avem destui; noroc numai că de la o vreme s-au mai împuținat; s-au împuținat încă bine, de cînd legea nu mai permite împliniri de datorii contractate de trîntori și de risipitori.

După legea noastră actuală, o datorie, ca să poată fi exigibilă, trebuie să se dovedească că împrumutul a avut originea sa în trebi de comerț sau de industrie, într-o afacere reproductivă ori care putea să devie reproductivă, sau că s-a contractat pentru vreo neapărată trebuință de familie, iar nu pentru lux, joc de cărți sau băutură. Datoriile contractate de risipitori, oricare ar fi vîrsta lor, nu sunt ținute în seamă de justiție, precum nu sînt ținute în seamă nici cele cu camătă, nici cele făcute pentru joc de cărți sau pe băutură.

— N-am văzut nici o sinagogă în oraș.

— Da' de ce să avem sinagogă dacă nu sînt israeliți? Noi nu avem decît vreo zece-douăzeci de familii cari aparțin cultului mozaic, prea puțini ca să poată zidi și ține o sinagogă cu pompa necesară.

Aceștia au o casă unde se adună de-și împlinesc datoriile religioase și un cahal care vine din cînd în cînd de le citește. […]

— Dar parcă-mi spuseși adineaorea că aveți destui evrei…

— Credeam că mă întrebi de oameni cari fac afaceri evreiești, evrei prin obiceiuri, prin caracter și apucături; oameni care speculează banii lor evreiește. Israeliții care au mai rămas sunt mai toți meseriași, lucrători, meșteri sau. negustori, oameni producători. Cunosc pe unul care a cumpărat pămînt și a devenit bun cultivator; crește niște oi foarte căutate pentru bunătatea linei; mai cunosc pe un altul care produce cei mai frumoși porci; la el se găsesc șuncile cele mai vestite.

— Credeam că evreii consideră porcul ca un animal spurcat.

— Spurcat cît îi vrea, dar cînd e vorba de cîștig, evreul, fie creștin, fie israelit sau mahometan, nu se dă înapoi dinaintea nici unei considerațiuni.

— Drept să spun, am admirat foarte mult starea cea bună a șoselelor voastre; stradele din oraș sunt așa de bine pavate și de curate cum n-am văzut nici în Olanda; mi-am zis că țara asta ‘trebuie să fie foarte bogată, că trebuie să aibă. venituri mari de tot.

— în adevăr, dările noastre sunt mari; cei de la țară. plătim pînă la 10% pe an din venitul nostru curat, iar la oraș dările se suie și pînă la 20%. Apoi mai avem dările pe tutun de 500% și pe băuturi de 200%. Mai înainte vreme mai erau și accisele, dar acum, slavă Domnului, s-au desființat.

— Și cum se percep acele dări pe tutun și pe rachiu? Aveți monopoluri sau regie?

— Nici monopol, nici regie. Oricine voiește să vînză tutun, sau rachiu este dator să se înscrie mai întîi la o autoritate comunală urbană, și primăria aceea îl pune sub privegherea și controlul unuia din inspeotorii săi, pe care traficantul este dator să-l înștiințeze de cîte ori voiește să se bage marfa în

prăvălie. Acela vine îndată de deschide marfa, desparte calitățile de tutun, țigări și țigarete, fiecare în șase părți, iar spirtoasele numai în trei; una din acele părți se dă negustorului pentru a o pune în vînzare, iar celealalte se închid într-o magazie separată, cu cheia și sigiliul inspectorului, și nu se liberează traficantului spre vînzare decît atunci cînd plătește integral valoarea lor în bani. Pachetele poartă toate marca inspectorului și o etichetă care indica calitatea și prețul. Contravențiunile sunt pedepsite cu amenzi grele.

Veniturile acestea, bine administrate și întrebuințate cu chibzuință și economie, ajung pentru plata împiegaților, a siguranței publice și a drumurilor. Cît despre căile ferate, ele sunt ale companiilor: statul nu are la ele nici un amestec altul decît de a aproba regulamentele de esploatare și de a priveghea la buna stare a lucrărilor din punctul de vedere al siguranței călătorilor. Inspectorii și inginerii statului cari fac acest serviciu sunt plătiți de companii.

La noi serviciile publice se fac bine și cu esactitate, pentru că aici domnește la toți ideea că orice impiegat, fie de orice rang, mare sau mic, șef sau subaltern, este servitorul publicului, iar nu stăpîn.

— Spune-mi, mă rog, dumneata ești cooperativ?

— Ce vrei să zici, că nu te înțeleg; cuvîntul acesta l-am auzit de multe ori, dar nu prea știu bine ce însemnează; văd că se întrebuințează la fel de fel de lucruri.

— Deși nu înțelegi, nu face nimic, zi înainte! Pe cîți n-am auzit eu vorbind și scriind despre lucruri de cari n-au habar și nu le înțeleg, și aceasta nu oprește ca lumea să-i asculte cu gura căscată și să-i admire. Mi-aduc aminte, sunt cîțiva ani, pe cînd ocupam un post important într-o cancelarie, șeful meu, un om omnibus, bun la toate, era așa de ocupat cu trebile cele mari ale țărei, încît era silit să alerge toată, ziua de colo pînă colo și să-mi lase

mie grija afacerilor celor neînsemnate, așa că într-o zi, fiind chemat să decid asupra, unui proiect de șosea, am pus pe raportul ce mi se prezenta apostilul următor:

„Domnul inginer este invitat să continue traseul înainte pînă la Obor, ca să se completeze o linie de circumvalațiune împrejurul orașului, spre a nu mai fi silite carăle încărcate cu proviziuni să treacă prin oraș și să împiedece circulațiunea pe strade”.

Cuvîntul circumvalațiune, care nu fusese întrebuințat pînă atunci în cancelarie, a plăcut așa de mult împiegaților, încît nu mai puteam scăpa de dînsul; îl întîlneam în toate sdelcile, în toate otnoșeniile, în toate pisaniile; nu era ordin, circulară sau raport care să nu conție de două și de trei ori cuvîntul circumvalațiune. Era vorba de o șosea-linie dreaptă între două sate, găseam cuvîntul circumvalațiune! Era vorba de o șosea peste un deal sau peste o vale, circumvalațiune! Era să se facă undeva un pod, un podeț, un debleu, un rambleu sau o împietrire? Era circumvalațiune! Dacă îmi permiteam uneori să întreb pe redactori ce înțelegeau prin acel cuvînt, îmi răspundea: circumvalațiune! încît, ca să scap de acel cuvînt, am fost silit să dau ordin, oprind întrebuințarea lui.

— În adevăr, sunt oameni cari vorbesc ore întregi fără a ști ce spun, și merg înainte, nu le pasă. Învățătorii de școală, la noi, au de sistem de a nu permite copiilor să vorbească fără a ști ce spun, și-i esercitează a se esprima curat și limpede, cînd au cîte ceva de zis, ca să poată fi înțeleși la vorbă.

Eu, dragul meu domn, nu știu cum se petrec lucrurile la cooperativă, știu numai că este o băcănie mare, foarte mare în oraș, la Vacile, deasupra căreia stă scris cu litere mari de aur:

COOPERATIVE STORE

adică magazin sau depozit cooperativ, dar nu știu ce o fi înțelegînd ei cu acele cuvinte, însă dacă ești doritor să afli, am eu un văr impiegat acolo, un fel de contabil sau de secretar; el trebuie să știe; îți

pot da o scrisoare cătră dînsul.

După două zile mă prezentam la d. Peter, impiegat la cooperativa din Vacile, cu o scrisoare de recomandație din partea bunului agricultor Paul, și iată rezumatul celor ce am putut afla de la dînsul.

— Ai observat, domnule, sunt sigur, îmi zise îndatoritorul Peter, că orice este lucrat de om, orice product, cum se zice, cizmă, haină, ceasornic, orișice, este rezultatul combinării a două puteri distinse una de alta: a capitalului și a muncei.

Una dintr-aceste două puteri, capitalul, purcede obicinuit de la meșter, de la patron sau stăpîn, pe cînd cealaltă putere, munca, procede de la lucrător, muncitor sau impiegat, calfă, ucenic. Și iată cum se petrece treaba:

Un meșter care are ceva parale, cu alte cuvinte un capital, închiriază un local, cumpră mașinile, uneltele și materialul trebuincios meseriei sale, iar cu simbrie sau cu plată zilnică pune cîțiva lucrători, calfe sau ucenici de-i muncesc, și obiectele dobîndite prin lucrarea acelora devin proprietatea jupînului sau meșterului. El le vinde în profitul său, și cu banii dobîndiți din vînzare își scoate cheltuielile făcute pentru chirie, unelte și plata lucrătorilor; iar ce-i mai rămîne, dacă rămîne, este beneficiul sau cîștigul său.

În cazul acesta, oricît ar cîștiga meșterul patron, precum și oricît ar păgubi, nu privește de loc pe lucrători, ei și-au avut plata lor regulată.

Dar cînd lucrătorii participă și ei la beneficiul realizat, cînd treaba este înjghebată așa că, deoșebit de salariu, munca să aibă și ea parte în cîștigurile ce patronul a putut realiza, aceasta se numește cooperațiune, adică cointeresare a muncei în capital, combinarea sau contopirea interesului capitalului cu interesul muncei.

De la credința că, în mai multe cazuri, patronul, adică capitalul realizează prea mari beneficii în comparațiune cu plata ce se dă lucrătorilor, s-a

născut ideea de a face ca și lucrătorii să aibă o parte în beneficiile realizate de capital, fie acel capital format de patron, de acționari sau de însăși asociațiunea muncitorilor. Asociațiunea capitalului cu munca, într-un cuvînt, combinarea acestor două puteri, s-a numit cooperațiune, adică conlucrare sau contopire a interesului muncii cu interesul capitalului.

Cooperațiunea se poate face prin asociațiunea patronului cu lucrătorii sau prin asociațiunea numai a lucrătorilor între dînșii, ei fiind și conducătorii afacerii.

Dacă la înființarea unei băcănii, de esemplu, banii necesari pentru cumpărarea zahărului, cafelei, măslinelor, pentru plata chiriei localului și toate celealalte cheltuieli s-ar aduce de către băieții din prăvălie, de oameni care lucrează acolo, încît băcănia să fie proprietatea lor, o asemenea întreprindere se numește asociațiune cooperativă.

Dacă cîțiva lucrători tîmplari s-ar asocia și ar forma un capital cu care să închirieze casă, să cumpere mașini, unelte și materialul necesar, lemne, scînduri, fierărie, astfel ca stabilimentul să fie al lucrătorilor chiar, aceasta s-ar numi asociațiune cooperativă.

Dacă capitalul s-ar forma de un patron sau de o societate de acționari cu învoirea ca lucrătorii, deosebit de salariul lor zilnic, să aibă și o parte oarecare în beneficiile realizate, ar fi aceasta tot o asociațiune cooperativă.

Asociațiunile cooperative se pot deosebi” în două categorii: în cooperative de distribuțiune și cooperative de producțiune. Scopul celor dintîi este de a petrece producte, de a le plasa, de a le vinde, pe cînd a celoralalte, a cooperativelor de producere, este de a produce, de a face, de a fabrica.

În Englitera, în Franța și în Germania există astăzi o mulțime de aceste asociațiuni, dar acele cari au reușit mai bine sunt acele formate pentru

plasare; se poate zice că nouă părți din societățile cooperative existente au drept țel plasarea. Încercările făcute de a se aplica sistema la producțiune n-au fost totdeauna norocite; foarte puține au reușit; și lucrul se înțelege de la sine: fabricarea este expusă la o mulțime de împrejurări și de fluctuațiuni. O fabrică sau un atelier ajuns în stare de o mare estindere, de o mare producere anevoie își poate restrînge operațiunile cînd vin împrejurări grele: scădere de prețuri, criză de bani sau o concurență neașteptată; adesea o mică invențiune răstoarnă și ruinează fabrici mari și vechi și afundă în mizerie mii de lucrători. Pe cînd o asociațiune pentru plasare își poate modera și chiar opri operațiunile sale mai lesne, nu are decît să nu își reînnoiască aprovizionările.

Fabricile sunt adesea obligate a continua lucrarea lor și a vinde în pagubă, ca să-și poată păstra clienții cu speranța că în curînd vor veni vremi mai bune sau să grămădească în magaziile lor product peste product, sporind capitalul închis, alternativă care una și alta duce adesea la ruină și la catastrofă.

Ceea ce englezii numesc cooperative stores (depozite sau magazii cooperative) sunt niște prăvălii mari, înființate sau prin acțiuni, sau prin asociațiunea clienților deveniți chiar ei acționarii întreprinderii. În cazul cel din urmă ei și numai ei, asociații clienți, beneficiază de cîștigurile realizate, iar servitorii stabilimentului, secretarii-contabili, casierii și împiegații de deosebite categorii nu au nici o parte la cîștig, sunt niște simbriași, și nimic mai mult. Este bine să vă dau aci o mică idee despre cum au luat naștere acele societăți, căci ele astăzi au ajuns la o mare dezvoltare.

Cam pe la 1844, lucrătorii dintr-o fabrică de flanele de la Rochdale, douăzeci și opt la număr, văzînd că băcanul de la care cumpărau cu mărunțișul zahărul, cafeaua și ceaiul le da obiecte de calitate proastă și chiar falsificate, pe cînd la

băcănia care vindea cu ridicata (en gros) aceleași obiecte erau și de calitate mai bună, și mai ieftine, s-au învoit între dînșii, puind fiecare cîte o mică sumă la mijloc, cu cari bani s-a făcut o aprovizionare de la băcănia en gros,, din care aprovizionare apoi lua fiecare cît îi trebuia, plătind ceea ce lua cu băni gata, tot pe prețurile cu cari cumpăra mai înainte acele obiecte de la băcanul detailant. Cu banii ce se adunau de la acele cumpărături se reînnoia previziunea cînd se isprăvea. Astfel avea zahărul, ceaiul și cafeaua de calitate mult mai bună și mai spornică. Nici prin gînd nu le trecuse că aveau să tragă vreun alt folos decît acela al calității, cînd la încheierea socotelilor s-au pomenit pe neașteptate că se realizase un beneficiu însemnat, pentru că obiectele, fiind calitate bună și curată, erau mai spornice, și ei își îndestulau trebuințele cu o cantitate mai mică, și fiind și mai ieftine, rămînea în casă deosebirea prețurilor cumpărărilor, încît lucrătorii asociați, în sistema aceasta, găsise un plasament producător și sigur pentru economiile ce făceau pe nesimțite.

După zece ani de existență, asociațiunea flanelarilor de la Rochdale devenise vestită și atrăsese o mulțime de. lucrători. Numărul asociaților se suise la 10.894, și capitalul adunat ajunsese să fie de 322.500 franci. Atunci depozitul cooperativ nu se mai mărginea numai la d-ale băcăniei, ci se aproviziona cu carne, pîne, haine și încălțăminte tot pe baza principiului inițial. Asociații cumpărau cu același preț ca de la prăvăliile de mărunțiș (detalianți), dar dobîndeau calități mai bune; capitalul asociațiunei sporea pe toată ziua, și sporea așa de repede, că la 1856 înființase din beneficii mori cu vapor pentru măcinatul făinei trebuitoare la fabricarea pînei consumată de asociații săi, casa în care era storul central, cu zidirea căreia se cheltuise 350.000 franci, era proprietatea asociaților, și Înființase optsprezece sucursale, din cari una este și asta a

noastră de aici. Beneficiul realizat era de 8l4.425 franci, de la care se da asociaților un venit fix de 5% pe an; iar escedentul se adăuga pe tot anul la capital. Vînzarea făcută în acel an a fost de 6.865.675 franci.

La 1882, capitalul social ajunsese să fie de 7.88l.075 franci, din care parte s-a băgat în cumpărare de acțiuni de drumuri-de-fier și parte în ipoteci pe case zidite pentru lucrătorii asociați, așa că mai mulți din ei au putut deveni proprietari pe casele în cari locuiau, cumpărîndu-le de la societățile de construcțiuni cu plăți în anuități.

Astăzi Englitera are 782 de storuri cooperative al căror debit se suie la 346.7l2.450 franci pe an. Unul dintr-aceste storuri, „Army and navy'', înființat prin asociațiunea ofițerilor de mare și de uscat pentru a se aproviziona cu obiectele trebuitoare lor, are un local cel puțin de trei ori cît magazinele „Luvrului" din Paris. Acolo se găsește orice ar căuta cineva: pîne, carne, pește, păsări, vînat, unt, poame, legume, bucate gata, îmbrăcăminte, arme, trăsuri, cai, mobile, cuțitărie, argintărie, porțelane, diamanturi, ceasornice, cărți, hîrtie, într-un cuvînt, orice ai căuta, și dacă bazarul nu are obiectele cerute, ți le procură.

Storul „Whiteley", care poartă numirea de „Universal provider" (furnizor universal), este poate cel mai mare store din lume. El aparține unei societăți de acționari. La acel store se pot aproviziona nu numai acționarii, dar și oricine, tot pe sistema de bani gata. Nu cunosc lucru în lume care să nu se găsească la „Whiteley". Este destul să amintesc că la un incendiu, anul trecut, care a distrus o aripă a acelui stabiliment, au fost siliți să se lase să ardă mai multe fiare sălbatice și veninoase, lei, tigri și șerpi veninoși, care se găseau acolo de vînzare.

La acest store obiectele se vînd mai ieftin decît la prăvăliile particulare, căci aci nu este cestiunea de a se forma un capital păstrat asociaților, ci de a

le da un dividend bun. Pe acest principiu sunt formate și magaziile cele mari din Paris: „Le Louvre", „Le printemps'' „Le petit St. Thomas" etc.

Unele asociațiuni de lucrători au adoptat la storurile lor principiul de a cumpăra obiectele mai ieftin, în loc de a se forma un capital cu diferența prețurilor. Aceasta însă este a se depărta de la principiul inițial prin care se formează asociaților muncitori un capital, bani albi pentru zile negre, cum se zice, principiu salutar și umanitar, care asigură existența săracului cînd vine boală, bătrînețe, neputință sau vreo nenorocire.

Binele ce au produs storurile cooperative este imens; unele au putut consacra pînă la 2l% din beneficii la dezvoltarea educațiunii și învățăturii copiilor lucrătorilor în științe și arte industriale.

Prosperitatea storurilor din Englitera a fost așa de mare, încît au înființat fabrici pentru a produce chiar ele multe din obiectele trebuincioase debitului lor; storurile posedă corăbii mari cu vapor ale lor, cu cari aduc de peste mări obiectele cu cari se aprovizionează; au cumpărat moșii (ferme) în cari cultivă cerealele, legumele și poamele de cari au trebuință, cresc vite și pasări cari le procură laptele, ouăle, untul și carnea cu care aprovizionează magaziile lor; au înființat bănci pentru daraverile lor de bani, daraveri cari s-au suit în anii din urmă la suma de 300.000.000 franci (trei sute de milioane). Unul singur dintr-aceste storuri, acela al lînarilor (whoolesale), a avut afaceri de bani de peste nouăzeci și cinci de milioane (95.000.000 franci). Societatea aceasta a lînarilor a ajuns la o mare perfecțiune de fabricare; astăzi produce numai pentru storuri, aprovizionează cu fabricatele sale 622 de storuri.

Căutînd bine, tot secretul prosperității storurilor este principiul de a nu vinde decît pe bani gata, de a nu face nimănui credit […].

Legea care a pus capăt vînzării băuturilor pe

datorie a făcut un mare bine: patima beției a scăzut, moralitatea publică a cîștigat sută la sută și crimele s-au împuținat.

Un alt serviciu mare adus lucrătorilor de către societățile cooperative înființate de dînșii este formarea și dezvoltarea societăților de construcțiuni de case pentru locuințele muncitorilor: building societies, cari s-au fondat și ele tot pe principiul cooperativ și în conecțiune cu dînselc. Scopul acestor societăți este de a procura lucrătorilor locuințe comode, curate și de a-i pune în poziținne chiar de a deveni proprietari pe acele case.

Precum am spus mai sus, storurile cooperative, în loc de a da societarilor parte din beneficiile ce trec peste fixul de 5% sau de a întrebuința acel excedent la scăderea prețului obiectelor ce cumpără clienții asociați, acel excedent s-a consacrat la formarea de societăți de construcțiune, astfel că lucrătorii asociați pot avea locuințe bune și igienice, aerate și bine drenate, aprovizionate cu apă în abondență și cu gaz. Precum își procură de la storuri obiecte de consumațiune de calitate bună, tot astfel își pot procura locuințe comode și sănătoase.

Scopul societăților de construcțiuni fondate din cîștigurile realizate de storurile cooperative este de a pune pe lucrători în stare de a satisface una din trebuințele cele mai neapărate ale omului: locuința.

Cu partea de beneficiu ce-i revine de la storul cooperativ și cu ce mai pune doparte un lucrător econom și diligent poate foarte bine cumpăra sau zidi casă, plătind cu amortizare banii avansați de societățile de construcțiuni, ipoteca pe acea casă servind de garanție pînă la răfuirea datoriei. Sunt acum peste 7l.000 de lucrători membri ai societăților de construcție. Acele societăți proced astfel:

O building society cumpără un loc întins, pe care însemnează stradele, face pe sub ele canalele

trebuincioase, pune olanele pentru ducerea apei și a gazului, hotărește locurile pe cari se pot zidi case, lăsînd din distanță în distanță spațiuri slobode, ca să nu fie prea grămădite; drenajul și ventilațiunea se fac în cele mai bune condițiuni igienice. Locurile destinate zidirilor sunt despărțite fiecare în trei: grădină, curte și casă. Casa între curte și grădină, grădina în față, strada și curtea la spate; curțile a două case sunt despărțite una de alta printr-un mic zid.

Casa se zidește sau de chiar lucrătorul asociat, cu banii ce i se avansează succesiv de societatea de construcțiune, rămîind ipotecată la acea societate pînă la răfuire. Anuitățile se plătesc din beneficiile capitalului cooperativ și din economiile lunare sau săptămînale ce pot realiza muncitorii. Casele simt mai toate pe același plan de distribuire.

Societățile cooperative de producțiune, deși nu au dat rezultate așa de satisfăcătoare ca cele pentru plasare, nu trebuie însă să se creadă că ideea este sterilă și că trebuie părăsită, cu atît mai mult că unele au reușit foarte bine.

În Paris s-au făcut mai multe încercări de producțiuni cooperative, dintre cari vreo patruzeci tot există și astăzi, deși toate nu sunt într-o stare de invidiat. În timpul revoluțiunii de la 1848 s-a făcut în Paris încercarea d-a se încuraja asemenea stabilimente cu avansuri de bani din casa statului, de a se înființa ceea ce s-a numit „des ateliers nationaux”. Existența lor însă a fost efemeră. Poate că momentul chiar nu era bine nemerit, într-un timp cînd spiritele erau cuprinse de preocupațiuni politice.

Una din societățile cooperative care a avut un succes deplin, fără concursul statului, este Societatea lucrătorilor clavirişti, înființată la 1849. Patrusprezece inși au pus cîte 50 de franci fiecare și au înființat un atelier. Acea societate a prosperat așa de bine, încît astăzi fabrica și uneltele, a căror valoare este de 275.000 franci, a devenit

proprietatea limpede a acelor lucrători asociați. Ei iau și lucrători cari lucrează cu ziua, fără de a fi asociați. Altele însă, deși au început foarte bine și au mers tot prosperînd pînă la un timp, mai la urmă însă au fost silite de împrejurări sau să se dizolve, sau să se abată de la principiul primordial al cooperativelor. Voi cita aci esemplul societății bumbăcarilor din Suffolk.

La anul 1855 cîțiva lucrători bumbăcari, asociindu-se prin formarea unui mic capital, au închiriat o sală, au cumpărat cîteva războaie de țesut și au început a lucra pe contul lor. La început lucrul mergea bine de tot; industria bumbacului era p-atunci în floarea ei, și asociații, încurajați de succesul întreprinderii, au dat atelierului lor cu încetul o întindere din ce în ce mai mare; au înființat chiar un atelier de tors; capitalul lor, din beneficii, ajunsese la 125.000 franci. Sistema adoptată deci era simplă și bună: un beneficiu de 25% era luat pe tot anul de la capital, iar ce mai prisosea se făcea în două, și o parte se Împărțea asociaților ca supradividend, iar cealaltă se împărțea lucrătorilor cari lucrau cu plată, cu ziua, peste salariul ce li se cuvenea, ceea ce făcea că acei lucrători, primind afară de salariu și o plată potrivită cu munca și cu silința lor, dezvoltau și zel mare, și activitate la lucrare, încît beneficiul mergea crescînd răpede; și fabrica mergea așa de bine, încît pe la 1860 au putut zidi o fabrică mare, cu care au cheltuit l.250.000 franci, și se pregătea să mai zidească și o alta. Dar de-abia se mutase în zidirea cea nouă, cînd deodată izbucnește războiul civil în Statele Unite ale Americei; atunci fumul încetează de-a mai ieși pe coșurile fabricelor de bumbac. Manchester devenise în cîteva luni un oraș mort. Industria bumbacului se cufundase într-o criză fără esemplu în istoria industriei. Lucrătorii asociați din Lancaster au luptat cu curaj și energie, însă deși au urmat încă și după ce mai multe fabrici particulare stinsese focurile mașinelor, dar

tot în sfîrșit au fost și dînșii constrînși de necesitate să înceteze.

Nu încape îndoială că sistema cooperativă se poate aplica mai bine la distribuire declt la producțiune, fiindcă, precum am mai spus-o, aceste din urmă își pot modera și restrînge operațiunile mai lesne și mai repede decît celelalte, mai ales că au o clientelă fixă, pe cînd celelalte, ca să subsiste, trebuie să producă neîncetat sau să suspendeze. Cu toate acestea, nu încape îndoială că asociațiunea muncei cu capitalul la producțiune este un principiu salutar, care, bine aplicat, poate da în multe cazuri rezultate foarte bune. Sistema aceasta o credem aplicabilă mai ales în agricultură, și voi cita esemplul fermelor din Suffolk ale domnului Gurdon.

Acest proprietar, avînd în comitat mai multe ferme (moșii), s-a hotărît să puie pe ura dintr-însele în tovărășie cu cîțiva lucrători de pămînt. Și iată cum a procedat. A evaluat arenda fermei drept 150 de livre (3.750 franci) pe an; deosebit de această arendă a mai pus în tovărășie un capital necesar pentru o plată zilnică, modestă la lucrători și pentru cumpărare de unelte și de semințe. Întreprinderea aceasta cu unsprezece tovarăși, lucrători agricoli, fiecare cu o parte deopotrivă, a avut un deplin succes. În puțini ani s-au plătit toate avansurile făcute, încît instrumentele și mașinile au devenit proprietatea acelor ll lucrători.

Gurdon, încurajat de succesul dobîndit nu numai în privința îmbunătățirii stării muncitorilor de pămînt, a aplicat această sistemă la cele mai multe din fermele sale, și sistema Gurdon a meritat un nume special. Unii din economiști l-au desemnat sub denumirea de colectivism.

Ceea ce-mi spunea amabilul Peter despre răposatul Gurdon mi-a adus aminte învoiala făcută de un bun și regretat amic al meu, de Grigorie Filipescu, la moșia sa Filipești-Gropăriile din județul Brăila, unde țăranii foști clăcași au devenit

arendașii moșiei, întovărășiți între dînșii sub o bună direcțiune, cu un comitet dirigent ales dintre dînșii; plătesc și au plătit regulat totdeauna prin anticipație cîș- tigurile; au sporit arenda cu 10 și 20% la fiecare termen de 5 ani și urmează așa de mai mult de cincisprezece ani, încît putem zice că experiența este făcută, căci a rezistat într-acest interval la ani de recoltă slabă, la ani de prețuri scăzute și la ani de necăutare de producte. Aceștia sunt poate țăranii plugari cei mai înstăriți din toată România.

Asociațiunea între locuitorii țărani împroprietăriți prin legea de la 1864 ar avea avantagiul de a face să dispară neajunsurile culturei celei mici; cincizeci sau o sută de mici proprietăți, avînd cîte trei, patru și șase hectare, de le-ar pune în tovărășie, ar face o fermă de 300 sau de 400 hectare, care ar da un folos mai mare decît părticele esploatate îndeosebi. Un alt bine ce ar rezulta din acele asociațiuni ar fi că s-ar stimula amorul propriu al fiecăruia la lucru, s-ar scutura apatia izolării și s-ar învinge ignoranța prin luminele aduse de fiecare asociat.

În Germania, ca încurajare și dezvoltare a agriculturei, s-au întrebuințat băncile cooperative după sistema imaginată de Schulze Delitsch.

Este învederat că o colectivitate de lucrători inspiră totdeauna mai multă încredere decît un individ izolat, oricît de mare ar fi aptitudinea, aplicarea și moralitatea lui. Solidaritatea între oamenii cari au interes comun este garanția cea mai bună ce se poate oferi unei instituțiuni de credit, căci răspunderea fiind colectivă, membrii asociației se priveghează, se încurajează unul pe altul și se întrec la muncă.

Principiul stabilit de Delitsch este de a se face credit de băncile agricole numai adevăraților muncitori de pămînt și numai după o minuțioasă cercetare asupra purtării și capacității muncitorului și a condițiunii de a deveni acționarul băncii. Pe

aceste principii, în anul 1865 existau în Germania 96l de asemenea asociațiuni, din care 498 numărau 170.000 de asociați; sumele avansate de dînsele se suiau la 250.000.000 franci. Numărul ajunsese la 1877 a fi de l.827. Suma banilor împrumutați era de 500.000.000 franci și daraverile erau de 2.750.000.000 franci, treceau adică peste 21 miliarde.

Aceste asociațiuni au dat agriculturei din Germania un foarte mare avînt.

Pe cînd Peter începuse a-mi esplica mecanismul băncilor agricole și-mi vorbea de socialismul creștin al lui Taafe, de tendința lui d-a interesa pe cei cari au mult la soarta celor cari nu au, îmi descria organizațiunea industriilor mici în cooperații cum o introdusese Belcredi în Austria; tocmai vorbeam de ideile socialiste ale lui Lassalle și ale lui Karl Marx și de organizațiunea „Internaționalei", cînd auzim o gălăgie mare în uliță. Doi inși cam iuți la fire, după mai multe cuvinte proaste zise unul altuia, ajunsese la pumni și la păruială și se formase în jurul lor un cerc mare de gură- cască. Ceea ce m-a mirat mai mult a fost să văd atitudinea impasibilă a doi-trei sergenți de oraș, cari stau și ei și se uitau cu curioșii dimpreună, fără să se amestece și să ia măsuri ca să puie capăt acelei gîlcevi sau să ia pe luptători să-i ducă la poliție, ca să-i învețe minte de a se mai certa. Exprimînd această mirare a mea, Peter îmi răspunde:

— Dar de ce să se amestece dacă nimeni nu le cere nici intervențiune, nici asistență? Ți-am mai spus că la noi oamenii autorității sunt servitori, iar nu stăpîni; aci nu este vreo crimă comisă, pare a fi un simplu delict, și dacă cineva se simte năpăstuit, nu are decît să reclame și să ceară să i se facă dreptate. Sergenții au alergat acolo tocmai ca să fie la dispoziținea acelui sau acelor cari ar reclama serviciile lor și ca să împrăștie pe curioși în caz că s-ar grămădi, așa încît să împiedice circulațiunea.

— Dar unde ar putea reclama și cine ar judeca gîlceava?

— S-ar judeca la primărie de trei din cetățeni cari își fac acolo rîndul cu săptămîna tocmai pentru a cerceta asemenea cazuri; iar de ar fi crimă, s-ar trimite pricina domnului justiției ca s-o dea judecătorului de instrucție, care, dacă o poate califica crimă, să o trimită procurorului ca să susție acuzațiunea înaintea juriului. Acești trei funcționari sunt aleși dintre doctorii în drept cei mai considerați și sunt retribuiți. Acei aleși sunt obligați, vrînd-nevrînd, să primească aceste funcțiuni cel puțin pe un an.

— Dar afacerile civile cum se judecă? cîte tribunale și cîte curți aveți, de cîți judecători se compune fiecare instanță și cine îi numește?

— Avem justiție, dar nu avem tribunale și curți propriu-zise. La noi, cînd un om crede că este năpăstuit, trebuie să-și dobîndească dreptul ce i se cuvine. Acel care bănuiește că i s-a făcut o nedreptate sau că i s-a răpit un drept și voiește să se judece nu are decît să se adreseze la judecători și să-l ceară.

— La care judecători? căci îmi ziceai că nu aveți nici curți, nici tribunale propriu-zise; la care judecători să se adreseze? cine sunt ei și cine îi numește?

— Cum, cine îi numește! Cine numește pe medici, pe ingineri, pe arhitecți? îi numește Facultatea de drept, dînd titlul de licențiat sau de doctor acelor cari au făcut studii și au dobîndit cunoștințele necesare pentru a studia o pricină și a o judeca conform legilor existente. Precum Facultatea de medicină numește pe medici, dîndu-le o diplomă prin care li se recunoaște că au destule cunoștințe pentru a căuta un bolnav și a-i prescrie ce trebuie să facă ca să-și redobîndească sănătatea; asemenea, oricine a dobîndit diploma de licențiat sau de doctor de la o facultate de drept recunoscută are dreptul de a conduce o pricină ca

avocat, ca judecător, procuror sau judecător de instrucție. Oricine este licențiat sau doctor în drept poate să judece, precum oricine este doctor în medicină poate căuta și vindeca bolnavii cari se adresează la dînsul.

— Să ne lămurim bine, mă rog; să ne închipuim că am o moșie, că vecinul mă calcă și că mi-a luat, fără să aibă drept, o bucată de pămînt pe care voiesc să o iau înapoi și să fiu despăgubit de pierderile ce mi s-au pricinuit. Cum fac și la cine mă adresez?

— Lucrul este simplu. Cum face acel care sufere de o boală? El sau cunoaște un medic, sau află din zvon că X… este un bun medic, expert mai ales în boala de care sufere; se duce la un medic în care crede că poate să aibă confiența și speranța că-l va vindeca. Se duce la dînsul, îi espune cazul, durerile și suferințele ce simte; acesta îl cercetează și caută a-l tămădui, dacă poate. Se adresează la mai mulți dacă voiește și se caută cu ei individual sau colectiv, cu medicul curent sau cu consultanți. Întocmai astfel faci și dumneata în cazul de care îmi vorbești. Te adresezi la un judecător, adică la un licențiat sau doctor în drept, la doi sau la mai mulți, dacă voiești: la oamenii în cari ai confiență; le espui pricina, le arăți actele pe care te întemeiezi, și ei sunt datori să te lumineze și să te sfătuiască să nu cauți pricină dacă cred că nu ai dreptate; iar dacă îți spun că iei cred că ești în dreptul tău, atunci însărcinezi pe unul, doi sau trei, pe cîți vrei, cu conducerea și judecata pricinci, le faci procură în regulă, după formele prescrise de lege. Și iată ce faci cu ei:

Printr-o petițiune adresată domnului justiției îi faci cunoscut că doama A… cere cutare lucru de la domnul B… și că-l cheamă în judecată, avînd rînduiți judecători pe domnii X… Y… Z… Domnul justiției este obligat să comunice acea petiție domnului B…, invitîndu-l ca pînă la data ce se fixează de domnul justiției să aibă a-i face

cunoscut pe judecătorul sau pe judecătorii săi; totodată determină și ziua înfățișării pricinei.

Judecătorii astfel numiți de părți se adună cu trei zile înaintea înfățișării în camera destinată lor la primărie și acolo numesc un judecător complimentar pentru cazul de divergență de opiniuni. Și dacă judecătorii numiți de părți nu se pot învoi asupra alegerii judecătorului complimentar, el se numește prin sorți, scoțîndu-se un bilet dintr-o urnă în care se află numele tuturor doctorilor în drept.

Fiecare poate să aibă unul sau mai mulți judecători, dar nu pot avea decît un egal număr de voturi la fiece hotărîre, deși numărul judecătorilor unuia poate fi diferit de al celuialalt.

În ziua înfățișărei, pricina este espusă de părți sau de asistenții lor și se poate lua cuvîntul cel mult de trei ori pentru fiecare; după aceea, părțile se retrag și judecătorii intră în deliberare față și cu judecătorul complimentar, care nu poate lua cuvîntul în deliberare, dar care votează împreună cu ceialați judecători numiți de părți. Sentința astfel dată trebuie să fie motivată și bazată pe lege.

— Dar dacă se dă o sentință greșită, căci cu toată știința lor oameni sunt și pot greși, judecata aceea să rămîie fără remediu?

— De ce fără remediu? îmi răspunse Peter. Partea care s-ar crede năpăstuită nu are decît să apeleze la alți judecători, tot după procedarea ce am arătat mai sus, și dacă judecata a fost greșită, sentința dată se poate reforma în apel.

Deosebit de aceasta, orice judecată se poate supune cercetării unei adunări de doisprezece doctori în drept în etate trecută de 45 de ani și care practică profesiunea de judecător de cel puțin zece ani. Acești învățați se pronunță asupra interpretării și aplicării legii și asupra respectului procedurei.

— După sistema aceasta oricine voiește să trăiască din banii statului nu are decît să se ducă la școala de drept să dobîndească diploma de

licențiat, ș-apoi trăiește toată viața lui din buget.

— Nicidecum, domnule; judecătorii, precum nici medicii nu se plătesc de stat, ci se plătesc de acei cari au trebuință de serviciile lor. Sunt judecători mulțime fără pricini, precum sunt și medici și avocați fără clientelă. Acei cari sunt învățați și experimentați, cari se bucură de stimă și de considerație sunt căutați, chemați și cîștigă bani mulți. Acei cari nu se bucură de un nume bun sunt lăsați după ușe, cum se zice. Precum bolnavii nu se duc la medicii cari nu au nume bun, asemenea nici împricinații nu se duc la judecători proști. Precum la medicii cari și-au făcut o reputațiune specială pentru unele boale aleargă mai cu preferință bolnavii cari pătimesc de acele boale, asemenea aleargă și la judecătorii cari și-au făcut un nume în cestiunile ce voiesc a le încredința. Avem aici vreo trei-patru judecători vestiți în cestiunile de delimitare; ei sunt chemați de clienți mai totdeauna cînd au cîte un proces de delimitare. Avem alți patru-cinci, celebrități în cestiuni de moștenire, cari ei sunt chemați a judeca mai toate aceste litigiuri; sunt alții speciali în afaceri comerciale și de contabilitate etc.

Judecătorii cari sunt plătiți regulat cu luna sunt doi de justiție, doi judecători de instrucțiune și doi procurori ce avem la cele două circumscripțiuni judiciare. Ei sunt plătiți din taxele ce se percep asupra timbrelor obligatorie ce se pun pe deosebitele acte. Serviciile lor sunt puțin retribuite, fiindcă judecățile s-au împuținat de cînd s-a introdus această sistemă. Nu este drept ca cetățenii cari nu au pricini de judecată și cari trăiesc o viață pacinică să plătească pentru acei cari au daraveri între dînșii, pe cari nu le pot rezolva altfel decît supuindu-le judecății.

— Cu modul acesta săracii sunt privați de justiție, fiindcă ei nu pot plăti judecătorii.

— Nicidecum nu există acest inconvenient, căci primăriile, precum plătesc medicii pentru căutarea

bolnavilor săraci, tot asemenea plătesc judecători obligați a împăca pe acei cari se înfățișează cu un act de paupertate.

Amicul meu, întinzîndu-se la vorbă, îmi spune că de cîtva timp se făcea o propagandă foarte activă printre muncitorii din fabrici și din ateliere, de către unii oameni veniți de peste mări, din Svițera, din Franța și din Germania și că lumea era îngrijată, căci cestiunea era arzătoare. Era vorba de starea cea tristă a muncitorului care nu are un capital acumulat și trebuie să muncească ca să poată trăi; era vorba de omul sănătos, vrednic și activ, care dacă o zi nu găsește de lucru, nu are ce mînca.

— În țările cele mai înaintate în civilizațiune, îmi zicea el, acolo mai ales unde orașele au luat o întindere fără măsură, populațiunea proletară, atrasă de speranța unui cîștig mai mare decît la țară, se grămădește cu prisos, așa că o mulțime de muncitori bat la ușile meșterilor și fabricanților, cerînd să le dea de lucru ca să poată căpăta cu ce să-și ție viața dintr-o zi pînă într-alta, și nimeni nu le deschide. Magaziile pline pînă în pod cu producte, care așteaptă cu anii pînă să fie cerute, țin banii închiși și mai lasă ca să se întoarcă ca să înceapă alt rînd de operațiuni; astfel lucrarea se împiedică și pune pe fabricanți în neputință de a ocupa pe toți cîți cer de lucru, încît o mulțime de muncitori nu au uneori altă perspectivă decît a se culca nemîncați și a muri de foame.

Numărul nenorociților cari nu găsesc de lucru și al acelor a căror remunerare nu este îndestulătoare crește din zi în zi și a adus o stare care merită atențiunea și solicitudinea cugetătorilor și oamenilor de stat. Numai în orașul Londrei numărul acelor cari au trebuință de existență și cărora le vin în ajutor parohiile cu legea săracilor (poor law), trece de 150.000, deosebit de cei susținuți de nenumărate societăți de caritate; cu toate acestea, nu este dimineață să nu se găsească

în parcuri și pe strade oameni morți, pe cari medicul legal îi declară de starvation (mort de foame), precum ar zice mort de holeră sau de apoplexie.

În casele de lucru (work-house), stabilimente cari se deschid acelor cari nu au unde petrece noaptea, de li se dă acolo o saltea și o bucățică de pîne cu condițiunea de a plăti acea ospitalitate a doua zi în muncă, nu se găsește a li se da alta de făcut decît de a sparge pietre pentru macadamul stradelor; deși printre dînșii sunt unii lucrători, meșteri de frunte, care ar putea produce obiecte de preț.

Cerșetoria este oprită de lege, dar la tot pasul te împiedici de mîni care-ți ofer flori, jucărioare, chibrituri, cerșetori de cari nu poți scăpa decît dînd un gologan, nu ca să le iei marfa, dar ca să poți trece înainte. Nu te poți arăta la o fereastră fără să nu. Începă să-ți urle un minavet sau o primadonă de doi-trei anișori, nu ca să-ți facă plăcere, dar ca să-ți rănească urechile și să-i dai să tacă. Nu poți chema o birjă fără ca doi-trei flăcăi să nu-ți sară în ajutor, fără a fi trebuință, dar ca să-ți întinză mînile la plată.

Presa a relevat, acum în urmă, pentru Londra și pentru Berlin, niște fapte atît de hidoase și de dureroase, că se îngrozește mintea omenească, fapte cari nu pot avea originea lor decît în mizeria cea mai desperată, „la faim est un mauvais conseiller”.

Răul provine, zic unii, din cauză că producțiunea a devenit prea mare și întrece trebuințele consumațiunii. Este adevărat că unele obiecte, precum sunt cele mai multe obiecte de lux și de artă, trăsurile, bijuteria, stofele bogate și altele, nu pot găsi cumpărători decît numai în clasele avute, puțin numeroase; dar nu este mai puțin adevărat că partea cea mare a populațiunilor nu-și poate procura nici hrană îndestulătoare, nici îmbrăcăminte potrivită cu cerințele anotimpurilor,

nici locuințe comode și sănătoase; cu atît mai puțin le rămîne un prisos pentru obiecte scumpe de podoabă, ca să poată duce o viață potrivită cu starea de civilizațiune în care ne-au adus știința, artele și meșteșugurile.

Partea cea mare a poporului consumă puțin nu pentru că nu are trebuințe, dar pentru că n-are ce da în schimb, nu are cu ce cumpăra. Este o vorbă a românului: „Postește robul lui Dumnezeu pentru că nu are ce mînca".

Cine poate să zică că zdrențurosul și desculțul - nu s-ar îmbrăca mai curat și mai elegant dacă ar avea putință să-și cumpere haine și încălțăminte mai bune și mai îndestulătoare; că, în loc de a tremura iarna în haine de vară, nu și-ar cumpăra palton sau blană; că nu i-ar fi mai bine să locuiască în casă de zid curată și mobilată, în loc de a sta ghemuit în bordei sau colibă, fără așternut și fără scaun; că i-ar plăcea si-l ploaie din tavan și să-l fluiere vîntul din toate părțile, și că n-ar fi mulțumit să mănînce în toate zilele o bucată bună de carne cu pîne în loc de mămăligă în zeamă de știr.

Decît a susținea că producțiunea întrece trebuințele, ar fi mai exact a zice că marea majoritate a populațiunii nu are mijloace de a-și procura cele de trebuință, că numărul acelora cari pot consuma este prea mărginit și că mulțimea este săracă.

Starea muncitorului astăzi este lăsată la voia întîmplării. Nu este sigur să poată căpăta totdauna, prin muncă, ce să mănînce mîne, încît muncitorului conștiincios nu-i rămîne uneori decît să se lase să moară de foame el și copiii lui, iar celui slab de înger să-l ispitească viciul, corupțiunea și crima.

Studiul acestor rele a dat naștere la o mulțime de teorii și de sisteme. A espune aci ideile deosebiților economiști, moraliști și socialiști ar fi și lung de spus, și afară din cadrul ce mi-am tras. Voi încerca

însă a espune pe cît voi putea mai scurt teoriile cari ating direct sau indirect starea muncitorului plugar și interesele agriculturci în general.

În vechime, ca și astăzi statele cele puternice au căutat să-și aproprieze pămînturi întinse în țări depărtate, unde să-și poate devărsa escedentul populațiunii și - să-și creezc, printre neamurile barbare și sălbatice, consumatori pentru productele naționale. Luptele pentru Algeria, pentru Tonchin, Congo, Asia Centrală, Insulele Caroline au fost urmările ideei coloniale. Fiecare stat caută să ocupe pe fața pămîntului o întindere cît s-ar putea mai mare și s-a creat o sistemă completă.

Coloniile, deși au fost și sunt un mijloc puternic de îmbogățire pentru patria mumă și răspîndesc civilizațiunea europeană în țările barbare, dar nimic nu dovedește că ele să fi adus vreo ușurare muncitorilor.

Englitera, deși a prins o mare parte a globului, colonizînd într-un mod sistematic și inteligent, procurînd productelor sale consumatori cu milioanele și cu sutele de milioane, îmbogățind pe mulți din supușii săi, așa cum nu s-a mai pomenit, și astfel sporind bogăția sa națională, dar n-a adus nici o ușurare mizeriei muncitorilor, din contra, mizeria lor a mers tot crescînd; s-ar zice că cu cît se ridică mai mult nivelul bogăției unora, cu atît crește și sărăcia mulțimii: ban la ban trage.

Nu este o jumătate de secol de cînd California era o țară săracă și San-Francisco un sat mic, unde locuitorii duceau toți o viață modestă, dar îndestulată. Astăzi California este una din țările cele mai bogate din lume și San-Francisco un oraș strălucit, înzestrat cu tot luxul, cu toate înlesnirile și perfecțiunile ce știința și arta inginerească a putut născoci; dar deodată cu bogăția s-a introdus și mizeria.

Un mijloc de îmbogățire națională a cărui popularitate merge crescînd de cîtăva vreme, deși a fost blamat și condemnat plnă ieri de toți părinții

științei economice și sociale, este sistema vamală, punerea de dări grele pe producte și obiectele venite din streinătate, ca să nu poată concura cu cele indigene. Ceea ce se numea protecționism astăzi s-a intitulat încurajarea industriei naționale. Este susținut cu multă persistență de mulți liberali, deși deasupra porții 6ecolului în care am intrat acum optzeci și cinci de ani stă libertatea, chemînd la dînsa pe cei mîhniți și scîrbiți, căci numai de la dînsa puteau să aștepte mîntuire și mîngăiere. Adevăratul liberalism este de a asigura fiecăruia, fără distincțiune de naștere și de pozițiune socială, libertatea cugetării, a cuvîntului și a acțiunii, libertatea acțiunii individuale, căci acestea sunt puterile cele adevărate ale societății și ale vieții.

Franța, al cărei sînge generos a curs mai mult de o jumătate de secol pentru apărarea libertăților, s-a făcut astăzi campionul protecționismului; l-a adoptat ca baza regimului său economic și social, regim care o va duce încetul cu încetul d-a-ndăratele la corporații și stărostii, la o feodalitate burghezească.

Pentru încurajarea agriculturei, care la dînsa, ca pretutindeni, se află în suferință, n-a putut chibzui alt mijloc de mîngăiere și de ajutor decît a lovi grînele streine cu o dare de trei franci de fiecare hectolitru, ceea ce echivalează cu un impozit de o centimă și jumătate pe kilogramul de pîne, impozit analog cu acel din Italia asupra măcinișului, care a ridicat atîtea nemulțumiri și blesteme plnă ce tînguirile săracilor l-au făcut să înceteze.

Pentru grîul românesc în special, deosebit de cei trei franci, a mai adăogat încă o dare de 50% pe valoare, astfel că o chilă de 400 de oca de grîu românesc, al cărui preț ar fi, să zicem, 100 franci, ar plăti mai întîi 50 franci, aproape 8 franci de hectolitru, și după aceea alți 3 franci darea generală, adică ll franci de hectolitru; încît, dacă o nevoie ar duce pe francezi să mănînce pîne de grîu românesc, ei ar plăti un impozit de cel puțin 10

centime pe kilogram de pîne; asupra cui ar apăsa mai greu această dare dacă nu asupra muncitorului, care el mănîncă mai multă pîne decît bogatul?

În Englitera mai toate sistemele puse înainte pentru a putea ajunge la îmbunătățirea stării muncitorilor sunt bazate pe asociațiunea liberă a capitalului cu munca. Am arătat rezultatele norocite ce a produs această sistemă în agricultură, asociațiunea proprietarului cu muncitorii plugari, unul aducînd în tovărășie pămintul și instrumentele agricole, iar celalalt munca lui, brațele. Nu numai că așa se face o cultură mai bună, fiecare muncitor fiind direct interesat, ca pămîntul să fie cît se poate de bine lucrat, ca productul să fie mai abundent și de calitate mai bună, căci cîștigul este pentru toți, dar ceva mai mult: moralul și demnitatea muncitorului se ridică în contact cu proprietarul, care este un om de o educațiune și o învățătură mai înaltă. Acolo unde s-a introdus această sistemă viciul băuturei a scăzut în mod simțitor.

O idee care de cîtva timp găsește răsunet chiar și în Englitera este aceea a naționalizării pămîntului.

Karl Marx a susținut că ar fi un mare cîștig pentru stat dacă și-ar apropria pămîntul, plătindu-se proprietarilor actuali o rentă fixă, un număr de ani mărginiți.

Din două una, răspund acei cari combat această sistemă: sau că în rentă, deosebit de venitul anual al pămîntului, ar fi cuprinsă și o sumă pentru amortizare cu care să se poată compune pînă la finitul termenului valoarea pămîntului, și atunci nu este nici un cîștig pentru stat, sau că în acea rentă nu s-ar cuprinde decît venitul anual, și atunci nu ar fi răscumpărare, ci o adevărată spoliațiune. Așa ar fi cîștig, și cîștig mare pentru stat; dar ce se face cu dreptatea? Și chiar așa, adaogă ei, să zicem pentru un moment, ca să trecem peste toate considerațiunile de morală și de justiție, și că statul a devenit proprietarul pămîntului, se naște întrebarea: ce ar putea face cu dînsul decît a-l

închiria la muncitori pe termene lungi sau scurte, pe 5, pe 10 sau pe 99 de ani, cu rentă în bani sau în natură, cu rentă fixă sau proporționată cu producțiunea? Apoi o asemenea sistemă a fost și este în practică în mai multe țări; rezultatele ce dă sunt cunoscute și judecate. Este ceea ce se practică în mai multe părți ale Asiei, și chiar în Turcia europeană, unde mai tot pămîntul, afară de puține escepțiuni de pămînt mulkin (proprietate), este sau al stabilimentelor pioase vakuf, sau al sultanului, miri, cultivatorul fiind un simplu locatar sau arendaș care plătește o rentă anuală, în unele localități în bani, în altele în natură, cam 10% din productul dobîndit. Cu toate acestea, muncitorul agricol din Turcia nu poate fi citat ca un model de prosperitate.

S-a zis poate că turcii n-au știut să organizeze și să administreze cum ar fi fost bine, dar avem un alt esemplu, acela al Indiilor, unde nu se zice că englezului i-a lipsit spiritul și geniul organizator. Și acolo pămîntul este al statului sau naționalizat; cultivatorul, în loc de a plăti arenda sau renta la un particular, o dă statului sub numire de impozit fonciar, impozit care produce 550.000.000 franci pe an, cam jumătatea venitului Imperiului indian și, cu toată buna organizațiune, nici acolo nu se poate susține că starea agricultorului ar fi mai fericită decît în țările unde există proprietatea individuală.

Cu toate acestea, naționalizarea pămîntului are mulți adepți nu numai în Irlanda și Scoția, dar și în Marea Britanic, însă nici cei mai înfocați partizani, nici Wallace în scrierea sa Land-naturalisation, nici Henry-George în Progress and poverty n-au mers pînă a pretinde că s-ar putea lua pămîntul altfel decît plătindu-se proprietarului valoarea cea adevărată, care valoare, după aprețierile lui Rolland Giffon, ar fi pentru Englitera de 50.000.000.000 franci (cincizeci miliarde de franci sau două miliarde de pfunți sterling), iar venitul de

l.650.000.000: franci (un miliard șase sute cincizeci de milioane de franci sau șasezeci de șase de milioane de pfunți sterling), pe venit de 3l/2%.

Deși aceste sume sunt colosale și nepomenite, dar să zicem că plata ar fi posibilă și că pămîntul Engliterei ar deveni deodată al statului. Cum s-ar regula închirierea anuală, cum s-ar face repartițiunea fiecărui muncitor? Prin concurență sau prin bună tocmeală? Prin concurență, muncitorului nu i-ar rămînea nimica, pentru că lupta între mușterii ar urca în unele cazuri prețul pînă a trece peste ceea ce cultivatorul poate scoate din cultura acelui pămînt. Prin tocmeli libere ar îi a se da pămînturi de aceeași calitate la unii mai scump și la alții mai ieftin, de unde ar urma tot felul de bănuieli și de acuzări drepte și nedrepte. Dar cînd nu s-ar dobîndi prețurile cerute, a cui ar fi vina și a cui paguba?

Argumentul cel mai puternic al partizanilor naționalizării pămîntului este creșterea sau suirea naturală și progresivă a prețului pămîntului, acea supravaloare de care ei zic că nu este cu drept să profite proprietarul și că se cuvine societății întregi. Acest argument a părut așa de serios, încît a făcut pe unul din cei mai mari economiști ai veacului, pe învățatul și ilustrul profesor de la Oxford, John Stuart Mill, să susție că statul este în drept să-și aproprieze acea creștere a valorii pe care a numit-o el unearned increment (spor necîștigat), care nu provine nici din muncă, nici din iscusința proprietarului, ci numai din mersul natural al progresului social.

Dar atunci consecința logică a acestui argument ar fi ca și statul, la rîndul său, să fie dator a despăgubi pe proprietar cînd s-ar întîmpla ca prin forța împrejurărilor valoarea pămîntului să scază în loc de a crește, ceea ce se întîmplă de cînd în America, în Indii, în Australia s-au dat culturei cerealelor cîmpii întinse și virgine. Acolo traiul fiind mai lesnicios, și munca este mai ieftină și

productul mai abondant; aceasta a adus în Europa o scădere însemnată în prețurile productelor și, prin urmare, o deprețiare a valorii pămîntului, deprețiare care în Franța a ajuns la 33% și merge tot înainte, încît este temere că va ajunge în puțin la 50%.

În fața acestei crize, mulți agricultori și-au pierdut cumpătul și, în loc de a se lupta cu nevoia și a căuta să facă o cultură mai perfecționată, în loc de a transforma unele cîmpii de arătură în islazuri și livezi, ca să dea o mai mare dezvoltare creșterii de vite, s-au lăsat descurajării, părăsesc fermele, lasă cîmpii nelucrate, fug de la țară și aleargă la orașe cu speranța d-a găsi acolo un salariu mai bun, și nu fac decît să adaoge la mizeria meseriașilor, scăzînd prețul muncei prin concurența lor. Populațiunea orașelor merge tot crescînd, pe cînd cea de la țară scade, și munca agricolă devine din zi în zi mai dificilă cu cît raportul între întinderea pămîntului și numărul brațelor scade.

În România acest raport este de 16 hectare de agricultor, din cari 9 hectare pămînt cultivabil. Fiecare lăcomindu-se a cuprinde cu plugul, cu sapa cît poate mai mult loc, pe care nu-l poate lucra cum trebuie, pămîntul se ostenește hrănind buruieni și pai, și producțiunea merge scăzînd. Sunt acum douăzeci și cinci de ani, cultivatorii români contau producțiunea medie în grîu de 18 hectolitre pe hectar (l l/2 chilă de 400 de oca pe pogon); astăzi producțiunea medie nu e mai mult de 10 hectolitri pe hectar (14 sau 16 baniță de pogon), ceea ce nu este nici a patra parte din cît produce hectarul în țările unde cultura este înaintată și unde plugăria merge înjugată cu creșterea de vite și se ajută cu îngrășări, drenajuri și irigațiuni. La noi, dacă vom escepta vreo două-trei județe din Moldova, agricultura nu se poate zice că a ieșit încă din starea primitivă. Ii luăm puținul ce putem fără a-i da nimica.

Carrey compară pămîntul cu o bancă care nu împrumută pe cel ce hrănește decît cu condițiunea de a-i plăti datoria; și cu cît li plătește mai bine și mai regulat, cu atît îl împrumută mai mult, dar cînd datornicul nu-i înapoiază regulat ceea ce s-a împrumutat, creditul scade, împrumuturile se micșorează, pînă îl dă afară din casă.

Din toate industriile, agricultura cere mai multă cunoștință și știință, cunoștință de fizică, de chimie, de geologie, de meteorologie, fiziologie vegetală și animală, de știința electricității și o cunoștință adîncă a obiceiurilor și a vieței plantelor și a animalelor; cu toate acestea, educațiunea și instrucțiunea agricultorului este mai necăutată decît a tîrgovețului; țăranul plugar este mai expus la pagube de lăcuste, de grindină, de înecuri și de foc fără despăgubire. Și cînd comparăm modestele mașini de cari se servă agricultura cu mulțimea și cu colosalele corăbii și vapoare cari sunt la serviciul comerțului și cu mașinile complicate și ingenioase de cari se servă industria manufacturială, să nu ne mai întrebăm de ce agricultura a rămas înapoi de celealalte două ramuri surori, nici de unde provine criza. O cauză însemnată a crizei a fost și este ruperea echilibrului ce exista mai înainte între mijloacele de cari dispuneau deopotrivă cîteșitrele ramuri ale producțiunii bogăției naționale, care echilibru de la o vreme a Încetat d-a mai esistă.

De la începutul veacului, și mai vîrtos în a doua jumătate a sa, instituțiunile de credit s-au înmulțit, au luat o dezvoltare care le-a permis să puie capitaluri mari, mijloace puternice în serviciul comerțului și fabricațiunilor, înlesniri de cari agricultura nu s-a putut folosi. Băncile de scont și de circulațiune, casele de credit de tot felul, societățile anonime și în comandită au putut procura comerțului și industriei bani cu 4, cu 3 și cu 2%, pe cînd agricultura nu s-a putut ajuta decît cu hipotecă, cu casele de credit fonciar cu 5 și cu

6l/2%, rate cari întrec venitul ce poate da pămîntul. Chiar în patria creditului, în bogata Engliteră, agricultorul trebuie să dea cel puțin 7% ca să-și procure bani, pe cînd comerțul și industria găsește cu 2 și uneori cu l%, dar cu 3% oricînd.

Un fabricant sau un comerciant este destul să fie ceva, ceva cunoscut în piață de om activ și onorabil și să aibă cu ce să întîmpine micile cheltuieli ale unei instalațiuni, pentru ca prin emitere de bilete la ordin și prin polițe să-și poată deschide credite de zeci și de douăzeci de ori mai mari decît capitalul ce posedă. Cu un capital de 10.000 lei își poate procura bani și marfă pentru 100.000 și 200.000 lei cu 4% și cu 3%, pe cînd agricultorul care ar avea un pămînt de aceeași valoare de 10.000 lei nu și-ar putea procura decît un credit de 5.000 lei, plătind 6 și 6 y2% pe an; natura operațiunilor agricole nu permite a se angaja, ca fabricantul și ca comerciantul, a plăti în termene scurte. Și nu numai că agricultura nu se poate servi de nouăle și numeroasele instituțiuni de credit cari există astăzi, dar multe fonduri cari mai înainte serveau ipotecile s-au mutat și au trecut în serviciul industriei și comerțului, unde probabilitățile de cîștiguri sunt mai mari.

Într-adevăr, în repartițiunea nedreaptă a puterilor lucrătoare esistă învederat o mare lacună, o lipsă de echilibru în defavoarea industriei agricole, a industriei care merită mai multă solicitudine și îngrijire. Domnul Frederic Fleury a căutat să facă să dispară acea nedreptate prin adoptarea unei sisteme de credit care, de s-ar realiza, ar aduce mari și însemnate servicii agriculturei.

Ideea domnului Fleury este de a mobiliza o parte a proprietății fonciare; el propune ca proprietarul să fie autorizat să emită bilete ipotecare pentru o sumă echivalentă cu a patra parte a valorii proprietății sale, bilete platnice la o scadență determinată, la 5 sau la 10 ani; acele bilete garantate de state să fie autorizate să circule

libere ca biletele Băncii Franței, statul percepînd 2 l/2% pentru autorizarea și garanția sa.

Aceste bilete, zice domnul Frederic Fleury, ar fi mai sigure decît biletele Băncii Franței, care nu sunt asigurate decît pe o valoare reală de o treime, valoare care și aceea poate să dispară; aurul din pivnițele băncei se poate fura sau jăfui, sau valoarea lui poate să scadă prin descoperirea unei mine abondante de aur, pe cînd garanția biletelor ipotecare ar fi de 12 ori mai mare. Garanția biletelor Băncii Franței este pe o valoare de trei ori mai mică, pe cînd biletele ipotecare ar fi garantate pe o valoare de patru ori mai mare, valoare care nu se poate nici fura, nici jăfui.

În toți timpii vechi și moderni s-au ivit idei de reforme sociale, unii reformatori mergînd cu gîndul pînă la răsturnarea completă a societății actuale și la edificarea de sisteme ieșite din imaginațiunea lor și așezate pe alte baze și pe alte principii. Astfel a fost de exemplu societatea saint-simoniană, fourieristă cu falansterele și altele, cari au apărut lucrînd pe față în Franța, îndată după revoluțiunea de la 1830, sisteme cari nu țineau seamă nici de familie, nici de proprietate, nici măcar de religie, utopii cari nu puteau să aibă o viață lungă și care au dispărut lăsînd numai un suvenir istoric.

Revoluțiunea de la 1848 a scos la lumină ideea atelierelor naționale, care s-au stabilit domnește în Palatul Luxemburg, sub direcțiunea lui Louis Blanc. Ideea nu era nouă, căci se întemeia pe principiul asociațiunei muncei cu capitalul, idee aplicată în multe cazuri cu succes în Englitera, cu deosebirea numai că acolo erau asociațiuni libere formate prin inițiativa muncitorilor cari aduceau în asociațiune și munca, și capitalul lor, pe cînd în atelierele naționale din Paris muncitorii aduceau în asociațiune numai munca, iar capitalul era pus de guvern, de la stat, un capital pentru care muncitorul francez nu putea să aibă acea iubire și

durere de inimă ce avea muncitorul englez pentru capitalul adus de dînsul, fruct al muncei sale anterioare, al silinței, al economiei și al privațiunilor, capital pentru care avea grija să se păstreze și să sporească. Aci puțin îi păsa uvrierului francez dacă se periclita sau se pierdea un capital care nu era al lui. Și de unde în Englitera sistemul asociațiunilor cooperative au dat rezultate bune, în Franța rezultatul atelierelor naționale a fost descurajător.

Focarul ideilor socialiste era în Germania, de unde au ieșit o mulțime de sisteme de asociațiuni, avînd toate de scop organizarea muncei. Nomenclatura chiar ar fi lungă. Voi cita însă pe unii din reformatori și organizatori.

Schulze Delitsch, care era de școala engleză, vedea mîntuirea muncitorilor numai în ajutorul lor mutual, în înființarea de ateliere prin asociațiunea muncei cu capitalul adus de muncitori din economii și păstrare. El zicea că muncitorul trebuie să învețe, a nu aștepta îmbunătățirea soartei sale decît numai de la propria sa inițiativă, iar nu să recurgă la ajutorul guvernului și să nu aștepte de la stat.

Lassalle era și el partizan al asociațiunei celor două puteri productive, munca și capitalul, dar zicea că mijloacele nu iartă pe muncitori să aducă în asociațiune un capital suficient și cerea ca și statul să vie în ajutor. Pentru formarea acelui capital, propunea o dare generală precum este aceea pentru săraci în Englitera (poor law), cari bani să nu se împartă zilnic la cei lipsiți, ci să se formeze cu ei un fond special, o bancă centrală administrată de asociațiunea generală a muncitorilor. El credea că putea să aplice sistemul său cu un ajutor de la stat de o sută de milioane de talere (372 milioane franci). Ideea lui era ca în puterea acestui fond să se emită bilete pentru suma de trei sute de milioane de talere (l.ll6.000.000 franci).

Lassalle era. un socialist conservator, care atribuia mizeria muncitorilor industrialismului și bancocrației; tînăr, ager, erudit și elocinte, cuvintele lui aveau un mare răsunet mai ales în Germania. Principele Bismarck avea o mare considerație pentru caracterul și ideile ce propaga. Iată ce zicea marele cancelar la 1878 în Parlament:

„Dacă cineva ar voi să încerce o întreprindere de asemenea natură, s-ar putea foarte bine să aibă trebuință de o sută de milioane de talere; un asemenea lucru nu mi s-ar părea nici nebunie, nici absurditate. În Ministerul de Agricultură facem încercări asupra deosebitelor sisteme de cultură, n-ar fi oare bine să facem asemenea încercări și în privința muncei omului, ca să încercăm a rezolva, prin îmbunătățirea soartei muncitorului, cestiunea numită democrația socială. Imputarea ce mi s-ar putea face este că m-am oprit în cale, ar fi să mi se zică că n-am stăruit pînă la dobîndirea unui rezultat satisfăcător; dar mi-a lipsit timpul. Politica dinafară mi-a absorbit toate gîndurile. Îndată însă ce voi avea timp și ocaziune, sunt foarte hotărît a mă ocupa de această cestiune."

Aceste cuvinte au făcut pe mulți să prenumere pe principele Bismarck între adepții lui Lassalle, cu atît mai mult că la congresul economist de la Eisenach la 1876 a trimis acolo pe amicul său Wagener, care a dezvoltat teza regalității, zicînd că instituțiunea monarhică nu poate avea viitor decît întorcîndu-se la originea sa, adică arătîndu-se atît în teorie, cît și în practică scutul dreptului celui slab și protectorul nenorociților. Iar de va căuta sprijinul printre baronii industriei și printre principii bursei, autoritatea îi va scădea și se va cufunda.

Karl Marx și Bakunin, exagerînd mai în urmă ideea asociațiunilor, au ajuns dintr-o iubire rău înțeleasă a muncitorilor la naționalizarea pămîntului, Ia naționalizarea instrumentelor de muncă; e de observat că nici Lassalle, nici Karl

Marx n-au pus înainte și cestiunea naționalizării banilor. […] Țelul către care tindeau colectiviștii era:

Proprietatea pământului și a instrumentelor de muncă să fie colectivă a tutulor; familia de astăzi să fie înlocuită cu o familie egalitară și liberă, căci cea de astăzi este opresivă, căci ține pe femeie și pe copii robi ai bărbatului și ai tatălui;

Înlocuirea stării actuale printr-un organism social bazat pe cea mai completă autonomie a grupelor și a comunelor federate pentru organizarea serviciilor publice; cultura completă a pământului, înfrumusețarea globului și fericirea comună; egalitatea civilă, politică și economică a tuturor ființelor omenești, fără distincțiune de sex, de coloare, de soi și de naționalitate; garanția independenței individuale, lăsînd în posesiunea fiecărui producător escedentul valoarei obținute prin lucrarea sa asupra materiei ce a lucrat; asigurarea fiecărui membru a societății că va dobîndi cu cheltuiala colectivității o instrucțiune integrală și profesională în raport cu totalitatea cunoștințelor din timpul său.

O idee care a avut un mare răsunet și care într-o vreme ajunsese a dispune de mari mijloace este Internaționala; număra membrii săi în Europa și în America cu milioanele. Dar, în loc de a întrebuința fondurile ei a susține și a încuraja asociațiunile de muncă, a întrebuințat contribuțiunile membrilor a susține și încuraja grevele. Astăzi muncitorii au început a înțelege că grevele au reușit uneori a sili pe patroni să acorde o sporire de salariu, dar n-au întîrziat a scumpi prețul obiectului și, prin urmare, a împuțina numărul mușteriilor, și mulți lucrători rămîn pe dinafară fără a li se putea da de lucru.

Din exagerație în exagerație, unii din adepții Iui Karl Marx și ai lui Bakunin au mers pînă a propaga că: Dumnezeu este un mare inimic al poporului, că nu trebuie nici credință, nici supunere, căci numai astfel se poate edifica o

societate nouă, democratică, socialistă, că nu trebuie nici patrie, nici națiune; nimic alt decît comuna și omenirea, că patria este o idee abstractă și seacă, în numele căreia regii împing popoarele a se măcelări unele pe altele, că patria este lin fapt fiziologic care se mărginește în casa ce locuiești, în comuna în care muncești, iar mai încolo nu trebuie să vezi decît cercul în care domnesc aceleași principii și unde se dezvoltă aceleași trebuințe.

Iată la ce aberațiuni poate ajunge spiritul omenesc cînd pierde din vedere principiile primordiale ale moralei, ale drepturilor și ale datoriilor.

Ion Ghica

Ioan Cîmpineanu

Discurs rostit la Academia Română la 28 martie 1880

Științele naturale au fost obiectul principal al studiilor mele din tinerețe. Descoperirile lui Cuvier și ale lui Élie de Beaumont asupra formațiunilor geologice și asupra succesiunii locuitorilor pămîntului deschideau în spiritul meu un orizont plăcut vieței în care voiam să intru. Admiram cum Arago și Dumas făceau inteligibile, chiar diletanților științei, cestiunile cele mai complicate și mai transcendentale ale filozofiei naturei și cum învățații secolului al XlX-lea înavuțeau pe toată ziua știința cu o mulțime de descoperiri. Urmam cu religiozitate miile de observațiuni și esperiențe cu cari Humboldt pregătea marea operă științifică ce a lăsat lumii. Dară evenimentele, la cari mi-a fost cu neputință să nu iau și eu parte, m-au distras de la studiile mele de predilecțiune, m-au dezlipit de acele ocupațiuni liniștite și plăcute și m-au aruncat în vîrtejul luptelor politice, atît de crîncene și de pasionate, cari se urmează la noi continuu de atîția ani.

Nu aș fi cutezat niciodată să solicit un fotoliu într-această incintă; dar a fi chemat de libera voastră mișcare a fost un onor prea mare pentru mine ca să nu simt cea mai adîncă recunoștință și mîndrie. Și, dacă interpret bine intențiunile de cari ați fost animați cînd m-ați admis între voi, îmi zic că ați voit să dați o probă că în spiritul ce animă învățatul vostru corp nu despărțiți legile lumii morale și politice de acelea ale lumei fizice și că priviți studiul, societăților omenești ca o situațiune

care ține și de științele naturei, și de ale spiritului. Ați voit să arătați că aliați morala și politica cu științele exacte și că cereți de la oamenii de stat a nu mărgini lucrarea lor numai în apărarea drepturilor țărei și în organizațiunea administrațiunilor, dară că cereți să îngrijască totdodată și de dezvoltarea științelor, a artelor și a meseriilor, căci numai astfel s-ar înțelege misiunea ce au de îndeplinit către țară și către națiune.

Dintr-acest punct de vedere nu cred că aș fi putut să aleg un subiect mai potrivit cu intențiunile voastre decît vorbindu-vă de un om care a luptat o jumătate de secol pentru dezvoltarea morală, intelectuală și națională a poporului român, pentru răspîndirea științelor, artelor și meșteșugurilor în cari el vedea redobîndirea drepturilor naționale ale patriei noastre.

Acei cari au auzit pe Ioan Cîmpineanu la tribună vă pot spune că el a fost un orator mare și un apărător aprig al drepturilor naționale. EI este acela care a redeschis în România lupta pe tărîmul politic și care, prin apărarea ce a susținut în contra acelor cari voiau să ne răpească autonomia,, ne-a lăsat o pagină frumoasă în istoria politică a țărei.

Prin cugetările sale înalte, prin elocința sa și prin încurajările ce a dat literaturei române, numele său are drept la un răsunet în mijlocul învățatului vostru corp. Prin devotamentul și prin sacrificiile ce a făcut pentru țară, el a dobîndit drepturi imprescriptibile la recunoștința tuturor românilor.

Suferințele și nenorocirile unei țări fac de multe ori educațiunea oamenilor politici; ele, cînd nu corump și nu omoară spiritul, înalță inima, întăresc credințele și devin o școală de patriotism, de sacrificii și de abnegațiune.

Într-o noapte de iarnă Luxandra, soția lui Scarlat Cîmpineanu, era chemată la Curtea domnească. Niculae Mavrogheni, domnul de atunci, o primește cu toate onorurile cuvenite rangului și familiei

sale, îi vorbește cu respect și blîndețe, făcînd o mare laudă despre meritele soțului său; cînd deodată acel domn maniac începe a plînge și a se bate cu pumnii în cap, povestindu-i visul ce zicea că avusese chiar într-acea noapte: îi spune că o văzuse în somn călătorind pe drumul Giurgiului către Țarigrad și că-i confisca averea. Cînd tînăra femeie ajungea în capul scării palatului, se întîlnea cu realizarea visului domnesc. Era luată pe sus de arnăuții curții și aruncată într-un car mocănesc. Vodă rîdea privind această scenă după fereastră, strigîndu-i: „καλόν κατεβόδιον" (călătorie bună).

A doua zi, o șaică dezbarca la Rusciuc încă o familie de exilați; d-acolo era dusă la Eskizara și, mai în urmă, în temnița de la Edi-Kule (Șapte-Turnuri) din Constantinopol, unde a fost deținută mai mulți ani, pînă cînd Rusciucli Hasan-pașa a pus un termen tiraniei lui Mavrogheni, luîndu-i capul. Atunci s-au liberat familiile surghiuniților, și refugiații s-au întors la căminurile lor.

Vina Cîmpinencei era că bărbatul său nu voise să rădice oaste românească, ca să meargă să se bată alături cu turcii în contra austriacilor, nemților cu coadă, cum le ziceau românii.

Iacă epoca în care Ioan Cîmpineanu a văzut ziua.

Născut dintr-un tată pe care nu l-a putut cunoaște decît prin numele lăudat ce a lăsat printre boierii țării și dintr-o mumă model de iubire și devotament, albită înainte de timp în suferințele celei mai nemiloase închisori.

Constantin Cîmpineanu, fiul cel mai mare al lui Scarlat Cîmpineanu și frate lui Ioan Cîmpineanu, om de o înaltă Învățătură, elevul cel mai lăudat al renumitei școale a lui Lambru Fotiadi, școala în care s-a format inima și spiritul multora din grecii cari au ilustrat patria lor prin sabie și prin condei, în timpul luptei pentru regenerarea Greciei.

Acel frate mai mare al lui Ioan Cîmpineanu, care de copil împărtășise cu maică-sa întemnițarea

de la Edi-Kule, i-a servit de tată. El i-a vorbit de tirania și de corupțiunea fanarioților, de umilirea țărei, de drepturile ei nesocotite și călcate în picioare; l-a trimis să urmeze în școala lui Vardalah și a lui Comită și i-a dat de institutor pe Laurențon, un nobil francez care, după ce luase o parte activă și entuziastă în revoluțiunea cea mare a Franței, neputînd mai în urmă să se împace nici cu excesele iacobinilor, cari făcuse din teroare un mijloc de guvernare, nici cu regaliștii care chemau pe streini în ajutorul Burbonilor, scăpat ca prin minune din temnița din care Chenieri și Lavoisieri ieșeau numai ca să se urce pe eșafod, trăia pribeag în București, cîștigîndu-și hrana: vieței dînd lecții de limba lui Voltaire și a lui Rousseau, semănînd în țară depărtată ideile cele mari și generoase ale Revoluțiunii franceze, alinîndu-și astfel durerea ce simțea în sufletul său, văzînd cum ideile extreme compromit cauzele cele mai bune și fac ca omenirea să se învîrtească într-un cerc vițios, trecînd de la libertate la licență și la anarhie, de la anarhie la despotism și tiranie, ca să înceapă de la căpătîi același cerc, și cu toate acestea pășind tot înainte.

Sub îngrijirea unor asemenea învățători și cu exemplele cele frumoase ce avea de la un frate model de virtute și de patriotism, un spirit deștept ca acela al tînărului Cîmpineanu nu putea să nu primească adînc întipărirea binelui și a frumosului.

Dintr-o familie din cele mai vechi ale țărei, nepot al lui Cantemir și al vornicului Cîndescu, frate cu boierul cel mai considerat și mai stimat de Grigorie-vodă Ghica, locul lui Ioan Cîmpineanu era însemnat la curte și în mijlocul boierimii, dară inima lui îl trăgea mai mult către lumea învățată, către profesori, către oamenii de litere și către artiști, către oamenii de talent, de spirit și de gust, către aceia cari totdeauna și pretutindeni pregătesc viitorul unei țări.

Un om pentru care el avea o deosebită afecțiune

era un umil călugăr din Mănăstirea Căldărușani, care știa să-i vorbească de originea românilor, de vitejiile lor, de tractatele domnilor celor vechi cu sultanii, de trecerea Bucovinei din mînile muscalilor într-ale Austriei printr-un act inic și fără valoare în drept, de cesiunea Basarabiei, călcîndu-se în picioare principiile cele mai sacre ale dreptului ginților.

Într-o seară, pe cînd se afla în serviciu la Curtea domnească, auzind pe Grigorie-vodă că zicea către un boier că în lipsa mitropolitului Dionisie Lupu, nu mai putea lăsa scaunul arhipăstoresc vacant și că, de ar cunoaște un călugăr român cu inimă și cu învățătură, l-ar face mitropolit și ar scăpa țara de călugări străini. La aceste cuvinte, Ioan Cîmpineanu nu s-a putut stăpîni; mulțumirea lui a fost atît de mare auzind aceste cuvinte din gura domnului, încît cu riscul de a fi înfruntat, a strigat din colțul unde sta respectuos:

„Este unul, măria-ta!”

Informațiunile luate de domn confirmînd recomandațiunea Cîmpineanului, călugărul Grigorie fu chemat la palat, unde erau adunați toți boierii. Domnul, urmat de postelnicul său Alexandru Ghica, înaintează către călugăr și-i pune în mînă cîrjea arhipăstorească, zicîndu-i:

„Nici celui care a alergat, nici celui care s-a rugat, ci celui care a binevoit Dumnezeu”.

Surprinderea boierilor fu mare, criticele multe, dară țara dobîndise un mitropolit virtuos, adevărat român, căruia îi era dat să devie un martir al credințelor și al patriotismului său. Mănăstirile închinate s-au luat atunci din mînile grecilor și egumeniile s-au dat toate clerului rcmân.

Era în natura lucrurilor de atunci ca, deodată cu intrarea trupelor rusești, călugării greci să fie reinstalați în mănăstirile zise închinate.

După instalarea guvernului rusesc, la 1828, cu Pahlen și Zaltukin, ca prezidenți plenipotenți, a început pentru virtuosul nostru mitropolit o eră de

persecuțiune și de suferințe; puține luni după intrarea trupelor rusești a fost exilat la Kiev. Un exil de șase ani într-o climă aspră și viața ascetică ce petrecea ca călugăr i-au ruinat sănătatea. Numai la venirea noului domn Alexandru Ghica, la 1834, mitropolitul Grigorie s-a liberat din exil, deodată cu încetarea ocupațiunei străine; a venit în scaunul arhiepiscopal bolnav, prăpădit în sănătate, ca să-și dea obștescul sfîrșit. A adormit în Domnul ca un sfînt, binecuvîntînd țara și turma pe care iubit-o atît de mult. Memoria lui scumpă românilor va fi totdeauna încungiurată de aureola martiriului.

Grigorie Ghica, care se suise pe scaunul domniei la 1822, în urma morții lui Tudor Vladimirescu, era dintre boierii aceia cari lucrau de mulți ani pentru redobîndirea drepturilor strămoșești.

Ideea care predomina în acel partid era că dreptul de suzeranitate, astfel cum rezulta din capitulațiunile încheiate de vechii noștri domni cu înalta Poartă, erau o garanție pentru păstrarea naționalității noastre; exemplele celor ce se petreceau în Bucovina și Basarabia, de cînd aceste provincii românești încăpuse pe mînile nemților și ale rușilor, îi întărea și mai mult în această credință. Acei boieri recunoșteau că turcii, deținînd fortărețele de pe țărmul românesc, numind domni d-a dreptul, fără de a fi aleși de țară, monopolizînd exportul productelor noastre și trimițînd firmanuri, nesocoteau tractatele. Dar își ziceau totdeodată că de la o vreme încoace Imperiul otoman mergea tot slăbindu-se și că, mai curînd sau mai tîrziu, era să vie ziua cînd acel imperiu să se desfacă în elementele sale constitutive și că atunci independența României va fi o consecință naturală a evenimentelor ce au să se desfășure.

Lucrarea acelui partid, în care figurau pe la finitul secolului în întîiul rînd banul Brîncoveanu, banul Dumitrache Ghica cu fiii săi, banul Scarlat și Grigorie Ghica, logofătul Ienăchiță și fiul său

cluceru Alecu Văcărescu, Constantin Bălăceanu, vornicul Scarlat și fiul său Constantin Cîmpineanu, logofătul Nicolae Dudescu, era de a pregăti națiunea din vreme, ca acea desfășurare de evenimente care se pregătea să o găsească destul de luminată și de pregătită ca să poată profita de dînsele pentru întărirea statului român; căci dacă din contra, ar fi fost să ne găsească într-o stare de inferioritate în comparațiune cu populațiunile de cari suntem încungiurați, nu numai că nu am fi știut să ne servim de drepturile noastre, dară chiar independența ce s-ar fi dobîndit nu era să aibă alt rezultat decît acela de a ațința și mai mult lăcomia puternicilor vecini și ar fi fost necontenit amenințată de a trece sub un jug mai anevoie de purtat, precum s-a întîmplat cu tătarii din Crîm și cu Polonia.

Pentru a nu deveni dar victima acelor jocuri politice, ei credeau că nu era de dorit ca disoluțiunea Imperiului otoman să fie precipitată, ca să lase românilor timpul să se deștepte și să se lumineze; dară își ziceau totdodată că trebuie să lucreze neîncetat la dezvoltarea simțului național și să caute a se folosi de toate împrejurările ca să se redea țărei drepturile ei călcate, reintrînd în litera și în spiritul tractatelor celor vechi.

Pe aceste baze boierii noștri au vorbit generalului Sebastiani, cînd a trecut prin București, la ducerea sa la Constantinopol ca ambasador al lui Napoleon cel Mare.

Pe lîngă acest partid mai exista pe la începutul secolului și un altul. Unii din boieri simpatizau cu politica propagată de Eteria grecească, care lucra la răsculareа tuturor creștinilor din Orient și la desființarea imediată a dominațiunii otomane — politică încurajată în Franța și în Englitera de lumea universitară și patronată în România de consulatul rusesc.

Din punctul lor de vedere, grecii aveau cel mai mare interes să urmărească realizarea acelui scop,

căci la ei învățătura era răspîndită în toate clasele, pe cînd celealalte populațiuni nici nu se gîndeau încă la înființarea de alte școli decît cele grecești. Clerul ortodox pretutindeni în imperiu era grec, avînd în mînile sale toate averile bisericești; grecii erau poporul cel mai luminat și mai avut din Orient. Simțul național era la ei dezvoltat în cel mai mare grad, pe cînd celealalte popoare ale Orientului confundau încă naționalitatea cu biserica, încît bulgarii, arnăuții, românii din Macedonia se credeau greci, fiindcă biserica lor se numea biserica ritului oriental grec.

Grecii, în starea în care se aflau, puteau să aspire a înlocui pe turci în dominațiunea imperiului. Ei se răsculau în numele patriei: διά τήν πατρίδα și în numele naționalității elene: διά τό έλληνικόυ έθνος, iară celealalte popoare se sculau pentru religiune, za vera.

Cu cît Imperiul otoman ar fi căzut mai curînd, cu atît grecii, acest neam mic, numărînd cel mult două milioane de suflete, aveau mai multă probabilitate de a crește numărul Jor, absorbind naționalitățile Turciei, pe cari încă și astăzi tot cred că le pot deznaționaliza prin școli și prin biserică, precum caută să facă cu românii din Macedonia și cu albanezii, lucru ce era să devie cu neputință mai tîrziu, cînd simțul ginții s-ar fi deșteptat în acele populațiuni, precum s-a deșteptat și se deșteaptă pe toată ziua mai mult.

Ioan Cîmpineanu era unul din adepții cei mai călduroși partidului curat românesc, al căruia unul din membrii cei mai activi și mai importanți era fratele său Constantin.

Pe la începutul mișcării din l82l, guvernul în amîndouă principatele era în mînile grecilor și boierilor eteriști, cari se puseseră la discrețiunea lui Ipsilante, venit din Rusia ca să ia comanda insurecțiunii. Insurecțiunea luase un avînt însemnat prin puternicul concurs al lui Vladimirescu, om de arme, energic și foarte

influent în județele de peste Olt, unde se păstra încă viu spiritul războinic.

Cei mai mulți din boieri, și chiar dintr-acei cari se raliase la acțiunea zavergiilor eteriști, speriați de prădăciunile cetelor răspîndite a căpitanilor lui Ipsilante, părăsise țara și refugise în Brașov și în Sibii peste Carpați, de unde nu s-au întors decît atunci cînd atitudinea luată de Ipsilante începuse să deschidă ochii lui Vladimirescu și-l făcuse să vază cursa în care căzuse, puindu-se cu totul și în toate la discrețiunea Eteriei, deșteptare tîrzie pentru el sărmanul, care a expiat crud încrederea ce a avut. El, care putea să moară ca Botzari sau să trăiască ca Coletti, și-'a plecat capul, călăilor lui Ipsilante, ca să nu compromită viitorul țărei sale, expuind-o la vindicta turcească.

Sacrificiul lui Vladimirescu a fost un act de cel mai mare patriotism. El a început ca un erou și a sfîrșit ca un martir, deschizîndu-ne nouă calea către redobîndirea drepturilor naționale.

La chemarea românilor sub steagul național la l83l, Ioan Cîmpineanu, deși de o sănătate foarte delicată, a fost din cei dîntîi a răspunde la apel. Rangul său de paharnic îi da dreptul la gradul de căpitan; mai în urmă, ajuns maior, i s-a dat comanda unui batalion din regimentul staționat în Ploiești, avînd ofițeri subalterni pe Nicolae Golescu, pe Ioan Voinescu II, pe Nicolae Teologu, pe Dîmboviceanu și pe alții tineri ofițeri, cari toți s-au distins și s-au ilustrat în viața publică.

O împregiurare cu totul neașteptată a făcut ca generalul Kisselef, guvernorul rus de atunci, să cunoască pe Ioan Cîmpineanu.

Orășenii ploieșteni și locuitorii satelor de prinprejur, lipsiți de hrană și nemaiputînd duce numeroasele sarcini și biruri, podvezi și angarale, se răsculase, pusese mîna pe arme și campau de mai multe zile pe strade și pe maidanuri, nemaivoind să recunoască nici o autoritate. Amenințările și încurările cazacilor rusești nu

putuse să-i facă să reintre în liniște; începuse să ridice șanțuri de apărare pe piața oborului. Curierii se succedau pe tot minutul între București și Ploiești. Generalul guvernor se găsea în cea mai mare neodihnă și nedumerire, căci nu-i convenea Rusiei să se știe în lumea politică că românii nu erau mulțumiți de guvernul rusesc, aceasta mai ales într-un moment cînd cabinetul de Petersburg își da toate silințele să facă pe Europa să crează că românii erau atît de fericiți, încît toate aspirațiunile lor naționale se rezumau în dorința de a fi încorporați în imperiul țarului. Poziținea în care se afla generalul Kisselef era dificilă, căci pe de o parte nu-i convenea să înăbușească răscoala prin vărsare de sînge, și pe de alta nu putea să lase lucrurile să ia proporțiuni mari într-un timp cînd lupta de pe malurile Vistulei făcea să răsune Europa de strigătul:„Să trăiască Polonia!” și cînd victoriile lui Hlopinsky, lui Skrisnewsky și lui Denbinski sileau pe împăratul Nicolae: să-și tragă oștirile din România ca să le întrebuințeze în contra Poloniei.

După mai multe zile de iritațiune, generalul Kisselef s-a hotărît să ceară concursul miliției române; atunci batalionul comandat de Cîmpineanu a fost însărcinat cu trista misiune de a restabili liniștea prin arme. Maiorul comandant, lăsînd trupa la o parte, intrînd singur în mijlocul poporului, a avut nespusa consolațiune de a potoli răscoala prin puterea cuvîntului, făcînd pe fiecare să se retragă fără a vărsa cea mai mică picătură de sînge românesc.

Cîmpineanu era totdeauna ascultat de popor, pentru că cuvintele sale erau pline de rațiune și de distincțiune; vorbea din curățenia inimei și din puterea convicțiunilor.

Generalul i-a mulțumit trimițîndu-i „Crucea Sfîntului „Vladimir”.

Tot în acele vremi, generalul Kisselef s-a adresat la fratele cel mare al Cîmpineanului, oferindu-i

Ministerul Cultelor, zicîndu-i că, deși cunoștea aversiunea ce avea de a servi sub un guvern strein, dară credea că, oferindu-i un serviciu cu totul fără amestec în politică, nu putea să se atingă întru nimic credințele și convicțiunile sale. După o convorbire, care a fost o profesiune de credință francă și leală din partea lui Constantin Cîmpineanu, generalul rus i-a strîns mîna, zicîndu-i că-l stimă pentru sentimentele sale cu atît mai mult cu cît, de ar fi român, nu ar cugeta altfel pentru țara lui.

Generalul Kisselef avea inima și spiritul deschis sentimentelor celor mari. Cînd era ambasador la Paris, pe la anul 1862, om în etate de 80 de ani, Touvenel, ministru trebilor dinafară al lui Napoleon III, zicea, vorbind despre dînsul, că nu cunoștea în toată diplomația europeană un spirit mai tînăr prin sentimentele sale și mai accesibil la ideile mari și generoase.

Mai în urmă, maiorul Cîmpineanu, dînd dovezi de aptitudine politică și administrativă, a fost numit director de minister; atunci cariera militară a devenit pentru dînsul numai nominală, și iacă-l aruncat în vîrtejul și în preocupațiunile luptelor politice.

La 1833, rămas singur Cîmpineanu, prin moartea fratelui său Constantin, stăpîn pe o avere din cele mai însemnate, stabilit în București, casa lui a devenit locul de întîlnire al tuturor oamenilor de talent. Și dacă prin poet înțelegem pe omul care are simțul a ce este mare și frumos, a cărui inimă bate la orice faptă nobilă și patriotică, la orice cugetare înaltă și care respinge de la dînsul orice nu este demn și curat, putem zice că el era un adevărat poet. El nu numai că iubea literatura și artele, dară simțea ca poetul și ca artistul. S-a pus în capul Societății filarmonice, a înființat școala în care s-au format mai mulți artiști dramatici români și a devenit fundatorul Teatrului Național. Intr-acest ram al literaturei el vedea ceva mai mult

decît o școală de moravuri; pe lîngă glorificarea faptelor și caracterelor celor mari, era pentru dînsul un mijloc de a da românismului un avînt și de a deștepta simțul național. Memoria lui va fi neștearsă în inimile autorilor și artiștilor noștri dramatici. Printr-însul românii au putut cunoaște pe Racine, pe Corneille, pe Moliere și pe Alfieri.

Într-o luptă continuă de mai mulți ani în contra indiferenței și a relei-voințe, lesne de înțeles, în contra teatrului național, din partea unui guvern care nu putea decît să caute să placă streinului, și-a mistuit o mare parte a averii sale.

Cîmpineanu n-a scris nici o carte, dar a făcut mai mult: a îndemnat pe toți oamenii de talent dintr-acea epocă să scrie. Acei cari l-au auzit judecînd o operă sau dînd consiliile sale judicioase asupra unei scrieri pot spune cît era de dezvoltat într-acel om gustul literar și artistic.

Stenografia, cu totul necunoscută pe atunci la noi, nu ne-a transmis elocintele cuvinte rostite de dînsul în Obștească Adunare; dar acei cari l-au auzit în Camera de la 1835 pînă la 1839 ne pot spune că el a inspirat la o generațiune întreagă simțemintele patriotice.

Humboldt, vorbind de marele Arago, zicea că descoperirile și lucrările sale științifice erau mari și numeroase, dară că mai mari și mai numeroase erau acelea ce a pus pe alții să facă prin consiliile și prin indicațiunile sale.

Într-un timp cînd în lumea noastră robia și claca erau considerate ca niște drepturi naturale de cari uzau, fără a simți conștiința lor cîtuși de puțin vătămată, el era din micul număr al acelor care deplorau nedreptatea care apăsa două clase foarte numeroase ale țărei. Devenit deplin stăpîn pe averea sa, a liberat îndată mai multe sute de suflete din robie și a desființat claca la moșia sa, împroprietărind pe locuitori. Vestitul lăutar Dumitrache, care sub un alt cer ar fi dobîndit un renume european, acel menestrel al tuturor

veseliilor și întristărilor caselor boierești, vioara care a făcut mirarea lui Artot și a lui Liszt, povestea chiar el cum devenise om liber: boierul al cărui rob fusese, simțindu-l cu bani, i-a propus să-i vînză libertatea pe o mie de galbeni, dar el, neavînd decît trei sute, restul de șapte sute de galbeni l-a găsit în generozitatea colonelului Cîmpineanu. Își plătea datoria de recunoștință cîntînd la orice ocaziune, de ar fi fost chiar la masa domnească, cîntecul popular:

Aideți, frați, la Mărgineanu,
Să scăpăm pe Cîmpineanu.

La 1834, Cîmpineanu fu ales deputat al județului Brăila. Intrînd în Obștească Adunare, s-a găsit alături cu fostul său șef de regiment, cu vornicul Emanoil Băleanu, și cu doi amici din copilărie, cu Iancu Ruset și cu Grigorie Cantacuzino, cu cari în tinerețe visase îmbunătățirea soartei României, cîteși-patru boieri și feciori de boieri din cei mai considerați pentru spiritul lor cultivat, pentru caracterul lor onorabil și independent. Chiar de la cele dîntîi ședințe s-a stabilit într-acești buni români o comunitate de idei și de acțiune.

Deși boierii țării fusese chemați, patru ani mai înainte, la 1830, în Adunarea Extraordinară să discute Regulamentul organic, dar o lege redijată și votată sub presiunea unei ocupațiuni armate și sub președința consului rusesc, pe cînd țara era guvernată de un general strein, nu putea fi considerată decît ca o operă impusă de streini.

Acești patru bărbați au pus baza principielor cari trebuiau să-i conducă la reformarea acelui Regulament, căutînd totdodată a se folosi de dispozițiunile cele bune cuprinse într-însul, pentru a dota țara cu școli, a înființa comunicațiuni lesnicioase între centrurile de producțiune și export, a regula cursul gîrlelor și a le face plutitoare, a sili pe împiegații administrațiunii a se ține în marginile atribuțiunilor lor, a face justiția

independentă de influența guvernului și de fluctuațiunile politice, a pedepsi abuzurile și prevaricațiunile și a obliga pe fiecare la paza legilor.

Pe aceste baze s-au unit acești patru bărbați, formînd un grup modest și nebăgat în seamă la început, dar pe lîngă care au venit de s-au adunat unul cîte unul toți acei deputați cari doreau binele și înaintarea țărei; în mai puțin de doi ani, acest partid devenise majoritatea Camerei și conta în sînul său pe doi din prelații cei mai cuvioși și mai învățați: pe Cesarie de la Buzău și pe Ilarion de la Argeș. Țara întreagă era cu partidul Cîmpineanu, partid care prin tăria convincțiunilor și prin curajul său a lăsat urme nesterse în istoria noastră parlamentară.

Majoritatea acelei Camere n-a lipsit niciodată de la datoriile sale, a cenzurat cu scrupulozitate actele guvernului, a cercetat totdeauna fără preget socotelele vistieriei, și pentru cheltuielile ce găsea făcute fără de a putea fi justificate prin voturile Adunării sau prin legi speciale obliga pe miniștri a le restitui tezaurului, împreună cu acele deturnate de la destinațiunea lor, împotrivindu-se necontenit la cheltuieli nesocotite și nefolositoare.

Strînse erau p-atunci baierile pungii statului!

Nu ne putem opri de a avea un mare respect pentru bărbații cari compuneau Adunarea condusă de Cîmpineanu, cînd considerăm importanța legilor prelucrate și votate de dînsa, și nu putem să nu admirăm pe acei bărbați și să nu-i binecuvîntăm cînd considerăm curajul și devotamentul lor în față cu împrejurările dinîntru și dinafară.

Guvernul, constrîns în marginile legalității, a voit să scape de asprul control al acelei Camere prin intimidare; dar la ofisul sau mesagiul prin care domnul recomanda mitropolitului, ca președinte al Camerei, să distrugă spiritul răzvrătitor și primejdios ce zicea că se introdusese în Adunare și să nu o lase să se conducă de niște intriganți și

ambițioși ca Ioan Cîmpineanu, Ioan Ruset și Grigorie Cantacuzino (sic), Camera a răspuns printr-o adresă prin care punea sub ochii domnitorului incapacitatea și neîngrijirea miniștrilor.

Dar era în suspens o cestiune mare, menită să aducă o adevărată furtună politică și o luptă crîncenă în Obștească Adunare. Această cestiune era revizuirea Regulamentului organic, cerută de guvernul rusesc, lucrare rezervată legislaturei celei nouă, pentru care se pregăteau din vreme alegerile.

Consulul rusesc, interesat a se admite modificările propuse de dînsul, se coborîse însuși și fără nici o rezervă în arena electorală, chema pe boieri și pe proprietari, rînduri-rînduri, acasă la el, la consulat; îi povățuia să înlăture partidul național, îi amenința și le desemna oamenii ce trebuiau să trimită în Adunare, ca să placă puternicului protector.

De la atitudinea și de la voturile acelei Adunări era să se știe dacă românii țin la dreptul lor și dacă sunt decișI să aibă o țară autonomă sau dacă abdic în favorul streinului.

Alegătorii au răspuns injoncțiunilor consulatului, respingînd candidaturile oficiale și trimițînd în Obștească Adunare pe bărbații combătuți de consul și de guvern; țara se deșteptase și era hotărîtă a-și apăra drepturile. Acea luptă glorioasă, în care s-au distins Ioan Cîmpineanu, Ioan Ruset și Grigorie Cantacuzino, a însemnat redeschiderea campaniei pentru redobîndirea drepturilor noastre strămoșești.

Mă cred în drept, domnilor, a abuza de pacienta voastră cînd amintesc fapte pe cari tinerimea care ne înconjoară trebuie să le aibă totdeauna vii în suvenirele ei, ca să dea memoriei acelor cari au apărat cu atîta tărie drepturile acestei patrii tributul de respect și de recunoștință ce le datorăm și ca să-i imite, cînd vrodată streinul ar încerca să se atingă de drepturile României.

În articolul 55 al Regulamentului se zicea că „orice act sau hotărîre a Obicinuitei Obștești Adunări și a domnului, ce ar fi împotriva tractatelor sau a hatișerifurilor încheiate în favorul său, trebuie să fie socotite fără de nici o putere și neființă”.

Consulul rusesc cerea să se adaugă fraza: „ori împotriva drepturilor curții suzerane și protectrice”.

La finele Regulamentului se cerea o modificare și mai mare, ceva care nu ar fi fost nimic mai puțin’ decît ștergerea autonomiei, căci de unde se zicea în Regulament că: „Adunarea va putea cu concursul domnului să facă Regulamentului schimbările și reformele ce trebuința va cere”; consulul cerea să se adaugă acestui paragraf un altul cu cuprinderea următoare: „ Toate acele măsuri sau schimbări cari ar fi urmat în vremea ocupației acestui principat de către oștirile împărăției Rusiei vor avea o putere de pravilă și se vor cunoaște ca parte din însuși trupul Regulamentului.

Pe viitorime orice schimbare domnul ar voi să facă în Regulamentul organic, nu va putea să aibă loc, nici să se puie în lucrare decît după înadins împuternicire a înaltei Porți cu împreuna unire a curții Rusiei.”

În tot timpul discuțiunilor provocate de aceste propuneri, Cîmpineanu a stat la tribună, arătînd cu o elocință rară că prin această modificare se atacă nu numai drepturile ab-antiquo ale țărei, dară chiar și tractatele dintre Rusia cu Poarta, și mai cu deosebire tractatul de la Adrianopol și hatișeriful dat cu ocaziunea investiturei principelui Alexandru Ghica la 1834, precum și manifestul comitelui Wittgenstein de la 1828, cînd a intrat cu trupele rusești în țară, acte cari toate recunoșteau esistența politică a principatului și drepturile acestui stat.

Adunarea, pătrunsă de puterea argumentelor aduse la tribună, a respins cu o mare majoritate

modificările cerute.

Un asemenea act nu putea să nu atragă asupra Adunării fulgerele consulatului rusesc, care a și cerut îndată printr-o notă cominatorie încetarea oricării discuțiuni ulterioare asupra Regulamentului; iar peste cîteva săptămîni țara a avut durerea și umilința de a vedea pe agentul său de la Constantinopol, pe logofătul Aristarchi, transformat în capugiu al Porții, venind și citind de la tribuna Obștești Adunări un firman, prin care se poruncea Obștești Adunări să intercaleze în Regulament modificările cerute de consulul rusesc și invitînd pe deputați să iscălească un act de căință ad-hoc pe care logofătul l-a depus pe tribună.

Atunci Cîmpineanu, luînd cuvîntul, protestă cu energie în contra călcărilor ce se făceau drepturilor țării. Cuvintele lui elocinte și atitudinea sa demnă și inspirată umple de lacrămi ochii tuturor deputaților, și toți refuză de a iscăli actul adus de logofătul Aristarchi.

Astfel s-a închis acea Obștească Adunare! Dintr-acel moment lupta nu mai putea fi urmată pe tărîmul parlamentar, ea era transportată în afară, și nu rămăsese altă speranță și alta de făcut decît de a lumina opiniunea Europei și a face ca puterile occidentale să cunoască situațiunea țării noastre, să le facă să se intereseze la viitorul României, puind o stavilă acțiunii omnipotente a Rusiei.

Cîmpineanu n-a ezitat un singur moment d-a lua această cale.

Plin de încredere în viitorul românilor, și-a făcut o datorie sacră d-a continua lupta pe acel tărîm. Profitînd de înghețul Dunării, scăpă supravegherii poliției, se duce întîi la Constantinopol, unde explică situațiunea noastră politică ambasadorilor Franței și Engliterei, amiralului Roussin și lordului Ponsomby; ei îl ascultă, îl înțeleg și-l sfătuiesc să se ducă la Paris și la Londra, recomandîndu-l călduros guvernelor lor respective.

Cîmpineanu a pledat prin vorbă și prin scris drepturile țărei la Paris și la Londra, a fost în cele mai strînse relațiuni cu Garnier Pages, cu Cormenin, cu Dupont de Leure, Berier, cu principele Czartorysky, cornițele Zamoysky, cu lordul Dudly Stuart, cu lordul Morpith și cu mai mulți din oamenii influenți în parlamente; a fost ascultat cu cel mai mare interes de Thiers și de Palmerston, șefii cabinetelor englez și francez; însă tot ce a putut dobîndi a fost asigurarea că nu era depărtat momentul cînd Europa se va hotărî a lua măsuri în contra acțiunii Rusiei în Orient și că atunci memorandele și arătările sale vor fi luate în foarte serioasă considerațiune.

La întoarcerea sa pe la Viena, voind să vază pe principele Metternich, cancelarul i-a trămis răspuns că cunoaște cestiunea despre care vrea să-i vorbească, dar că sunt considerațiuni politice cari nu-i permit a se ocupa de dînsa; ajuns la Lugoj, Cîmpineanu a fost arestat și dus sub pază la închisoarea de la Caransebeș, de unde, predat guvernului român, care l-a deținut închis doi ani la Mănăstirea Mărginenii, și de acolo transferat la Mănăstirea Plumbuita; nu s-a liberat din închisoare decît la anul l84l, deodată cu sosirea unui firman prin care, după o Înțelegere între ambasadorul rusesc și vizirul, se ordonă domnului să deschidă Obștească Adunare.

Alexandru Ghica lăsase să se înțeleagă în mai multe ocaziuni că se supunea cu nemulțumire la sfaturile și injoncțiunile consulatului rusesc, și astfel pierduse simpatiile împăratului Nicolae.

Deși cîștigase mult în opiniunea țării în ultimii ani ai domniei sale, dară nu i se putea uita slăbiciunea ce arătase în lupta de doi ani susținută de partidul patriot în revizuirea Regulamentului. Adunarea din l84l se deschidea nu ca să îndrepteze abuzurile și să cheme pe domn la paza legilor, dar ca să-l răstoarne, căci așa era voința țarului. Îndată după cetirea ofisului de deschidere și verificarea

titlurilor deputaților aleși, a ieșit la iveală faimoasa doleanță care a provocat venirea comisarilor: generalul Duhamel și Șekibefendi, precursorii maziliei lui Ghica și a simulacrului de alegere care în anul 1842 a suit pe George Bibescu pe scaunul domniei.

A fost ceva duios a vedea o tînără femeie, una din fetele celei mai mari case din București, pe nepoata Dudescului, alergînd pe vreme de iarnă cu copilul la sîn, cutreierînd pămîntul din oraș în oraș, din închisoare în închisoare, căutînd pe soțul ei; așa a făcut Catinca Cîmpineanu, pînă ce a descoperit pe bărbatul ei în temnița de la Caransebeș.

Dintr-acel moment ea nu s-a mai despărțit de dînsul, a împărtășit cu el exilul și temnița.

Trei ani de închisoare și sănătatea sa ruinată nu a putut să-i slăbească credințele, nici să-i înăsprească caracterul blînd și voios. El n-a păstrat în inima lui nici resimțemîntul, nici dorința de răzbunare; făcea fiecăruia partea slăbiciunilor omenești și a necesităților politice; el zicea că românii sunt toți patrioți și că între oamenii cari își iubesc țara se află totdeauna puncturi de contact și idei asupra cărora totdeauna se pot uni într-o lucrare comună. Nimeni n-a fost mai îndrăzneț și mai înfocat decît dînsul în dezbateri și nimeni n-a păstrat mai puțină mînie decît dînsul. În viața politică știa că nu trebuie nici pizmă, nici resimțemînt personal.

Din convorbirile sale cu oamenii politicei de atunci dobîndise convingerea că, cu toată indiferența ce arăta Franța, Englitera și chiar Austria pentru drepturile românilor, ele însă hrăneau ideea de a se folosi de cea dîntîi împrejurare pentru a pune o stavilă influenței rusești și planurilor sale ambițioase în Orient și că de la acel moment și de la împrejurările în cari se va afla atunci Europa va depinde viitorul României.

Cîmpineanu nu a avut altă ambițiune decît aceea de a servi țara lui prin sfaturile sale luminate și de a deștepta opiniunea publică a Europei asupra drepturilor noastre. Pe atunci aspirațiunile sale și a celor mai înaintați patrioți se mărgineau în redobîndirea autonomiei și în stabilirea unui regim constituțional; invidioșii și curtezanii nu vedeau alta în zelul și în devotamentul său decît un ambițios de rînd și-l denunțau domnului ca pe un conspirator și ca un aspirant la domnie, încît Alexandru Ghica, amicul său din copilărie și camaradul său de arme, avusese slăbiciunea de a-l crede astfel, cum îl depingeau acei cari-l săpau, lingușindu-l, și ajunsese a-l persecuta.

Guvernele cari nu-și au puterea și sprijinul în stima și iubirea națiunii și caută a se susține numai prin străini sunt totdeauna temătoare, atribuie nemulțumirile și dezafecțiunea poporului numai intrigilor opoziționii și vînării de putere; în zel și devotament pentru binele public nu văd decît interes personal, invidie și ambițiune proastă.

Nu știu dacă mulți români au avut boala domniei; dară ceea ce este sigur este că acest ponos l-au purtat toți aceia cari s-au bucurat de oarecare considerațiune între concetățenii lor; toți acei cari n-au putut să se împace cu abuzurile și cu călcările de lege. Curtezanii au profitat totdeauna de slăbiciunea omencască, la adăpostul cărora nu au fost totdeauna domnii noștri; lingușitorii, ca să-și facă mînă bună la domnie, arăta pe omul care apăra drepturile țărei ca pe un competitor care voiește să răstoarne și să se suie el pe tron. Cîmpineanu zicea într-o zi unuia dintr-acești falși amici ai puterii, însărcinat să-i sondeze cugetările:

„Spune măriei-sale să nu se teamă de un aspirant la domnie, care-și pierde timpul căutînd-o aiurea decît acolo de unde se poate da.”

Numai după căderea sa din domnie, Alexandru Ghica a înțeles cine-l surpase și că acela nu era vechiul său amic.

Înainte cu cîteva luni de căderea lui Ghica, Cîmpineanu scria domnului Moldovei, Mihai Sturdza, că schimbarea domnului Țărei Românești devenise inevitabilă și că sosise momentul de a uni amîndouă coroanele pe capul unui singur domn. Mihai Sturdza n-a îndrăznit nici să ia el inițiativa, nici să lase pe boierii din București să o facă, temîndu-se să nu displacă curților împărătești.

La ieșirea sa din închisoare, Cîmpineanu și-a găsit averea foarte redusă și a fost obligat a duce o viață de privațiuni; însă casa lui modestă era totdeauna deschisă cu afabilitate tuturor amicilor sinceri ai românismului și ai libertății; oamenii de inimă și de spirit, de toate vîrstele și de toate condițiunele, erau siguri a găsi la dînsul o primire plină de amenitate, exemple bune și sfaturi frățești. Jocul de cărți, răspîndit pe atunci în toate casele, la dînsul era înlocuit prin convorbiri instructive despre istorie, literatură și știința. Tinerii, atrași către dînsul de numele mare ce-și făcuse, găseau în casa sa o viață simplă, fără lux și fără ostentațiune, o familie unită, o primire afectuoasă și o societate aleasă; clasele și generațiunile se apropiau în loc de a sta arazna unele de altele; se făcea între dînsele un schimb de idei și de sentimente înalte și generoase. Acolo s-a făcut cimentarea oamenilor de sus cu cei de jos, între cei tineri și cei bătrîni.

La 1848 sosise timpul ca ideile de libertate și de egalitate să ceară a trăi la lumina mare. Misiunea Cîmpineanului era împlinită.

„Restaurarea Regulamentului, îmi scria el la Constantinopol, după căderea guvernului provizoriu, s-a făcut cu o mare pompă dinaintea unui public confundat în întristai e; oamenii cari prezidau la acea solemnitate simțeau că galvanizează un corp mort. Cele trei luni de libertate au lăsat urme adinei în inimile românilor; gurile se pot astupa, dar ideile nu pot fi omorîte. Se pregătește pentru voi o listă de proscripțiune și de confiscare a averilor. Acei cari vor brava exilul și

privațiunile și vor rezista la cursele cari se vor întinde și la tentațiunile la cari veți fi espuși se vor întoarce peste cîțiva ani într-o patrie liberă.”

Sunt departe de noi acei timpi de convicțiuni profunde, de lupte stăruitoare, de devotamente entuziaste cari animau atîtea inimi nobile și generoase, o viață plină de abnegațiune, de privațiuni și de suferințe; mulți nu mai sunt, mulți au căzut sub povara suferințelor. În tinerimea română domnea numai credința în idei, iubirea binelui; și nu era loc în inimi decît pentru virtuțile acelea cari se cer de la un popor ca să poată zdrobi lanțurile și fără cari virtuți nu se poate conserva libertatea.

Acum viața politică fiind mult mai lesne, pasiunile de partid, luptele personale și ambițiunile mici apar mai mult la suprafață; dară nici sentimentul binelui, nici patriotismul nu au părăsit poporul român, plin de inimă și de vioiciune; nu avem decît să vedem abnegațiunea cu care au alergat toți, de la mic pînă la mare, la fruntarie, cînd țara le-a cerut brațul și pieptul; nu avem decît să vedem eroismul cu care s-au luptat cînd li s-a spus că este pentru liberarea patriei și pentru gloria ei. Nul scepticismul nu a cuprins inima românului; vedeți întristarea și lacrămile lui cind pierde pe cîte un om de bine, un om de o viață pură și plină de devotament, precum l-am văzut la moartea Cîmpineanului și la moartea fraților Golești.

La apelul Clmpineanului toți românii răspundeau pentru că el știa să apropie inimile și să cimenteze ideile; știa să puie poezie în logica sa.

Intrarea oștirilor streine la 1848, moartea tinerei și virtuoasei sale soții, suflet nobil, spirit ornat, căzută victimă a iubirei și a devotamentului către familia sa în timpul holerei, și exilul amicilor săi cei mai afecționați — Nicolae Bălcescu, Ruset, Voinescu II etc. — au fost pentru Cîmpineanu trei lovituri de sub cari nu s-a mai putut rădica. Întristarea a cuprins sufletul său voios și a acoperit

cu un văl de melancolie caracterul cel mai vesel și mai glumeț, și spiritul său vioi a mers scăzînd din zi în zi.

Văzut-ați un bătrîn gîrbovit înainte de ani, care d-abia își ducea picioarele pînă în grădina Cișmegiului, unde rămînea ore întregi pe o laviță, cu capul plecat spre piept? Acelor care-i vorbeau le răspundea cu rîs sau cu plîns, după cum subiectul vorbei îi aducea suveniri vesele sau triste ale vieței sale; trecătorii se descopereau cu respect dinaintea lui, iară bătrînii se opreau și-l arătau copiilor.

Acela era Cîmpineanu, marele patriot, o umbră care trecea ca o protestare vie în contra nedreptății, a persecuțiunilor și a apăsărilor.

Ion Ghica

Amintiri despre Grigorie Alexandrescu

Scumpe amice,

De câte ori am venit în Londra, una din întâiele mele vizite a fost pentru Muzeul Britanic, acel palat în care se află adunate manuscriptele cele mai prețioase ale lumii învățate și minunile artei antice, unde se desfășură ca într-o panoramă istoria geniului omenesc.

Într-una din zile, pe când eram acolo, în sala în care sunt expuse de jur împrejur, pe piedestale și pe pereți, vestitele marmure Elgin, și stam admirând frumoasele metope dintre trigrifele frizei exterioare ale Partenonului, pe cari sunt reprezentate în ronde-bosse luptele grecilor cu centaurii, aud pe cineva că-mi zice:

'Nu te mai uita la mizerabilele astea de pietre!'

Mă întorc să văz cine mă apostrofează, și dau cu ochii de lordul Ald..., un vechi amic, turco-fil fanatic, care-și urmează vorba înainte în modul următor:

'Vezi pietrele astea, cu rapsodiile lui Homer, cu tragediile lui Sofocle, lui Euripid și cu scrierile lui Platon, lui Aristotel și Herodot, au fost cauza că puterile Europei nu au lăsat pe turci la 1821 să strivească pe greci, când s-au răsculat în contra sultanului. Astea au făcut pe Byron cu tinerimea din Cambridge, din Oxford și din toate universitățile să alerge în ajutorul grecilor, să exalte opiniunea publică până a sili pe Europa să ardă flota turcească la Navarin și să proclame independența Moreei!'

Avea dreptate nobilul lord. Așa e! Arta și literatura, oameni de acum trei mii de ani, au luptat pentru libertatea Greciei alături cu cei mai eroici palicari ai agoanei.

... Și daca s-o-ntâmpla
Cu vreme România s-ardice fruntea sa,
Pe-a Dâmboviței vale oștiri de s-ar ivi,
Al luptelor cumplite părtași ei iar vor fi!
Alexandrescu
(Trecutul. La Mănăstirea Dealului)

În secolul în care trăim, când toate se măsoară cu bulgări de aur, o pânză a lui Rafael s-a plătit mai zilele trecute 75 000 de lire st., aproape două milioane (450 de oca de aur). Apoi întreb cum ar putea să piară o națiune care a produs astfel de oameni, care a dat naștere lui Dante, lui Michelangelo, Tasso și Petrarca? Și cine ar putea vreodată să-i tăgăduiască rațiunea și dreptul de a fi? Potcoava ungurului și a croatului a putut s-o calce, dar n-a putut s-o nimicească, nici s-o oprească de a se ridica.

Națiunile trăiesc și se glorifică prin oamenii ce au produs și prin lucrările lor geniale. Vai de acele popoare cari nu au profeți! Fie ele cât de mari, cât de puternice; numere suflările cu sutele de milioane, cucerească lumea întreagă, ele sunt condemnate pieirii și uitării. Urmele biruitorilor se pot șterge, dar ale lui Moliere, Racine, Hugo, Cuvier și Lamartine, niciodată! Cât de mari și de puternici fie un Moltke, un Bismarck, gloria lor este trecătoare, pe când a lui Goethe, Humboldt ș-a lui Beethoven va rămâne eternă.

Mai an, capitala noastră era în picioare; alergau toți în toate părțile, da om peste om. Oștirea pe jos și călare, înșirată pe strade, cu arma la pământ și cu steagurile în zăbranic negru, muzici la toate răspântiile; clopotele mari și mici sunau la o sută de biserici, de luau auzul, urla orașul de vuiet și tunul se auzea în depărtare, trăgând a jale. Corpurile constituite toate, unul după altul, cu președinții în frunte, facultățile și școalele cu profesorii lor, corporațiile cu baniere urmau în cadență. Lumea alerga pe capete să vază carăle încărcate cu sute de coroane de lauri și de flori,

urmate de dricul poleit care ducea la ultima locuință pe un bărbat de stat, fost de zece ori ministru, acoperit de sus până jos cu cruci, stele și cordoane.

Acu nu demult, tot pe aceeași cale și tot către acel locaș, mergea în tăcere și nebăgat în seamă, fără steaguri, fără tobe și fără surle, dricul modest în care erau rămășițele pământești ale poetului Alexandrescu. Tăcutul și puțin numerosul acest cortegiu făcea contrast cu acea măreață și zgomotoasă petrecere a fostului ministru. Mi-am zis că pentru marele poet era momentul care răsărea ziua din care începea a trăi și a trăi etern în inima și memoria românilor.

... Mulți oameni mari și buni
Lumii folositori
Au fost persecutați
În vremea ce-au trăit
Și foarte lăudați
După ce au murit.
Alexandrescu
(Răspunsul cometei din 1858)

Mi-aduc aminte din copilărie, când dascălul Vaillant, venit de curând în țară, cam pe la anul 1831, deschisese o clasă de limba franceză într-o odăiță în 'Sfântu Sava'. Adunase câțiva băieți, dintr-acei cari mai aveau ceva cunoștințe de acea limbă, căpătate pe ici, pe colea, de pe la dascălii Luigii, Coulin, Janeloni și Vanzand. Clasa se compunea, după cât mă ajută memoria, de:

Costache C. Bălăceanu,
Nae I. Budișteanu,
Ion D. Ghica,
Grigorie Sc. Grădișteanu,
Scarlat N. Filipescu,
Costache A. Rosetti.

Vaillant ne dicta din Grandeur et decadence des Romains de Montesquieu; făceam versiuni în

proză din La Henriade a lui Voltaire și ne da de învățam pe dinafară satire și epistole d-ale lui Boileau.

Noi cești șase ne credeam mai tari în limba franceză decât toți băieții din București, ba unul din noi făcea și versuri. Deși îi spuneam că erau cam din topor lucrate, el tot stăruia să ne împuie urechile citindu-ne odele și satirele sale. Cele românești începeau mai totdeauna a la Paris Momuleanu cu:

O, ce ciudă, cât mă mir
D-al cutărui (sau cutărei) haractir ...

Rosetache era mai modest, ne înveselea cu spirituoasele cuplete ce adăoga pe toată ziua la cântecele de modă.

În primăvară, Vaillant mai recrutase un elev. Se ivise pe banca din fund, lângă perete, un tânăr - parcă-l văd! - înfășurat într-un surtuc cafeniu, oacheș, foarte oacheș, părul negru, sprâncenele groase îmbinate, ochii căprii și scânteitori; mustața îi mijea pe buză. Nu știu, mica deosebire de vârstă sau superioritatea ce credea că avem noi în limba ce venea să învețe și el îl făcea să se ție arazna. La sfârșitul clasei, noi ieșeam grămadă și zgomotoși, pe când el se strecura binișor și își lua drumul singur spre casă. Acesta era tânărul Grigorie Alexandrescu.

Odată, Vaillant, după ce ne ia d-a rândul să-i recităm epistola lui Boileau către Moliere:

Rare et fameux esprit dont la fertile veine
Ignore en ecrivant le travail et la peine ...

și cei vechi ne încurcăm toți, unul după altul, care la versul dintâi, care la cel de al doilea, fără ca unul măcar s-o putem scoate la căpătâi, se îndreptează către noul-venit, zicându-i:

'Voyons, monsieur Gregoire, pouvez-vous me debiter cela? Allons, du courage!'.

Tânărul se roșește, clipește de două-trei ori din ochi, începe a recita și o duce până la sfârșit fără cea mai mică ezitațiune, fără îngânare și fără o singură greșeală, indicând cu preziciune punctuațiunea și trecând peste rimă fără a o căuta. Ceilalți ne uităm unul la altul, exprimând mirare, admirațiune sau gelozie. Niciodată până atunci nu auzisem o dicțiune mai corectă și mai plăcută; deși citisem și recitisem de o sută de ori acea epistolă, dar pot zice că numai atunci i-am înțeles spiritul și eleganța.

La ieșirea din clasă, m-am simțit atras către acel tânăr, m-am apropiat de dânsul și, fiindcă mergeam tot pe o cale, ne-am luat la vorbă, pe drum. Mi-a recitat cu entuziasm scene întregi din Andromaca și din Fedra de Racine. La întrebarea mea dacă n-a cercat să scrie românește, mi-a răspuns citindu-mi Adio la Târgoviște:

Culcat p-aste ruine, sub care adâncită
E gloria străbună și umbra de eroi ...

Dintr-acea zi am fost amici, și iubirea noastră unul pentru altul nu s-a dezmințit niciodată.

Eu ședeam pe Podul Caliții (strada Craiovei). Alexandrescu locuia într-un beci, sub scară la Mitropolie, la unchiul său, părintele Ieremia. Eram vecini și ne vedeam în toate zilele; pregăteam lecțiile noastre împreună.

Iancu Văcărescu, venit de la moșie, de la Moțoieni, trăsese în gazdă la tată-meu și, intrând odată în camera mea, ne găsește, pe Alexandrescu și pe mine, învățându-ne lecția; eu, cu Boileau în mână, ascultam cum camaradul meu zicea pe dinafară L'Art poetique. Văcărescu, în mirare de modul cum acel tânăr recita versurile, a petrecut

toată seara cu noi. Alexandrescu, care, cum știi, avea o memorie extraordinară, i-a recitat toate poeziile ce publicase într-o broșurică în 12:

Ceasornicul îndreptat,

Oda la stema țării,

Primăvara amorului etc.

Văcărescu, încântat, l-a luat în brațe și l-a sărutat zicându-i: 'Băiete, tu o să fii un poet mare'. Alexandrescu mi-a zis de multe ori că acea seară a fost una din cele mai fericite ale vieții sale. A face cunoștința lui Văcărescu fusese visul copilăriei lui.

A doua seară, adunare numeroasă în salonul tatălui meu. Între musafiri se găseau: Văcărescu, Efrosin Poteca, Eliad, popa Grigorie, frații Câmpineni și alți doi-trei, rude și amici. Alexandrescu a recitat scene întregi din Sofocle și Euripid în limba elenă; știa pe Anacreon din scoarță până în scoarță. Anacreon era poetul favorit al Văcărescului care adesea lua versul din gura lui Alexandrescu, până ajungea la câte o strofă care-i scăpa din memorie, de unde apoi urma iar Alexandrescu înainte, și seara s-a încheiat după cum se obicinuia pe atunci, în sofragerie, cu un curcan fript, admirat de întreaga adunare blagoslovit de părintele Grigorie Poenăreanu și salutat de tânărul poet cu fabula sa, care se termina cu:

Prințule, în loc de plată,

Aș pofti câțiva curcani.

(Vulpoiul predicator)

D-atunci vedeam pe Alexandrescu mai rar; îl luase Eliad acasă la dânsul, în mahalaua Dudescului.

În ajunul Sfântului Ion a venit de mi-a adus un plic mare pecetluit, rugându-mă să-l pun, fără să știe nimeni, în așternutul Văcărescului sub căpătâi. Acel plic conținea oda:

Tu, care ai fost din pruncie al muzelor favorit
Și ca strămoșească-avere geniul l-ai moștenit,
Cântăreț al primăverei...

Mai târziu s-a mutat la maiorul Câmpineanu, unde se adunau zi și noapte Manolache Băleanu, Grigorie Cantacuzino, Iancu Ruset, Aristia, Costache Bălăcescu, ofițerii români dintr-un regiment cu Câmpineanu, căpitanii Golești, Ștefan și Nicolae, căpitanii Crețulești, Costache și Scarlat, căpitanul Teologu, căpitanul Voinescu II, sublocotenentul Rusetache și mai mulți tineri de pe atunci, cari petreceau citind istorii militare: campaniile lui Napoleon, memoriile lui Frederic cel Mare și scrieri de ale poeților în renume: Lamartine, Hugo, Beranger etc. Alexandrescu înveselea auditorul cu câte o elegie, o satiră sau o fabulă.

Acolo s-a format Societatea filarmonică, pentru care Eliad a tradus pe Mahomet al lui Voltaire, Aristia pe Saul din Alfieri, Alexandrescu pe Alzira, tragedii cu cari s-a inaugurat scena română. Atunci s-au tradus mai multe din comediile lui Moliere, dintre cari Amfitrion a avut un mare succes pe scenă. Interpreții acestor opere au fost:

d-nii Andronescu,
Curie,
Iamandi,
Mihăileanu,
Caragiali,
Lăscărescu;
d-nele Caliopi,
Ralița Mihăileanu,
Efrosina Vlasto (Efrosina Popescu).

Contactul cu tinerii ofițeri a făcut pe Alexandrescu să dorească a deveni camaradul lor de arme. Recomandat spătarului ca bun scriitor, el a fost admis în mica noastră armată de atunci ca iunker, atașat la djurstvă; până când într-o zi șeful

său, dându-i să-i copieze o prețioasă otnoșenie, proză pe care autorul ei se aștepta s-o vază trecută la nemurire în litere gotice cu flori, s-a speriat de icoana noului iunker și l-a trimis la graniță, la Focșani, să studieze știința caligrafică, dându-i importanta misiune de a întreba de pasaport pe toți câți voiau să treacă șanțul care despărțea partea orașului moldovenesc de cea muntenească, și să taie la răboj oile cari venea dintr-un mal în cellalt al Milcovului. Neputându-se împăca cu această slujbă, deși fusese înălțat la rangul de sublocotenent, Alexandrescu și-a dat demisiunea, ca să se poată consacra cu totul literelor.

Iată cum descria poetul punctul de pază ce i se încredințase:

Spre apus, curge o apă între două țări hotar,
Frați ai căror neunire au avut sfârșit amar;
Pe o margine e zimbrul, iar pe alta un vultur,
Care nici nu mai visează la al Tibrului murmur,
Care sub o nouă formă și numire ce-a luat
Ca mulți, cântecul, purtarea și năravul și-a schimbat.

(Epistolă către D.I.C.)

P-atunci eu eram la Paris, și tată-meu, care avea o mare afecțiune pentru Alexandrescu, îl luase acasă la dânsul, unde a șezut mai mulți ani, în camera dedesubtul aceleia ce ocupai acum doi ani în otelul 'Brofft' peste drum de teatru. Într-acea cameră a scris cele mai multe din meditații: Fericirea, Mulțumirea, dedicată fetiței Voinescului II (acum contesa de Rochemonteaux), Viața câmpenească, dedicată lui Grigorie Cantacuzino, proprietarul moșiei Florești, unde a petrecut o vară, Epistola către Voltaire și altele. Acolo a scris Anul 1840:

Să stăpânim durerea care pe om supune,
Să așteptăm în pace al soartei ajutor ...

A scris Miezul nopței:

... Frumoasa primăvară acum se grăbește
La caru-i să înhame pe zefirii ușori,
Pășește și în urmă-i verdeață se ivește,
Și cerul se dezbracă de viforoșii nori.

Acolo a scris fabulele Toporul și pădurea, Câinele și cățelul, Boul și vițelul, Lupul moralist, Vulpea liberală, Lebăda și puii corbului etc.

Când m-am întors în țară, pe la anul 1841, am găsit pe Alexandrescu tot la djurstvă în mahalaua Gorgani, unde îl lăsasem; dar de astă dată nu ca iunker, nu ca copist, ci ca pensionar, sub cheie și cu pază de soldat cu pușcă la ușă.

Iată cum meritase el aceste onoruri: general-consulul găsise în înalta-i judecată că în fabula Lebăda și puii corbului vulpea cea vicleană semăna aidoma cu guvernul ce reprezenta, că puii corbului erau nevinovații de români, și lebăda, omul care dă sfaturi bune, și ceruse pedeapsa cutezătorului autor:

A zis ...
Că lupii, ursii, leii vorbesc de stăpânire;
Că lupul e cutare ce judecă, despoaie
Și ia după om pielea ca lupul după oaie,
Că lebăda e omul ce dă povățuire
Acelor care umblă pe calea de pieire ...
Alexandrescu
(Epistolă către Voinescu II)

Așa era p-atunci; o vorbă rea la palat, o simplă bănuială a consulului te ducea nejudecat și de-a dreptul la pușcărie sau cel puțin la vreo mânăstire,

fără a ți se permite să vezi altă figură amică decât a păzitorului. Știi că, voind să văd pe Alexandrescu la spătărie, unde era închis, mi-a trebuit să alerg o săptămână să mă căciulesc pe la toate autoritățile civile și militare, de la dorobanț până la vornicul cel mare, până să dobândesc o scrisoare cu trei iscălituri, în puterea căreia un ofițer mi-a deschis ușa odăiei prizonierului. Tânărul ofițer care m-a întovărășit simpatiza, sunt sigur, mai mult cu prizonierii, precum îi numea cu emfază, decât cu acei cari îi dedese în pază. Când am ieșit din camera lui Alexandrescu, nu mai era nimeni prin curte; se întunecase și plecase toți amploiații; tânărul ofițer mi-a propus să mă ducă să văz și pe Nicu Bălcescu, căci și iunkerul Bălcescu era închis acolo de mai multe luni, pentru că spusese unor sergenți din regimentul său că Mircea, Mihai și Ștefan fusese niște domni viteji; în anul de grație 1841 nu era iertat a răspândi asemenea vorbe. Tot atunci colonelul Câmpineanu, închis vreo doi ani la Mărgineni, fusese transferat în închisoarea de la Plumbuita; Manolache Băleanu era surghiunit la Bolintin; Marin Serghiescu (Națională), la ocna de sare la Telega, iar Bolliac, mai norocit, respira aer curat la munte, surghiunit la schitul Poiana-Mărului, unde un cucernic călugăr rus îi citea în toate diminețile molitfele sfântului Vasilie.

Poliția, după ce și-a satisfăcut pe deplin curiozitatea citind trei luni, zi și noapte, toate hârtiile și cărticelele lui Alexandrescu, a declarat tată-meu, dându-i cheia odăiei, că nu mai pune peceți pe ușă și că avea ordin să libereze pe prizonier.

A doua zi m-am dus de l-am luat de la închisoare să-l aduc acasă, dar a stăruit să se mute în otelul 'Conduri', unde a închiriat o odaie. Însă după vreo trei sau patru luni, plecând eu la Iași, s-a mutat iar la tată-meu, unde a șezut până la 1844.

Când m-am dus de l-am văzut la închisoare, avea un vraf de hârtie pe masă, pline de ștersături

și de cruci în toate părțile. Când scria, avea mania de se citea, și tot ștergea și îndrepta; dobândise patima asta, citind adesea versul lui Boileau:

Si j'ecris quatre mots, j'en effacerai trois.

Acel vraf de hârtii era traducțiunea Meropei, cu care se ocupase în închisoare, ca să-i treacă de urât. Ce s-a fi făcut acea traducere?

În vara anului 1842, profitând de vacanțele Academiei din Iași, venisem în București. Unul din concesionarii ocnelor de sare, răposatul Otetelișanu, care pe atunci îmi era cam rudă, ne invită, pe Alexandrescu și pe mine, să-l întovărășim la Baia-de-Aramă. Se propunea companiei să cumpere acea moșie pentru esploatarea metalului; ocaziunea era favorabilă; puteam fără mare cheltuială să ne satisfacem o dorință veche ce aveam de a vizita mănăstirile de peste Olt. Într-acea călătorie am mers din mănăstire în mănăstire și din schit în schit, de la Cozia până la Tismana; ne-am coborât la Turnu-Severin ș-apoi ne-am întors, urmând obârșia munților, din stână în stână, călătorind când pe jos, când călare, din gura Bahnei în Dunăre până în valea Oltului, la Turnu-Roșu. Alexandrescu a descris o parte din acea călătorie într-un memorial. În pelerinajul la Cozia a scris Umbra lui Mircea:

... Mircea, îmi răspunde dealul, Mircea, Oltul repetează,
Acest sunet, acest nume, valurile îl primesc,
Unul altuia îl spune, Dunărea se-nștiințează
Ș-ale ei spumate unde către mare îl pornesc.
.....
Lumea e în așteptare ... turnurile cele nalte,
Ca fantome de mari secoli pe eroii lor jălesc
Ș-ale valurilor mândre generații spumegate

Zidul vechi al mănăstirii în cadență îl izbesc.
(Umbra lui Mircea. La Cozia)

La Tismana a scris Răsăritul lunei.

La Drăgășani, Mormintele, și mai multe alte poezii pline de cugetări mărețe ca aspirațiunile sufletului său și de tablouri descriptive, vesele și înflorite ca frumoasele locuri ce vizita și ca zburdările inimei sale.

Lăudată fie memoria marelui poet, a cărui pană a știut să învieze umbrele glorioase ale eroicului nostru trecut ș-a împodobit vechile tradițiuni legendare ale istoriei naționale, îmbrăcându-le în strălucitele colori ale bogatei sale imaginațiuni.

La anul 1842, Alexandrescu a fost numit impiegat la postelnicie, la masa jălbilor. Serviciul cu care-l însărcinase șeful său era de a ceti toate petițiunile adresate domnului, de a face pentru fiecare câte un estract și de a le adresa autorităților respective, cu apostila domnească. Vodă Bibescu, mulțumit de modul cum își îndeplinește datoria, a voit să-l aibă lângă dânsul, îl luă la Breaza, unde petrecea lunile de vară.

Deși în mare favoare la curtea lui vodă Bibescu, dar nici intriga, nici lingușirea nu s-a putut apropia vreodată de dânsul. Vorbea tare, fără a-și ascunde gândurile și credințele.

Odată, aflându-mă cu unchiu-meu la Câmpina, m-am dus să-l văz la Breaza. Doamna Bibescu, aflând că eram în odaie la Alexandrescu, a trimis de m-a poftit la masă. Prânzul a fost vesel; Alexandrescu, bine dispus, a povestit o mulțime de istorioare țărănești în care vestitul Carcalechi, ziaristul curții, juca rolul principal. Doamna, care-l asculta cu plăcere și râdea mult la acele povestiri, îi zice: 'Să vii să mănânci în toate zilele cu noi'. Apoi, întorcându-se către vodă cu un ton poruncitor:

'Numește-l poet al curții'.

Alexandrescu, fără să aștepte care era să fie hotărârea domnească, răspunde: 'Să mănânc, foarte bine, merge, dar să fiu poet de porunceală, văd că măria-ta n-ai citit o satiră ce am făcut acum vreo câțiva ani unui poet de curte de atunci, pe care-l povățuiam cu versurile:

Ia-ți nădragii de atlas
De-ți fă steagul la Parnas!

Apoi ce fac eu cu acele versuri când voi îmbrăca nădragii de atlas?'

Mai târziu a fost numit director la Departamentul Credinței, pe când moșiile mănăstirilor închinate și neînchinate se arendau cum da Domnul, post important și ambiționat de toți acei cari căuta să facă averi mari. El, care l-a ocupat atâți ani, a ieșit de acolo sărac precum intrase.

În anul 1853 se auzea de război. Alexandrescu, ca și Nicu Bălcescu au avut totdeauna credința că România numai prin arme se putea ridica la rangul ce i se cuvine. Era vorba ca o armată auxiliară franceză să vie să ocupe valea Dunărei de jos, iar flota engleză să cuprindă Marea Neagră; se suna și de venirea lui Magheru cu proscrișii români, și tinerimea începuse a bate din pinteni. Atunci Alexandrescu a scris Cântecul soldatului:

Pe câmpul României
Trompeta când răsună,
La glasul datoriei
Oștirea se adună ...

Tot atunci a salutat pe Halcinski cu un lung adio în versuri.

De ce n-a voit soarta să poată vedea și el pe români urcând ca vijălie printre gloanțe și mitralie dealul Griviței, înfigând în creștet gloriosul lor steag, și pe viteazul și fiorosul Osman-pașa

închinând sabia lui unui tânăr colonel român.

La 1859, după suirea lui vodă Cuza în scaunul domnesc al Principatelor Unite, Alexandrescu a ocupat postul de ministru interimar la Culte. Modestia care-l caracteriza nu i-a permis să primească a fi numit la acel interim ca titular. Mai în urmă, la 1860, a fost trimis la Focșani ca membru la Comisia centrală. Acolo a fost lovit de o boală nemilostivă, care l-a ținut aproape un sfert de secol mort între cei vii.

De copil, Alexandrescu cunoștea poeții greci vechi și moderni; la vârsta de șaptesprezece ani citise pe toți clasicii francezi și știa pe dinafară tot ce era măreț și frumos în literatură.

Cine era și de unde venise acel băiat în școala lui Vaillant și unde studiase el pân-atunci, în ce școală și cu care dascăl? Studiase acolo unde au studiat oamenii de felul lui, oamenii de geniu: la școala inimei și a spiritului, sub direcțiunea dorinței și a plăcerii de a ști și de a admira. Știu numai că în podul casei la Mitropolie stau aruncate vreo mie de volume, claie peste grămadă, neclasate, necatalogate. Acolo se închidea Alexandrescu de citea. Multe ore plăcute am petrecut noi împreună, în mijlocul acelor in-folio, citind când Viețile oamenilor iluștri de Plutarh, când viețile sfinților în Cazanie, când pe Tucidid sau Xenofon!

Alexandrescu era născut în Târgoviște, în patria Văcăreștilor, a lui Eliad și a lui Cârlova. Zâna care a prezidat la nașterea lui l-a înzestrat cu îmbelșugare cu o mare memorie și cu darul armoniei. Poeziile lui se deosibesc prin mari calități de stil, de cugetare și de simțire, cari îl pun între fruntașii poeziei române.

Meditațiile au un zbor înalt, care le ridică alături cu acele ale lui Lamartine.

Satirele lui sunt înarmate cu împunsături de felul lui Boileau.

Fabulele, cari formează o parte însemnată și

originală din scrierile lui Alexandrescu, multe, precum Lebăda și puii corbului, Pădurea și toporul, Vulpea liberală și altele, le-ar fi subsemnat însuși La Fontaine.

A zice de dânsul că a fost poet, și poet de un talent superior, nu este destul. El a fost un suflet mare și nobil, o inimă curată și generoasă, vesel și glumeț; îi plăcea societatea aleasă, și dacă câteodată căuta singurătatea, era mai mult ca o alinare la amărăciunile vieței, de aceea și scrierile lui dintr-acele momente respiră o stare de întristare melancolică a sufletului său.

Era de școala aceea care consideră darul poeziei ca un depozit sacru, pe care omul înzestrat de sus este dator să-l păstreze curat, neatins de patimele și slăbiciunile omenești, așa că el privea de sus, în liniște senină splendoarea adevărului și frumosului care luminează binele și lovește viciul și nemernicia; în mândra și majestoasa sa indignațiune, condeiul său stigmatiza înjosirea, cinismul și lipsa de probitate, precum o vedem în unele din poeziile sale.

Viața lui a fost o viață de luptă și de martir; a luptat pe față cu curaj, la lumina mare, pentru libertate în contra despotismului, pentru dreptate în contra abuzului și năpăstuirii, păstrând totdeauna căldura și devotamentul tinereții. A luptat fără altă ambițiune decât aceea de a fi folositor țării sale. Condeiul său original și plin de spirit și de grație nu s-a inspirat decât de pulsațiunile mari și patriotice ale sufletului său.

Generația veche a admirat cu iubire scrierile lui Alexandrescu. Le-a avut ca un catehism de virtute și de patriotism, și mulți poate că au pășit pe calea cea dreaptă de teamă să nu-și recunoască abaterile în vreo satiră sau vreo fabulă d-ale lui Alexandrescu. Tinerilor români ai generațiunii care se ridică le zic: 'Fiți patrioți și modești ca Alexandrescu, și când voiți să știți cum se glorifică faptele cele mari, citiți odele și elegiile lui; când

voiți să știți cum se râde de ambițioșii de rând și cum se biciuiește viciul, citiți satirele și fabulele lui Alexandrescu'. Dotat cu un talent mare, el și-a iubit țara, s-a respectat pe sine și a lăsat în memoria noastră operele spiritului și ale inimei sale.

Nicu Bălcescu

Scumpe amice,

Iată câteva aduceri-aminte din tinerețe, în cari vei găsi multe despre viața unora din oamenii generațiunii noastre cu cari în tinerețe te-ai găsit în contact și pe aceeași cale, oameni ageri, a căror viață, deși scurtă în ani, dar a fost bogată în fapte; căci au știut a suplini timpului printr-o activitate și un devotament fără preget, așa că au putut lăsa nu numai regrete în sufletele acelor cari au avut norocirea de a-i cunoaște de aproape și a le aprecia cualitățile inimei și ale inteligenței, dar au lăsat urme nesterse în literatura și în istoria țărei noastre.

Armează-ți dar răbdarea și așteaptă-te la o serie lungă de epistole.

Nr. 1 NICU BĂLCESCU

Odată, ieșind de la școală, apucasem drumul spre casă, luând prin scurta ulicioară care începea în poarta Colegiului 'Sfântu Sava', între curtea Petrescului și casa cu privor a egumenului grec al mănăstirii, și se sfârșea în unghiul bulevardului și a stradei Academiei, unde era de o parte, la dreapta, casa Dobrotineanului, și la stânga, casa Spahiului. Poarta școalei era la câțiva pași de ușa bisericei, cam în locul unde s-a ridicat statuia lui Lazăr. Acolo se așezau pe vine în șir, unul lângă altul, merari, simigii și bragagii cu tablalele și panerele lor.

Un găligan de școlar, cât un bivol de mare, tăbărâse pe un băiat slab și pirpiriu, îl trântise la pământ și-i căra la pumni, căutând să-i ia din mână o bucată de halviță.

Goliatul, căruia toți îi ziceam Sotea, pentru că era de o putere de care numai vărul meu Mavru îi venea de hac, își petrecea timpul mai mult la

poarta școalei, între plăcintari și salepcii, decât în clasă. Îndată ce cumpăra cineva un covrig sau un măr, el se repezea ca un erete și i-l smulgea din mână; grație puternicilor săi pumni, răspândise o așa groază printre băieți, încât mulți îi plăteau tribut în natură sau în parale, ca să nu-i bată sau ca să-i protege în contra altor camarazi.

De astă dată, însă, găsise împotrivire, băiatul, deși trântit la pământ, dar nu lăsa să-i scape halvița; o apăra din mâni și din picioare, cu dinții și cu unghiile.

Fie din indignațiune, fie că puteam conta pe camarazii care veneau în urmă, mi-am luat inima în dinți și m-am aruncat în ajutorul celui slab și asuprit.

Cea dintâi grijă a băiatului când s-a ridicat de la pământ a fost să caute să-și adune după jos foile caietului său, zdrențuite și risipite în luptă, operație lungă și migăloasă, la care i-am dat și eu mână de ajutor.

A doua zi când m-am dus la școală, l-am găsit în ușa clasei a IV-a de umanioare; cum m-a văzut, și-a scos șapca, arătându-mi cu mulțumire caietul, zicându-mi:

'Uite cum l-am dres de bine; noroc, zău, cu dumneata că mi se pierdea, păcat, o grămadă de muncă'.

Foile rupte erau lipite și cârpite fiecare la locul lor, cu o minuțioasă îngrijire. Dar ce m-a mirat mai mult a fost să văz pe unele pagine scris cu litere majuscule fraze ca acestea:

'Petru Maior spune ...'

'Fotino zice ...'

'Din Constantin Căpitanul ...'

'După logof. Radu Greceanu ...'

Aceasta m-a mirat cu atât mai mult că p-atunci nu se pomenea în școalele noastre de istorie națională. D-abia de câteva luni Florian Aaron începuse un curs elementar de istorie generală, în care vorbea despre asirieni și egipteni; nu ajunsese

nici la greci, nici la romani.

La întoarcerea mea din Paris, la anul 1841, ducându-mă să văd pe poetul Alexandrescu la dejurstfă în Gorgani, unde se afla închis într-o cameră în fundul curții lângă gârlă, după ce am stat acolo până înnoptase, când am ieșit, ofițerul de pază, după ce închide ușa bine și bagă cheia în buzunar, îmi zice:

'Vei să te duc și la Nicu Bălcescu? Nu ne vede nimeni, c-au plecat toți de la cancelarie; numai să nu spui cuiva, că dau de belea.' În camera în care am intrat, un tânăr căruia d-abia îi mija mustața pe buze ședea pe marginea unui pătucean de scânduri, fără alt așternut decât o manta soldățească ghemuită căpătâi și o lumânare de seu într-un sfeșnic de pământ, care lumina un Ceaslov, singura carte ce-i fusese permisă. Acel arestant era băiatul pe care cu câțiva ani îndărăt îl scosesem din mânile fiorosului Sotea.

La liberarea lui din închisoare și din armată, el a devenit unul din tinerii cu cari mă vedeam mai des, a devenit un bun și prețios amic, cu care m-am înțeles totdeauna la vorbă și la gânduri; eram împreună ziua și noaptea.

Fiu mijlociu al serdăresei Zinca Petreasca Bălcescu, cocoană văduvă foarte stimată și cunoscută în toată țara pentru minunata doftorie cu care tămăduia de albeață la ochi, Nicu Bălcescu, tânăr de o complesiune delicată, o fizionomie blândă și simpatică, intrat foarte de timpuriu în serviciul militar ca iunker, era arestat și dat în judecata unui consiliu de război ca culpabil de înaltă trădare.

Se dovedise că mersese de mai multe ori în casă la Mitică Filipescu, că făcuse cunoștință cu dascălul francez Vaillant și că era amic cu căpitanul Deivos; ceva încă și mai mult: se știa că la cazarmă aduna pe lângă dânsul, în orele de recreație, mai mulți sergenți și soldați, cărora le povestea despre vitejiile românilor în luptele cu

turcii, cu tătarii, cu ungurii și cu lehii, de pe vremile lui Mircea, lui Mihai și lui Ștefan; ba chiar îi învăța să scrie și să citească.

Nicu Bălcescu avea o mare dorință d-a învăța; dotat cu înlesnire și aplicațiune la studii, inteligent, ardent și entuziast, predilecțiunea lui era mai cu deosebire pentru studiile istorice și mai ales pentru partea militară a istoriei. Din copilărie citise cu atențiune Viețile oamenilor lui Plutarh, Anabasul lui Xenofon, Războiul peloponezian al lui Tucidid; citise și recitise pe Tacit, Comentariile lui Cezar, Campaniile lui Napoleon și ale lui Frederic cel Mare și studia cu dinadinsul pe Gibbon și scrierile generalului Jomigny asupra strategiei. Avea credința că România nu se va putea rădica decât prin arme și că românii trebuia cu orice preț să se arate pe un câmp de bătaie, să dea dovezi de vitejie, să se afirme ca națiune; idee pe care o vedem dominând d-a lungul în toate scrierile sale.

La etatea de douăzeci de ani, citise tot ce putuse găsi, pe ici, pe colea, despre istoria noastră națională; petrecea zile întregi cufundat în studiul documentelor adunate de repauzatul căpitan Cornescu Olteniceanu, colecțiune prețioasă, care mai târziu a trecut în posesiunea părintelui episcop de Buzău, Dionisie.

Nicu Bălcescu era de o modestie rară; anevoie îl făceai să-ți citească câte ceva din cele ce scria.

Într-o seară ne aflam mai mulți amici adunați la maiorul Voinescu II; acolo, după ce ne-am luptat și ne-am trântit, după cum ne era obiceiul (căci Bălcescu, deși cel mai slab dintre noi toți, dar căuta trânteala cu lumânarea), când ne-am potolit, l-am pus d-a sila de ne-a citit opera sa: Puterea armată la români. Manuscriptul acela l-am luat eu de l-am dus lui Kogălniceanu la Iași, unde s-a tipărit în Foaia științifică și literară ce publicam împreună cu Alecsandri, Negruzzi și Kogălniceanu, revistă hebdomadară fără nume, căci marele cenzor al Moldovei, Procopie

Florescu, găsise că titlul Propășirea, cu care o botezasem, era un cuvânt revoluționar și îl șterse din capul foaiei.

Acea scriere a lui Bălcescu a fost foarte apreciată de cititorii dup-atunci și a avut chiar onorurile unei ediții separate, tipărită tot în tipografia lui Kogălniceanu.

Mai târziu, pe la anii 1844, 1845 și 1846, el a publicat mai multe lucrări istorice în revista intitulată Magazinul istoric, ce redacta în colaborare cu eruditul profesor Treboniu Laurianu. Într-acea colecțiune se găsește scrierea asupra familiei Cantacuzineștilor, după documente ce-i încredințase generalul Rudolf Cantacuzino din Rusia.

Nicu Bălcescu scria lesne, stilul său era limpede, strâns, nervos și elegant, precum îl vedem în Istoria lui Mihai Viteazul și în Istoria muncitorilor plugari din România; adeseori înflorit și poetic, precum îl găsim în traducerea făcută de el a Cântării României.

Domnul Vasile Alecsandri atribuie unui alt tânăr plin de talent conceperea și compunerea în limba franceză a acelui cap d-operă, Alecu Russu, răpit și el, ca și Bălcescu, de timpuriu familiei și patriei sale.

Iată ce știu eu despre acea scriere epică din care, încă pe la anul 1847, Bălcescu îmi citise mai multe fragmente și pe care, mai târziu, ne-a citit-o întreagă, în cabinetul generalului Mavru, unde se afla și Laurianu și Bolliac, susținând că găsise acel manuscript la un călugăr. Iată cu ce ocaziune ne-a făcut el acea citire:

Generalul Mavru, filolog și numismat de frunte, era de mai mulți ani în relațiune cu Laurianu și cu Bolliac, cu unul pentru studiul de medalii antice și schimburi de dublete, cu celalalt pentru citirea și transcripțiunea de inscripțiuni lapidare. Mavru poseda o colecțiune de antichități importante, adunate cele mai multe după malurile stâng și

drept al Dunărei, colecțiune pe care, încă în viață fiind, a făcut-o donațiune muzeului nostru național.

Pentru studiul arheologic, generalul Mavru avea consacrată o zi pe săptămână, marțea, dacă nu mă înșel, zi în care se închidea în cabinetul său cu Laurianu și cu Bolliac și nu primea pe nimeni. Acei doi colaboratori rămâneau la masă; se prânzea p-atunci pe la 3 ore după amiazi, și lucrau și după prânz până seara.

Cu ocazia căsătoriei mele, generalul Mavru a făcut cunoștință cu Nicu Bălcescu, care de la 1847 a început a lua și el parte la acele ședințe de studii istorice.

Într-una dintr-acele marți, la care asistam și eu câteodată, făcând eu elogiul manuscriptului aflat de Bălcescu la călugăr, după o mare stăruință a noastră a tuturor, Bălcescu a trebuit să se ducă acasă, să-și aducă caietul să ni-l citească. Era scris de mâna lui, cu multe ștersături și îndreptări. Cetirea a fost ascultată cu admirațiune, iar după ce am terminat cu laudele și cu critica, generalul Mavru se uită la Bălcescu râzând și, bătându-l pe umăr, îi zice:

'Mon cher! Si non e vero, e ben trovato; c'est une oeuvre du plus haut merite et fait beaucoup d'honneur a l'auteur ici present'.

Mavru a urmat cu sistemul de studii arheologice până în ultimele zile ale vieței sale; numai că colaboratorii nu mai erau aceiași. În anii din urmă lucra cu Dumitru Berendei, cu Dumitru Sturdza, cu Mișu Suțu și Alexandru Odobescu.

Noi toți câți am auzit atunci citirea Cântării României, deși admiteam că Bălcescu poate că găsise la vreun călugăr ceva scris în felul biblic, dar credeam că scrierea, așa cum ne-o citise, fusese prelucrată de pana și de imaginațiunea sa.

El, în anul 1845 sau 1846, a făcut o călătorie de cercetări istorice pe marginea Dunării, de la Celei până la Turnu-Severin, și a vizitat mănăstirile de

peste Olt în tovărășie cu Laurianu și cu Bolliac, călătorie în care s-au descoperit mai multe inscripțiuni cari au fost transcrise, completate și publicate de Laurianu în Magazinul istoric, lucrare pe care Bolliac voise să și-o aproprieze și pentru care a fost mai multe contestații între Bolliac și Laurianu. Într-acea călătorie pretindea Bălcescu că ar fi găsit la un călugăr manuscriptul Cântării României; dar limba în care era scris acel poem și aspirațiunile autorului poartă într-însul dovada netăgăduită că trebuie să fi fost scris cam printre anii 1838 și 1846. Tot cam pe la anul 1846, Nicu Bălcescu a mai făcut și o altă călătorie, în Moldova, cu Costăchiță N. Filipescu, unde s-a găsit în strânsă legătură cu Alecu Russu, și nu este de mirat că acești doi tineri să-și fi esersat în comun pana și imaginațiunea lor, unul în limba română, celalalt în limba franceză.

Oricum o fi și oricine o fi fost autorul, călugăr sau mirean, din veacuri trecute sau din timpul nostru, ușoară să-i fie țărâna, căci cu frumoasă și mândră floare a înzestrat literatura română!

În tinerețea mea, eu obicinuiam a mă culca târziu, de multe ori după ce să făcea ziuă; adesea îmi făceam somnul pe scaun, rezemat de masă, fără a mă atinge cu săptămânile de pat. Când eram student la Paris, vara, după ce-mi pregăteam lecțiile pentru a doua zi, apoi pe la miezul nopței porneam pe jos d-acasă de lângă poarta Luxemburgului, de despre Școala de mine, și mă duceam până la Tortoni, pe Boulevard des Italiens, unde luam o înghețată și mă întorceam pe când se îngâna ziua cu noaptea.

Într-o vreme găsisem un tovarăș cu care mă potriveam la felul acesta de trai, pe Grigorie Romalo, tânăr de spirit și de inimă, devenit victima devotamentului său pentru țară. Grigorie Romalo, esilat la Brusa la 1848, a murit la Constantinopol, la Pera, în primăvara anului 1849, în spitalul surorilor de caritate lazariste, în urma hemoptiziei

ce i se pricinuise de loviturile de paturi de pușcă în piept la afacerea din Iași de la martie 1848. L-am dus de l-am înmormântat la cimitirul de la Baclucli. Alecsandri a scris atuncea o poezie asupra morței lui.

Cu Grigorie Romalo, când eram la Paris, duceam uneori pe lună plimbările noastre nocturne până la Neuilly și la Boulogne lângă Saint-Cloud.

În București, obicinuisem și pe Nicu Bălcescu la acest fel de viață, așa că, după ce petreceam serile cu mai mulți amici, apoi, pe la orele unsprezece sau douăsprezece, noi doi, Bălcescu și eu, porneam pe jos d-acasă de la mine, de peste drum de hanu lui Filaret (astăzi Piața Teatrului) și ne duceam dincolo de Malmaison, la grădină la Câmpineanu (fosta grădina lui Scufa), unde găseam companie bună și petreceam ore plăcute până pe la patru și pe la cinci după miezul nopței; ne întorceam acasă în ziua mare. Pe drum aveam mai totdeauna câte o sfadă, două cu cânii mahalalelor. Erau mai ales două stațiuni anevoie de trecut cu pace, una la cotu gârlei de lângă grădina lui Mimi, și alta pe maidanul de dinaintea bisericei Popa Tatu, unde stau niște dulăi cât viței de mari, culcați covrig, risipiți pe drum d-a curmezișul, și cum ne simțeau, se sculau cu toții într-o lătrătură și săreau la noi.

Într-o noapte pin culesul viilor, pe la 1843, pe când lumina lunei începea a se contopi în razele dimineței și ajunsesem în dreptul caselor lui Simeon Marcovici, după un mic sfat între noi doi, în răspântii, în loc s-o luăm la deal, pe la Oteteleșeanu, să ieșim la mine acasă, ne-am hotărât să urmăm pe strada Brezoianu, să ieșim la Mihai-Vodă, și d-acolo s-o apucăm spre Filaret, să ne ducem să dejunăm cu câte o pereche de cârnați trandafiri și un pahar de must. Ne apropiasem de biserica Sfinții Apostoli, când întâlnim în cale pe căpitanul Tell, mergând spre cazarma lui de la Mihai-Vodă; și ne luăm câteșitrei pe drum înainte, pe subt Mitropolie, la viile din deal. Cu cât ne

suiam pe coastă, cu atât vorbirea noastră devenea mai aprinsă. Subiectul discuțiunei era acel de toate zilele și de toate serile. Ne imputam unul altuia lipsa de patriotism și de energie; ne făceam răspunzători de starea nenorocită și umilită a țărei, așa că la întoarcerea noastră în vale, la fântână, jurasem să ne consacrăm patriei cu trupul și cu sufletul, ne legasem frați de cruce și ca fiecare dintre noi trei să se supuie, cu pericolul vieței și al averei, la hotărârile celoralalți doi; chiar în ziua aceea ne-am adunat de am alcătuit statutele și regulamentele 'Frăției'.

Inițiații erau formați în grupuri de câte zece, fiecare frate cunoscând numai pe șeful său imediat, diacon, preot sau arhiereu, acel care-l catichisese, îl inițiase, de la care și prin care primea ordine și instrucțiuni și căruia datora ascultare și supunere cu pericolul vieței și al averei, păstrând secretul cel mai absolut. Deviza era: Dreptate, Frăție.

Statutele, scrise în cifre cu cheie, erau păstrate la mine în bibliotecă, în scoarțele Algebrei lui Bourdon. La mai 1848, când m-am decis să mă duc la Constantinopol, am dat acel volum în păstrarea Bălcescului, dar el peste două zile mi l-a adus înapoi, zicând că se temea de vreo perchezițiune sau d-o arestare și că-l credea mai în siguranță la mine. La plecarea mea din București, am pus acea carte împreună cu alte cărți și cu notele și caietele mele din școală într-o ladă pe care am lăsat-o în beciu de sub scară, în casa generalului Mavru de la Jicniță, unde locuiam, astăzi legațiunea Italiei, casă care a ars la 1856, când devenise spital militar în timpul ocupațiunei austriace. Acolo, împreună cu casa, s-au mistuit în cenușă cărțile, hârtiile, tablourile, mobilele și cu toate obiectele ce posedam.

Situațiunea politică de pe atunci se rezumă cam astfel:

Pe la mijlocul anului 1834, spătarul Alexandru Dimitrie Ghica, fratele fostului domn Grigorie

Dimitrie Ghica, fusese rădicat la scaunul domniei după recomandația amicului său, generalul rus comite Pavel Kisselef, care a guvernat Principatele de la anul 1829 până la 1834 cu titlul de prezident cu deplină putere al divanurilor.

Alexandru Ghica, om plin de probitate, stimat și iubit de toată tinerimea pentru caracterul său leal și plăcut, era pizmuit, ca toți domnii indigeni, de mulți din boierii cei mari.

El, la anul 1838, comisese o mare greșeală politică: nu apărase cu tărie drepturile țărei atunci când împăratul Nicolae al Rusiei ceruse să se intercaleze în Regulamentul organic o clauză prin care orice lege votată de Obștеasca Adunare și sancționată de domn să nu poată fi pusă în lucrare până mai întâi nu ar dobândi aprobarea curților suverane și protectoare (Turciei și Rusiei), ceea ce echivala cu suprimarea autonomiei țărei. Deși se știa că pe sub mână Alexandru Ghica făcuse să cază acea propunere în Cameră, dar avusese slăbiciunea sau nedibăcia d-a o susține, cel puțin în aparență, și astfel își pierduse popularitatea și încrederea de care se bucura până atunci. Pe de altă parte, își alienase simpatiile Rusiei prin măsurile luate în contra espedițiunilor bulgarilor când au încercat să treacă Dunărea ca să răscoale Bulgaria în contra Turciei. Arestarea șefilor și organizatorilor acelei espedițiuni, Deșu și Costache Suțu, a decis la Petersburg căderea lui Alexandru Ghica din domnie, și nu rămânea decât a se crea un incident care să dea prilej Rusiei d-a cere mazâlia lui de la Poartă.

Boierii inamici domnitorului s-au folosit de aceste împrejurări ca să-l răstoarne printr-o doleanță a Obștеștei Adunări.

Unul din boierii de pe atunci, Gheorghe Bibescu, ginerele bătrânului Alecu Mavrocordat de la Iași, a publicat la Paris la anul 1840 în limba franceză o broșură intitulată Le general Kissilef et son administration, o biografie al cărei scop era d-

a cufunda pe Ghica, exaltând știința și virtuțile generalului rus, scriere pe care a ilustrat-o propuind împământenirea lui. Cu această scriere, acel Gheorghe Bibescu a devenit favoritul consulatului rusesc destinat a înlocui pe Alexandru Ghica îndată ce se va îndupleca Poarta să dea firmanul de mazâlie.

A doua zi după alegerea noului domn, consulul general Dașkof zicea că într-acea noapte doamna Dașkof născuse o fată, și el, Dașkof, un băiat, înțelegând pe vodă Bibescu; și avea dreptate, căci pentru a scoate din urna electorală pe candidatul său de predilecție fusese silit să născocească fel de fel de procedări, căci lui Bibescu, deși îi lipseau două din însușirile prescrise de Regulamentul organic, etatea de patruzeci de ani și cualitatea de boier de trei generații, adică boier, fiu de boier și fiu de fiu de boier; dar printr-un opus cocus a ieșit ca prin minune din urna electorală.

Vodă Bibescu, rădicat astfel la scaunul domniei contra voinței națiunei și chiar în contra boierilor partidului său, s-a crezut dator să își arate recunoștința sa către acei care-l ajutase și a încercat să se concedeze esploatarea tuturor mineralelor din principatul Valahiei ca monopol unui industriaș rus, vestitului Trandaffirof și, printr-o încheiere a sfatului administrativ, interpretând legea regulamentară într-un mod meșteșugit, acorda acelui Trandaffirof dreptul și monopolul de a esploata toate mineralele din țară.

Ca să fie bine înțeles, voi aminti că Regulamentul organic regula dreptul de esploatare a minelor în modul următor:

1. Orice proprietar avea dreptul de a esploata minele după proprietatea sa, dând statului 10 % din productul curat.

2. Descoperindu-se o mină pe o moșie particulară și guvernul voind ca acea mină să fie esploatată, avea dreptul să previe pe proprietar și să-i ceară a o esploata, iar în caz când, după 18

luni după somațiune, proprietarul nu ar punea-o în esploatare, guvernul era în drept a o esploata pe seama statului, dând proprietarului 10 % din productul curat.

Sfatul administrativ, trecând peste drepturile de proprietate a moșiilor statului și ale clerului, acordase lui Trandaffirof dreptul de a se substitui proprietarilor; și s-a văzut deodată circulând două broșuri conținând dreptul acordat lui Trandaffirof, prevenind pe proprietari a avea să se conforme cu încheierea făcută întru aceasta de Sfatul administrativ.

Aparițiunea acelor broșuri și planurile lui Trandaffirof d-a aduce 5 000 de lucrători ruși a înspăimântat țara, încât un strigăt s-a ridicat dintr-o margine la alta, și Obștească Adunare a trebuit să facă un raport la domn, blamând încheierile Sfatului administrativ, cerând anularea - un adevărat blam dat ministerului; acel act merită a fi raportat aci:

'Preaînălțate doamne,

Obștească Adunare a văzut cuprinderea ofisului înălțimei-voastre, cu nr. 154, ce ați binevoit să-i adresați la raportul cu nr. 166, și s-a pătruns de multă mâhnire pentru băgările de seamă ce-i faceți, că ar fi ieșit din hotarele atribuțiilor sale și că ar fi călcat regulele bunei-cuviințe și a căzutului către înalta oblăduire respect, cerând prin al său raport desființarea jurnalului încheiat de Sfatul administrativ extraordinar în privința esploatației minelor și întărit prin ofisul înălțimei-voastre; mai adăogându-se și că nu s-a pătruns de cuprinderea pomenitului jurnal, ce este întemeiat chiar pe dispozițiile articolelor acelora cu cari s-a slujit la întru-expunerea din raportul său atins de prezisa pricină; la acestea luând Adunarea voie de la înălțimea-voastră, vă supune cu respect că, având supt vedere în toată vremea par. de la art. 54, art.

56 și par. de la art. 57 al Regulamentului organic, ce pe lângă altele o îndatorează ca să judece folosul tuturor măsurilor ce s-ar lua în pricini ori deobște sau întâmplătoare, socotește că n-a pășit peste ale sale atribuții, dacă privind pricina minelor, unul din obștești le folosuri ale țării, a chibzuit potrivit cu îndatoririle la care a supus-o pravila organică, să roage pe înălțimea-voastră, în urma deslușirilor ce luase despre cuprinderea jurnalului, ca să porunciți a se desputernici pre cât el nu se va fi aflând coglăsuitor cu legiuirile în ființă, precum și a se desființa tipăritele și obștitele examplare și a se popri de a nu mai țircula pentru depărtarea lor de la temeiurile prăvilei, pe care nu le-ar fi socotit că ar putea însemna cevași dacă nu le-ar fi recunoscut îmbrăcate cu caracter oficial. Acestea au fost, preaînălțate doamne, cuvintele pentru care Adunarea a întins plecata sa rugăciune doveditoare a singurii dorinți ca să vază prescrise chibzuirile atingătoare de esploatația minelor înlăuntrul cercului articolilor 178 și 179 a Regulamentului organic; având subt vedere, osebit de alte considerații ce privea la măsurile cerute spre asigurarea venitului statului, și darea sorocului de doisprezece ani, punct de căpetenie și vrednic a se lua în băgare de seamă, nefiind nicicum cuprins în pomenitele articole; care soroc, pentru ca să se dea de s-ar fi judecat folositor, trebuia ca o adăogire la pravilă să se așeze după formele legiuite prin art. 55 a Regulamentului spre a nu se împiedica altmintrelea nici sloboda dispoziție a fiecăruia proprietar întru cele de bunăvoie tocmeli.

Nu nădăjduia însă Adunarea a priimi de la înălțimea-voastră răspunsul, prin care nu numai sentimentele sale să cunosc altele decât cele adevărate și respectuoase către înalta oblăduire, ci și îndatoririle puse asupra ei prin articolile 54, 56 și 57 se lasă neluate în băgare de seamă. Adunarea dar se mărginește și acum întru a repeta plecata sa

rugăciune, cerând cu supunere cele cuprinse în raportul său cu nr. 166.

Iar cât pentru ceea ce privește la viitorul ei, după cum bine ați voit înălțimea-voastră să adăogați în sfârșit, ea mai întâi socotește de netăgăduit a vă încredința că nu uită, nici va uita vreodată datoriile sale către înalta oblăduire, având după aceasta deplină mulțumire a se mângâia de nădejde, că ființa și locul ce înfățișează stau supt suzeranitatea și ocrotirea amândorora făcătoarelor de bine prea înalte puteri.

Acest raport s-au primit de Obștească Adunare după cele mai multe glasuri potrivit cu par. g de la art. 48 din Regulament.

Președinele Obștei Adunări:

(Semnat) Neofit mitropolitu Ungro-Vlahiei.

(Semnați) Alexandru Ghica, Const. G. Filipescu, Scarlat Gr. Ghica, Const. Gr. Ghica, Gr. Cantacuzino, I. Slătineanu, C. Filipescu, N.A. Nicolescu, C.N. Brăiloiu, A. Cocorăscu, I. Bălăceanu, C. Costescu, I. Văcărescu, M. Filipescu, A. Racoviță, C.Gr. Suțu (și un indescifrabil).

Nr. 205, 1844, februare 29.'

În dezbaterile asupra cestiunei Trandaffirof s-a relevat pentru întâiași dată talentul de orator politic a răposatului Barbu Catargiu, care, ca director al Departamentului Dreptății și deputat, a susținut cu multă căldură cauza concesionarului; dar elocința sa a trebuit să se aplece dânaintea cuvintelor patriotice a lui Costache Niculae Filipescu, a lui Niculae Niculescu și a celoralalți deputați.

Această victorie a Parlamentului din București din anul 1843 a fost urmată de satira plină de spirit a poetului Eliad, intitulată Măcești.

Cestiunea Trandaffirof era la ordinea zilei și făcea obiectul tuturor vorbirilor, și a noastre când suiam dealul Filaretului.

Nicu Bălcescu, unul din cei trei șefi ai societății 'Frăția', a fost apostolul și inițiatorul cel mai ager și

mai zelos. Maiorul Ioan Voinescu II, Bolliac, Bolintineanu, Deivos, Golescu (Alecu Negru), Marin Serghiescu Naționalu, Filipescu și mulți civili și militari făceau parte dintr-acea asociațiune. Nu știu dacă dintre ofițeri mai este astăzi în viață altul decât căpitanul Christofi.

Mai tot într-același timp s-a format în București Societatea literară, al cărei scop nu avea nimic ascuns, ci era pur și simplu dezvoltarea și încurajarea literaturei naționale. Președintele ei a fost tot timpul poetul Iancu Văcărescu, având de secretari pe maioru Voinescu II și pe Nicu Bălcescu. Mai mulți români din Moldova, Vasile Alecsandri, Kogălniceanu, Negruzzi și alții făceau parte, când unul dintr-acești bărbați veneau la București, era pentru noi toți o adevărată sărbătoare. Ne adunam o dată pe săptămână, lunea seara, îmi pare, de cele mai multe ori la Văcărescu, în strada Poetului, sub Mitropolie, sau la advocatul Ștefan Ferechidi, în strada Dionisie. Nicu Bălcescu, prin activitatea sa, a făcut multe servicii Societății literare. Din contribuțiunile membrilor ei s-au publicat multe opere literare, precum scrierile lui Iancu Văcărescu, Călătoria lui Guliver, ilustrată de Granville, tradusă de I. Negulici, și multe alte cărți.

Pe la 1846, Bălcescu, procurându-și mijloace bănești din familie, a pornit în streinătate, unde a petrecut aproape doi ani, citind și notând tot ce a putut găsi în biblioteci și în arhive despre viața și vitejiile lui Mihai-vodă, eroul căruia plănuise să-i scrie istoria. Într-acea călătorie a găsit în colecțiunea de portrete din Biblioteca Națională din Paris portretul eroului român, scos și săpat de vestitul pictor Sadler, contimporanul lui Mihai, care l-a cunoscut la Praga; tot într-acea colecțiune a găsit și portretele domnitorilor Gheorghe și Grigorie Ghica.

La 1846, pe când mă găseam și eu la Paris, s-a mai înființat și o altă societate: Societatea

studenților români, cu scop d-a ajuta și a încuraja la studii pe tinerii fără mijloace bănești. Erau membri acelei societăți mai toți românii aflători atunci în Paris: C.A. Rosetti, Kogălniceanu, Nicu Bălcescu, Al. Catargiu și frate-so Calimac, Grigorie Romalo, Scarlat Vârnav (mai în urmă devenit Popa Vârnav), Nicu Ruset, Bălănescu, Ion Ghica și mai mulți alți. Societatea aceasta era pusă sub patronajul poetului Alfons de Lamartine și avea un comitet compus de Ion Ghica, președinte, C.A. Rosetti, secretar, și Scarlat Vârnav, casier.

Pe la finele anului 1846, un vânt de libertate sufla peste toată Europa. În Berlin se vorbea de constituție, la Viena de libertate și la Pesta de sancțiunea pragmatică. Genova devenise focarul de unde să răspândea ideea de unitate în toată Peninsula Apenină. Toscana, Siciliile, Lombardia, Veneția și toate micile state de o parte și de alta a Apeninilor aveau speranțele țintite asupra cavalerescului rege Carol-Albert și contau pe concursul armatei piemonteze; strigătul de libertate și de naționalitate se ridică din toate unghiurile lumei civilizate. Deodată cu apariținea scrierilor lui Gioberti, Filip al Franței trimisese la Roma, ca ambasador al său, pe refugitul napolitan, pe învățatul Rossi, naturalist francez și devenit pair de France. Cardinalul Mastai Ferreti, episcopul de Imola, urmase bătrânului Grigorie XVI pe tronul pontifical; și biserica catolică, de sus, după Sfântul Scaun, propovăduia toleranța; într-aceeași vreme, în Franța, agitațiunea creștea, ideile democratice și chiar republicane câștigau din zi în zi aderenți și partizani; la cursurile lui Michelet, lui Quinet și Mickiewicz se îmbulzeau studenții cu miile, unul peste altul; fiecare lecție se termina cu un tunet de aplauze și cu strigătul de: 'Vive la Republique'. Oameni politici din cei mai ispitiți și oratori elocinți ai Camerei luau parte la banchetele naționale și cereau împreună cu radicalii și cu republicanii reforma legei electorale.

Românii, de o parte și de alta a Carpaților, nu puteau ei să rămâie simpli spectatori la cele ce se petreceau în Ungaria, în Austria și în tot Occidentul; căutau să se afirme și ei prin adunarea de la Blaj, prin revendicarea drepturilor autonomice ale Transilvaniei. În Iași și în București, actele lui Sturdza și lui Bibescu începuse a fi aspru judecate fără sfială. Chiar în adunările Societății literare, la care luau parte mai mulți oameni d-ai guvernului și rude de ale palatului, se alunecau discuțiuni politice, se critica și se condamna îndoitul divorț al perechii care era pe tronul Valahiei se blama vânzarea averii lui Hagi-Moscu în detrimentul creditorilor și în folosul familiei falitului, precum și trecerea mai tuturora din moșiile acelei case în posesiunea domnitorului; de pretutindeni se rădica un glas în contra venalității ce domnea în justiție și în administrație, căci ajunsese a fi fără teamă și fără rușine. Cuvântul care se auzea mai des în Iași și în București era că: 'Peștele de la cap se-mpute'.

Îndată după revoluțiunea franceză de la fevruarie 1848, cei mai mulți din tinerii români care se aflau la Paris s-au întors în țară, ca mișcați printr-o gândire electrică; spiritul de naționalitate și de libertate se deșteptase în toate straturile societății noastre.

Librăria lui C.A. Rosetti și Winterhalder, de peste drum de Oteteleșanu, devenise un punct de întâlnire al tinerimei, de unde se împrăștiau în oraș și în toată țara știrile politice ce soseau din Europa; și nu era zi de la Dumnezeu fără d-a înregistra evenimente de acelea cari emoționa și îmbărbățea; mai ales noutățile venite din Franța, unde oamenii chiar cei mai devotați monarhiei din iulie 1830, ca Thiers, Odilon Barrot, de Lamartine, sfătuiau din răsputeri pe rege și pe ministrul său Guizot să cedeze curentului popular și să consimtă la o întindere mai largă a dreptului de a vota. Spiritele ajunsese atât de iritate, că un pistol tras pe

Bulevardul Capucinilor, în dreptul Ministerului Afacerilor Streine, nu se știe de ce, nici de cine, nemerind într-un om din mulțime, rănitul purtat de popor cu strigăte pe strade devine semnalul unei lupte sângeroase, care răstoarnă tronul și proclamă republica. Atunci revoluția aleargă din capitală în capitală, din popor în popor.

În București, deși fierberea era mare, dar era așa de ascunsă, încât vodă Bibescu, răspunzând felicitărilor ce-i aduceau boierii în ziua de Paște, le zicea cu mândrie că toată Europa era turburată și în foc, numai Țara Românească, grație înțelepciunei guvernului său, se bucura de cea mai mare liniște și securitate. Nu știa că chiar în ziua aceea revoluțiunea era gata să izbucnească și că se amânase numai dintr-o împregiurare despre care oi vorbi mai la vale.

În Iași, unde lumea fiind și mai iritată și mai impacientă, agitațiunea era mai aparentă, se lucra mai pe față, dar fără o înțelegere prealabilă cu Bucureștii; iar vodă Sturdza, profitând de o adunare de tineri la Alecu Mavrocordat (Ursu), trimite toată armata sa, înconjoară casa și arestează pe câți poate pune mâna. Frații Rosetești (Răducanu și Mitică), Manolache Epureanu, Al. Moruzzi, Sandu Miclescu, Ion Cuza, Grigorie Romalo, frații Cazimir, Nicu Catargiu și câțiva alții sunt trimiși peste Dunăre, dați pe mâna turcilor la Tulcea și internați la Brusa. Câțiva din cei arestați, precum Alecu Cuza, Alexandru Moruzzi, Epureanu și alți, ajungând la Galați, scapă din mâna soldaților, se ascund la amicul lor Cunningham, consulul Engliterei, care îi îmbarcă mai în urmă pe un vapor austriac.

Acei pe cari nu i-a putut prinde și au scăpat, precum Vasilie și Iancu Alecsandri, Leon Cantacuzino, Alexandru Cneazu, Alecu Russu, au alergat la Hangu, în munți, cu speranța să ridice plăieșii și să pornească cu toate satele asupra Iașului. Dar, nereușind în speranțele lor, au trecut

în Transilvania, în Bucovina, care încotro a apucat. Alecu Russu și Iancu Alecsandri, luând prin Vrancea și pe la Focșani, au venit deghizați în București, unde i-am ținut ascunși acasă, la mama, mai multe zile, până au putut lua drumul spre Brașov.

Tinerimea venită din Franța luase parte la luptele de pe stradele Parisului, în zilele de fevruarie, văzuse pe regele Filip căutând, el și familia lui, refugiu în țară streină, asistase la revoluția din Viena și întâlnise pe principele Metternich căutând să se ascundă de furia poporului, și veneau gata de luptă.

În fața unei asemenea stări de lucruri, comitetul 'Frăției' s-a hotărât la o mișcare revoluționară. Societatea conta deja ca frați mulți din oamenii cu influență în țară și în orașe; se putea rezema pe concursul batalionului maiorului Tell și pe dezafecțiunea ce esista în toate clasele în contra guvernului Bibescu.

Principiile în numele cărora era să se ridice poporul român erau discutate și hotărâte cu mulți ani dinainte:

1. Libertatea individuală, libertatea cugetării și a tiparului.
2. Desființarea castelor și a privilegiilor.
3. Împroprietărirea clăcașilor, cu despăgubirea proprietarilor.
4. Respectarea suzeranității sultanului și a autonomiei, conform vechilor tractate ale domnilor noștri cu Poarta.
5. Desființarea Regulamentului.
6. Încetarea protectoratului Rusiei.

Poporul român se scula în numele Dreptății și a Frăției.

Înainte chiar de luna martie 1848, Nicu Bălcescu a fost însărcinat de comitet a redacta proclamația revoluționară; și s-a provocat îndată o adunare de mai mulți amici acasă la Nicolache Golescu și în camera ocupată de căpitanul

Teologu, unde s-a citit acea proclamațiune astfel cum a apărut în București și la Islaz, în ziua izbucnirei revoluțiunii.

Asistau la acea adunare de la N. Golescu patru frați Golești (Ștefan, Niculache, Radu și Alecu), Alecu Golescu (Arăpilă), doi frați Bălcescu (Constantin și Nicu), doi frați Brătieni (Tache și Iancu), Bolliac, C.A. Rosetti, maioru Voinescu, căpitanu Teologu, Costache A. Crețulescu și Ion Ghica.

După ce s-a citit proclamațiunea și s-a adoptat în unanimitate, așa cum fusese redactată de Nicu Bălcescu, s-a ales îndată un comitet executiv compus de trei membri, anume: Nicu Bălcescu, Alecu Golescu (Negru) și Ion Ghica, cu deplină putere d-a organiza ș-a conduce acțiunea. Toți luând îndatorirea d-a ne supune dispozițiunilor și ordinelor emanate de la acel comitet.

Tell, în care se concentra tăria noastră, era informat de N.Bălcescu și de Ion Ghica de tot ce se petrecea atât în acele adunări, precum și de toate dispozițiunile și hotărârile comitetului executiv; dar, ca să nu dea bănuieli, el nu asista nici la adunările, nici la dezbaterile noastre. El era șezător în Giurgiu, din cauza serviciului său militar. Batalionul ce comanda avea paza cordonului Dunărei, până la gura Oltului.

Pe aproape de Paște am fost trimis de comitet să mă înțeleg cu Tell, ca să fixăm ziua rădicărei. M-am dus mai întâi la o moșie Cucuruzu, ce aveam în Vlașca, și d-acolo ca în plimbare am fost la Giurgiu, unde am tras în gazdă la prefectul județului, căpitanul Costache Villara, fiul puternicului ministru și ginerele lui Știrbei. Acolo a venit seara, la petrecere, maiorul Tell, cu care m-am înțeles despre ora și locul unde să ne întâlnim. Am luat rendez-vous pentru a doua zi în răsăritul soarelui, pe zăgazul care se lucra afară, în susul orașului, destinat a apăra portul de viitura apelor Dunărei. Acolo ne-am învoit ca revoluțiunea să

izbucnească în București și în Ploiești în ziua de Paște și totodată batalionul lui Tell să fie concentrat la Islaz, unde se afla compania căpitanului Pleșoianu, de unde să pornească spre Craiova răsculând Oltenia.

În starea Europei de atunci nu ne temeam nici de intervenire, nici de ocupație streină.

Mijloacele bănești de cari dispuneam erau foarte mărginite. Cu banii ce putusem aduna, cumpărasem pe sub mână toate puștile și pistoalele cari se găseau în prăvăliile din București și din Ploiești, puști proaste de vânătoare cu o țeavă, și le împărțisem tinerilor și oamenilor din popor cari cereau a se arma.

Iată cum se făcea operația cumpărătorii de arme: Ruset depunea, din banii ce erau strânși la dânsul, o sumă oarecare la un negutător afiliat, către care dam aceluia care voia să se armeze o țidulă în termenii următori:

'Dați aducătorului un ghiuden și doi cârnați', ceea ce însemna: 'Dați aducătorului banii trebuincioși pentru cumpărarea unei puști și unei perechi de pistoale'.

Banii de cari dispuneam erau toți ca la 2 500 de galbeni (29000 de franci), aduși anume:

1 000 de galbeni de C.A. Rosetti,

1 000 de galbeni de Ion Ghica,

480 de galbeni (15 000 lei vechi sau 5 600 franci) aduși pe neașteptate de Niculae Alexandru Nicolescu, care vine într-o zi la mine și fără nici un preambul îmi zice:

'Nu știu nimica și nici nu am venit să aflu, dar am convingerea că se pregătește o mișcare în țară și că trebuie să fii în curent de cele ce se petrec, și am venit să-ți aduc 15 000 de lei (aproape 5600 franci) de cari dispune cum crezi. Să știi însă că voi fi cel dintâi la luptă.'

Acei bani îi avea cu dânsul în trăsură, în două trăisti cu sfanțihi, pe cari i-am luat și i-am dus la librăria lui Ruset, unde i-am depus în lada de fier

în care se aflau și ceilalți 2 000 de galbeni.

Deși mulți din boierii cei mai însemnați simțise că se pregătește ceva și veneau pe la unii din noi, încurajându-ne și chiar escitându-ne, făgăduind că erau gata a da tot concursul lor moral și bănesc, dar nici unul n-a venit să aducă un gologan măcar. Ei, în agitațiunea ce simțeau, nu vedea alta decât răsturnarea lui Bibescu din domnie și putința fiecăruia din ei d-a-l înlocui.

La începutul lui aprilie rolurile noastre a fiecăruia erau împărțite.

Nicu Bălcescu cu Teologu erau destinați a merge la Telega, unde Marin Serghiescu (Națională), Telegescu și Duca erau înțeleși cu ciocănașii, ca d-acolo să pornească să răscoale Ploieștii, unde aveau înțelegere cu mai mulți dintre negustori.

Ștefan Golescu cu frate-său Radu și cu văru-său Alecu Golescu și Dumitru Brătianu să meargă să găsească pe Tell în tabăra de la Islaz.

Iar ceilalți, Nicolae Golescu și frate-său Alecu, cu C.A. Rosetti, Bolliac, Costache Bălcescu, Ion Brătianu și Ion Ghica să rădice tabacii, mărginașii și tinerimea din București, să meargă gloată la palat, să ceară lui vodă Bibescu sancționarea constituțiunei.

Stam toți gata și așteptam ordinele comitetului ca să pornim fiecare la destinația noastră, când d-l de Nion, consulul general al Franței, cheamă pe C.A. Rosetti și-i arată o depeșă prin care Lamartine, atunci ministru trebilor dinafară, îi scria să-l prevestească că trimetea într-adins la București pe un amic al său credincios, pe doctorul Mandl, care avea să ne facă comunicațiuni importante din partea sa și că, înainte de sosirea acelui trimis al său, să nu facem nici o mișcare. Lamartine fusese prevestit de noi de tot ce proiectam. În urma acelei depeșe, a trebuit să contramandăm toate dispozițiunile luate și să așteptăm sosirea doctorului Mandl.

Până în luna mai 1848, nu esistase nici o relațiune, nici o înțelegere între noi și Eliad, iar în timpul pe când așteptam să vie doctorul Mandl cu comunicațiunile ce avea să ne facă din partea lui Lamartine, vine la mine Alecu Dedu, unul din cei mai activi și mai zeloși membri ai 'Frăției', care-mi propune o întâlnire din partea lui Eliad, zicându-mi că avea să-mi facă destăinuiri de o mare importanță. După ce am luat încuviințarea colegilor mei, am convenit cu Dedu ca întâlnirea cu Eliad să fie la Colentina, în aleea cu tei. Acolo, în chioșcu de dasupra lacului, Eliad, în prezența lui Dedu, îmi zice că el, deși se află în cele mai bune relațiuni cu palatul și chiar cu aga Iancu Manu, dar că înainte de toate era român și credința lui era că sosise timpul ca românii să dea semn de viață; și că el pune la dispoziținea noastră toată influența de care se bucură în tinerime și în burghezie, adăogând că era sigur că chiar lui vodă Bibescu nu i-ar displace poate să vază o manifestare a țărei în contra influenței rusești.

Raportând acea convorbire colegilor mei, s-a luat hotărârea d-a se admite Eliad în rândurile noastre.

Tot cam p-atunci, trecând într-o seară cu Nicu Bălcescu pe Podu Beilicului (strada Șerban-Vodă), întâlnim o droșcă cu felinare aprinse, cu opt cai de poștă, mergând spre barieră, și-a doua zi aflăm că într-acea trăsură era colonelul Bibescu, aghiotantul domnesc, trimis la Giurgiu să aresteze pe maioru Tell.

Tell, adus în București, după esplicațiunile ce a putut da lui vodă Bibescu, s-a întors înapoi la comanda sa la Giurgiu. Înainte de a pleca ne-am întâlnit la otel la Caracaș, și iată ce se petrecuse.

Între damele din familiile Tell și Magheru esistau relațiuni de amiciție și de corespondențe și, într-una din epistolele ce-și scriau una alteia, se făcea mențiune de o întâlnire între Tell și Magheru, cari de mulți ani nu se aveau bine între ei. Acea

scrisoare, interceptată de Radu Ruset, prefectul de Gorj, și trimisă ministrului de interne Villara, dăduse bănuieli și fusese cauza măsurei ce se luase în contra lui Tell.

N-a trecut mult, și a fost chemat și Magheru la București, care, după mai multe convorbiri cu vodă Bibescu, a fost numit comandant-șef al tuturor dorobanților și plăieșilor de peste Olt.

Magheru, la plecarea lui la postul ce i se crease, întâlnind pe Nicu Bălcescu, i-a zis, strângându-i mâna: 'Să știți că m-am împăcat cu Tell'.

Guvernul începu a fi neliniștit și cugeta a face arestări; dar, viind aga Iancu Manu în sfatul domnesc cu propunerea să aresteze trei inși, și anume, pe C.A. Rosetti, pe Grigorie Scarlat Grădișteanu și pe Ion Ghica, se scoală Costache Cornescu, logofătul bisericesc (ministru cultelor), și zice că era de prisos să aresteze pe nepotul său Ruset, căci nu mai putea fi primejdios, fiind gata să plece la Paris. Atunci un alt membru al sfatului, Grigorie Grădișteanu, zice că el nu admite escepțiuni și că ori să se aresteze câte trei sau nici unul, căci dacă era să se facă favoruri, atunci va cere și el escepțiune pentru nepotul său, Grigorie Sc. Grădișteanu, căruia și lui i-ar fi mai plăcut a se plimba pe ulițele Parisului decât a sta închis la gros.

În urma acestor cuvinte, președintele Villara a închis discuțiunea, zicând că să se mai amâne arestările până se va vedea cum se sfetesc lucrurile.

Într-una din adunările noastre la Ștefan Golescu, Eliad ne-a citit o invocațiune adresată lui Dumnezeu, poporului român și puterilor streine, operă mai mult literară decât politică, plină de poezie și de misticism, dar care anevoie ar fi fost înțeleasă chiar de clasele cele culte. Acea scriere o propunea ca proclamație și manifest al șefilor revoluțiunei. Atunci i s-a spus că proclamația către popor era deja redactată, discutată și adoptată de

noi toți înainte de venirea sa între noi, că nu mai puteam reveni și i s-a citit redacțiunea lui N. Bălcescu, asupra căreia Eliad nu a făcut decât o singură obiecțiune, la partea privitoare la împroprietărirea țăranilor, zicând că aceasta va face pe boieri să nu fie cu noi, obiecțiune la care i s-a răspuns că, oricum s-ar face, cei mai mulți boieri o să fie în contra și că ei vor căuta în acțiunea Rusiei un sprijin pentru privilegiile lor, și că singurul mijloc de a se paraliza acțiunea, înântrul țărei cel puțin, era de a interesa gloata la susținerea revoluțiunei, ceea ce nu se putea face decât satisfăcând dorinței drepte a clăcașilor d-a fi proprietari pe pământul ce muncesc, măsură care va pune capăt urei țăranilor către haina albastră și că, la din contra, inamicii țărei se vor servi ei de această cestiune, rădicând vreun Tzela ca la Tarnov în anul trecut.

După discuțiunea ce a urmat asupra acestui punct, Eliad a convenit de necesitatea acelui articol, a aderat la redacțiunea lui Nicu Bălcescu și a doua zi a venit acasă la mine, unde a scris cu mâna lui acea proclamație sub dictarea Bălcescului și a luat-o s-o tipărească în tipografia sa de la Obor; exemplarele tipărite s-au păstrat ascunse într-o claie de fân, în curtea sa de la vie, până la pornirea la Islaz.

Puține zile după înțelegerea noastră cu Eliad și întoarcerea lui Tell la Giurgiu, a sosit în București doctorul Mandl, trimisul lui Lamartine; instrucțiunile ce aducea erau consemnate în portofoliul său, scrise chiar de mâna lui Lamartine, adresate lui C.A. Rosetti și lui Ion Ghica. Ele prescriau ca să nu facem nici o mișcare până nu ne vom înțelege mai întâi cu guvernul otoman, și că generalul Aupick, noul ambasador al republicei la Constantinopol, avea instrucțiuni speciale de a înlesni trimisului nostru relațiunile cu Poarta.

Ca să urmăm poveților lui Lamartine, am hotărât să trimetem pe unul din noi la Țarigrad, și

alegerea comitetului a fost unanimă pentru Eliad; dar, făcându-i-se cunoscută dispoziţiunea ce se luase, Eliad a declinat, obiectând că era singurul susţiitor al numeroasei sale familii, care, de i s-ar întâmpla lui vreo nenorocire la Ţarigrad, ar rămânea pieritoare de foame. Aşa că a trebuit să ne gândim la altul, şi am ales pe Ştefan Golescu, care el, deşi s-a dat gata a se duce, dar ne-a observat că el, fiind în mare intimitate cu vodă Bibescu, se va afla în strâmtorare când se va duce să-i ceară concediu ca membru al Curţei înalte şi l-ar întreba vodă despre scopul mergerei sale şi nu-i va putea răspunde nimic, şi că aceasta va deştepta bănuieli. Atunci comitetul a găsit cu cale să mă trimită pe mine.

Hotărându-mă eu să plec, am trebuit să cer paşaport de la postelnic, pretextând un voiaj de agrement în Italia şi în Franţa prin Constantinopol. Îndată după acea cerere, am fost chemat la palat, unde, după ce am aşteptat vreo două ore într-o cameră singur, s-a deschis deodată o uşă cu mare zgomot şi a apărut vodă Bibescu, viind către mine, cu ochii mari deschişi şi târând picioarele, şi-mi zice:

'Vous voulez aller a Constantinopole? Qu'est ce que vous allez chercher la?' Şi, fără să aştepte vreun răspuns, adăogă: 'Je dirai a votre beau-pere de vous en empecher'.

Îmi întoarce spatele şi iese precum intrase.

Eu, în previziunea că nu mi se va acorda cererea, îmi procurasem un paşaport englez de la consulul general al m.-sale britanice Colquhon, de care mă puteam servi după ce voi trece fruntaria, hotărât a mă strecura noaptea printre pichete cu o barcă, să trec Dunărea la Rusciuc, lăsând ca nevasta să vie să mă găsească la Constantinopol.

Îmi luasem toate dispoziţiunile şi eram gata de plecare, când primesc vizita bunului român colonelul Năsturel Herescu. Ocupa atunci postul de postelnic (ministru trebilor dinafară), către care

adresasem cererea mea de pașaport; ținea în mână un plic, pe care mi-l dă, zicând:

'Uite, m-am certat furcă cu vodă pentru dumneata. I-am zis: . Iancu Manu ține mult să facă arestări; chiar adineaori venise în sfat cu o listă de vreo cincizeci de persoane. Tot Villara mai cuminte: i-a răspuns că, și d-ar fi fost poate o bună măsură acum vreo două luni, dar acum era prea târziu, că nici o sută, nici o mie de arestări, de s-ar face, nu va opri buba d-a sparge; că toată lumea era amestecată și că el nu știa pe cine să bănuiască'.

Pornind eu la Constantinopol, am fost înlocuit în comitetul executiv prin C.A. Rosetti.

Peste puține zile după plecarea mea din București, făcându-se arestări, s-a precipitat izbucnirea revoluțiunii.

Atentatul în contra lui vodă Bibescu nu avea nici o conexitate cu partidul revoluționar.

Proclamarea revoluției la Islaz, răscularea din București și abdicarea lui Bibescu și toate peripețiile câte au avut loc din ziua arestărilor până la intrarea lui Omer-pașa și a lui Luders cu Fuad-efendi și cu generalul Duhamel în țară sunt consemnate, zi cu zi, oră cu oră, în ziarele publicate în tot timpul guvernului provizoriu și a căimăcămiei de trei, de la iunie până la septembrie. Faptele sunt descrise pe larg în colecțiunea Pruncului român. Eu am voit să-ți narez aci numai episoadele cari au precedat revoluția de la iunie 1848, pe cât le-am putut cunoaște.

La citirea celor dintâi rânduri ale acestei epistole, ai crezut, sunt sigur, că-mi propuneam o biografie a mult regretatului și prețiosului nostru amic Nicu Bălcescu, și ai avut dreptate. Acesta îmi era scopul când am luat pana în mână. Dar, cu cât înaintam, scormonind și dezgropând în memoria mea cele petrecute de peste acum mai mult de o jumătate de secol, și treceam de la copil la tânăr și la bărbat, de la scriitor și istoric la omul politic, cu

atât viața mai tuturor oamenilor cari au jucat un rol în țara noastră de la 1841 până la 1853, anul în care el a părăsit lumea, lăsând un gol mare între noi.

Voi urma în epistola următoare vorbindu-ți despre rolul și activitatea lui Nicu Bălcescu în timpul cât a trăit proscris, de la anul 1848 până la 1853.

Am auzit și am văzut pe mai mulți atribuindu-și lor, numai lor, tot meritul revoluțiunii de la 1848, și mi-am zis adesea: Căci nu trăiește Nicu Bălcescu, că le-ar spune cu pana lui cea ageră, în stilul său cel pătrunzător, că deșteptarea de la 1848 nu a fost opera unui singur om, nici a unui grup sau a unui partid, ci a fost opera simțului național al României întregi, a fost rezultatul a trei generațiuni; le-ar spune că acea mare revoluțiune nu putea fi oprită de nimeni și că ea s-ar fi făcut chiar în lipsa fiecăruia dintr-acei cari au sau au avut cutezanța a-i revendica paternitatea. Cugetătorul și organizatorul a fost națiunea, iar Tell și Magheru au fost brațul care a executat voința ei.

În tot timpul cât a trăit Nicu Bălcescu, am fost în cea mai strânsă legătură de amiciție și de comunitate de cugetări. Am trăit mult în același oraș, la București, la Paris și la Constantinopol, și, când am fost despărțiți unul de altul, am fost în corespondență continuă, ne-am comunicat totdeauna tot ce cugetam, tot ce lucram.

Eu am păstrat un mare număr de epistole de la dânsul și cuget a publica pe toate acelea cari ar putea avea un interes public; în ele va putea vedea fiecare că, tot timpul cât a fost proscris și pribeag, nu a lipsit un singur moment până la moarte de a lucra pentru țara lui cu pericolul vieței și al sănătății.

Scrisorile mele către dânsul s-au răpus, deși el, prin testamentul său olograf, aflat la domnul Nicolae Ionescu la Consulatul otoman din

Palermo, testament care mi s-a transmis în original de ministrul cultelor Bolintineanu, îmi lega mie toate hârtiile sale; dar ele au căzut în mânile altora și nu le-am putut avea. Dintre scrisorile mele către dânsul, am găsit numai opt, rămase din întâmplare la frate-tău Iancu, cu care conlocuia la Paris, la 1850. Iancu Alecsandri mi le-a trimes acum trei ani, însoțite cu următoarea epistolă:

'Paris, 8/20 noiembre 1883

Iubite prietene,

Voind a pune în ordin niște hârtii învechite la noi, am descoperit o serie de epistole adresate la anul 1850 de Ion Ghica din Constantinopol lui Nicu Bălcescu, care locuia cu mine la Paris.

Câte suvenire în câteva cuvinte! Pe cât mi-aduc aminte, acele epistole au fost lăsate la mine de mult regretatul nostru amic, când a plecat la Palermo, de unde a plecat apoi la sferele înalte.

Nu știu dacă ele, cu toate că private, nu aparțin istoriei, care

sub acțiunea unora din voi începuse deja a pomeni de țara noastră; în orice caz, eu le restituiesc autorului. Facă el cum va crede mai bine și primească această restituire ca o reamintire de niște timpi fără preț și de o amiciție statornică și devotată.

Iscălit: I. Alecsandri'.

În ziua de 17/29 mai 1848 porneam la Constantinopol și duceam cu mine următorul act, prin care eram autorizat a lucra și a tracta în numele persoanelor iscălite într-însul.

Acel act era redijat astfel:

'Quelques uns des Valacs les plus influents, desireux d'assurer la prosperite interieure de leur pays sous l'egide de l'integrite de l'Empire Ottoman, ont l'honneur d'envoyer monsieur Ion

Ghica comme agent confidentiel et comme representant de leurs idees et de leur voeux pres du Ministere Imperial de sa Hautesse le Sultan.

Les bons Valacs nourrissent la ferme esperance de voir reussir la mission de Monsieur Ion Ghica, mission qui a pour but de faire rentrer la Principaute dans le sens veritable de ses anciennes capitulations avec la Sublime Porte, conformement aux instructions donnees a Monsieur Ion Ghica et que celui-ci est autorise a communiquer oralement ou par ecrit au Ministere Imperial.'

Iscăliți:

Nicolae Golescu, C.A. Rosetti, Ștefan Golescu, Dimitrie Brătianu, N. Bălcescu, Rodolf Golescu, Demetrius Ghica, I. Eliade, C. Bălcescu, A.G. Golescu, I.C. Brătianu, C. Bolliac, Alexandru C. Golescu, I. Câmpineanu.

Doctorul Louis Mandl mă recomandă prin următoarea scrisoare generalului Aupick, ambasadorul Republicii Franceze:

'Bukarest, ce 14 juin 1848

Monsieur le General!

Envoye par Mr. Lamartine comme agent confidentiel du Gouvernement Français, pour lui rendre un compte exact de la situation politique de la Valachie, j'ai eu deja plusieurs fois l'occasion d'adresser des rapports au Ministre des Affaires Etrangeres, dans lesquels j'ai du fixer son attention principalement sur les points suivants:

La Valachie et la Moldavie sont actuellement des provinces russes. Toute la partie intelligente du pays se revolte contre une administration pareille; ont est pret a faire une revolution, on pourrait meme compter sur une succes heureux, si les menaces d'une intervention russe n'etaient a chaque instant mises en avant. Le prince regnant

lui-meme se dit porte aux reformes, mais il est empeche par la Russie. Le parti national du pays a donc resolu d'envoyer un agent confidentiel, Mr. Ghica (Jean), a Constantinople, a fin de s'entendre avec le Cabinet Turc. Il espere trouver pres de vous, Monsieur le General, tout l'appui moral que vous pourrez lui preter. J'ai deja prevenu Mr. Lamartine, il y a quelques jours, du prochain depart de ce delegue, et il est possible que dans une des prochaines depeches que vous recevrez de Paris, il en sera question. Seulement, comme il avait ete d'abord decide que ce serait Mr. Etienne Golesco, qui partirait, j'ai donne ce nom.

J'espere, Monsieur le General, que les esperances des patriotes valaques ne seront point trompes et que l'insuffisance de ma recommandation ne diminuera en rien l'appui moral, que la politique de la Republique vous permettra de donner au delegue, Mr. Ghica.

Veuillez agreer, Monsieur, l'expression de ma plus haute estime.

Votre tres humble serviteur

Dr. Louis Mandl'

Voi urma în epistolele următoare cu peripețiile emigrării.

Table of Contents

Scrisori către Vasile Alecsandri
Introducere la scrisorile lui Ion Ghica către Vasile Alecsandri
Introducțiune
Clucerul Alecu Gheorghescu
Polcovnicul Ioniță Ceganu
Din vremea lui Caragea
Școala acum 50 de ani
Din timpul zaverii
Liberalii de altădată
Generalul Coletti la 1835
David Urquhard
Libertatea
Egalitatea
O călătorie de la București la Iași înainte de 1848
Dascăli greci și dascăli români
Tunsu și Jianu
Teodoros
Teodor Diamant
Căpitanu Laurent (1)
Căpitanu Laurent (2)
Legile
Băltărețu
Bârzof
Insula Prosta
Ioan Cîmpineanu
Amintiri despre Grigorie Alexandrescu
Nicu Bălcescu

Table of Contents

Scrisori către Vasile Alecsandri	1
Introducere la scrisorile lui Ion Ghica către Vasile Alecsandri	2
Introducțiune	16
Clucerul Alecu Gheorghescu	34
Polcovnicul Ioniță Ceganu	41
Din vremea lui Caragea	49
Școala acum 50 de ani	63
Din timpul zaverii	75
Liberalii de altădată	107
Generalul Coletti la 1835	116
David Urquhard	126
Libertatea	137
Egalitatea	155
O călătorie de la București la Iași înainte de 1848	169
Dascăli greci și dascăli români	180
Tunsu și Jianu	190
Teodoros	200
Teodor Diamant	211
Căpitanu Laurent (1)	227
Căpitanu Laurent (2)	254
Legile	273
Băltărețu	287
Bârzof	302
Insula Prosta	311
Ioan Cîmpineanu	364
Amintiri despre Grigorie Alexandrescu	387